

ACADEMIA ROMÂNĂ
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”

ANALELE BUCOVINEI

AN IV, 2/1997

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI
Acad. GHEORGHE PLATON
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
Acad. VLADIMIR TREBICI
LIVIU IONESI

membru corespondent al Academiei Române
RADU ECONOMU
MARIAN OLARU

Redactor-șef:

DIMITRIE VATAMANIUC

Secretar de redacție:

VASILE SCHIPOR

Responsabil de număr:

ȘTEFAN PURICI

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor, apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din țară și străinătate se primesc la RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sect. 1; P.O. Box 33-57, fax 401-222 6407, tel. 401-618 5103, 401-222 4126, București, România, ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Șos. Olteniței 35-37, sect. 4; P.O. Box 61-170, fax 401-312 2425, 401-634 7145; tel. 401-634 6345, București, România și AMCO PRESS S.R.L., Bd. N. Grigorescu 29 A, ap. 66, sect. 3, P.O. Box 57-88, fax 401-312 5109, tel. 401-643 9390, 401-312 5109; București, România.

Apare de 2 ori pe an.

Coperta: *Biserica mănăstirii Horecea*. Pictură în ulei de George baron Løvendal, din mai 1943.

Adresa redacției:
Calea Bucovinei nr. 9
5875 – Rădăuți

EDITURA ACADEMIEI
Calea 13 Septembrie nr. 13,
76117 – București
C.P. 5-42

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

ANALELE BUCOVINEI

TOM IV, 2

1997

S U M A R

EDITORIAL

Acad. VLADIMIR TREBICI, <i>Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică (1875-1938)</i>	281

EVOCĂRI

GEORGE BARON LÖVENDAL
(1897-1964)

D. VATAMANIUC, <i>George baron Lövendal la un secol de la naștere</i>	289
Acad. RĂZVAN THEODORESCU, <i>Un mărturisitor pentru Bucovina: Lövendal</i>	293
LYDIA BARONESSE LÖVENDAL-PAPAE, <i>Moștenirea artistică</i>	295
RADU-MIHAI PAPAE, <i>Întâlnire cu arta</i>	297
PAVEL ȚUGUI, <i>Pictorul bucovinean - G. Lövendal. Rememorare</i>	299
<i>Lövendal văzut de contemporani</i>	305
<i>Album</i>	311

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

D. VATAMANIUC, <i>Intellectualii bucovineni, Eminescu și Biblioteca Gimnaziștilor Români din Cernăuți</i>	327
MIHAI IACOBESCU, <i>Mihai Bodnar-Bodnărescu (1816-1867)</i>	345
MIRCEA A. DIACONU, <i>Mircea Streinul (Schică monografică)</i>	353
PETRU BEJENARU, <i>„Revista de pedagogie”: știința educației în perioada interbelică</i>	369

ISTORIE, DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

MIRCEA PAHOMI, <i>Biserica episcopală Sf. Nicolae (Bogdana) din Răddăuți. Secolele XIV-XIX (II)</i>	375
MARIAN OLARU, <i>Aspecte ale vieții politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea (I)</i>	399
ȘTEFAN PURICI, <i>Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940 (II)</i>	411
ION POPESCU-SIRETEANU, <i>Nume de sate: Mărășăi</i>	425

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

DRAGOȘ CUSIAC, <i>Centre de olărie în Bucovina (IV)</i>	429

ȘTIINȚELE NATURII

TITUS LUCESCU, <i>Contribuții la cunoașterea florei din Bazinul Rădăuți-Bucovina</i>	439

OPINII

ȘTEFAN PURICI, <i>Istoria Bucovinei: imperativul demitizării</i>	443

DOCUMENTE

Acad. RADU GRIGOROVICI, „ <i>Descrierea districtului bucovinean (1775)</i> ” de Generalul Gabriel Splény von Mihaldy	447
JOHANN POLEK, <i>General Splény's „Beschreibung der Bukovina”</i>	451
JOHANN POLEK, „ <i>Descrierea Bucovinei</i> ” a Generalului Splény	451
GABRIEL SPLÉNY VON MIHALDY, <i>Beschreibung des Bukowiner Districts (I)</i>	460
GABRIEL SPLÉNY VON MIHALDY, <i>Descrierea districtului Bucovina (I)</i>	460

CĂRȚI, REVISTE

VASILE ȚIGĂNESCU, <i>Gaudeamus. Evocări (Vasile Precop)</i>	513
WILLIAM KEEL and KURT REIN, <i>German Emigration from Bukovina to the Americas. Results of Initial Investigations and Guide to Further Research (D. Vatamaniuc)</i>	514
„ <i>Glasul Bucovinei</i> ”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, III, 1996, nr. 3 (11), nr. 4 (12) (Rodica Iațencu)	514
„ <i>Bukovánská jurnál</i> ”, 1996, nr. 1–2 și 3–4 (Ștefan Purici)	515
„ <i>Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”</i> ”. Tom XXXII, Iași, 1995, 656 p. (Ștefan Purici)	517
„ <i>Bucovina forestieră</i> ”. Revistă tehnico-științifică cu apariție bianuală editată de forestierii din Bucovina, Câmpulung Moldovenesc, V, 1996, nr. 1–2 (Sorin Trelea)	520

CRONICĂ

<i>Centenar – George baron Løvendal (1897–1997)</i> (Lydia Baronesse Løvendal-Papae și Radu-Mihai Papae)	521
<i>Sărbătorirea picturului George baron Løvendal de către filiala din București a Societății pentru Cultură și Literatură Română din Bucovina</i> (George Galan)	522
<i>Simpozionul „Ștefan cel Mare și Sfânt”. 540 de ani de la urcarea pe tronul Țării Moldovei, 12 aprilie 1457–12 aprilie 1997</i> (Ștefan Purici)	523

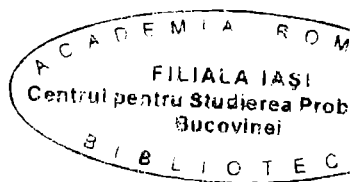
ANIVERSĂRI

<i>Radu Economu a împlinit 80 de ani</i> (Acad. Vladimir Trebici)	525
<i>Claudiu Dombrowschi la 89 de ani</i> (Acad. Vladimir Trebici)	527

ANALELE BUCOVINEI

TOM IV, 2

1997

INNHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

- Akad. VLADIMIR TREBICI, *Die Beziehungen zwischen den rumänischen und deutschen Studentenverbänden an der Czernowitzer Universität als Modell für die interethnische Verständigung (1875–1938)* 281

NACHRUF

für Georg Baron LÖVENDAL
(1897–1964)

- D. VATAMANIUC, *Georg Baron Løvendal, ein Jahrhundert seit seiner Geburt* 289
Akad. RĂZVAN THEODORESCU, *Ein Zeuge für die Bukowina* 293
LYDIA BARONESSE LÖVENDAL, *Das künstlerische Erbe* 295
RADU-MIHAI PAPAË, *Begegnung mit der Kunst* 297
PAVEL ȚUGUI, *Der Bukowiner Maler G. Løvendal. Wiedererinnern* 299
Løvendal gesehen von seinen Zeitgenossen 305
Album 311

DAS POLITISCHE, KULTURELLE, LITERARISCHE UND KÜNSTLERISCHE LEBEN

- D. VATAMANIUC, *Die Bukowiner Intelligenzler, Eminescu und die Bibliothek der rumänischen Gymnasiasten in Czernowitz* 327
MIHAI IACOBESCU, *Mihai Bodnar-Bodnărescu (1816–1867)* 345
MIRCEA A. DIACONU, *Mircea Streinul (Eine monographische Skizze)* 353
PETRU BEJENARU, *Die „Zeitschrift für Pädagogik“: die erzieherische Wissenschaft in der Zeitspanne zwischen den zwei Weltkriegen* 369

GESCHICHTE, DEMOGRAPHIE, TOPONYMIK, ONOMASTIK, STATISTIK

- MIRCEA PAHOMI, *Die bischöfliche Kirche Hlg. Nicolae (Bogdana) in Rădăuși. XIV. bis XIX. Jahrhundert (II)* 375
MARIAN OLARU, *Aspekte des politischen Lebens in der Bukowina am Ende des XIX. Jahrhunderts (I)* 399
ȘTEFAN PURICI, *Aspekte des Problems der nationalen Minderheiten in der Bukowina zwischen den Jahren 1918 und 1940 (II)* 411
ION POPESCU-SIRETEANU, *Namen von Dörfern: „Mărăjăi“* 425

FOLKLORE, ETHNOGRAPHIE

DRAGOȘ CUȘIAC, <i>Töpfereizentren in der Bukowina (IV)</i>	429

NATURWISSENSCHAFTEN

TITUS LUCESCU, <i>Beiträge zur Kenntnis der Flora im Radautzer Becken in der Bukowina</i>	439

STANDPUNKTE

ȘTEFAN PURICI, <i>Die Geschichte der Bukowina. Imperativ der Entmythisierung</i>	443

DOKUMENTE

Akad. RADU GRIGOROVICI, <i>Die „Beschreibung des Bukowiner Districts (1775)“ des Generals Gabriel Splény von Mihaldy</i>	447
JOHANN POLEK, <i>General Splény's „Beschreibung der Bukowina“ (deutsch)</i>	451
JOHANN POLEK, <i>General Splény's „Beschreibung der Bukowina“ (rumänisch)</i>	451
GABRIEL SPLÉNY VON MIHALDY, <i>Beschreibung des Bukowiner Districts (I) (deutsch)</i>	460
GABRIEL SPLÉNY VON MIHALDY, <i>Beschreibung des Bukowiner Districts (I) (rum.)</i> ...	460

BÜCHER, ZEITSCHRIFTEN

VASILE ȚIGĂNESCU, <i>„Gaudeamus“</i> . Rückblicke (Vasile Precop)	513
WILLIAM KEEL, KURT REIN, <i>German Emigration from Bukowina to the Americas. Results of Initial Investigations and Guide to Further Research</i> (D. Vatamaniuc)	514
„Glasul Bucovinei“. Dreimonatliche historische und kulturelle Zeitschrift, Cernăuți–București, III, 1996, No. 3 (11), No. 4 (12) (Rodica Iașencu)	514
„Bukovânskîi jurnal“, 1996, No. 1–2 und 3–4. (Ștefan Purici)	515
„Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»“, Jahrgang XXXII, 1995, 654 S. (Ștefan Purici)	517
„Bucovina forestieră“. Halbjährlich erscheinende technisch-wissenschaftliche Zeitschrift, herausgegeben von den Bukowiner Forstwirten, Câmpulung-Moldovenesc, Jahrgang V, 1996, No. 1–2 (Sorin Trelea)	520

CHRONIK

100. Jahresfeier des Malers Georg Baron Løvendal 1897–1997 (Lydia Baronesse Løvendal-Papae, Radu-Mihai Papae)	521
Feier zu Ehren Malers Georg Baron Løvendal seitens der Bukarester Filiale der Gesellschaft für rumänische Kultur und Literatur in die Bukowina (George Galan)	522
Symposium „Ștefan der Grosse und Heilige“. 540 Jahre seit der Besteigung des Throns des Landes Moldau. 12 April 1457–12 April 1997 (Ștefan Purici)	523

JAHRESTAGE

Radu Economu zu seinen 80. Geburtstag (Akad. Vladimir Trebici)	525
Claudiu Dombrowschi 89 Jahre alt (Akad. Vladimir Trebici)	527

RELAȚIILE DINTRE SOCIETĂȚILE STUDENȚEȘTI ROMÂNE ȘI GERMANE DE LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI CA MODEL DE ÎNȚELEGERE INTERETNICĂ. (1875–1938)*

Acad. VLADIMIR TREBICI

Universitatea din Cernăuți a fost inaugurată la 4 octombrie 1875 în capitala ducatului Bucovina din fosta monarhie austro-ungară. Căpătând numele patronului său, împăratul Francisc Iosef I, „Alma Mater Francisco-Josefina”, noua instituție de învățământ superior era destinată tuturor naționalităților din acea vreme, ca „Deutschsprachige Nationalitäten-Universität”, având deci germana ca limbă de predare.

Caracterul „multinațional” al universității se explică prin structura etnică a populației Bucovinei, ca rezultat al istoriei provinciei în cei o sută de ani (1775–1875) de stăpânire habsburgică.

La înființare, universitatea avea două facultăți: drept și filosofie (aici intrau și științele exacte), cărora li s-au adăugat facultatea de teologie (greco-orientală), aceasta fiind preluată de la Institutul Teologic din Cernăuți (înființat în 1827). După „românizarea” universității (1920), s-a mai înființat Facultatea de Științe, desprinsă din facultatea de filosofie. Dacă în primul an de existență universitatea număra circa 200 studenți, în anul 1937/38 numărul acestora s-a ridicat la circa 2500.

Din interesanta istorie a Almei Mater cernăuțene, vom desprinde numai capitolul societăților studențești, care au avut, în întreaga lor perioadă de existență (1875–1938), un rol deosebit de important. Nu se va reitiera istoria lor; autorul se va referi numai la anii 1933–1938 și se va baza, în principal, pe propriile sale amintiri¹.

* Comunicare prezentată în 30 mai 1996 la Colocviul internațional de la Rădăuți organizat de Centrul de studii „Bucovina” în colaborare cu Filiala „Bucovina” din Rădăuți a Uniunii pentru Europa din România.

¹ Autorul, născut în anul 1916, în satul Horecea-Mănăstirii (Cernăuți), după terminarea Liceului „Aron Pumnul”, în 1933, s-a înscris la Universitatea din Cernăuți, absolvind în 1938 și respectiv 1939, Facultatea de Litere și Filosofie, precum și Facultatea de Drept. A fost membru al Întunirii Academice Române „Bucovina”, deținând în semestrul de iarnă 1935/36 funcția de „vulpan”.

Apărute în diferiți ani ai universității și organizate pe criterii naționale, fiecare societate a avut propria sa istorie. În perioada 1933–1938 existau următoarele societăți: Alemannia, Arminia, Teutonia și Frankonia (germane); Ognisko și Lechia (poloneze); Ciorno More și Zaporoje (ucrainene); Hașmonea, Hebronia, Zephir, Emunah și Heatid (evreiești) și șase societăți academice românești. În total, 20 societăți la o universitate atât de mică.

Modelul societăților studențești a fost preluat din tradiția universitară germană, existentă și în Austria. Aici s-ar putea vorbi despre istoria lor multiseculară (dacă ne gândim numai la universitățile din Heidelberg și Jena), dar nu este locul pentru o asemenea istorie. Forma lor de organizare era de „Burschenschaft”, „Verbindung” sau „Korps”. Multe din ele practicau *mensura* (duel studențesc), membrii ei erau obligați să dea satisfacție în chestiuni de onoare, purtau semne distinctive (șepci de diferite culori, panglici), la ocazii solemne conducătorii unor asemenea societăți purtau costume specifice, săbii („rapire”), respectau un anumit ritual, de pildă, festivitatea de deschidere a semestrului de iarnă se numea *comers* cu un program riguros, balurile, seratele etc. Modelul visat era viața studențească de la Heidelberg.

Societățile din perioada 1933–1938 ale studenților români au fost șase la număr. Prima, „Junimea” (1878), era succesoarea glorioasei „Arboroasa”, înființată în 1875 și desființată de autoritățile austriece, în 1877, în urma celebrului proces intentat împotriva conducătorilor ei: Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Eugen Siretean și Orest (Ortisie) Popescu. Avea cel mai mare număr de membri – mulți din aceștia au devenit personalități universitare sau administrative – și desfășura cea mai bogată activitate.

A doua, „Bucovina”, avea denumirea Întrunirea Academică Română „Bucovina”, a fost înființată în 1880 de către un număr de junimeni. Modelul ei a fost *Burschenschaft*-ul german. A treia, în ordine cronologică, a apărut Academia Ortodoxă (1884) ai cărei membri erau studenții teologi. În 1905, a luat ființă Societatea Academică Română „Dacia”, în 1910, a fost creată Întrunirea Academică Română „Moldova”, soră a Întrunirii Academice Române „Bucovina”, iar după primul război mondial a apărut Cercul Studențesc „Arboroasa” (1921) care își propunea să reunească pe toți studenții români. În perioada interbelică a luat ființă Centrul Studențesc Cernăuți, afiliat la Uniunea Națională a Studenților Creștini Români (U.N.S.C.R.).

Din cele șase societăți studențești românești numai două erau „conservative”: „Bucovina” și „Moldova”. Cum am mai spus, modelul lor era cel al „*Burschenschaft*”-urilor germane: uniforme specifice, duelurile studențești, rituurile clasice, având la bază regulamente (*comment*). S-a discutat – în epocă – dacă era justificat modelul german pentru o societate studențească românească. Înainte de a aborda această problemă, să spunem că societățile germane, polo-

neze, ucrainene și evreiești (cu puține excepții) erau și ele „conservative”. Adopțarea unui asemenea model era dictată de grija de a feri pe studenții români de a deveni membri ai societăților studențești germane și de a-și pierde astfel identitatea națională. La universitățile din Vechiul Regat (Universitatea din Iași, înființată în 1860 și Universitatea din București – 1864) acest lucru era de neconcepțut. Dar asemenea societăți nu erau necesare, deoarece toți studenții erau români. S-ar putea aminti tradiția franceză care avea alte particularități. Judecând astăzi, putem spune că pentru studenții români de la Universitatea din Cernăuți această formă de organizare era una de apartenență la Europa Occidentală. Să reamintim că pentru fiecare naționalitate, societățile studențești erau forme de păstrare a identității naționale, de formare a idealurilor naționale. Intelectualitatea fiecărei naționalități din Bucovina istorică datorează mult acestor societăți.

Fiind organizate pe principii naționale, societățile studențești stabileau relații între ele pe baza acestui criteriu. Trebuie spus – problema merită un examen aprofundat – că, în întreaga perioadă 1875–1938, societățile românești nu aveau legături cu cele ucrainene și cele evreiești. Explicația trebuie căutată în întreaga istorie a Bucovinei, în situația politică a acestei provincii.

Cu privire la societățile studențești române se cuvine precizat faptul că între ele relațiile erau de prietenie și că existau declarații de recunoaștere reciproce, cu unele excepții efemere, cum a fost cazul Societății Academice „Dacia” – la înființarea acesteia – și al Cercului Studențesc „Arboroasa”, diferende curând aplanate. Un principiu important era acela că politica era interzisă în interiorul societăților.

Ne vom referi la relațiile dintre Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” cu cele germane „Alemania”, „Arminia”, „Teutonia”, și „Franconia”. Primele trei erau „conservative”, purtau însemnele specifice, practicau *mensura*, dădeau satisfacție necondiționată, ritualul studențesc se desfășura după *Comersbuch* – culegere de cântece studențești –, ierarhia comporta un „senior”, „consenior” (un maestru de scrimă) și de un „Fuchsmajor” care se ocupa de educația studenților din anul întâi. Primul grad era de *Fuchs* („vulpoi”), după baterea mensurii regulamentare, un *Fuchs* devenea *Bursche*, („fărțate”); după terminarea studiilor, după trecerea unui număr de ani, în cadrul unei solemnități, erai proclamat *alter Herr* („domn bătrân”). Ce mai, o organizare foarte riguroasă care ar aminti de celebrele societăți secrete! Dar nu francmasonice. Fiecare student avea un *Leibbursche*, expresie devenită în românește „fărțate de suflet”, un fel de naș pe toată viața. Să mai adăugăm că fiecare societate studențească avea sediul său, numit „cabinet” (în limba germană *Bude*), unde se desfășurau cele mai multe activități.

Cu aceste trei societăți germane – prima era „Korps”, celelalte două erau „Burschenschaft”-uri – „Bucovina” și „Moldova”, aveau cele mai strânse legă-

turi. Dintre celelalte societăți singura cu care existau asemenea relații era „Lechia” (poloneză). „Franconia”, fiind o societate confesională (catolică), relațiile erau doar prietenești: aceasta nu practica măsura. Membrilor săi li se spunea ironic *Milchtrinker*; la celelalte societăți băutura oficială era berea, al cărei consum la ocaziile oficiale era prevăzut în „regulamentul” de bere.

În ce constau deci relațiile dintre „Bucovina” și „Moldova” și cele germane „Alemannia”, „Arminia”, „Teutonia”? Mai întâi ele s-au recunoscut reciproc, în care scop au fost bătute „măsurile de recunoaștere”. În cazuri speciale, se băteau „măsurile pro Patria suite”. Apoi, membrii acestor societăți puteau bate între ei măsurile „reglamentare”, măsurile „contrahate” – un fel de dueluri pe chestii de onoare – și temutele „măsurile de pedeapsă”. Un Fuchs de la „Bucovina”, de exemplu, săvârșind o abatere de la regulamentele Întrunirii, trebuia pedepsit. În acest scop, conseniorul „Bucovinei” se adresa conseniorului de la Alemannia, Arminia sau Teutonia ca să desemneze pe unul din cei mai buni mânători de rapir să-l pedepsească pe *Fuchs*-ul vinovat. De obicei, măsura se încheie înainte de termen, prin părăsirea terenului de către *fuchsul* pedepsit, la avizul medicului, când rana era periculoasă („*Abfuhr*”). Alt tip de măsurile erau cele „contrahate”. Cu membrii altor societăți, neconservative, chestiunile de onoare se rezolvau pe calea duelului cu sabia. Aceeași soluție se aplica și în cazul ofițerilor.

Cel mai important eveniment studențesc era *comersul*, o întrunire organizată de fiecare societate la deschiderea anului universitar („comersul de iarnă”). Iată cum s-a desfășurat *comersul* organizat de Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” la deschiderea anului academic 1935–1936. Acesta a avut loc la restaurantul „Astoria”, cel mai elegant restaurant. Din timp, erau lansate invitații rectorului universității, profesorilor, unor personalități politice și, bineînțeles, societăților studențești prietene: „Junimea”, „Dacia”, „Arboroasa”, „Academia ortodoxă” (românești); „Alemannia”, „Arminia”, „Teutonia”, „Franconia” (germane) și „Lechia” (poloneză). Ținuta era de mare protocol: cei de la societățile conservative erau în costume specifice, cu rapire (*in vollem Wicks*, de unde românescul „a te îmbrăca la marele fix”); ceilalți, în frac sau smoking, haine negre. Costumul național românesc era și el considerat de „gală”. Masa banchetului era împărțită în două: „masa de sus” și „masa de jos” (aici erau *fucșii*). „Prezidiul” era deținut de „senior”, „contrariul” era de obicei „vulpanul”. Ritualul cuprindea: discursuri omagiale la adresa rectorului și altele, salutarile celorlalte societăți studențești (cele străine erau rostite în limbile respective). Cântecul studențesc era executat de cei prezenți, după cartea cântecelor studențești, întocmită de Filimon Taniac, multe preluate din culegerea întocmită de Ciprian Porumbescu, destinată studenților de la „România Jună”. Printre acestea: „Tricolorul”, „Pe-al nostru steag e scris unire”, „Cântecul gintei

latine” și bineînțeles „Gaudeamus igitur” și „O, trai ferice de student”, preluat de la societățile germane. Atmosfera devenea tot mai prietenoasă: profesori și studenți, români, germani și polonezi fraternizau în această atmosferă tinerescă. La aceasta contibuia și... berea! După partea oficială, când profesorii și reprezentanții autorităților se retrăgeau, urma dansul, care ținea până în zori.

Asemenea „Comers”-uri se organizau și de către celelalte societăți: cele germane la „Deutsches Haus”, cele poloneze, la „Dom Polski”.

Alte prilejuri erau marile baluri și seratele dansante, uneori șezătorile culturale. Fiind vorba de relații interetnice, trebuie amintit că studenții cernăuțeni proveneau, în cea mai mare parte, de la liceele din Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Storojineț, Câmpulung-Moldovenesc unde elevii erau români, germani, polonezi, deci prietenii de pe băncile liceelor se continuau la universitate și deci și în cadrul societăților studențești.

Fiind vorba de baluri și de serate, în cultivarea relațiilor interetnice un rol important l-au avut... studentele. Multe idile de pe vremea studenției s-au transformat în căsătorii mixte, despre care s-ar putea scrie un studiu special. Aș putea cita din memorie mai multe cazuri, inclusiv din propria familie. În 1938, prin decret-regal, au fost desființate toate societățile studențești. S-a dus frumoasa viață de student! În 1940, germanii din Bucovina au fost repatriați în Germania.

S-a vorbit – se va vorbi și în viitor – despre Bucovina, ca model de conviețuire interetnică și interconfesională. Societățile studențești, amintite în această evocare, pot fi citate ca exemple în acest sens, drept precursorare ale Europei de mâine. Fiind prin excelență naționale, ele împărtășeau totodată valorile europene.

...Astăzi, în 1996, foștii studenți de pe vremuri de la Universitatea din Cernăuți, membri ai „Arminiei”, „Teutonia”, „Alemanniei” și „Bucovinei”, trăitori în Germania, se întâlnesc în fiecare an la Prien an der See, săvârșind același ritual studențesc. Întâlnirea este organizată de „Asociația Domnilor Bătrâni” cuprinzând foștii studenți cernăuțeni. Aceleași „Salamandre”, aceleași „Kneipe”, același ritual din care nu lipsesc „Gaudeamus igitur” și, bineînțeles, nostalgicul „O alte Burschenherrlichkeit, wohin bist du verschwunden!” („O trai ferice de student, din timpuri depărtate./ Te-ai dus și'n veci n-ai să revii cu scumpa-ți libertate!”)

Dar mai ales, aceeași prietenie și colegialitate. Președintele are... 93 ani, iar cel mai „tânăr”, cu care sunt în corespondență, a împlinit și el 85 ani...

Printre ei, cunoscutul istoric al Bucovinei, dr. Rudolf Wagner.

O, tempora, o, mores!

BIBLIOGRAFIE

1. Hans Prelitsch. *Student in Czernowitz*. Die Korporationen an der Czernowitzer Universität. Herausgegeben von der Landsmannschaft der Buchenland-deutschen, München, 1961.
2. *Alma Mater Francisco-Josephina*. Die deutschsprachige Nationalitäten Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875. Herausgegeben von Rudolf Wagner. Verlag Hans Meschendörfer, München, 1975.
3. Prof. Dr. Dragoș Rusu, prof. Dr. Vladimir Trebici. *Întrunirile Academice Române „Bucovina” și „Moldova” 1981* (manuscris la Muzeul „Simeon Florea Marian” din Suceava).
4. Orest Tofan. *Societățile academice din Bucovina (1875–1938)*. Scurtă privire istorică. În: Anuarul Muzeului Suceava. Anii 1990–1991–1992, XVI–XVII–XIV, p. 314–327.

Summary

This paper evokes the activity of the students' societies of the University in Cernăuți between the two world wars. Their collaboration is an example of interethnic understanding.

GEORGE BARON LØVENDAL
(1897–1964)

GEORGE BARON LØVENDAL LA UN SECOL DE LA NAȘTERE

D. VATAMANIUC

George baron Løvendal este pictorul reprezentativ al Bucovinei și o personalitate complexă a vieții culturale din țara noastră. Coboară dintr-o veche familie regală danezo-norvegiană, înrudită cu multe case domnitoare din Europa. Tatăl său, Laurențiu (18 iulie 1873–16 iulie 1918), ofițer superior în armata imperială rusă, se căsătorește în 27 aprilie 1896 cu Aimée Liubov Gavrișova (15 aprilie 1877–16 martie 1957), dintr-o familie de greci care joacă un rol important în istoria țării sale. Au patru copii, George, pictorul, Lev (22 decembrie 1898–15 aprilie 1937), Nicolae (9 mai 1900–după 22 decembrie 1925) și Boris (26 iunie 1902–? 1948). O fotografie îl înfățișează pe Laurențiu în ținută din armata imperială rusă, pe Aimée în costumație bogată de epocă, pe Alexandra baroană Løvendal, mama lui Laurențiu, în costumație, fără podoabe, de călugăriță și pe cei patru copii, în mijlocul cărora se remarcă viitorul pictor, toți în costume de marinari. De altfel cariera militară este ocupația preferată în această familie cu multe generații în urmă.

George baron Løvendal se naște la Petersburg în 27 aprilie/10 mai 1897, își face aici pregătirea intelectuală și manifestă înclinații pentru desen și arta teatrală. Se remarcă pe scena Teatrului Imperial din Petersburg la 18 ani, ca actor, balerin și scenograf. Nu-l atrage cariera armelor, căreia i se consacră Nicolae și Boris, doi dintre frații săi. Ofițeri în armata imperială rusă, ajung cu garnizoana și în Basarabia și îl vedem pe unul dintre ei prefect de poliție la Chișinău și la Hotin. Izbucnirea revoluției din 1917 găsește familia în Basarabia. George își continuă pregătirea artistică la Soroca sub îndrumarea pictorului P. Alexandrov, de unde vine la Chișinău în 1921. A fost un noroc pentru destinul acestei familii, deoarece, fiind în România, se salvează printr-un membru, în linie bărbătească, de la un sfârșit tragic. Laurențiu, tatăl său, este masacrat de bolșevici în timpul revoluției, iar Lev, Nicolae și Boris își sfârșesc viața în condiții dramatice sub puterea sovietică. Aimée, mama sa, este deportată în Uzbekistan și izbutește să vină în România în 1952, după 34 de ani de deportare. Se stinge din viață în București în 16 martie 1957.

George se căsătorește la Chișinău în 1921 cu Ariadna Ambrozieva Zolotoriova (28 noiembrie 1900–11 noiembrie 1954), personalitate distinsă, care se afirmă

ca poetă și cântăreață concertistă. Poemele sale rămase în manuscrise încep să se publice în presă.

George și Ariadna au două fiice, Lydia (28 noiembrie 1923), profesoară și pianistă, căsătorită în 18 iulie 1947 cu Radu-Mihai Papae (6 aprilie 1923), profesor-arhitect și Irina (13 iunie 1925–26 august 1995), căsătorită, succesiv, cu Dan Deșliu, Dan Constantin și Dan Sărățeanu. Se continuă prin Ariadna Ruxandra Sărățeanu. Familia Løvendal, străveche în Europa, se salvează de la dispariție în România, însă, tot aici, se stinge în linie bărbătească în secolul nostru.

George baron Løvendal se impune ca pictor și scenograf la Chișinău și vine la București în 1921. Desfășoară o activitate remarcabilă la Teatrul Lucia Sturdza Bulandra, Teatrul Constantin Tănase și la alte teatre și cinematografe. Trăiește cu familia în București între 1921 și 1926, apoi la Cernăuți între 1926 și 1937 și din nou la București până la sfârșitul vieții. Deși trăiește cu familia aici, se deplasează în fiecare an în Bucovina.

George baron Løvendal îndeplinește mai multe funcții: director tehnic la Teatrul Național din Cernăuți (1926–1935) și la Teatrul Național din Craiova (1942–1943), consilier artistic la Institutul de Proiectări Metalurgice (1949–1950), profesor la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” (1950–1957). Este inițiator la înființarea unor organizații profesionale: Societatea Artiștilor Plastici din Bucovina devenită Uniunea Prietenilor Artei (1931), fiind și secretarul ei general, Academia Liberă de Arte Plastice (1938) și membru fondator al Uniunii Artiștilor Plastici din România (1945) și al Fondului Artiștilor Plastici din România (1945). Întemeiază, la Cernăuți, teatrul de marionete (1927) și are o contribuție importantă în înființarea Muzeului Satului din București (1928). Participă, în 1921, la Concursul Național pentru Arhitectura Primăriei din București, cu rezultate strălucite care nu sunt însă validate, pe motiv că era pictor și nu arhitect. Manifestă înclinații pentru invenții tehnice, fiind promotor în introducerea lor în arta teatrală modernă din țara noastră.

Epoca cea mai importantă din activitatea sa prin diversitatea preocupărilor și realizările artistice o reprezintă cea bucovineană (1926–1937). Teatrul Național din Cernăuți pune în scenă, în stagiunea 1929/1930, nu mai puțin de 39 de piese, situație neîntâlnită pe scenele teatrelor din țara noastră și din străinătate. Pentru aceste reprezentații face, fără nici un ajutor, decorurile, montajul și tot ce ține de reprezentarea spectacolelor pe scenă. Vasile Gherasim insistă asupra modului de realizare a decorurilor și asupra faptului că pictorul nu se repetă în suita reprezentațiilor. Revista „Spectatorul”, care apare la Cernăuți între 1927 și 1930, publică număr de număr programul spectacolelor și portretul artistului, alături de ceilalți reprezentanți ai scenei teatrului cernăuțean. Contemporanii care au frecventat acest teatru își amintesc de cortina pictată de el, unică în teatrele din țara noastră, dispărută la ocuparea Bucovinei de către armata sovietică, în 1940.

George baron Løvendal organizează o expoziție cu tablourile sale reprezentând monumentele religioase din Bucovina la Palatul Mitropolitan din Cernăuți în 1933. Este vizitată de regele Carol al II-lea, care reține două tablouri, *Mănăstirea Putna* și *Turnul tezaur* de aici, cu care pleacă în străinătate după detronarea sa. Expozițiile se succed an de an în diferite localități din Bucovina și din București. Stârmește un ecou aparte cu expoziția din sala Universul, în iulie 1943. Expune 82 de tablouri care se vând toate, situație namaiîntâlnită. Explicația stă în faptul că pictorul prezenta în expoziția sa Bucovina, victimă a agresiunii sovietice.

Profesor, îndrumător și artist de mare talent, Løvendal are numeroși prieteni între scriitori, pictori și regizori. Sunt nume ca Dragoș Protopopescu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Victor Ion Popa, George Mihail Zamfirescu, Soare Z. Soare, Sică Alexandrescu, Grigore Vasiliu Birlic, Radu Beligan, Jules Cazaban, Ion Iancovescu, Ionel Jianu, Nicolae Brancomir, frații Bulandra, frații Sireteanu.

Løvendal își cucerește, după o activitate prodigioasă, recunoașterea internațională. Este invitat ca pictor scenograf și consilier artistic la Metropolitan Opera din New York și la Teatrul din Zürich. Refuză aceste invitații din considerente patriotice.

George baron Løvendal se stinge din viață în Spitalul Elias din București în 18 februarie 1964. Este înmormântat în cimitirul Sfânta Vineri, alături de soția sa.

Moștenirea artistică lăsată de Løvendal în cele 470 de tablouri îl recomandă ca pictorul Bucovinei, provincia de care s-a simțit legat toată viața. Este o Bucovină reprezentată în portretele sale de țărani și țărănci, oameni mai adesea în vârstă, cu o psihologie aparte, surprinsă de pictor cu o mare artă. Portretele de tinere se remarcă prin frumusețea fizică și o anume tristețe în privire. Unii comentatori nu ezită să le compare cu *Madona* lui Rafael.

Løvendal este și pictorul Bucovinei istorice cu monumentele sale, biserici și mănăstiri, unice în lume. Unele dintre ele au căzut victime, asemeni oamenilor, vitregiei vremurilor. Mai pot fi admirate în tablourile pictorului.

Centrul de studii „Bucovina” consideră ca o datorie de conștiință față de pictor și arta sa să-i consacre aceste pagini și să reproducă din galeria sa de portete.

Zusammenfassung

Georg Baron Løvendal (1897–1964) ist der repräsentative Maler der Bukowina. Er stammt von einer alten dänisch-norwegischen königlichen Familie ab, die mit zahlreichen Herrscherhäusern Europas Verwandt ist. Er ließ sich vor 1917 in Rumänien nieder und trat an zahlreichen Bühnen der Theater von Chișinău, Cernăuți und București als Maler, Szenograph und Schauspieler hervor. Sein künstlerische Erbe besteht aus 470 Gemälden, die meistens Bukowiner Bauern und historische Baudenkmäler aus dieser Provinz darstellen.

Unsere Zeitschrift gedenkt des vergangenen Jahrhunderts, seit seiner Geburt durch die Darstellung seines Lebensganges, seiner Aktivität, durch die Bewertung seines künstlerischen Erbes, durch die Wiedergabe der Meinungen seiner Zeitgenossen über seine Kunst, sowie durch die Wiedergabe einiger Porträte und Gemälde aus seiner Nachlassenschaft.

UN MĂRTURISITOR PENTRU BUCOVINA: LØVENDAL

Acad. RĂZVAN THEODORESCU

Nu l-am întâlnit niciodată aievea pe George baron Løvendal, dar exotica sa personalitate despre care auzisem atâtea m-a atras stăruitor, din tinerețe încă.

Pictorul, scenograful, actorul, balerinul, cu numele său cu tot, cu originile sale hiperboreene atât de insolite în spațiul de la Carpați și Dunăre, cu aristocratica sa vână de mai multe ori seculară și de o europeană, cosmopolită integralitate într-o lume aparent plebee și ancestral democratică va fi fost, fără doar și poate, de-a lungul deceniilor viețuirii sale la Cernăuți sau la București, o apariție excepțională. Un fenomen, în felul său, și un unicat.

Va fi fost George baron Løvendal, una dintre ultimele întruchipări ale acelei străvechi nostalgii germanice a Nordului pentru ținuturile de la miazăzi, acea „Sehnsucht nach Süden” care a străbătut secolele și care începe cumva cu drumurile vikingilor spre Bosforul bizantin, traversând cnezatele rusești (aproape că mă tentează nespun, în cazul particular al acestui danezo-norvego-român născut acum un veac la Sankt Petersburg, să fac o asemenea apropiere)? Sau va fi aparținut el acelei lumi interimperiale, singulară în Europa, aici, în Răsăritul supus cândva țarilor – în a căror capitală s-a născut Løvendal –, dar supus și dublei monarhii chesaro-crăiești în a cărei fostă stăpânire care se numește Bucovina, „gura de rai” a românilor, același Løvendal a lăsat ce a avut mai bun în ființa sa?

Nu știu. Ceea ce pot să cred este că viața lui – „o viață de fulger continuu”, cum nota inspirat o cunoscută scriitoare – s-a dedicat unei superbe risipiri, unei duble, paradoxale, dar fericite atracții a celui care putea să apară multora „străinul cel mai străin” și „nobilul cel mai nobil”: atracția către cele mai românești întocmiri din sfera vizualului – bisericile pictate ale Bucovinei – și aceea către umilitatea cea mai deplină, pătrunsă însă de o neascunsă mândrie, din sfera socialului – țăranul Moldovei de Sus.

„Adunarea țărănească” despre care scria Mihail Sadoveanu acum peste o jumătate de veac, cu prilejul unei expoziții a lui Løvendal, este alcătuită pentru posteritate – și sper că, așijderea, pentru un viitor muzeu așezat, de drept, în Bucovina – din sutele de portrete care întruchipează cea mai deplină, uneori dramatică, alteori fascinantă frescă a psihologiei rurale din întreaga noastră plastică românească. O galerie țărănească realizată în culorile pământii sau stinse ale

cromaticii populare din același spațiu, dar cu linia tăioasă, exasperată uneori, a expresionismului germano-rusesc pe care pictorul îl va fi adâncit prin cultură și temperament, foarte bine calchiat însă realităților unui univers pe cale de dispariție pentru care Løvendal este un mărturisitor de preț. După cum un mărturisitor rămâne acest straniu și superb baron de la Miazănoapte, mai român decât mulți dintre contemporanii săi întru artă și spirit născuți pe acest meridian, pentru monumentele evului de mijloc din țara Bucovinei. Monumente al căror apărător a fost, ba chiar și descoperitor dacă stau să mă gândesc la cutare sau cutare frescă scoasă din uitare, cu mâinile sale, într-o ctitorie din timpul lui Rareș.

Lui Løvendal, mărturisitorul pentru Bucovina și bucovineni, înzestratul de Dumnezeu și risipitorul de spirit i se cuvine omagiul nostru, astăzi, la un veac de la ivirea sa în lume.

MOȘTENIREA ARTISTICĂ

LYDIA BARONESSE LØVENDAL-PAPAE

George baron Løvendal nu s-a preocupat, asemeni altor mari artiști, să constituie o colecție din tablourile sale. Mare parte din ele s-au înstrăinat prin vânzările la expoziții, iar altele au intrat în diferite mâini prin donații făcute cu generozitate de pictor unor prieteni și prietene în cursul anilor. Dintre lucrurile tatei nu ne-au rămas moștenire directă decât unul din șevaletele sale de câmp și o rochiță a mamei, improvizată din două baticuri în timpul celui de-al doilea război mondial, când ne-am salvat de la bombardamente prin refugiul din București la Breaza (Prahova). Lucrurile părinților mei, câte s-au mai păstrat, au rămas în apartamentul lor din str. Ion Ghica nr. 3, et. 7, ap. 54, la sora mea Irina, care a încetat din viață la Sovata în 1995. Astăzi sunt în posesia Ariadnei Ruxandra Sărățeanu, fiica ei.

Soțul meu, profesor-arhitect Radu-Mihai Papae și cu mine ne-am făcut un ideal în viață din recuperarea moștenirii artistice a părinților noștri. Am adunat în cursul anilor, cu mijloacele noastre modeste, o bună parte din tablourile tatălui meu. Colecția noastră cuprinde în prezent 470 de tablouri și este în perspectivă să sporească prin noi achiziții de la persoane din țară și străinătate. Avem o evidență a persoanelor care dețin tablouri de tatăl meu și purtăm discuții pentru răscumpărarea lor. Tablourile tatălui meu au intrat și în patrimoniul unor instituții culturale și este firesc să rămână în păstrarea lor. Demersurile noastre se îndreaptă în direcția punerii lor în valoare, cu scopul de a fi cunoscute de cât mai mulți iubitori ai artei.

Colecția noastră se constituie din tablouri în ulei, tempera, acuarele, căr-bune, creioane colorate, tuș, sepia, sanguină. Sunt tablouri de diferite mărimi reprezentând bătrâni și tineri, bărbați și femei, biserici și mănăstiri. Unele din monumentele din urmă nu mai există și pot fi admirate numai în picturile tatălui meu. Pentru fiecare tablou am întocmit istoricul său, cu precizarea când a fost realizat, în ce tehnică și dimensiuni și ce reprezintă. Pentru persoane facem, pe scurt, și biografia lor.

Colecția noastră s-a îmbogățit cu o serie de casete, benzi de magnetofon, videocasete, filmări de expoziție, albume de fotografii.

Materialul documentar cuprinde iconografie, cu membrii familiei și reproduceri după fotografiile înaintașilor și ale altor membri ai familiei, dosare cu

lucrările simpoziunilor, o corespondență bogată. Păstrăm în manuscris povestirile și poeziile tatălui meu despre Bucovina și poeziile mamei mele.

Biblioteca se constituie din lucrările de specialitate ale soțului meu și din achizițiile noastre de cărți și publicații periodice în care se prezintă sau se fac referiri la pictor și vremea sa. Ocupă un loc important cărțile cu dedicație primite de tatăl meu de la personalități din țară și din străinătate. Aici menționăm și cele cinci volume, cu extrase din presa din ultimele șase decenii, în care se vorbește despre pictor și arta sa.

Moștenirea artistică lăsată de tatăl meu și achizițiile noastre în cursul anilor se impune să fie cunoscute de contemporani. Am înființat, în acest scop, Fundația Culturală „George baron Løvendal” și sperăm să primim sprijin să deschidem în București un muzeu, Muzeul „George baron Løvendal”. Nu ne îndoim că în orașele din Bucovina se vor organiza expoziții permanente cu tablourile tatălui meu în patrimoniul instituțiilor de acolo la care se vor adăuga reproduceri după tablourile din colecția noastră.

ÎNTÂLNIRE CU ARTA

RADU-MIHAI PAPAE

Cu arta lui George baron Løvendal, o artă gravă, virilă, de inspirație și factura românească și de valoare neîndoielnic universală, m-am întâlnit acum mai bine de 50 de ani, la vârsta când căutam, și trebuia, să găsec suportul de creștință umană, națională și artistică pe care pot să-mi pot construi temeinic visurile împlinirilor ulterioare.

Acest suport am avut fericirea să-l găsec în pânzele lui Løvendal pe care nu numai că le-am îndrăgit de îndată, dar cred că le-am și înțeles mesajul profund, larg uman, de dezbatere a problemelor sociale majore ale neamului nostru mult încercat, văzând în pictorul cu numele său cu rezonanță de blazon medieval scandinav pe reprezentantul cel mai autorizat al eposului nostru național.

De atunci, visam și speram să-l pot cunoaște într-o zi, cândva. Când acest moment mult dorit a sosit, în fine, după ani, nu într-o expoziție, ci chiar în casa artistului, pe a cărui fiică mai mare, nu mai puțin dăruită de Dumnezeu decât părintele său, urma să o acompaniez pentru totdeauna în mesianicul său periplu cosmic. A fost un moment crucial pentru întreaga mea viață pe care mi-a marcat-o definitiv.

În amintirea aceluia eveniment am creionat câteva stihuri pe care le-am intitulat *Întâlnire cu arta* pe care le calchiez aici:

ÎNTÂLNIRE CU ARTA

*Te-am cunoscut când evul îl despicai în două,
trăgând adâncă brazdă cu laserul-penel;
filtrai pe pânză lacrimi de fiere și de rouă,
și înălțai cojocul pe cel mai-nalt crenel.*

*M-a curentat privirea de acvilă crăiască,
prezența ta de fulger... noi, mobile bipede,
ne clătinăm sub socul artistic și, firească,
prindea geneza viață pe chipurile smede.*

*N-a fost prea lungă lupta artist – creațiune:
tu, duelând cu pânza, rânind-o policrom,
te dăruiai la cea mai înaltă tensiune
spre-a făuri din humă, ca Dumnezeu, un om!*

*Miracolul atârnă acum la mine-n cadră...
deci n-am visat: a avea neantul s-antrupat,
Înnobilând cenușa din strămoșească vatră,
să poarte-n vreme solia Maestrului uitat...*

Arta sa este pusă exclusiv în serviciul oamenilor trăitori pe aceste meleaguri, pânzele sale fiind, așa cum spunea un cunoscut scriitor și critic de artă „pietre de hotar la granițele țării și dovezi de străvechime ale poporului nostru” sau, cum afirmă un alt critic de artă: „opera lui George baron Løvendal reprezintă pentru poporul nostru ceea ce piramidele reprezintă pentru poporul de pe valea Nilului, adică permanența și indestructibilitatea sa”.

Prietena vieții mele, fiica artistului, spunea odată justițiar: – „Dacă vreți să știți cine simte omenește și cine nu, arătați-i tablourile tatălui meu! Este cel mai bun test de umanism și de simțire românească de a vedea dacă vibrează sau nu pentru suferințele și nădejtile acestui popor”.

În ce ne privește, noi doi am făcut, facem și vom face tot ce putem cu modestele noastre resurse pentru ca, adunând atât cât putem imensa moștenire artistică lăsată generațiilor ce vor veni de marele și multilateralul artist român, să o facem să ajungă la „destinatar” întreagă, nedezmembrată și pusă în adevărata ei lumină și valoare. Și sperăm ca artistului să i se dea, cel puțin post-mortem, recunoașterea deplină pe care o merita de la neamul nostru pe care l-a iubit și l-a slujit, ca puțini alții, cu arta sa, din prima zi. Dedicându-ne toată viața și energia realizării acestui mare țel, considerăm că ne facem, la rândul-ne, datoria față de contemporani și urmași.

Expozițiile, simpoziioanele, filmele, multipla evidență audio-vizuală a operei sale, fundația ce-i poartă numele, pe care am creat-o, muzeul ce-i este dedicat în exclusivitate, a cărui perspectivă de materializare este din ce în ce mai apropiată, o mare monografie în curs de alcătuire, pregătirea pentru publicare a operei sale literare (proză și poezie) împreună cu cea a Ariadnei, soția sa, sunt în atenția și preocupările noastre permanente.

Pe lângă acestea, reconsiderarea rolului său în modernizarea artei scenice românești, ca și alte inițiative de aceeași factură, ce vor putea fi realizate doar cu sprijinul nemijlocit al unor sponsori conștienți atât de marele lor rol patriotic, cât și preocupați de conservarea amintirii trecătoarei lor ființe pământene prin legarea numelui propriu de cel al unui mare artist, sunt menite să ducă mai departe amintirea neuitatului maestru român, de structură renescentistă, nu fără temei calificat de mulți drept un Leonardo da Vinci al artei românești.

PICTORUL BUCOVINEAN – G. LØVENDAL

REMEMORARE

PAVEL ȚUGUI

Până acum nu avem un dicționar sau o evocare istorică sistematică a pictorilor, sculptorilor, graficienilor și caricaturiștilor originari sau care și-au făcut studiile și au lucrat în ținuturile Bucovinei. O asemenea scriere ar fi bine venită și relevantă sub raport artistic, pentru că din Bucovina au descins artiști plastici de diferite etnii – români, ucraineni, germani, evrei, poloni etc. – unii dintre ei reprezentativi în istoria artelor europene. Caracteristica artelor bucovinene constă în relevarea tradițiilor populare, ale grupurilor etnice de aici, și formarea academică, cu precumpănire, în centrele culturale austro-germane. Există și excepții, unele de valoare universală, cum este, de pildă, destinul marelui pictor și grafician român – Eugen Drăguțescu, originar din comuna Vicovul de Jos – Suceava, dar care a continuat studiile la Roma și a devenit cetățean italian.

George baron Løvendal reprezintă artele plastice autohtone, dezvoltate sub mirifica influență a tezaurului plastic popular bucovinean. S-a remarcat ca un excelent desenator, mare portretist, neîntrecut grafician, dar a izbândit și în unele compoziții picturale, de autentică tensiune emoțională.

Slujbele deținute în domeniile cultural-artistice mi-au oferit prilejul de a-l cunoaște și, în anumite împrejurări, am contribuit în afirmarea lui Løvendal ca artist, dar și ca om de cultură preocupat de chestiuni de interes public. Iată câteva episoade atestate și de scrisori primite de la maestru. În ianuarie 1953 s-a desprins din secția de propagandă a C.C. al P.M.R. o secție nouă – de literatură și artă, având șef pe profesoara de limba și literatura germană Constanța Crăciun. Subsemnatul, am fost „adjunct de șef de secție”. Secția aceasta a fost mutată din sediul Comitetului Central, într-un local improvizat în „Piața Washington”, din spatele „Palatului Victoria”. De prin martie 1953 au început lucrările pregătitoare pentru desfășurare, în București, a „Festivalului Mondial al Tineretului și Studenților” – Ediția a IV-a.

La sfârșitul lunii iunie, s-a prezentat la secția de literatură și artă un grup de artiști din conducerea Uniunii Artiștilor Plastici din R.P.R.: maestrul Boris Caragea, pictorii și graficienii: Lgia Macovei, Vasile Kazar și Gh. Labin precum și caricaturistul Cik Damadian. Ei ne-au prezentat lista artiștilor plastici care doresc să capete „o legitimație specială”, ca să poată asista, nestingheriți, la

manifestările programate, în cadrul Festivalului. Subliniez că „legitimațiile” respective puteau fi date numai de „comitetul” de organizare, de la sine înțeles, format din delegații tuturor țărilor participante. Ca atare, noi trebuia să „intervenim” la reprezentanții români, ca ei să obțină aprobarea „Comitetului de organizare”. Noi ne-am angajat să facem demersurile cuvenite, încât membrii conducerii U.A.P. au plecat. Peste vreo două zile a sosit la secție pictorul Gh. Labin. Era însoțit de un domn bine legat, cu o figură expresivă, riduri pronunțate și pielea feței „bronzată”. Avea părul bogat, ondulat și puternic grizonat, zestre ce-i conferea bustului o alură romantică, într-un București modernizat... Gh. Labin mi l-a recomandat: pictorul bucovinean George Løvendal „care, uneori, își zice și baron...”. După prezentările obișnuite..., amintiri din și despre Cernăuți. (Løvendal îl cunoscuse pe Leon Hrușcă, profesorul de desen de la școala normală de băieți din Cernăuți), voios și surprinzător de degajat a spus că el nu este trecut pe lista artiștilor plastici care urmează să primească legitimații și... mi-a cerut să-l înregistrez „neapărat”. M-a surprins că se așeza pe scaun, apoi se ridica și vorbea puțin agitat, baritonal și cu accente ale vorbirii de pe plaiurile bucovinene, totul firesc de parcă ne cunoșteam de când lumea, într-o poză teatrală elegantă, străină de gesturile cabotine. Ne-am despărțit cu promisiunea să ne mai întâlnim, adăugând „dacă obțineți legitimația ce v-am cerut-o...”

Între timp am reușit să îndeplinesc obligațiile asumate față de artiștii de la Uniunea Artiștilor Plastici, iar la mijlocul lunii iulie primeam câteva scrisori, între care și una de la maestrul G. Løvendal:

„Domnule Țugui,

După întâlnirea de la secție, am mers, așa cum ne-ați recomandat la comisia tineretului ce se ocupă de manifestările din cadrul Festivalului. Am fost primiți bine și ni s-a fixat ziua în care să ridicăm legitimațiile.

Acum am și eu legitimația cu care voi putea intra la toate manifestările artistice, sportive, consfătuiri, întâlniri cu presa și, important, chiar la căminele delegaților. Doresc să văd și să întâlnesc cât mai mulți delegați, mai ales din alte continente decât Europa. Voi face schițe, portrete etc. pe care mi-am propus să le prezint și la Expoziția Artelor Plastice din anul viitor.

Aș fi bucuros să vă pot întâlni după terminarea Festivalului.

Buc., 14 iulie 1953

Cu stimă,
pictor G. Løvendal”

După închiderea festivalului m-am întâlnit încă o dată în localul secției la 5 septembrie 1953. Løvendal mi-a istorisit „aventurile” lui de grafician și pictor la zecile de manifestări ale tineretului. A mărturisit că l-au atras și cucerit tinerii din continentele african și asiatic, manifestările artistice și comportamentul lor fiind extrem de „originale”, fascinante pentru noi românii...” Deoarece la 18 octombrie 1953 secția de literatură și artă s-a unit din nou cu cea de propagandă și, în același timp, s-a înființat *Ministerul Culturii*, titularul fiind Constanța

Crăciun, am fost numit „loctiitor al Ministrului Culturii”, șef al Departamentului Teatrelor, Muzicii, Artelor Plastice, Muzeelor, Monumentelor și Învățământului Artistic.

În prima parte a lunii martie 1954 am avut mandat oficial să deschid, la Muzeul de Artă, saloanele de la intrarea principală (aripa dinspre Athenée Palace fusese dărâmată în august 1944 de hilerişti și abia începuseră lucrările de refacere!). Juriul *Expoziției Anuale de Stat a Artelor Plastice* (1954) a fost prezidat de pictorul Camil Ressu – președinte de onoare al U.A.P., artist al poporului. La secția „Pictură”, Løvendal expune lucrările: *Nicolae Spiridon, miner din Ghelar*, ulei pe placaj 0,61 × 0,48 m și portretul *Participant la Festival, din Angola*, ulei pe carton 0,45 × 0,32 m, iar la secția „Grafică” – *Harry Lind, participant la Festival*, pastel 0,44 × 0,38 m. Era o prezență marcantă, după expoziția personală ce o deschisese, în București, în luna ianuarie, 1946.

Nu peste mult timp, primeam la minister (str. Locot. Lemnea, colț cu Bd. Ana Ipătescu, astăzi clădirea este hotel) o nouă epistolă de la pictorul Løvendal.

„Stimate domnule ministru,

Am fost bucuros că la vernisajul expoziției de la muzeu ați binevoit să opriți pe conducătorii țării¹, să mă recomandați și să apreciați lucrările mele. Vă spun drept că nu m-am așteptat la așa ceva și vă mulțumesc pentru aceasta.

În urma discuției de la minister, comisia de achiziție² mi-a reținut lucrările și voi încasa banii respectivi. Acum membrii comisiei au fost politicoși, nu m-au repezit ca în anii trecuți. Ce-i omul nostru?!

Două lucruri vreau să vă spun: mi-a vorbit foarte mult și elogios despre dvs. dl Comarnescu, care a spus că l-ați scos din carantină și acum va prezenta un raport la plenara noastră³. Totodată, vă rog să nu uitați propunerea mea de a vă îngriji de artiștii din Bucovina și cei din Iași. Vă reamintesc numele tinerilor Paul Gherasim și d-ra Elena Greculesei și ale pictorilor Mihai Cămăruș și Călin Alupi din Iași⁴.

Vă urez sănătate și succes în treburile de la minister,

24 mart. 1954

Al d-voastră,
G. Løvendal”

¹ La vernisaj a asistat așa-zisul „protocolul mare”, adică șefii partidului, guvernului, Marii Adunări Naționale etc.

² Ministerul Culturii avea în bugetul anual o sumă destul de mare pentru „achiziții de opere de arte plastice”, apoi pentru „achiziții de lucrări muzicale”, pentru „piese de teatru” și „obiecte muzeistice valoroase...” Prin ordin ministerial s-au înființat „comisii de specialiști”, care decideau care opere să fie cumpărate. Plata se făcea de la caseria ministerului. Operele plastice erau preluate de Muzeul de Artă și, apoi, cu avizul autorului, repartizate la diferite muzee din țară.

³ Despre Petru Comarnescu și împrejurările în care a revenit în viața culturală a țării la începutul anului 1954, vezi, P. Țugui, *Petre Comarnescu. Prima expoziție a lui Brâncuși în România*, „Manuscriptum”, XXI, nr. 2 (79), 1990, p. 66–69.

⁴ Artiștii menționați de Løvendal au fost prezenți în expozițiile din anii 1954–1960 și după aceea. Ei sunt pictori consacrați în istoria artelor plastice românești.

Cum la începutul lui februarie 1955 am fost eliberat de la Ministerul Culturii și numit șeful noii secții de știință și cultură de la C.C. al P.M.R., relațiile mele cu pictorul G. Løvendal au căpătat, într-o anumită măsură, un alt conținut față de situația de la minister unde aveam dreptul legal să iau hotărâri, să administrez un buget mare, destinat artelor și instituțiilor artistice din țară. Ca șef de secție la partid aveam menirea de consilier principal al conducerii de partid și stat în problemele cultural-artistice, de știință, învățământ și sănătate. Între numeroasele inițiative a fost și intensificarea relațiilor cu intelectualitatea de obârșie bucovineană, organizarea unor manifestări dedicate unor artiști și scriitori din Țara de Sus, editarea de opere, promovarea tineretului artistic și științific de acolo, restaurarea monumentelor istorice și religioase din ținuturile sucevene.

Pictorul Løvendal, întotdeauna entuziast și autor al unor inițiative valoroase, s-a alăturat intelectualilor bucovineni din regiunea Suceava, din București și alte centre culturale din țară, în realizarea unor fapte culturale evidente, de valorificare a tradițiilor artistice, literare și științifice din Bucovina istorică. Relevanță este scrisoarea pe care o reproduc:

„Stimate tovarășe Țugui,

Să mă iertați că vă aglomerez și eu cu scrisori, dar observ multe lucruri nedrepte și, poate, veți înțelege nevoia de a le spune cuiva, persoană care ascultă.

Când am fost la secție, am discutat despre artiștii bucovineni și mi-ați spus că se pregătește sărbătorirea centenarului lui Mandicevski. Mi-a venit în minte și pictorul Epaminonda Bucevski, prieten al lui Eminescu. M-am dus la Muzeul de Artă și am vizitat Galeria Națională: nu există nici un tablou de Bucevski, fapt ce m-a mâhnit. M-am dus la tov. Maxy să corectez uitarea. Dânsul a zis că are nevoie de sprijinul secției dvs., deoarece trebuie să consulte regiunile, unde există tablouri de Bucevski. Și eu i-am oferit ajutorul, dar vă rog să-l înștiințați că este necesar să pună în galerie și tablouri ale bucovineanului Bucevski.

12 Decembrie 1957

Al dvs.,
G. Løvendal”

Demersul lui Løvendal a avut rezultate concrete. Cei de la Muzeul de Artă – H. Maxy, Marius Bunescu și Eugen Schileru – s-au străduit și, cu sprijinul autorităților de stat, au adus în Muzeul de Artă al țării și tablouri de Epaminonda Bucevski.

G. Løvendal este prezent în expozițiile de arte plastice din București din anii 1955 și 1956, iar la „Expoziția Interregională de Pictură, Sculptură și Grafică” din decembrie 1956 – ianuarie 1957, expune portrete, el fiind unul dintre marii portretiști din contemporaneitate: *Dinu Ianculescu*, cărbune, 0,60 × 0,45 m și *Christopher Etterle*, cărbune, 0,60 × 0,40 m, iar la „Interregionala” din

decembrie 1957 – ianuarie 1958 este prezent cu portretele: *N. Tomazoglu*, cărbune, 0,60 × 0,48 m și *Gala Galaction*, cărbune, 0,60 × 0,48 m.

L-am revăzut deseori, preocuparea sa fiind să-și adune lucrările risipite prin țară, ca să deschidă o expoziție personală în București, aspirație înfăptuită însă, mai târziu, prin grija doamnei și domnului Papae, fiica și ginerele reputatului pictor care, cu devoțiune i-au păstrat opera și cultivat amintirea de artist.

La sfârșitul anului 1960, când am fost scos din treburile publice și supus ostracizărilor de tot felul, prietenul G. Løvendal a fost între acei oameni care m-au căutat și m-au îmbărbătat să înfrunt cu demnitate greutățile. A rămas aceeași personalitate entuziastă, generoasă și înțeleghătoare față de semenii săi.

LØVENDAL VĂZUT DE CONTEMPORANI

Vasile Gherasim

În sfârșit nu putem trece peste deosebit de marcanta personalitate artistică a dlui Baron G. de Løvendal, pictorul teatrului nostru. Trebuie să spunem că de când dl L. pictează aici, începând cu foarte interesanta cortină pe care se sensibilizează concepția că arta veche, arta rokoko nu mai poate să reziste în fața marelui izvor de lumină pe care o răspândește arta nouă. Umbrele artei dispar ca niște spectri în zorii dimineții. Ideia nu a fost numai așa prinsă pe pânza cortinei. Într-adevăr, dl Løvendal a reușit să ne arate în cursul unei stagiuni că știe să lucreze în deplină cunoștință a menirii sale de pictor-artist al teatrului. Ne-a dat pentru cele 27 de piese noi, decoruri, totdeauna noi, fără repetiri de idei. Desigur spiritul clocotitor al artistului a trebuit adesea să ne puie în față câte o scăpărare originală și chiar genială. Dlui Løvendal i se datorește în mare măsură succesul teatrului nostru.

[„Poporul”, 24 aprilie 1927]

Adrian Maniu

Îmi este dat să pomenesc opera nouă a unui pictor statornicit pe meleagurile noastre – George Løvendal – fost decorator al Teatrului Național din Cernăuți. Am simțământul că portretele uriașe [...] dovedesc un talent neobișnuit, aspru și puternic, drag nouă pentru că ne înfățișează țărani adevărați, dârji, aspri cu chipul sculptat adânc în cel mai puternic desen. Ai zice că sunt statui de aramă din alt veac, înrudite în expresie cu personagiile lui Dürer [...]. Se deschid în aceste chipuri de țărani, vedenii noi pentru portretul românesc, coborât din munții Bucovinei și din Carpați.

[„Universul”, 11 iulie 1935]

Claudia Milian

Opera sa îl așează, fără nici o discuțiune, în rândul picturii românești care nu-și deșminte nici o clipă inspirațiunea și dragostea, amândouă înclinare spre peisagiul mistic al Bucovinei și spre chipurile de țărani români de o nemiloasă și periodică întruchipare. Avem de urmărit expresia și conținutul unei picturi pornită să creeze un gen autentic în ierarhia paletelor originale la noi [...]. Pictura sa e documentară. Ea pledează calitățile eugenice ale rasei noastre, respirând un puternic parfum de moștenire dacă.

[„Cuvântul liber”, 20 iulie 1935]

Paul B. Marian

Pânzele lui cu țărani – adevărate piese de muzeu – sunt studiate, disecate chiar, înainte de-a fi executate, căci urmând lecțiile marilor pictori din trecut, pictorul e îndemnat să ducă detaliul cât mai departe, ca să-și permită o realizare largă și sinceră. Galeria lui de țărani nu poate fi nici frumoasă, nici urâtă – termeni de cari de altfel cred că pictorul nici nu-l admite –, ci e adevărată, țăraniile lui Løvendal fiind aureolați de un gând interior, inteligent uneori, expresiv întotdeauna, degajând astfel o atmosferă incontestabilă de sinceritate, prin adevărul lor brutal.

[„Rampa”, 3 aprilie 1937]

N. Crevedia

Arta lui Løvendal este plastică, frustă, realistă. Penelul său pare înmuiat în otrăvuri și oamenii săi sunt scăpați ca dintr-un codru de măracini. Țăraniile săi sunt niște fiare, în sensul că sunt dârji, cumpliți, cu voința de putere. Asta nu înseamnă însă că Løvendal nu știe să redea și lumina din oamenii aceștia [...]. Zilele acestea, pictorul a mai adus printre țăraniile săi o nouă cap d-opera. Ea reprezintă, în mărime naturală, figura unei copile de 16 ani, din Bucovina, o copilă fragedă, care contrastează atât de mult cu lupii aceia în cojoace și pălării de plăieși [...]. Løvendal este mai ales un desenator genial. Țăraniile săi, ca vizi-

une, sunt tocmai opusul concepției grigoresciene și credem că nu ne înșelăm afirmând despre această fiică de păstori bucovineni că se va vorbi în viitor despre dânsa, așa ca despre Madonele lui Rafael.

[„Porunca vremii”, 4 aprilie 1937]

Sandu Tzigara-Samurcaș

Plus grandes que nature, sculptées dans de larges masses interprétées avec la ferveur et la fidélité d'un moine du Moyen Age ornant d'enluminures les textes sacrés, monumentales par leur allure et approfondies dans les détails, puissantes et ridées comme des troncs séculaires, nourries de la même sève authentique qu'eux, les têtes des paysans et des paysannes du baron Løvendal se dressent devant nous avec des regards repliés en eux-mêmes, qui sembleraient perdus dans la nuit des temps et dans l'infini si la melopée de la «doina» ne chantait en sourdine dans leur rêverie figée.

[«Je sais tout de Bucarest» iulie 1939]

G. Lungulescu

Toată atmosfera e a vieții și a omului din regiune. Tonalitatea picturii, sobră, ca și a scoarțelor, caracterizată prin adâncimi și volumuri sufletești. Dar pretutindeni numai vibrație ce poartă – la țărani – în biserici – și la mănăstiri – pecetea acestei dominante spirituale. Cromatica rafinată până la extrem, ca a vechilor pictori bizantini, cari, prin cupolele bazilicelor pictate întrevădeau sfinții și dumnezeirea. Privind capetele de bătrâni, de-o impresionantă frumusețe și expresivitate sufletească, atât de afânate de intensa lor viață sufletească, înțelegem pentru ce marele etnograf german Hoffman în monumentală-i operă „Descrierea pământului” (Beschreibung der Erde), referindu-se la țărani bucovineni, afirmă că au capete de-o noblete atât de desăvârșită și de-o spiritualitate atât de profundă, încât, dacă ar fi unit și cultivat, poporul român ar putea sta prin însușirile lui în fruntea culturii umane.

[„Universul”, 4 iunie 1943]

Lucia Demetrius

Løvendal a depășit problemele de tehnică picturală, stăpânindu-le. Pictura lui e realistă ca mijloace: desenul de o perfecțiune care îl apropie de vechii maeștri germani și culoarea pusă totdeauna nu pentru ea însăși, nu pentru frumusețea și valoarea ei în sine, ci pentru ceea ce are de luminat și precizat în tablou [...]. Oamenii lui Løvendal își au sufletul pe chip, nu melodramatic, ci resemnați, fără demoralizare, demni fără îngâmfare [...]. Este Bucovina, care nu putea să zămislească decât pe țărani și o Bucovină trăită de ei, ca și cum cerul și vegetația a luat culoarea omului care o stăpânește de secole. Este întreg peisagiul și portretul lui un acord tăcut, de tristețe, de poezie și de cuvioasă pe care istoria îl poate lămuri bine în cuvinte, pentru că îl cunoaște așa cum l-a simțit Løvendal, de când a îmbrățișat această patrie.

[„Evenimentul zilei”, 8 iunie 1943]

Petru Comarnescu

Baronul George von Løvendal [este] un pictor cu serioasă formație academică și cu un neastâmpăr de adevărat artist [...]. Ceea ce ne impune, în primul rând, la D-sa este puterea de a reda psihologia personajelor, sufletul sau caracterul lor. D-sa merge către un realism psihologic de mare portretist, redând nu numai aspectul fizic, și acesta dificil de construit, dar simbolizând sufletul și personalitatea modelului. E ceea ce se numește portretul semnificativ, atât de deosebit de simpla aparență fotografică a așa numiților portrețiști mediocri. Nu avem decât să contemplăm lucrările sale cu țărani mai ales din Bucovina, pentru a vedea cum fiecare chip simbolizează ceva esențial și tipic [...]. Există în portretele acestea demnitatea și drama omenească văzută din plin, precum și diferențierile mari ale psihologiei omenești.

[„Viața”, 13 iunie 1943]

M. Paciurea

Ceea ce uimește, încântă și obsedează la acest artist este interpretarea masivă, coloritul simplu, de o sobrietate nordică, în care se simt reflexele pământului de care e atât de legat subiectul lui preferat: țărânul român [...].

Toate realizările acestui mare talent, portrete, peisaje, desene colorate, dovedesc un spirit larg, o tehnică din cele mai serioase, originale și o mare diversitate în interpretări.

[„Evenimentul”, 17 iulie 1943]

Dragoș Protopopescu

Baronul George Løvendal, nobil de origine daneză, legat de mari familii nordice, izgonit de revoluții, legat de noi prin mizerie și ortodoxismul lui nestropit de nici o aghiazmă (dar recunoscut în tot ce face și de Octavian Goga), după rătăcirii pe străzile Bucureștiului, vine la Cernăuți, la al cărui Teatru Național lasă câteva capodopere de scenografie și o memorabilă cortină, ca la scurtă vreme să cadă îndrăgostit de inegalabilele mănăstiri ale Bucovinei. Pictura românească le ignora până la dânsul [...]. Azi le avem pe toate în pânzele lui.

[„Dumineca”, 20 iunie 1943]

Emanoil Bucuța

Pe pânzele lui Løvendal strălucește Bucovina în toată frumusețea ei. Poate că pictorul însuși este atât de zbuciumat de ani de zile, pentru că această țară mănăstirească și singuratică se răzbună de-o asemenea dare în vileag unei lumi întregi. Lumea nu se mai gândește la jertfa artistului, ci se bucură de tainele pe care jertfa lui le-a făcut astăzi un bun al tuturor. Se uită la lucrul mâinilor lui și nu-l mai vede, pentru că vede prin el numai țara de departe, de mănăstiri și de singurătăți.

[„Vremea”, 27 iunie 1943]

Mihail Sadoveanu

Acești răzeși coborâtori de la Bogdan Descălecătorul și de la Ștefan-Voievod Bătrânul au fizionomii de o nobilă simplitate, care m-au mișcat neșpus. Am stat și i-am privit; am fost ca într-un sfat al umbrelor trecutului. M-au

privit și ei atât de expresiv din noaptea veșnică în care au intrat... Nu m-am putut opri de a nu mulțami, strângându-i mâna pictorului care a fixat pentru un veac viitor aceste imagini ascunse ale trecutului.

[„Jurnalul de dimineața”, 15 iulie 1954]

Ernest Verzea

D. Løvendal ne cinstește țara împlinind, aici la noi, cincizeci de ani (pe care nimeni nu i-ar putea ghici, ori cu câtă atenție și-ar așterne privirile deasupra omului) ani de muncă folositoare artei noastre, atât în mod direct cât și prin influența răsfrântă asupra procesului de încheiere a ei. Forța d-sale plastică – pe drept cuvânt inegalabilă – a fost concentrată printr-o înaltă sensibilizare, pentru zugrăvirea țaranului nostru, țaran văzut în adâncime până dincolo de ultimile cute ale sufletului său [...]. Talentul personal admirabil dirigit în cadrul viziunii artistice a dlui Løvendal reprezintă desigur – mărețul soclu invizibil pe care pictorul și-a așezat – ca nimeni altul – opera sa e în egală măsură înaltă și populară.

[„Poporul”, 10 mai 1947]

ALBUM

INTELECTUALII BUCOVINENI, EMINESCU ȘI BIBLIOTECA GIMNAZIȘTILOR ROMÂNI DIN CERNĂUȚI

D. VATAMANIUC

Biblioteca elevilor români de la liceul german din Cernăuți (Ober Gymnasium) este înființată la inițiativa lui I. G. Sbiera și Alexandru Hurmuzachi în 1857¹ și este susținută de intelectualii români pe tot parcursul activității sale. Eminescu frecventază biblioteca în anii școlarității la Cernăuți, face donații de cărți și se ocupă, în anumite perioade, de buna ei funcționare.

Documentul fundamental, pe baza căruia reconstituim activitatea ei, este catalogul bibliotecii, *Cunsemnăciunariul venitului, cheltuielilor și al avutului Bibliotecii învățăceilor români gimnaziali cernăuțeni*, un registru în care se fac înregistrări pentru anii 1858–1880². De aici aflăm că biblioteca era găzduită în casa lui Aron Pumnul care răspunde de ea până în noiembrie 1863, când preia conducerea ei I. G. Sbiera, viitorul profesor al lui Eminescu la liceul german din Cernăuți.

Pregătirile pentru înființarea bibliotecii încep înainte de 1858. *Cunsemnăciunariul...* înregistrează sumele de bani adunate până în 1857³. Figurează 18 elevi din clasa a III-a până în clasa a VII-a, Leo Nichitovici „asistente” fără alte precizări, care donează 1 florin și Vasilovici, paroh, fără nume de botez, care donează de asemenea 1 florin. Lista donațiilor este deschisă de Ioane Sbiera, învățăcel din clasa a VII-a gimnazială, care donează 4 florini și 30 cruceri. Este înregistrat cu o sumă mai mare numai Toader Pătrașiu, din clasa a IV-a, care donează 5 florini și 24 cruceri. Elevii poartă numele de Țurcanu, Popescu, Coca, Nichitovici, frecvente în Bucovina. Ioan Sbiera este Ion G. Sbiera (1836–1916), viitorul profesor la Universitatea din Cernăuți. Un alt elev din această listă care

¹ G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Tipografia Universitară, 1899, p. 107.

² D. Vatamaniuc, *Aron Pumnul și biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți* în „Analele Bucovinei”, IV, 1 [ianuarie-iunie 1997], p. 17–25.

Biblioteca elevilor cernăuțeni ocupă un loc important și în studiul lui Aurel Vasiliu, *Bucovina în viața și opera lui Mihai Eminescu*, Cernăuți, Editura „Mitropolitul Silvestru”. Proprietatea Societății pentru Cultură, 1943, p. 203–481. Și extras.

³ *Cunsemnăciunariul...*, p. 41.

se va afirma în cultura noastră este Vasile Burlă (1840–1905), atunci în clasa a V-a cunoscut mai târziu ca filolog și membru al Societății „Junimea”. Leon Popescu din clasa a VI-a este, probabil, printre fondatorii Reuniunii de Leptură din Cernăuți (1862–1864), alături de I. G. Sbiera, Orest Renei, Nicolae Vasilico și Leon Ciupercovici. Mai reținem numele lui Victor Miculi, elev în clasa a IV-a, fiu sau rudă cu Carol Miculi (1821–1897), profesor de pian la Cernăuți între 1849 și 1857. Acești elevi, Leo Nichitovici și parohul Vasilovici adună suma de 31 de florini și 19 cruceri și sunt, în realitate, fondatorii bibliotecii elevilor români de la liceul german din Cernăuți.

Contribuțiile bănești se înregistrează, în continuare, între 1858 și 1868, cu numele donatorului, sumele de bani și cheltuielile diverse între care și legarea unor publicații⁴. După pagina 50 urmează un gol până la pagina 116 inclusiv. Se continuau, probabil, înregistrările pe anii 1869 până în 1880. Sumele cele mai mari se adună în 1858 și 1859 când totalizează aproape 200 de florini, iar cea mai mică în 1865, de numai 3 florini și 7 cruceri. În 1861 se face o singură înregistrare, când Alexandru Boțian, elev la un liceu din Viena donează 1 galben. Între cei care donează sume de bani îl întâlnim pe Ioan Drogli, viitorul cumnat al lui Eminescu, Gavril Buliga, Vasile Burlă, Emanoil Logotheti, Epaminonda Bucevschi, Ștefan Ștefureac, Ilie Luția, Visarion Gribovschi, Samson Bodnărescu, Alexandru Chibici, mai târziu Alexandru Chibici Revneanu, Toader Ștefaniuc, cunoscutul memorialist Teodor V. Ștefanelli. Sunt colegi ai lui Eminescu la Cernăuți și la Viena și câțiva dintre ei ocupă un loc important în biografia poetului. Între donatori figurează și Daniile Werenca, autor, mai târziu, al monografiei *Topographie der Bukowina*, tipărită la Cernăuți în 1895, lucrare de referință în istoriografia germană bucovineană.

Activitatea bibliotecii este inaugurată de Alexandru Hurmuzachi (1823–1871) în 1858, care donează 59 de cărți, un dulap pentru păstrarea lor, un sigiliu și doi „bureți” pentru folosirea sigiliului. Donația este înregistrată la acest an la pozițiile 1–63, în 78 de „tomuri”⁵. Înregistrarea se face în rubrici, cu o frumoasă liniatură pentru număr curent, tomuri, exemplare, dăruit[or], cu specificarea profesiei, prețul în florini și cruceri. În rubrica destinată dăruitorului (donatorului) se precizează proveniența donației: „cărțile însemnate de la nr. 4–63 sunt aduse de D. Alexandru de Hurmuzachi, parte cumpărate cu suma de 31 florini dată de învățăcei, parte dăruită de Domnia Sa”⁶. Suma de 31 de florini este cea din lista fondatorilor bibliotecii.

Lista donației lui Alexandru Hurmuzachi se deschide cu lucrările lui August Treboniu Laurian „inspector general al școalelor”, *Elemente de istorie și geografie, Manual de geografie, Istoria românilor*, tipărite la Iași între 1853 și

⁴ *Ibidem*, p. 42–50; Aurel Vasiliu, *op. cit.*, p. 241–248. Și extras p. 41.

⁵ *Ibidem*, p. 117–121.

⁶ *Ibidem*, p. 117.

1857⁷. Tratatul lui Gheorghe Șincai *Hronica românilor și a mai multor neamuri* figurează în ediția îngrijită de August Treboniu Laurian, A. Panu și M. Kogălniceanu și tipărită la Iași la Tipografia Româno-franceză în 1853. Dintre lucrările istorice reținem *Temışana sau scurtă istorie a Banatului Temışan*, tipărită la București în 1848. Între lucrările de filosofie figurează tratatul lui Wilhelm Traugott Krug, *Manual de filosofie și literatură filosofică* în traducerea lui August Traboniu Laurian, tipărit la București în 1847. Nu lipsesc lucrările din științele exacte. Reținem o carte a lui I. A. Burlan *Studentul sau felurimi de cunoștințe cu douăzeci-și-nouă figuri în patru tabele*, scoasă la Tipografia Colegiului Sf. Sava în 1850 și alta a lui Dimitrie Dragoș, elev al cursului de telegrafie din Paris, *Telegrafia electrică*, tipărită la Iași în 1885.

Literatura este reprezentată de Vasile Alecsandri cu *Poezii populare* (Iași, 1853), *Doine și lăcrămioare* (Iași, 1852), *Creditorii* (Iași, 1845), *Iorgu de la Sadagura* (Iași, 1847), Iancu Văcărescu cu *Colecție din poeziile lui* (București, 1848), Anton Pann cu *O șezătoare la țară* (București, 1851, 1852), D. Bolintineanu cu *Poezii vechi și noue* (București, 1855). Donația lui Alexandru Hurmuzachi este ilustrativă pentru producția literară a vremii. Întâlnim aici numele lui Alexandru Lăzărescu (Laertiu), cu *Ore de repaus* (București, 1852 și 1853), Dimitrie Dăscălescu cu *Zorile* (Iași, 1854), Alecu Vasiliu cu *Ceasuri de odihnă* (Iași, 1852), Grigore Ilaru (Gr. V. Bossueceanu) cu *Ore de dezgust* (București, 1854), Nicolai Istrati cu drama *Mihul* (Iași, 1854), I. N. Șoimescu cu drama *Moartea lui Radu VII de la Afumați* (București, 1854). Donația cuprinde și câteva lucrări cu caracter religios și administrativ din Moldova.

Literatura universală este reprezentată prin traduceri din Homer, *Iliada* (București, 1853), Telesforo de Truchia, *Jurământul ținut* (București, 1854), S. Salvadore Cammarano, *Dominul roșu* (București, 1853), Rudolf Erich Raspe, *Istoria și întâmplările Baronului de Münhausen* (București, 1855), Oliver Goldsmith, *Vicarul de Wakefield* (București, 1853), Johann Wolfgang Goethe, *Suferințele tânărului Werther* (București, 1841) Voltaire, *Zaira* (Iași, 1854), Molière, *Zgârcitul [Avarul]* (București, 1836), *Mizantropul* (Iași, 1854), Florian, *Trei nuvele* (București, 1853), F. R. Chateaubriand, *Geniul creștinismului* (București, 1850–1851), Eugène Sue, *Ghernoc Corsarul* (București, 1852), Alexandre Dumas-Père, *Suvenire de călătorie în Italia* (București, 1853), *Tereza* (Iași, 1853). Literatura germană este slab reprezentată. Explicația stă în faptul că traducerile sunt făcute în Moldova și Muntenia cu legături strânse cu cultura franceză.

Alexandru Hurmuzachi angajează în susținerea bibliotecii și familia sa. Alături de donația din 1858 mai figurează cu o carte a lui A. Sever, în germană,

⁷ Toate lucrările înregistrate în *Cunsemnăciunariu...*, la care facem trimiteri, le-am confruntat cu *Bibliografia românească modernă 1831–1918*, vol. I (A–C), București, 1984, vol. II (D–K) București, 1986, vol. III (L–Q), București, 1989, vol. IV (R–Z), București, 1996.

în care se discută și despre „Pesti Naplo”, ziarul maghiar (1860/77)⁸. Constantin Hurmuzachi donează lucrarea lui Teodor Stamati, *Manual de istorie naturală*, tipărită la Iași în 1848 (1860/55). Eudoxiu Hurmuzachi donează almanahul *Versuriții români*, scos de elevii școlilor din Oradea Mare, tipărit aici în 1854 (1860/67), patru cărți în germană (1860/78, 1861/10, 11, 14), iar ca elev în clasa a VII-a o antologie din scriitorii latini (1862/121). Ion G. Sbiera, succesorul lui Aron Pumnul la catedra de limba și literatura română la Liceul german din Cernăuți, conducătorul bibliotecii cu începere din noiembrie 1863, donează o *Adresă către Eugen Hacman*, episcopul Bucovinei, în privința înființării de școli românești din fondurile bisericii în Cernăuți (1862/116) și o *Înștiințare despre deschiderea Reuniunii Române de Leptură*, care se va transforma în Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina în 1865 (1862/117). Ion G. Sbiera redactează „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” și donează bibliotecii colecția pe 1869 (1870/72). Leon Goian, „Boier din Bucovina”, contribuie cu două numere din „Dacia literară” pe martie și aprilie 1840 (1859/28). Nico, cavaler de Buchental, donează lucrarea lui Nicolae Istrati, *Babilonia românească*, farsă filologică (1840/42). Familia era din Mihalcea și D. Petrino se înrudea cu ea prin soția sa. Ion G. Sbiera face ultima donație în 1872, când figurează cu volumul lui Dimitrie Petrino, *Flori de mormânt*, tipărit la Cernăuți în 1867 (1872/16). Se arată că era „custode la Biblioteca țării”.

Biblioteca era sprijinită și de familiile istorice bucovinene. Figurează printre donatorii de cărți frații George și Nicolae Flondor cu *Dicționar germano-român*, întocmit de G. Barițiu și Gavril Munteanu și tipărit la Brașov în 1853 (1859/22) Giorgie cavaler de Flondor cu *Epitoma* întocmită de Atanasie de la Paros (1859/33), George baron de Vasilco cu nouă volume din clasicii latini (1860/8–10, 24–27, 36, 49).

Contribuții importante aduc în susținerea bibliotecii, alături de Aron Pumnul și I. G. Sbiera, alți doi profesori de română. Mihai (Miron) Călinescu (1837—1912), suplinitorul lui Aron Pumnul în timpul bolii acestuia, profesor al lui Eminescu, donează bibliotecii 11 cărți, 3 publicații în germană (1863/100–103), două calendare „Amicul poporului” pe 1862 și 1863, scoase de Visarion Roman la Sibiu (1863/99, 105) și „Almanahul Milcovului”, tipărit la Focșani în 1861 (1863/104). Sunt în donația sa lucrări de mare interes documentar. Una dintre acestea este cea a lui Andrei Șaguna, *Anthorismos sau Deslușire Comparativă asupra broșurei „Dorințele drept-credinciosului cler din Bucovina în privința organizării canonice a diecezei”*, tipărită la Sibiu, în 1861 (1863/109) și tradusă și în germană în 1864. Alte trei lucrări cuprind informații importante privind

⁸ Înregistrările din *Cunsemnăciunariu...* le marcăm, cum procedam și în studiul anterior, cu anul în care se face înregistrarea și poziția sub care figurează înregistrarea. Simplificăm astfel aparatul critic.

Reuniune Română de Leptură, *Cuvânt de deschidere*, ținut la inaugurarea societății de Alexandru Hurmuzachi în 19 aprilie/4 mai 1863, *Dare de seamă* pe primul an de activitate a societății cernăuțene și *Protocolul adunării generale a II-a a Reuniunii Române de Leptură* din mai 1863 (1863/106, 107, 108). Reuniunea Română de Leptură pregătește, cum am arătat, întemeierea Societății pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina în 1865. Simion Deșchievici, profesor de română, donează bibliotecii 34 de cărți în 1873, 1875, și 1876 (1873/9–25, 27–30, 1875/2–6, 31, 35, 40, 41, 44, 46, 1876/6). În 1874 nu se face nici o înregistrare. Cărțile sunt, cu câteva excepții, în germană și franceză și acoperă mai multe domenii: gramatică, literatură, matematică, geografie, științele naturii, fizică, chimie. În donația sa sunt înregistrate lucrări de Cervantes, Balzac, Sue, Chamisso cu *Peter Schlemihl*. Figurează și Aron Pumnul cu *Lepturariul* său. Profesorul său de română răspundea de bibliotecă și în 23 ianuarie 1876 semnează pentru situația donațiilor pe 1875, iar în 18 iulie 1876, pentru situația donațiilor pe 1876⁹.

Intelectualii bucovineni susțin biblioteca încredințați că puteau contribui la pregătirea tinerilor studioși. Samuil Morariu, paroh la Ceahor, mai târziu Silvestru Andrievici-Morariu, mitropolit al Bucovinei, donează *Cuvântări bisericești* și *Liturgica*, tipărite la Cernăuți în 1860 (1860/69, 70). Constantin Morariu, membru în societatea „Arboroasa”, prieten cu Ciprian Porumbescu și „profesor de teologie” donează *Elemente de istoria universală* de Ioan Mândinescu, tipărită la Iași în 1870 (1872/6) și *Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai* de August Treboniu Laurian, tipărită la București în 1869 (1873/8). Eusebie Popovici, „auditoriu de universitate”, donează poeziile lui Grigore Serrurie, *Colecțiune de poezii scrise în exil*, tipărită la București în 1858 (1862/10) și ale lui C. D. Aricescu, *Lira*, tipărită la București în 1858 (1862/11). Vasile Gr. Pop, autor al cunoscutului *Conspect asupra literaturii române și scriitorilor de la început și până astăzi, în ordine cronologică*, donează nuvela sa, *Eufrosina sau virtutea unei femei*, tipărită la București în 1870 (1870/73). Pavel Paicu, profesor, membru al Junimii ieșene, donează lucrarea sa, *Prospect de toate schimbările așa numite fleționare ale cuvintelor române*, tipărită la București în 1860 (1871/7). Simeon Cobilanschi, editor al primei gazete din Bucovina pentru săteni, *Stelușa*, donează una din lucrările lui Ioan Barac, *Tragedia lui Samson*, piesa „în cinci perdele”, tipărită la Sibiu în 1816 (1860/58). Izidor Vorobchievici, profesor de muzică la Facultatea de Teologie din Cernăuți donează lucrarea sa, *Colecțiune de cântece*, destinată învățământului din Bucovina, tipărită la Cernăuți în 1870 (1870/69). Între donatori îl vedem și pe Gheorghe Popp, „locotenent în regimentul de pedestrimă” din Cernăuți, care donează *Poemation de secunda legione valachica*, tipărit în 1830

⁹ *Cunsemnăciunariu...*, p. 202, 203.

(1859/29). Am reținut câteva nume de intelectuali din diferite domenii de activitate care sprijină biblioteca gimnaziștilor cernăuțeni.

Biblioteca își formează în cei 18 ani de activitate un fond important de publicații. Intrările în fondurile bibliotecii sunt inegale:

1858	119 publicații	1870	13
1859	45	1871	12
1860	78	1872	26
1861	21	1873	30
1862	144	1874	48
1863	118	1876	11
1864	60	1878	15
1865–1867	91	1880	1 carte ¹⁰

Din cele 872 de cărți și reviste, cea mai mare parte sunt donate de elevii de la Liceul Ober Gymnasium și câteva de elevii de la liceul real Griechisch-orientalische-Ober-Realschule tot din Cernăuți. Este greu de stabilit o cifră exactă a elevilor care fac donații, întrucât în *Cunsemnăciunariu...* nu se specifică întotdeauna statutul donatorilor. Donații de publicații fac, în primul rând elevii care se ocupă de bibliotecă sub îndrumarea profesorilor: Aron Pumnul 1858–1863, Ion Sbiera 1863–1871 și Mihai (Miron) Călinescu 1871–1880. Gavril Buliga, care semnează, cum am văzut, *Prochiamațiune către studinții gimnasiaști* în 1 ianuarie 1863 cu care se deschide *Cunsemnăciunariul...*¹¹, donează șase publicații în 1862 (5, 6, 9, 15, 46, 47), șapte în 1863/6, 13, 75–77, 80, două în 1864 (55, 56). Din cele 15 publicații donate de Gavril Buliga sunt de reținut *Statutele Reuniunii Române de Leptură, Dare de seamă* pe 1862 și *Protocolul adunării generale* din 1863, revistele „Amicul școalei” pe anul 1860 și „Amicul poporului” pe 1862, precum și „Versuinții români”, almanahul tipărit la Oradea în 1854. Gavril Buliga donează și alte publicații, între care și *Memoriul...*, în germană, al deputaților bucovineni din 1861 și mai multe publicații cu caracter religios.

Ion Botezat, succesorul lui Gavril Buliga la gestionarea bibliotecii, donează cartea lui At. M. Marinescu, *Istoria română națională* (1863/1), o ediție a *Iliadei* (1864/4) și *Elemente de aritmetică* (1867/88).

Eugen Dașchievici care semnează, ca bibliotecar, până în 18 iulie 1876, donează 13 publicații în 1875 (1–7, 9, 31, 35, 40, 41, 44, 46) și două în 1876 (1, 6). Se orientează spre literatura universală și în donația sa figurează lucrări de Chamisso, Cervantes, Balzac, Sue. Dașchievici donează bibliotecii și *Lepturariul* lui Aron Pumnul și se situează, ca număr de publicații, alături de Gavril Buliga, predecesorul său.

¹⁰ A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 256. Și extras, p. 56.

¹¹ *Cunsemnăciunariu...*, p. 3, 4.

Ultimii doi bibliotecari, Metodi Luția în 1876 și George Popovici în 1880¹² donează câte o carte. Cel dintâi donează cartea *Doliul țării la moartea lui Alexandru Ioan Cuza*, scoasă de Asociațiunea lucrătorilor tipografi români din Iași în 1870 (1878/15). Metodi Luția semnează, în calitatea sa de „bibliotecariu” (1878/15). George Popovici donează cartea lui Grigore Muscelianu, *Monumentele străbunilor din România*, tipărită la București, în 1873 (1880/1). Sunt texte descifrate de pe pietrele monumentale însoțite de un tablou cronologic pe anii 1215–1866. Este singura înregistrare din 1880 și ultima a donatorilor din anii 1858–1880¹³.

Donația lui Alexandru Hurmuzachi din 1858 este urmată de cea a elevilor cu un număr foarte variat de publicații. Mai numeroși sunt donatorii care nu s-au impus mai târziu în cultura românească. Porfirie Popescu, elev în cl. a VI-a, donează 19 publicații în 1858 (68–87). Sunt calendare, almanahuri, gramatici, dicționare, piese de teatru: *Tereza* de Al. Dumas-Père, *Vențiana* de A. Amicet-Bourgeois, Ștefan Seleschi, elev în clasa a VII-a, apoi teolog, donează 3 cărți în 1862 (102–104) și alte 10 în 1863 (2–3, 7–11, 117–119). Figurează între ele *Hronicul românilor* de Gh. Șincai, *Scurta deducere a istorii vest și est a românilor* de Dimitrie Oravițianu Constantini, *Cele șapte virtuți* de Nicolae Tincu-Velea, *Dorințele drept-credinciosului cler din Bucovina* din 1861 și „Almanahul Milcovului”, tipărit la Focșani în 1861, una din raritățile bibliografice. Atanasie Pridie, elev în clasa a VIII-a donează 13 cărți în 1870 (1–10, 15, 26, 43) și 13 în 1871 (3, 4, 9–17, 22). Donează o carte și în 1867 (91). Donația sa cuprinde, în mare parte, cărți în germană și latină. Dintre cărțile în română menționăm George Radu Melidon cu *Regule scurte de versificație română*, Costachi Gane cu *Pashalion sau aflare modernă...*, Isidor Vorobchievici, *Manual de Armonie muzicală*, Aug. Treb. Laurian cu tratatul lui Wilhelm Traugott Krug, *Manual de filosofie și literatură filosofică*. Dintre elevi, cel care face cea mai mare donație de publicații este Ioan Cerneavschi (Ion Cernescu-Negrescu) din Negostina. Donează 43 de publicații, 35 în 1864 (7–9, 17–47) și 8 în 1865 (57–64). Lucrările de la pozițiile 1865/60–64 sunt înregistrate cu numele Iancu Negrescu. Donația sa se deschide cu lucrarea lui Iraclie Porumbescu (Golembovschi), *Poem solenel*, închinat împăratului Ferdinand I în 1848, căreia îi urmează – *Biblioteca română din Paris*, fondată în 1846. Se inserează în prezentarea bibliografică o zicere „Învățătura este podoaba bogatului și averea săracului”. În donația sa figurează *Floarea darurilor* „foarte folositoarea fieștecăruia de cetire atât sufletește cât și trupește” și mai multe lucrări de istorie, *Întâmplările din Moldova în luna lui martie 1848*, *Regulamentul organic al Principatului Moldovei*, *Despre puterea legislativă și privilegiile Principatelor Moldo-Române*, *Actele oficiale atingătoare de organizarea definitivă a Principatelor Unite*

¹² *Ibidem*, p. 205, 206.

¹³ *Ibidem*, p. 117–121.

Moldova și Valăchia, Scurta descriere a drepturilor moldovenilor și a muntenilor de Felice Colson în traducerea lui D. A. Sturdza, *Unirea și neunirea Principatelor Române* de arhimandritul Neofit Scriban, *Istoria imperii rosiene* de Ioan Kaidanov în traducerea lui Gheorghe Asachi. Elevul lui I. G. Sbiera manifesta mult interes pentru teatru. Donează bibliotecii mai multe lucrări de V. Alecsandri, *Rusaliile în satul lui Cremene*, *Iorgu de la Sadagura*, *Clevetici ultrademocratul și Timofte Napoailă ultraretrogradul*, cântecele comice cântate de V. Lucian, tipărite la Iași în 1861 (1865/63) și cunoscute cu titlul *Clevetici ultrademagogul și Sandu Napoailă ultraretrogradul*, *Viața lui Tepeș-Vodă și Mircea-Vodă cel Bătrân* de D. Bolintineanu, *Carantina* comedia vodevil prelucrată de C. Negruzzi, *Uniforma mareșalului*, comedie de August de Kotzebue și *Amestecatoriul în toate*, comedie de J. F. Junger, amândouă în traducerea lui Samuil Botezat, *Părăsitul sau meșteșugul de a-și face norocul*, comedie de Fr. Schiller în traducerea lui Erich Winterhalder, *Macbeth* de Shakespeare în traducerea lui P. P. Carp. Mai reținem și o ediție din operele lui Klopstock, în germană, din 1785.

Întâlnim și o situație aparte când un elev își începe studiile la Ober Gymnasium și se transferă la Griechisch-Orientalische-Ober Real Schule, după înființarea acesteia „școli reale” în septembrie 1863¹⁴. George Nosievici, elev în clasa I în 1862, în clasa a II-a în 1863, figurează în 1864 „realist” și „studinte” în clasa a V-a la școala reală română (1864/11, 50). El donează bibliotecii gimnaziștilor 13 publicații. Donația sa începe să fie înregistrată cu *Geografia sau scrierea pământului*, care cuprinde prezentarea Europei, Asiei, Africii și Americii, întocmită de „un iubitoriu de neamul românesc” și tipărită la Buda în 1815 (1862/83). Tot în 1862 donează a doua carte, *Cronica* lui Șincai [*Hronica românilor și a mai multor neamuri*], tipărită la Buda în 1844 (1862/105). Donează apoi cinci publicații în 1863 (14–17, 79) și alte șase în 1864 (10, 11, 50–53). Din această donație reținem două lucrări importante pentru cunoașterea trecutului Bucovinei și Transilvaniei. *Adresa* către Eugeniu Hacman în sprijinul înființării școlii reale, tipărită la Cernăuți în 1862 (1863/15), și *Statut[ele] pentru Reuniunea femeilor române*, în sprijinul fetelor orfane și a celor ai căror părinți „au căzut în revoluțiunea maghiaro-transilvană din 1848 și 1849” (1863/16). Întâlnim în această donație o piesă de A. de Lamartine, *Moartea lui Socrate*, a cărui operă cunoaște o circulație mai restrânsă în Bucovina (1863/79) și o lucrare *Logica* adecă: *partea cea cuvântătoare a filosofiei*, imprimată la Pesta în 1799 (1864/50). Este o traducere de Samuil Clain după Friedrich Christian Baumeister în 1871¹⁵.

¹⁴ D. Vatamaniuc, *Eminescu și Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1995, p. 38–39.

¹⁵ Bianu, Ioan și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche, 1508–1830*, tomul I, București, Atelierele Socec & Co Anonimă, 1910, p. 116.

Biblioteca gimnaziștilor cernăuțeni își îmbogățește fondurile cu un număr de publicații donate de elevi care se impun, mai târziu ca personalități în cultura română. Euxodiu Hurmuzachi, elev în clasa a V-a, în 1860 și în clasa a VII-a în 1862 viitorul istoric, donează bibliotecii, cum am văzut, mai multe publicații în 1860 (67, 78), 1861 (10, 11, 14), 1862 (121). Vasile Burlă, viitorul lingvist, membru al Societății „Junimea” din Iași donează o carte în 1859 (24), patru în 1860 (19, 21, 66, 75) și una în 1862 (6). Figurează la trei poziții cu „Amicul școlii”, revista lui Visarion Roman, scoasă la Sibiu între 1860 și 1865. Edițiile în latină pe care le donează indică înclinațiile pentru filologie. Vasile Bumbac, participant, ca elev, la Cernăuți, la unele acțiuni politice, cunoscut mai târziu ca poet și profesor la liceul din Suceava, donează revista „Iris sau Natura”, scoasă de Iuliu Barasch (1860/11, 12) și împreună cu Nicolai Coca „Foaie pentru minte, inimă și literatură” pe 1857 și „Gazeta Transilvaniei” pe 1857 (1860/13, 14), precum și o lucrare personală, *Mulțumită din partea românilor bucovineni închinată domnului Euxodiu Hurmuzachi*, tipărită la Cernăuți în 1861 (16). Epaminonda Bucevschi, elev în calasa a V-a, viitorul pictor, donează vodevilul lui Cernăuți Negruzii, *Doi țărani și cinci cărlani*, reprezentat la Teatrul Național din Iași, în „folosul emigranților din Transilvania la 1849” (1860/35). Dionisie Olinschi, din Tereblecea, mai târziu Olinescu, corespondent al „Familiei” și întemeietor al Societății arheologice din Bucovina donează 6 cărți (1870/55, 58–62). Reținem două lucrări, *Actele adunărilor pastorale în sinodul protopresbiterial al Cernăușilor*, tipărită la Cernăuți în 1863 și *Cuvânt de deschidere*, rostit de Alexandru Hurmuzachi în 19 aprilie (1 mai 1862) la prima adunare generală a Reuniunii Române din Cernăuți. Dionisie Olinschi donează și un manuscris, *Geografie pe limba moldovenească* din 1795 (1870/63). Se precizează că era „scoasă de pe geografia lui Bufier”. Père Claude Buffier tipărește *Geografia universală esposta in differenti metode* la Viena în 1737 și retipărită în 1775. Este tradusă în franceză în 1770, iar în românește, din italiană, de Amfilohie Hotiniul în 1795. Manuscrisul este, probabil, o copie după această traducere. Eminescu, avea în biblioteca sa un exemplar din ea pe care i-l dă lui Ion Creangă, prietenul său. „Dăruită mie de dl Mihai Eminescu – notează povestitorul – eminentul scriitor și cel mai mare poet al românilor, 1875”¹⁶. Eminescu se afla, în adevăr la Iași, în 1875 și era revizor școlar peste județele Iași și Vaslui și recomanda Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice manualele povestitorului¹⁷.

Mai figurează în *Cunsemnăciunariu...* cu acest nume încă doi elevi fără să avem cunoștință că s-ar fi remarcat în viața politică sau culturală. Iulian Olinschi donează mai multe cărți (1870/45, 1875/10–13, 36, 43) și Teofil Olinschi,

¹⁶ N. Timiraș, *Ioan Crangă*, București, „Bucovina” [1933], p. 224–225.

¹⁷ M. Eminescu. *Opere XVI. Corespondență. Documentar*, București, Editura Academiei Române, 1989, p. 175–176.

la fel (1870/25, 33, 34, 39, 66–68; 1871/6). În donația celui dintâi figurează *Paul și Virginia* de Bernardin de Saint-Pierre, *Zestrea Suzetei* de Joseph Flevée, *Cântarea clopotului* de Fr. Schiller, toate în traducerea lui Alexandru Pelimon și *Mireasa din Orleans* în germană de Fr. Schiller. O altă lucrare din donația sa, *Robinson Crusoe*, este retrasă, cu mențiunea, „fiind deja cu totul ruptă” (1875/43). Din donația lui Teofil Olanschi reținem lucrarea lui Edgar Quinet, *Românii Principatelor Dunărene*, în traducerea lui Nicolae Istrati, tipărită în Iași în 1856 (1871/6).

Mai mulți elevi care se fac cunoscuți mai târziu în viața politică și culturală figurează cu lucrări puține. Emanuil Logotheti, elev în clasa a III-a în 1862, participant, ca student, la Viena la organizarea serbării de la Putna din 1871, donează două cărți, *Jacomo sau banditul în Calabria*, „istorie dramatică” tradusă de Eugen Filipescu-Dubău, „elev în clasa a IV[a] gimnazială a Academiei”, tipărită la Iași în 1858 (1862/112) și *Datorințele pruncilor în 80 de istorioare scurte și plăcute*, „lucrată de Nicolae Andreevici, preot și directorul școalelor române populare din conf[iniile] mil[itare] banatice”, tipărită la Sibiu (1862/113). Logotheti încetează din viață la Viena în noiembrie 1871, îndată după serbarea de la Putna¹⁸. Ion Calinciuc, elev în clasa a IV-a în 1871, medic mai târziu la Marienbad în Austria, autor al volumului de versuri *Die Glocken von Borouși* (Viena, 1908), donează *Millo, director sau Mania posturilor* de Vasile Alecsandri într-o ediție tipărită la Cernăuți în 1867 (1871/8) și o lucrare de Sigmund Wallace, *Licht und Schattenbilder aus Asien, Afrika und Europ*, tipărită la Leipzig în 1857 (1871/18). Nu cunoaștem această lucrare a lui Wallace, însă el este și autorul unei descrieri de călătorie, *Auf der Donau von Wien nach Constantinopel und nach den Dardanellen*, tipărită la Viena în 1864 și tradusă în franceză în 1864.

Toader Ștefaniuc, elev în clasa a II-a în 1863, coleg cu Eminescu la Cernăuți și Viena, istoric și memorialist, cunoscut cu numele Teodor V. Ștafanelli, donează lucrarea lui Teofil Bendela, *Die Bucovina im Königreichen Galizien*, tipărită la Viena în 1845 (1863/5). Ioan Ieremieviciu, elev în clasa a IV-a, în 1865, donează două cărți, *Dicționar latin-român* de Ioan Micu Moldovanu, tipărit la Sibiu în 1864 (1865/50) și *Istoria românilor din Dacia superioară* de A. Papiu Ilarian, tipărită la Viena în 1851 (1867/85). Ioan Ieremieviciu este, alături de Eminescu, între gimnaziștii care îi închină ode lui Aron Pumnul la încetarea sa din viață în ianuarie 1866. Și: pentru el, ca și pentru Eminescu, cu moartea lui Aron Pumnul se stinge o lumină din Bucovina:

*Dulce Bucovină! Plângi de-acum, suspină
Căci se stinse astăzi blânda ta lumina*¹⁹.

¹⁸ D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu 1870–1877*, Iași, Junimea, 1985, p. 61.

¹⁹ *Lăcrămișoarele învățăcelor gimnasiaști din Cernăuți la mormântul prea iubitului lor profesoriu Arone Pumnul, răposat într-a 12/24 ianuarie 1866*, Cernăuți, cu tiparul lui Rudolf Eckhardt, 1866, p. 8.

Ioan Ieremeviciu pornea la drum împreună cu Eminescu, însă nu avem și alte informații despre preocupările sale literare.

Bibliotecarii înregistrează donațiile în 1865 și 1866 la o singură partitură de la poziția 1 până la poziția 81. Aici se încadrează și donația lui Eminescu pentru care se cer explicații suplimentare. Primele 47 de poziții sunt ocupate de donația lui Aron Pumnul pe care am prezentat-o în studiul anterior²⁰, iar ultima poziție de o carte a lui Toectist Blajevici, *Istoria biblică a așezământului celui vechiu*, tipărită la Viena în 1865. Se desprinde de aici că Eminescu face donația în 1865. Stă mărturie faptul că după trei cărți din donația sa este înregistrată *Geografia Banatului* cu specificarea că era primită de la „domn[ul] A. Pumnul, profesor”. Este ultima lucrare cu care figurează în catalogul bibliotecii. Aron Pumnul încetează din viață, cum am arătat, în ianuarie 1866 și Eminescu îl numește în oda sa „geniul mare al deșteptării” Bucovinei.

Donația lui Eminescu este precedată de cele ale fraților săi. Nicolae Eminovici, elev în clasa a VII-a donează două publicații în 1860 (33, 34). *Calendarul pentru 1858*, prima dintre ele, se tipărește în Tipografia „Buciumul român” din Iași și cuprinde, alături de partea calendaristică și un *Almanah pentru români*, cu lucrări din diferite domenii. T. Codrescu se ocupă de *Adunarea Ad-hoc* și dă liste participanților, G. Melidon adresează în proză *Scrisori de lună*, Dimitrie Gusti, în versuri, o *Salutare lui Napoleon III* „de scăparea atentatului din 2/14 ianuarie 1858”. Poezii publică același D. Gusti la care se alătură G. Tăutu și N. Voinov, menționat în istoriile literare pentru o traducere, *Familia africană sau Scalva întoarsă la credință*, tipărită la Iași în 1853. *Calendar pentru bunul gospodar*, a doua publicație, donată de Nicolae Eminovici, este întocmit de Ion Ionescu de la Brad și se tipărește la Iași în Tipografia Cantora „Foaiei sătești” în 1845. Cuprinde lucrări pentru muncile agricole și este cel mai bun calendar pentru săteni din secolul trecut. Calendarele făceau parte, ca și alte publicații, din biblioteca lui Gheorghe Eminovici, căminarul de la Ipotești.

Ilie Eminovici, fratele mai mic al poetului, donează, în 1862, un manuscris, *Regule generale pentru purtare ale lui Ilie Eminovici, 1857*. În *Cunsemnăciunariu...* este înregistrat *Regule generale pentru purtare, 1857*, iar la numele donatorului se specifică: fără alte indicații (1862/32). Manuscrisul se păstra în Biblioteca Societății pentru Cultura și Literatura Poporului Român în Bucovina și cuprindea 66 de pagini. A fost studiat de Leca Morariu sub aspect filologic, care apreciază că se înfățișa ca «mic cod al manierelor elegante», dar raționale, în sens modern, în sensul *Hristoițiilor* lui Naum Râmnicăneanu și Anton Pann²¹. Nu se pot face și alte aprecieri în absența manuscrisului.

²⁰ „Analele Bucovinei”, nr. 1, [ianuarie-iunie] 1997, p. 21–24.

²¹ Leca Morariu, *Cărturăria lui Ilie Eminovici* în „Mihai Eminescu”, IX, nr. 16, 1938, p. 17–28. Citarul reproduș de noi la p. 28. Se publică o pagină din manuscris; D. Vatamaniuc, *Ilie Eminovici* în „Caietele Mihai Eminescu”, II, București, 1974, p. 179–183.

Donația lui Eminescu este înregistrată la pozițiile 65–67, 69–72, 74–76 din 1865–1866. La poziția 68 figurează cartea donată de Aron Pumnul, *Geografia Banatului*, iar la poziția 73, revista „Aurora română”, cu mențiunea: „cumpărată și legată pe banii bibliotecii”. Transcriem donația poetului în succesiunea înregistrării din *Cunsemnăciunariu...*, cu ortografia de acolo:

65. *Taschenwörterbuch der deutschen und Walachischen Sprache mit einer Anleitung der Aussprache der Walachischen Buchstaben*. Nach den besten Hülfsmitteln bearbeitet von Joseph Stahl, Magistrats Translator. Eigenthum des Verfassers, Bukurest, Buchdruckerei, F. Ohm, 1855.

66. *Cânturi intime*. Poesii de R. Ionescu, București, Librăria lui A. Daniilopolu, strada Colței, 1854.

67. *Istoria naturală a împărăției plântelor pentru gimnasiile și școalele reale de jos c[ezaro] r[egesc] austriace* de Aloisiu Poconi, învățătoriu al istoriei naturale la c[ezaro] r[egesc] gimnasiu academic de'n Vianna ediciune de cărți scolustice 1863.

69. *Prințpii filosofice, politice și morale* de Colonelul de Weiss, vechiul Balif de Mudon și mădulariu mai multor Academii, tradusă din limba francească de comisul Kostaki Gane. Iassi, tipografia: institutul Abbinei, 1846.

70. Aug. Fried. *Langbeins auserlesne Gedichte Berlin* 1807.

71. *Teodor Körners vermischte und Erzählungen* (poetischer Nachlass) nebst des Dichters Characteristik von C. A. Tiedge, und biographiden Notizen von dem Vater des Verewigten, Wien, 1815. *In der Haas'schen*, Buchhandlung.

72. *Mytologie für Nichtstudierende* von G. Reibieck, Professor von der deutschen Hauptschule zu St. Petersburg Mit 16 Abbildungen, Wien, im Verlag bei R. Sammer.

74. *Istoria noeturaloe a impoeroetiei animalelor pentru c[ezaro] r[egesc] gimnasiu de gios austriace lucratoe de Aloinsiu Pocorni*, Vianna 1861.

75. *Petru Raresiu*, principele Moldaviei; noveloe istorica originala de Dr. At. M. Marinescul, Sibiu 1862.

76. *Lecțiunariu latinu pentru a doua clasa gimnasiala*, după M. Schinnagl de Ioane M. Moldovanu, Blasiu 1864.

Donația lui Eminescu acoperă mai multe domenii: filologie, poezie, proză, filozofie, științe naturale. Publicațiile sunt înregistrate cu respectarea datelor bibliografice, cu puține aplicări a ortografiei pumnuliste. Numele donatorului este înregistrat în rubrica respectivă: „Mihail Eminescu, st[udent] d[e] cl[asa] V gim[nasiala]”. Această specificare se face și la pozițiile 67, 69–72, cu deosebirea că numele de botez este înregistrat *Mihaiu*. Înregistrările de la pozițiile 74–76 sunt făcute, probabil, de Eminescu, iar în rubrica donatorului se trece: *M. Eminovicu*, fără altă precizare. În *Cunsemnăciunariu...* se înregistrează de 6 ori că Eminescu era elev în clasa a V-a, informație pentru care nu avem documente.

Judecate după conținut, 4 lucrări din donația lui Eminescu sunt instrumente de lucru pentru învățământul liceal. Fac parte din această categorie dicționarul german-român, dicționarul latin și cele două manuale de științe naturale.

Taschen wörterbuch der deutschen und Walachischen este un dicționar de format mijlociu, cu cuvintele românești în ortografia chirilică de tranziție. Joseph Stahl, care figurează pe coperta ca „Magistrats Translator” este și autorul unei lucrări, *Romänische Sprachlehre für Deutsche mit latinischen Buchstaben und genauer Beobachtung der Orthographie*, tipărită la București în 1860. Se face cunoscut ca „metodist” în învățarea limbilor străine. Tipărește în colaborare cu H. C. Warta, *Noua metoda practică spre a învăța cu înlesnire limba germană*, iar în colaborare cu F. Ahn *Metoda practică pentru învățarea limbei franceze*, manuale care cunosc numeroase ediții. Dicționarul donat de Eminescu făcea parte, probabil, din biblioteca tatălui său și este utilizat de fiii căminarului la învățarea limbii germane.

P. Maurus (Josef) Schinnagl (1800–1871), fiul unui „Schreiber”, face studii de filologie clasică la Universitatea din Viena și este profesor de latină și inițiator al unor metode noi în studierea acestei limbi. Tipărește mai multe gramatici și dicționare pentru învățământul gimnazial. *Latinische Schulgrammatik*, una din lucrările sale, tipărită în 1853, cunoaște mai multe ediții. Este tradusă de Timotei Cipariu și tipărită la Blaj cu începere din 1857. *Latinische Lesbuch für die 2. Gymnasium Klasse* se tipărește în 1851 și se retipărește, de asemenea, în mai multe ediții. Ioan Micu Moldovanu (1833–1915) ia ca text de bază pentru *Lectiunariu latin* una din aceste ediții. Tipărește și un *Dicționar latin-român* pentru începători la Blaj în 1864. Sunt de amintit și manualele sale de geografie și istoria Transilvaniei, interzise de autoritățile maghiare. Apărător energic al drepturilor românilor din Imperiul austro-ungar, este și unul din autorii *Pronuciamentului* de la Blaj din 1868, care stă și în atenția lui Eminescu în *Geniu pustiu*, romanul revoluției transilvănene. Este și inițiatorul unei importante culegeri de folclor, realizată de elevii săi, între care figurează și un Eminescu din comuna Lupu, de lângă Blaj²³.

Alois Pokorny (1826–1886) studiază științele naturale la Universitatea din Viena. Este profesor la „gimnasiile reale” din Austria și tipărește mai multe lucrări. Se cuvin reținute *Physiotypia plantarum Austriacarum* (1856–1873), precum și o altă lucrare, *Die Erde als Wohnplatz der Pflanzen. Thiere und Menschen* (1886). Manualul pentru gimnasiile de jos, *Naturgeschichte der drei Reiche*, tipărit în 1853–1854, cunoaște 32 de ediții până în 1921. Cele două ediții românești donate de Eminescu bibliotecii gimnaziștilor cernăuțeni nu menționează numele traducătorului. I. G. Sbiera ne informează că ele sunt făcute de Aron Pumnul și Gustav Bozdeck, inspector școlar²⁴. Sunt și lucrările

²³ D. Vatamaniuc, *Eminescu. Contribuții documentare*, Galați, Editura Porto-Franco, Muzeul Literaturii Române, 1993, p. 37–38.

²⁴ I. G. Sbiera, *Miscări literare la Români din Bucovina. Oradea Mare*, 1980, p. 16.

din donația lui Eminescu înregistrate cu ortografia pumnulistă. Alte două lucrări ale lui Alois Pokorny sunt traduse de Constantin Procopovici, *Mineralogia ilustrată* în 1887 și *Botanica ilustrată* în 1897.

Biografia lui Eminescu insistă, după mărturiile lui T. V. Ștefanelli, asupra interesului poetului pentru istoria antică și arată că se informa din cartea lui Welter, *Weltgeschichte*, pe care o aveau și alți colegi ai săi²⁵. Th. B. Welter tipărește cartea sa, *Lehrbuch der Weltgeschichte für Gymnasium und höhere Bürgerschulen* în trei volume la Münster între 1856–1858. Este o carte care descrie pe larg miturile și legendele popoarelor cu o veche cultură, îndeosebi orientale. Cartea lui G. Reinbeck, *Mytologie für Nichtstudierende*, din donația lui Eminescu, prezintă războiul troian și mitologia greacă. Este împrumutată de T. V. Ștefanelli care dă și o reproducere cu autograful lui Eminescu de donație. „Mulți ani în urmă – scrie T. V. Ștefanelli –, după ce s-a desfăcut biblioteca, mitologia aceasta a devenit proprietatea mea și o păstrez și astăzi întru amintirea lui Eminescu”²⁶. În realitate, T. V. Ștefanelli împrumută cartea, cum se arată în *Cunsemnăciunariu...* și nu o mai restituie (1865 și 1866/137/72).

Literatura este reprezentată prin cele două lucrări în română și două în germană. Radu Ionescu (1834–1872) ocupă prin *Cânturi intime* un loc distinct între poeții minori prin tematică, atmosfera romantică și indianism. Poezia este dominată de sentimentul micimii ființei umane și se pot face trimiteri la lirica eminesciană. În critică aplică principiile esteticii hegeliene fiind, la noi, printre cei dintâi care se orientează în această direcție.

Proza lui Atanasie Marian Marienescu (1830–1915), *Petru Rareșiu, principele Moldaviei*, este o „novelă istorică originală” a cărei acțiune se petrece la Suceava și are ca eroi pe Petru Rareș, hatmanul Barbovschi, domnița Ruxandra, un Grozea, vornic. Deși este propusă ca „istorică”, nuvela nu are nimic din arta evocării trecutului.

Literatura germană este mai bine reprezentată decât cea română. August Friedrich Ernst Langbein (1757–1835) este înregistrat cu volumul *Gedichte*, tipărit la Berlin în 1807. Cunoaștem și altă ediție din scrierile sale, *Erzählungen*, care cuprinde cinci povestiri și se tipărește la Berlin în 1804. O poezie din volumul donat de Eminescu, *Amores Kriegsweisen* îl evocă pe Cupidon, cum face și poetul român în *Pajul Cupidon*.

Karl Theodor Körner (1791–1813) reține atenția prin viața sa. Fin al unui amic al lui Schiller din Dresda, studiază la Lipsca și este poet al Curții din Viena. Scrie poezii, comedii și drame, în care îl urmează pe Schiller, patronul său spiritual. Se înrolează în armata de voluntari a lui Lutzow în campania

²⁵ T. V. Ștefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, București, Institutul de Arte Grafice „C. Sfetea”, 1914, p. 16–17. Ediția [a II-a] îngrijită, prefată, bibliografie și indice de Constantin Mohanu. Iași, Editura Junimea, 1983, p. 64.

²⁶ *Ibidem*, p. 39, ed. a II-a 74.

împotriva lui Napoleon. Moare în lupta de la Roseberg din august 1813. În ajun compune poezia *Schwertlied (Cântecul sabiei)*, care devine imn național al germanilor. Biografii săi, A. Zipper, *Dichter-Boigraphischen Theodor Körner* și Hans Zimmer, *Theodor Körners Leben und Werke*, remarcă franchețea juvenilă, cultivarea formelor poetice și inspirația folclorică. Volumul său de versuri, *Leyer und Schweret*, este tipărit postum de către tatăl său în 1814. Ediția *Gedichte und Erzählungen*, donată de Eminescu Bibliotecii Gimnaziștilor Cernăuțeni cuprinde două proze *Woldemar* și *Die Harfe*, poezii, *Geistliche Sonette* pe teme religioase și o descriere de călătorie *Erinnerungen an Karlsbad* din 1811. O ediție a scrierilor sale întocmește Karl Streckfuss, *Theodor Körner's sämtliche Werke*, Berlin, 1834. Cuprinde poezii, scrieri dramatice, povestiri, corespondență. Alte ediții, de același editor, în trei volume, se tipăresc în 1853 și 1855. O ediție din scrierile lui Körner întocmește în traducere românească, Ricard D. Ioan, *Nuvele și povestiri duiose*, tipărită la București, în 1910. Sunt incluse *Călătoria lui Schandau*, *Harfa*, *Stâncile lui Heiling*, *Woldemar*, precum și poezii ostășești. Sebastian Stanca întocmește *Sergentul*, dramă într-un act, în care înfățișează luptele din pasul Surduc de lângă Târgul Jiu din 1916. Este o prelucrare și o localizare după lucrarea lui T. Körner, *Joseph Heyderich*.

Ediția donată de Eminescu Bibliotecii Gimnaziștilor Cernăuțeni se păstrează în fondurile Academiei Române cu autograful poetului „dăruită bibliotecii gimnasiaștilor Români de'n Cernăuți de M. G. Eminovicu”. Se face mențiunea 1865/71, care ne trimite la *Cunsemnăciunariu... unde este înregistrată*. Studiul comparativ al operei lui Körner și Eminescu ar putea să ofere unele surprize.

Biografii lui Eminescu notează greșit numele autorului *Principiilor filozofice, politice și morale* sub forma Colonelul de Bais. Se face confuzie între B. și W. Costache Gane folosește pentru traducerea sa la ediția franceză *Principes philosophiques politiques et moraux* par Le Colonel de Weiss Ancien Bailli de Moudon et membre de diverses Academies (Bruxelles, Meline, Cans et Compagnie, 1838). Moralistul francez tratează despre virtute, adevăr, prejudecată, opinie, merit, sănătate. Un capitol se ocupă de conversație. Leca Morariu reproduce o pagină din manuscrisul lui Ilie Eminovici donat Bibliotecii gimnaziștilor în care se prezintă *Modul de conversație*. Această pagină nu este suficientă pentru a întreprinde o cercetare comparativă cu lucrarea moralistului francez. Nu ar fi exclus totuși ca Ilie Eminovici să facă extrase din *Principii...*, poate la cererea lui Aron Pumnul, profesorul său. Un răspuns nu se poate da în absența manuscrisului fratelui poetului.

Aron Pumnul își pune elevii să copieze „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, revista lui G. Barițiu care apare la Brașov între 1838–1865. În *Cunsemnăciunariu... se înregistrează în 1862 la pozițiile 72–81 și 84 copiile făcute de elevi și donate bibliotecii*. Se specifică, la prima înregistrare: „Foaie pentru minte, inimă și literatură” pe anul 1839, întocmită de Georgiu Barițiu, anul II. Brașov, tipă-

rită de Ioan Gott, prescrisă de pe original de junimea studioasă română de'n Cernăuți în anul 1860. Cu civirnisiala domnului profesor Arune Pumnul" (1862/72). Se modifică la celelalte poziții anul de apariție al revistei însă rămâne neschimbat anul copierii și precizarea că această muncă se face în 1860 cu „civirnisiala” lui Aron Pumnul. Din cei 17 ani de apariție a revistei, școlarii o copiază pentru zece (1838–1848). Aron Pumnul donează revista tipărită pe anii 1851–1856, 1858, 1860 (1862/82, 85, 91, 93, 114). A. Vasiliu întocmește o listă a elevilor care fac această muncă, nu tocmai plăcută²⁷. Între copiiți figurează și Nicolae Eminovici, elev în clasa a VII-a, fratele mai mare al poetului. El copiază nr. 38 din 22 septembrie 1841, nr. 39 din 29 septembrie 1841 și nr. 40 din 5 octombrie 1841²⁸. Ultima pagină, la primele două numere, este completată de Aron Pumnul, care face precizarea că sunt copiate de el „profesoriu de limba română”.

Biblioteca gimnaziștilor cernăuțeni se face cunoscută și în afara granițelor provinciei și este privită ca o instituție de interes național. Nimic nu ilustrează mai bine această situație decât faptul că este sprijinită și de intelectualii din celelalte provincii românești. Din Muntenia vin donațiile lui Constantin D. Aricescu care trimite romanul *Misterele căsătoriei, Trâmbița Unirii și Sărbătoarea națională, Monastirile din România*, monografia lui Cezar Bolliac și volume ale unor poeți ca I. I. Sachelarie, *Ehoul inimii* și I. D. Petrescu, *Martirii crucii din ambele Dacii* (1862/ 137–143). Din Transilvania trimit lucrări G. Barițiu, *Protocolul ședințelor conferinței naționale românești*, ținută la Sibiu în 1861 (1861/9), Visarion Roman, „Amicul poporului”, calendar pe 1860 (1860/73), Ioan cavaler de Puscariu, „conceptist aulic și vice-căpitan al Făgărașului”, *Formularie de documente* în „cauze politice, judiciare, comunale” tipărită la Viena în 1862 (1862/1232). Din Moldova vin donațiile cele mai numeroase, fapt explicabil pentru concepția integratoare a Bucovinei la România. Gheorghe Asachi trimite *Psaltirea prorocului și împăratului David* „adusă în versuri românești” de Dosoftei, „Mitropolitul Sucevei și a toată Țara Moldovei”, tipărită la Iași în 1673 (1862/19). Vasile Alecsandri figurează cu *Doine și lăcrămioare* în ediția tipărită la Paris în 1853 (18–58/119). Constantin Negruzzi cu *Balade* de Victor Hugo în traducerea sa (1863/95), iar Iacob Negruzzi cu „Convorbiri literare” în colecții complete pe 1868, 1869 și 1870 (1870/ 24). V. A. Alexandrescu donează „Ateneul român”, „revista literară, științifică și literară” pe 1861 (1862/131, 1863/113) și împreună cu Dimitrie Gusti 10 publicații (1862/125–130, 133–136, 1863/ 18–20) din care reținem „Calendarul pentru români” pe 1857 și 1858, „Foiletonul Zimbrului” pe 1855, *Istoria românilor* pentru școlile primare din 1860 și 1862, *Reguli scurte de versificațiune română* de George Radu Melidon din 1858. Mai importantă

²⁷ Aurel Vasiliu, *op. cit.*, p. 225–239; extras p. 25–39.

²⁸ *Ibidem*, p. 232, extras, p. 32.

este lucrarea lui Alexandru Beldiman, *Eterie sau jalnicele scene prilejuite în Moldavia din răzvrătirile grecilor, prin șeful lor Alexandru Ipsilanti venit din Rusia la anul 1821*, tipărită de Alecu Balica la Iași în 1861.

Donația cea mai mare vine din partea lui Theodor Codrescu, cunoscut ca editor al *Uricariului*, publicație de documente care nu poate fi ocolită de cercetătorii istoriei naționale. Trimite de la Iași, în 1862, trei publicații (1862/110, 111, 144), în 1863, 12 publicații (1863/21, 25–29, 32, 38, 51), iar împreună cu Dimitrie Gusti, alte 32 de publicații (1863/18–20, 22, 23, 36, 44, 45, 47, 50, 52–62, 64–74). În donație figurează, cum era de așteptat, *Uricariul*, „cuprinzătoriu de hrisoave, tratate și acte atingătoare de Moldo-Valachia” (1862/110, 111), precum și cartea lui Harriet Beecher-Stowe, *Coliba lui Moș Toma sau Viața negrilor în sudul Statelor Unite din America*, în traducerea sa, cea dintâi versiune românească pe care o tipărește la „Buciumul român” în 1853 (1863/26). Lucrarea lui Nicolae Șuțu, *Notions statistiques sur la Moldavie*, tipărită la Iași, în 1849 (1863/45), figurează și în traducerea donatorului, tipărită la „Buciumul român” în 1852 (1863/32). Ocupă primul loc în această donație lucrările cu caracter administrativ și politic. Reținem câteva titluri: *Presa franceză și Principatele Române* culegere de articole din ziarul „Zimbrul” întocmită de donator (1863/38), *Dorințele țării din 1865 și Despre elementul monarhic în sistemul reprezentativ din 1860*, amândouă de Constantin Eraclide (1863/58, 55), *Unirea și Neunirea Principatelor Române din 1856 și Unirea Principatelor Române din 1858*, amândouă de Neofit Scriban (1863/60, 59), *Glasul poporului, glasul lui Dumnezeu*, din 1858 de I. A. Vaillant (1863/61), *Principatele Unite Moldova și Valachia din 1859* (1863/67). Se publică *Regulamentul adunării electivă a Moldovei*. Biblioteca gimnaziștilor din Cernăuți cuprindea cea mai mare parte a literaturii și publicisticii în sprijinul Unirii Principatelor Române din 1859. Lucrările sunt tipărită, cu puține excepții, de Theodor Codrescu în editura sa din Iași.

Biblioteca Gimnaziștilor Români din Cernăuți își inaugurează activitatea în 1858 și o încheie în 1880. Este transferată de I. G. Sbiera Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina în 1871 însă funcționează cu o conducere independentă până în 1880. Deținea la sfârșitul activității sale un fond bogat de publicații din cele mai variate domenii, în română, germană, franceză, latină, greacă. Este susținută de elevi însă și de intelectualii din Bucovina și din celelalte provincii românești. Înființată într-o provincie românească sub stăpânire străină, biblioteca gimnaziștilor îndeplinește, la acest nivel, rolul de instituție națională fără să aibă și oficial un asemenea statut. Patrimoniul ei nu mai poate fi refăcut, ca urmare a divizării provinciei după cel de-al doilea război mondial. Activitatea ei o cunoaștem din *Cunsemnăciunariu...*, document fundamental, salvat de la o pierdere ireparabilă. De aici aflăm numele elevilor și intelectualilor care o susțin și luăm cunoștință de lecturile lui Eminescu în anii

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

școlarității sale cernăuțene. Publicațiile înregistrate în *Cunsemnăciunariu...*, care nu figurează în *Bibliografia românească modernă*, completează informația asupra vieții culturale din țara noastră la jumătatea secolului trecut.

Summary

The autor presents the Library of the Romanian students of the Gymnasium in Cernăuți and its activity from 1858 to 1880. The catalogue of the library constitutes a fundamental document, that provides information about its supporters, about the fund of books and Eminescu's readings during this period.

MIHAI BODNAR-BODNĂRESCU

(1816–1867)

MIHAI IACOBESCU

Născut la 8 octombrie 1816 în satul Gălănești, comuna Voitinel, districtul Rădăuți, Mihai Bodnar era fiul lui Nicolae Bodnar și al Irinei Burciu, din Vicovul de Jos.

Studiile și le începe la vârsta de 9 ani la școala trivială germană, din Rădăuți, unde îl aflăm între anii 1827–1830 și unde învățătorul îi schimbă numele, adăugându-i la Bodnar și pe acela de Bodnărescu – așa cum va apărea în toate actele oficiale de după această dată. În anul școlar următor, 1831–1832, continuă și absolvă casa a IV-a la gimnaziul de stat din Cernăuți. Dorind să devină cântăreț bisericesc urmează la Mănăstirea Sucevița „școala de dascălie”, la care învață psaltichia și tipiconul, ajungând astfel dascăl la parohia din comună.

Pe lângă „profesia” aceasta, lejeră, care îl solicită câteva ceasuri bune la biserică, duminicile, în zilele de sărbătoare, la botezuri, nunți și înmormântări, Mihai Bodnar-Bodnărescu nu stă locului o clipă; energic, întreprinzător, mereu în căutare de lucru și de câștig, cumpără vite, arendează pășuni și fânețe, se angrenează într-un prosper comerț cu vite. Împreună cu tatăl său cumpără 24 de fâlci, adică peste 34 ha de pământ agricol, devenind astfel un gospodar de frunte. În 1842 se căsătorește cu Ana, fiica dascălului Gheorghe Popescu din Horodnic.

În calitate de cântăreț al bisericii din comună, dar mai ales ca negustor de vite, el vine în contact cu multă lume, fie din districtul Rădăuți, fie din alte districte și din capitala Bucovinei și chiar alte centre mai îndepărtate. E un om umblat, cunoscut, căutat și discutat. Se înțelege, are legături de afaceri, atât cu negustorii autohtoni, cât și cu cei străini, fiindcă în afară de limba maternă – română, știe și limba germană, care se vorbește în întregul imperiu austriac; astfel se poate înțelege cu austriecii, cehii, slovacii, polonezii, rutenii, ungurii, croații, slovenii, evreii, care mișună la iarmaroacele din Bucovina. Aceasta este și explicația că, la 1848 când au loc alegeri parlamentare, între cei 8 deputați, pe care Bucovina îi trimite în forul legislativ al imperiului se află și numele lui Mihai Bodnar-Bodnărescu, ales în circumscripția electorală Rădăuți. Succesul este cu atât mai semnificativ, cu cât contracandidatul său este proprietarul polonez Johann Miskolczy, iar din cei 82 de electori prezenți la votare, 47, deci mai bine

de jumătate, îl votează pe Mihai Bodnar-Bodnărescu, fapt ce-i asigură calitatea de deputat.

De la această dată viața și activitatea lui se axează pe rezolvarea unor probleme arzătoare ale țărânimii bucovinene în general și, totodată, ale consătenilor săi în special. Numele său se înscrie astfel la loc de frunte în cadrul elitei românilor bucovineni, care, la 1848 și în deceniile care urmează, militează și se angajează efectiv la progresul populației din Bucovina.

Moare la 15 octombrie 1867 – când abia împlinise vârsta de 51 de ani – și este înhumat în curtea bisericii din Gălănești.

În deceniile de dinaintea revoluției de la 1848, deși Bucovina se remarcă printre zonele prospere ale imperiului, la producția de cereale și efectivele de animale, regimul absolutist condus de Metternich promovă o politică severă, ce nemulțumea îndeosebi țărâtimea, care în Bucovina reprezenta aproape 80 la sută din întreaga populație. Menținerea și înăsprirea boierescului și a servițuțiilor feudale, sporirea numărului zilelor de clacă de la 12, cât fusese la data anexării Bucovinei, la 145–150 de zile pe an în ajunul revoluției de la 1848, creșterea impozitelor – generate și de cheltuielile exorbitante cerute de participarea imperiului la coalițiile antinapoleoneene, înmulțirea obligațiilor și prestațiilor reprezentau cauzele principale ale nemulțumirilor.

De aceea, după ce la 13 martie 1848 s-a declanșat insurecția populară la Viena, în a doua jumătate a aceleasi luni, s-au semnalat și în Bucovina unele răzmerițe, frământări țărânești: sătenii din mai multe localități s-au ridicat și au atacat conacele boierești și primăriile; la Voloca, Mămăești, Cuciurul Mare, Ciudei, Corcești, Huta Veche și alte sate, țărânii s-au adunat și au cerut desființarea boierescului, înlăturarea dăjdiilor și prestațiilor; în unele localități, țărânii i-au alungat pe arendași și pe funcționari; în zona muntoasă s-au răsculat huțulii, sub conducerea lui Lukian Kobiliță, care s-a autointitulat „crai”. Un martor ocular, Stauffe-Simiginowicz relatează: „Nu trecea nici o săptămână ca luna sau vinerea, zile de târg, pentru ca în capitala Bucovinei să nu circule printre târgoveți, liniștitoare zvonuri, cum că, țărânii din satele înconjurătoare au de gând să se năpustească, cu furci, topoare, îmblăcie și să incendieze orașul Cernăuți”.

În acest climat, la 22 martie, are loc la Cernăuți o adunare populară; se formează un comitet condus de Doxachi Hurmuzachi și se constituie șase companii de gărzi naționale; la 25 aprilie împăratul Ferdinand I publică proiectul unei noi Constituții, care promite unele revendicări; dar guvernul Metternich este înlăturat; se anunță noi alegeri democratice; Bucovinei i se repartizează 8 locuri pentru parlamentul central.

Alegerile parlamentare din Bucovina au loc între 13 iunie și 26 iulie 1848. Rezultatele lor sunt dintre cele mai radicale din întreg imperiul: din cei 8 deputați aleși, 7 sunt țărani și doar unul singur este intelectual, profesorul Anton Kral, directorul gimnaziului de stat din Cernăuți. Nici un boier, nici un ierarh al

clerului, negustor sau patron nu au putut pătrunde în parlament. În vreme ce, în tot imperiul, din cei 384 deputați, 94 erau țărani, adică 38,8 la sută, în Bucovina, procentul țăranilor era de 87 la sută.

Între cei 7 deputați, Mihai Bodnar-Bodnărescu, omul ales de electori în circumscripția Rădăuți, se va dovedi printre cei mai activi. În raportul înaintat la Viena despre rezultatele alegerilor, căpitanul cercului administrativ al Bucovinei, Gheorghe Isăcescu relatează că, dintre cei 8 deputați, numai trei erau cunoscutori ai limbii germane, Anton Kral, Mihai Bodnar-Bodnărescu și Miron Ciupercă (Ciupercovici).

Prieten bun cu Miron Ciupercă, deputatul câmpulungenilor, cunoscut și apreciat și de Anton Kral, dar și de fruntașii intelectualilor români, Eudoxiu, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, deputatul Mihai Bodnar-Bodnărescu primește scrisori, memorii și petiții de la alegători. Trimite el însuși proclamații și informații la sate despre dezbaterile din parlament, întreține legături cu deputații din Transilvania și Banat, se impune prin opiniile și inițiativele sale între elementele progresiste ale parlamentului.

Astfel, el se pronunță din capul locului, ferm și consecvent, pentru despărțirea Bucovinei de Galiția și acordarea statutului de autonomie, cu toate consecințele ce decurg din aceasta. Argumentează această cerință esențială în cuvinte simple, de o logică și forță de convingere, dar și de o frumusețe tulburătoare: „judecați, fraților, voi, singuri: nu-i mai bine dacă își face cineva mămăliga singur, cum vrea el, decât să i-o facă altul, cum vrea acela”?

La 18 august 1848 prezintă în parlament un apel prin care relevă că, în Bucovina, numărul zilelor de clacă au sporit de la 12 la 150 de zile pe an. Ca urmare el cere: „desființarea fără despăgubire a clăcii” situându-se astfel pe cea mai avansată dintre pozițiile afirmate în forul legislativ. Pentru a-și impune opiniile în rezolvarea problemelor agrare, vitală pentru țărănime, la 13 septembrie 1848, Mihai Bodnar-Bodnărescu cere să fie inclus în comisia parlamentară care analizează problema țăranimii.

În cazul controverselor iscate în dezbaterile parlamentare pe tema delimitării terenurilor țărănești, de cele domeniiale, boierești, propune să se ia în calcul situația existentă în 1786, fiindcă, după aceea, multe locuri „supusești”, ale țăranilor, ale clăcașilor au fost micșorate mereu sau chiar acaparate abuziv de către marii proprietari. De aceea, declară el, „să se constituie o comisie nepărtinitoare, care să restabilească tot adevărul”, criticând aspru abuzurile făcute de arendași și proprietari cu prilejul măsurătorilor cadastrale.

Mihai Bodnar-Bodnărescu se opune continuării și extinderii colonizărilor și imigrărilor, arătând că, în Bucovina au fost utilizate și distribuite toate pământurile virane.

Pentru ca dezbaterile care au loc și deciziile adoptate în parlament să antreneze un număr sporit de deputați, Mihai Bodnar-Bodnărescu propune ca,

pe lângă limba oficială, germana, să fie admise și limbile poloneză, română, italiană, ungară, ucraineană.

Când unii deputați din satele dominate de zilieri ruteni – lăsându-se manevrați de elementele ostile românilor, așa cum relatează ulterior într-o declarație publică Anton Kral – l-au acuzat că vrea să alipească Bucovina la Moldova și să-i predea pe țărani „preoților și boierilor români”, Mihai Bodnar-Bodnărescu cere, la 22 octombrie 1848, un concediu până la 17 noiembrie, același an, motivând în fața biroului parlamentului că o face „pentru a calma spiritele agitate” de către unii deputați potrivnici, ca Lukian Kobiliță, Ion Dolenciuc.

Reîntors acasă, Mihai Bodnar-Bodnărescu redactează și difuzează, la 17 noiembrie 1848, un manifest intitulat *Fraților țărani din Bucovina*. Tipărit cu litere chirilice și latine, într-o limbă românească limpede, frumoasă, pe înțelesul tuturor, documentul conține 26 de articole, fiind o dezvoltare a revendicărilor cuprinse în *Petiția Țării*. Scopul acestei proclamații este acela de a explica alegătorilor fiecare propunere și revendicare susținută de el și de către alți reprezentanți ai Bucovinei. În partea introductivă, respinge acuzația adusă de către unii naționaliști ruteni, declarând: „Eu binele vostru și al patriei mele, Bucovina, mai mult îl prețuiesc decât sângele meu” și „nu pot să dau, înaintea patriei mele și înaintea alegătorilor mei, despre dreptatea gândului meu și a faptelor mele, ca deputat al vostru, altă dovadă decât că vă aduc aicea, pe scurt, toate punctele petiției noastre, care, eu, Miron Ciupercovici, George Timiș, Ilie Niculiță, Anton Kral o am iscălit-o și [pe] care noi adunării obștești din Viena o am dat-o”. Între revendicările susținute la loc de frunte era – așa cum o concepea acest țaran luminat – „păstrarea naționalității noastre, adică: a limbii și a obiceiurilor noastre, care, noi din moși, din strămoși le avem, prin întemeierea de școli naționale în toate satele, la care școli limba mamei să se învețe, prin introducerea limbii țării la toate dregătoriile și prin așezarea în slujbe dregătorești mai ales a pământenilor noștri”. Recunoașterea și garantarea individualității naționale era însă condiționată de separarea administrativă a Bucovinei de Galiția și acordarea statutului de ducat autonom acestei zone „ca să fie Bucovina o țară pentru sine stătătoare și osebită de Galiția”; această cerere mai fusese constant formulată și înaintată de românii bucovineni la Viena, de aceea, preciza Mihai Bodnar-Bodnărescu, „aceasta nu numai împăratul Leopold al II-lea, printr-un patent din anul 1790 și ceilalți împărați mai de pe urmă, de trebuință, ba de nevoie au cunoscut și așa au hotărât”, fiindcă „noi, bucovinenii, de altă lege, de altă limbă, cu alte obiceiuri, cu alte împregiurări și cu alte trebuințe suntem de cum sunt galițienii, pentru aceea și osăbiți de Galiția să fim”.

Apreciind autonomia Bucovinei esențială și vitală pentru viitorul Bucovinei, Mihai Bodnar-Bodnărescu se întreba retoric în manifestul său, în cuvinte simple, de o forță de argumentare și frumusețe antologice: „Ce gândiți, fraților, în care feliu îi mai bine? Nu-i mai bine să fie cineva singur gospodariu în casa

lui și pe pământul lui decât să fie slugă la altul?”. Despărțirea de Galiția nu contravenea nici trebuințelor economice, ba, dimpotrivă: „Oare, de ne trebuie într-o nevoie, un coreț de păpușoi, la Galiția ne ducem? Sau, dacă ne trebuie o vită, din Galiția o cumpărăm? Sau dacă ne trebuie o huscă de sare, din Galiția o aducem?”. Țăranii din Bucovina știau lesne răspunsul la aceste întrebări esențiale și arhicunoscute: păpușoiul, vitele, sarea se cumpărau din Moldova.

În continuare – explica deputatul țăranilor – ceruse în parlament: înființarea unei diete provinciale, formată din reprezentanți aleși „din toate clasele de oameni din Bucovina”. Fondul bisericesc trebuia, în viitor, ceruse Mihai Bodnar-Bodnărescu, „să se administreze de bărbați aleși, de legea noastră” și nu în mod arbitrar, de către străini. În domeniul învățământului, el considera că existența gimnaziului de stat din Cernăuți nu satisface trebuințele populației din Bucovina, de aceea propusese în parlament ca „școala latinească din Cernăuți să se ridice în școală înaltă”, universitate, „ca să putem și noi, țăranii, pe copiii noștri la învățături mari a-i trimite, și aceasta aici, la noi, nu tocmai la Liov sau la Viena”.

Pentru ca egalitatea religiilor și slujitorilor acestora să fie un fapt real, el mai ceruse ca: să se desființeze „toate taxele eclesiastice” și „să se deie preoților leafă pentru slujba lor” din veniturile Fondului Bisericesc, construit în urma secularizării averilor mănăstirești.

Pe tărâm economic, Mihai Bodnar-Bodnărescu aprecia necesar – și în acest sens se pronunțase în parlamentul central – „să se ușureze legăturile vamale cu Moldova”; „să se mai coboare prețul sării”; să se ușureze „pedepsele pentru călcarea cordonului”, evitându-se pur și simplu împruscarea țăranilor care treceau frontiera după sare sau după propriile lor vite.

În vederea înlăturării abuzurilor în privința strănerii impozitelor sau a diferitelor obligații de la populație, el propunea ca „în toate satele să se introducă imediat cărți de dajdie”.

În privința obligațiunilor militare, ținând seama de numărul locuitorilor Bucovinei la acea dată și în raport cu obligațiile impuse altor provincii, Bodnărescu cerea ca „Bucovina să dea recruți nu pentru două regimente, ci numai pentru unul” și „numai la vreme de război”.

Față de stringenta problemă agrară, el explică în manifest că a cerut în parlament „să se desființeze pentru totdeauna robota, dijma și toate beilicurile, fie ele sub orice nume”.

Alte revendicări susținute de Mihai Bodnar-Bodnărescu erau: încetarea propagandei prozelitiste, adică „amăgirile de la legea noastră” în cazul în care o familie are un singur fecior, acea familie să fie scutită de a trimite om la cătănie; să se revină la unele drepturi tradiționale ale populației, ca, de pildă: dreptul de-a vâna și pescui sau de-a lua slatina de pe proprietățile proprii; morile făcute pe proprietățile Fondului Bisericesc „să rămâie ale acelor care le-au făcut și fără

dăjdii”; coloniștii care au primit diverse privilegii de la stat, ca, de pildă lipovenii, să deie și ei recruți, iar pe viitor să se interzică vinderea de către săteni a loturilor la străini; infrațiunile „mici și până la suma de 100 miei proști, în fiecare sat români aleși ca giurați să le judece”; „imașul și lemnul pentru trebuințele gospodăriei slobode să fie”; „slobozenia tiparului”.

În concluzia manifestului său, Mihai Bodnar-Bodnărescu releva că toate aceste revendicări „spre binele întregii noastre patrii și a noastră, a tuturor, erau”.

Cererile astfel susținute în parlament s-au îmbinat și cu unele acțiuni practice. Astfel, după ce, în vara și toamna anului 1848, prin decrete imperiale se anunță desființarea boierescului – zile de clacă, dijmă, „adăușaguri”, taxe, prestații și dări urbariale – constatând că proprietarii din zona Rădăuți refuză să aplice prevederile acestor acte imperiale, el nu se sfiește să-i îndemne public pe foștii țărani clăcași să refuze orice lucru gratuit, afară de cazul în care „sunt plătiți”; ca urmare, autoritățile locale, la îndemnul marilor proprietari, îi intentează un proces; dar, Mihai Bodnar-Bodnărescu se apără cu îndârjire, având ca bază prevederile legii; la procesul care are loc el este susținut de peste 300 de țărani, din zonă, care vin să depună mărturie, iar ca avocat vine chiar prietenul său din Cernăuți, Anton Kral.

În vederea acordării autonomiei Bucovinei, la 20 ianuarie 1849, împreună cu istoricul Eudoxiu Hurmuzachi și deputatul de Cernăuți, Mihai Bodnar-Bodnărescu redactează, tipărește și înaintează împăratului la Olmütz, precum și parlamentului, care își desfășoară lucrările la Kremsier, un memoriu ce conținea dorința expresă a locuitorilor Bucovinei pentru despărțirea de Galiția și acordarea statutului de autonomie. Documentul, intitulat *Prememoriu la Petiția Țării Bucovina* conținea 9 articole și era semnat de ierarhi ai clerului, mari proprietari, intelectuali, negustori, patroni și funcționari, români și minoritari, germani, evrei, polonezi, armeni, ruteni. El a fost publicat în mai multe limbi apoi, în luna ianuarie 1849, o delegație a Bucovinei, din care făcea parte și Mihai Bodnar-Bodnărescu, l-a susținut în fața împăratului; principalul rezultat al acestei acțiuni a fost acela – relatat ulterior în coloanele gazetei „Bucovina” de către Anton Kral – „recunoașterea autonomiei Bucovinei”, prin Constituția din 4 martie 1849. De asemenea, la 25 ianuarie/13 februarie 1849 el a semnat și *Memoriul națiunii române din marele Principat al Ardealului, Banat, părțile vecine ale Ungariei și Bucovina* pentru „unirea tuturor românilor din imperiu într-o singură națiune de sine stătătoare, „sub sceptrul Austriei”, făcând parte din cei 12 reprezentanți ai românilor din imperiu, care, în frunte cu Andrei Șaguna și Eudoxiu Hurmuzachi au susținut acest memoriu în fața împăratului Franz Joseph.

Chiar dacă nu toate revendicările cerute s-au realizat în practică – lucru care nici nu era posibil – Mihai Bodnar-Bodnărescu a avut satisfacția să trăiască în zilele în care, în deceniile de după 1848, s-au produs numeroase schimbări în direcția în care acționase și el în parlamentul central din timpul revoluției.

Desființarea boierescului și a servituțiilor feudale, acordarea statutului de autonomie, înființarea catedrei de limba și literatura română din Cernăuți, a Bibliotecii țării, a școlii normale și a liceului din Suceava (1860) și a celui din capitala Bucovinei (1862), pătrunderea primilor trei țărani români în Dieta Bucovinei în 1861 au fost doar câteva din înfăptuirile la care și el și-a adus contribuția.

Ultimele acțiuni întreprinse de Mihai Bodnar-Bodnărescu au fost: intentarea unui proces organelor fiscale din zona Rădăuți, pentru a scoate fântâna de slatină de pe pârâul Remezău și a o reda locuitorilor din satele Gălănești, Voitinel și Vicovul de Jos – fântână pe care administrația locală o acaparase în mod abuziv și o arenda unor speculanți străini, cu precădere evrei. Procesul a durat 18 ani și a reprezentat o izbândă pentru sătenii din zonă. În același sens el a întreprins numeroase demersuri, nefinalizate până la sfârșitul vieții, în scopul de a despărți satele Gălănești și Voitinel, pentru ca fiecare să aibă primărie și biserică proprie.

În istoria românilor din Bucovina personalitatea lui Mihai Bodnar-Bodnărescu rămâne înscrisă la loc de frunte în cadrul eforturilor întreprinse de elita populației din zona Rădăuți, în deceniile din preajma, din timpul și de după 1848–1849 pentru emanciparea ei generală, social-politică, economică și spirituală.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

SILVIU DRAGOMIR, *Avram Iancu*, București, Editura Științifică, 1967.

MIHAI IACOBESCU, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), București, Editura Academiei Române, 1993.

ION NISTOR, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991.

AUREL PETRESCU, *Președ*, în Samson Bodnărescu, *Scieri*, București, Editura de Stat pentru Literatură, 1968, p.VI–VIII.

Résumé

L'auteur évoque la vie et l'activité politique de Mihai Bodnar-Bodnărescu, député roumain dans le parlement autrichien pendant les années 1848–1849.

Mihai Bodnar-Bodnărescu appartient à l'élite politique roumaine de la Bucovine de XIXe siècle.

MIRCEA STREINUL

(Schită monografică)

MIRCEA A. DIACONU

Biografia lui Mircea Streinul, departe de a fi lineară și strict cumulativă, capătă continuitate și sens printr-o irepresivă nevoie de autodefinire conjugată cu obsesiile naționaliste ale unui anume moment istoric. Are dreptate Mihai Cazacu să spună: „Mircea Streinul n-a fost doar exponent prin excelență al mișcării literare din zonă, ci și întruchiparea acelui moment de mare importanță (unic, aș spune) din viața societății noastre. El trăia pe viu drama tineretului din acel moment. Era într-o permanentă ardere, iar scrisul său era fumul, cenușa combustiei sale interne”¹. Cu un temperament romantic, furtunos, cu gesturi largi și exclusiviste, scriitorul bucovinean face din opera literară mijlocul de a-și construi, narcisiac, o biografie imaginară, visată, dorită, în care efuziunile sentimentale coexistă dostoevskian cu verbul violent. Un sentiment de insecuritate și de fragilitate a eului său hipersensibil – generat de condiția de provincie marginală a Bucovinei și de moartea prematură a tatălui – s-a transformat repede în opusul său, propulsând dorința de restaurare violentă a sinelui printr-o radicalizare a individualismului. Așa se explică multe dintre faptele contradictorii ale lui Mircea Streinul, ca și multe din tainele vieții sale. Oricum, mai mult decât alți scriitori români, opera lui Mircea Streinul este, într-un fel de existențialism fără artă, răsfrângerea puțin transfigurată a eului său cel mai profund, inaccesibil chiar lui însuși, revărsându-se gălgăitor peste orice intenție artistică. Nu întâmplător toate acestea și-au găsit expresia într-un *neoromânism* regenerativ, normativ și exclusivist, care să substituie o anume, nemulțumitoare, stare de fapt.

Născut la 2 ianuarie 1910 în Cuciurul Mare, una din cele mai mari comune din România, Mircea Streinul aparține, oarecum, „aristocrației” locului. Tatăl, Gavril Streinul, fusese o „figură de elită a clerului bucovinean”², președinte în timpul studenției, în perioada 1906–1907, al „Academiei Ortodoxe” din Cernăuți. Indignat de anumite afirmații pe care N. Iorga le făcuse, prin 1936, despre

¹ *Mircea Streinul și contemporanii săi*, anchetă realizată de Mircea A. Diaconu, „Jurnalul literar”, serie nouă, nr.13–16, 1995, p. 4.

² Vianor Bădescu, *Mircea Streinul, 1910–1945. Poet și romancier*, „Drum”, XI, nr. 4, 1975, p. 3–9.

scriitor, Mircea Streinul îi trimite istoricului o scrisoare în care figura lui Gavril Streinul e prezentată astfel: „Tatăl meu e mort de mult și a fost român, poate chiar mai bun ca d-voastră, căci a fost în repetate rânduri cu moartea (...)”³. Poate că în acei ani Mircea Streinul considera că trăirea în proximitatea morții, provocarea ei, cu gândul la o jertfă absurdă ori la o epuizare rapidă și plenară a sensurilor existenței, putea fi o particularitate – cea mai importantă – a „noului” românism. Viziunea aceasta, eroică, o cultiva în epocă vitalismul de factură nietzscheană ori legionarismul. Cât o privește pe mama scriitorului, știm azi că făcea parte din celebra și numeroasa familie a pictorului Epaminonda Bucev-schi⁴. Bunicul ei, Vichentie Bucevski, era văr drept cu acesta și, dintre fiicele lui, cea de-a treia, Veronica, s-a căsătorit cu Ioan Șandru, Olimpia, mama scriitorului, fiind primul dintre cei trei copii ai familiei. Dacă tatăl moare, cum s-ar putea crede dintr-o notă din romanul *Viața în pădure* (care conține elemente autobiografice), în 1922, mama îi va supraviețui scriitorului, decedând în a doua jumătate a deceniului șase. Amintindu-și de ea, Vlaicu Bârna, care o cunoscuse în anii interbelici, când aceasta își însoțea fiul la București și la Câmpulung Muscel, o vedea ca pe o „țarancă bucovineană, îmbrăcată în negru, cu un cap expresiv, luată parcă din pânzele lui Løvendal”⁵.

Primii ani de învățătură – asupra cărora scrisul lui Mircea Streinul nu se oprește – scriitorul îi face la școala din Cuciurul Mare, imediat după sfârșitul războiului, el aparținând primei generații de elevi români care studiau românește, în condiții, firește, improprii și improvizate. După 1922 a urmat cursurile celebrului liceu din Cernăuți „Aron Pumnul”, locuind ca fiu de preot, la Internatul Eparhial „Mitropolitul Nectarie”. Acum apar și primele manifestări literare ale lui Mircea Streinul care a activat în cadrul Societății culturale „Stoluța” (înființată de profesorul Arcadie Dugan) unde ar fi redactat, după spusele lui Octav Rusu, revista „Ecoul Tinerimii”⁶. Descoperit ca prozator de profesorul de istorie Isidor Pochmarski, a fost îndrumat la început de Nicolae Tcaciuc-Albu. Este aceasta vremea în care, orbiți de lumina literelor românești, însufleșiți de dorința de a fi în frunte, tinerii – inocenți și războinici – vor să umple vidul cultural ușor de constatat în Bucovina de după unirea din 1918. Așa se face că, în 1928, împreună cu Neculai Roșca, Nicolae Pavlovici și cu basarabeanul Teodor Plop (Tudor Ulmeanu), fundează o „revistă”, „Caietul celor 4”.

După absolvirea liceului, Mircea Streinul studiază, între 1928 și 1932, la Universitatea din Cernăuți, teologia, urmând simultan și literele, filosofia, dreptul. Unii bănuiesc că bucovineanul nici nu și-ar fi încheiat studiile teologale, și

³ *Cronica*, „Cuget clar (Noul sămănător)”, II, nr. 28, 1937, p. 446.

⁴ Vezi arborele genealogic publicat de Ilie Luceac în „Glasul Bucovinei”, II, nr. 3, 1995, p. 24–25.

⁵ Un „iconar” nordant și ironic, „Jurnalul Literar”, serie nouă, IV, nr. 13–16, 1996, aprilie-mai, p. 2–5.

⁶ Apud Octav Rusu, *Mircea Streinul. Omul și opera*, „Orizont”, I, nr. 1, 1939, p. 3–5.

nici nu poate fi discutată ipoteza – susținută de alții – că și-ar fi obținut doctoratul în teologie.

Oricum, în acești ani – mai exact în 1929 – Mircea Streinul debutează, împreună cu întreaga-i generație, sub îngăduința ocrotitoare a lui Ion I. Nistor. La „Junimea literară” – unde e o vreme redactor – și la „Glasul Bucovinei” – aici e chiar prim-redactor – mai ales sub impulsul lui Mircea Streinul, tânăra generație intră în arenă, publicând cu asiduitate, formulându-și convingerile, similare celor ale tinerilor de la „Criterion” sau ale celor de la „Gândirea”. În 1931, împreună cu Ion Roșca, pune bazele grupării „Iconar” la care vor adera în scurt timp toți cei care vor cochetă cu scrisul. Ceva mai devreme, și faptul e simptomatic pentru ideologia în slujba căreia se pun tinerii, Mircea Streinul publicase în „Tribuna cernăuțeană” un articol intitulat *Spre o educare națională a tineretului*. Elevii, spune el, „trebuie să fie educați în cel mai perfect spirit de naționalism, care să fie un zid împotriva dezbinărilor lăuntrice și a tendințelor de ponegrire dinafară (...). Căci mai presus de toate, nouă ne trebuie o linie de conduită precis trasată și o cât se poate de sănătoasă direcție sufletească”⁷. „Iconarul” chiar dacă nu-și propunea inițial decât „să afirme în literatura bucovineană – cum mărturisește Mircea Streinul – noi forme de artă”, are evidente consonanțe cu aceste cuvinte și cu acest program regenator. Trebuie spus, însă că, deocamdată, Mircea Streinul nu colaborează la „Garda Bucovinei” (1932–1933) unde scriu prietenii săi de mai târziu, un Vasile Posteuca ori un George Macrin. Efervescenta creatoare a lui Mircea Streinul, aflat încă în grupul liberalului Ion I. Nistor, se manifestă prin colaborarea la tot felul de publicații din țară prin animarea grupului de tineri scriitori și prin încercarea disperată de impunere a lui în personajul literar românesc. Așa se face că o revistă „Iconar” e anunțată încă din 1932 în „Răboj”⁸, apariția ei fiind, se pare, determinată de dorita întoarcere a lui Traian Chelariu de la Paris. Cum știm⁹, întoarcerea lui Traian Chelariu, tocmai în 1934, va însemna destrămarea grupului, dispariția paginilor literare din cotidianul „Glasul Bucovinei” și, poate, trecerea lui Mircea Streinul în tabăra lui Traian Brăileanu, gruparea devenind, în jurul noului „Iconar” o mișcare cu inconfundabile aspirații de extremă dreaptă.

În acest timp, Mircea Streinul colabora la tot felul de reviste din țară, inclusiv la „Gândirea”. La 12 august 1933, sub conducerea lui și a lui Iulian Vesper, ia naștere colecția „Iconar” devenită ulterior editură. Sub semnul unui „românism”, care să însemne valoare și nu întoarcere la sămănătorismul antebelic, publică într-o mulțime de plachete poezia tinerilor. La începutul lui 1934, cei doi întemeietori ai editurii trimit multor reviste din țară un program, încer-

⁷ „Tribuna”, (Cernăuți), 18 februarie, 1930, p. 1.

⁸ „Răboj”, I, nr. 7, 1932, p. 2.

⁹ Vezi Mircea A. Diaconu, *Revista „Iconar” și mișcarea literară bucovineană interbelică*, „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, p. 311–322.

când să impună gruparea printr-o insolență juvenilă, aproape iconoclastă, ale cărei atacuri vizau ignoranța și vinovata Capitală. Programul nu s-a pierdut¹⁰ iar o listă aproape completă a cărților publicate aici a oferit la un moment dat Iulian Vesper¹¹. Dar editura intră destul de repede în declin, Iulian Vesper pleacă în București, Traian Chelaru este și el în grațiile lui Ion I. Nistor, iar Mircea Streinul, director o vreme al Librăriei „Glasul Bucovinei”, focar de cultură în momentul respectiv, se simte poate lezat și întemeiază, sub girul lui Traian Brăileanu, revista „Iconar”. În tot acest timp, Mircea Streinul era exploziv, agitat, căuta de fapt, un echilibru și o confirmare a valorii sale, iar intuiția artistică sau neastâmpărul demonic îl purtau peste tot. Cutreiera orașul – sau țara – cu celebra-i servietă plină de manuscrise, frecventa cinematograful, teatrul, concertele oferite de filarmonica și de conservatorul din localitate, îi citea în franceză și germană pe marii scriitori de la Gide la Malreaux ori Papini, de la Rilke la Dostoievski și Trakl. Eseistic, ca într-un jurnal, prozatorul notează în romanul *Prăvălia diavolului*: „Credeam cândva că sunt un umanist și n-am ajuns decât un diletant în tot ce gândesc și fac. Sunt diletant, căci mă entuziasmez de aproape orice carte pe care o citesc. Am jurat succesiv pe Giovanni Papini, pe Emil Cioran, pe toți sumbrii disperați ai Nordului, pe Mircea Vulcănescu, pe Max Stirner, pe Mircea Eliade... Când am descoperit scriitorii bisericești, m-am repezit lacom asupra lor. Fericitul Augustin, Ioan Damaschinul și formidabilul Origen m-au pasionat timp de un an, ca, apoi, să cad în cealaltă extremă: Engels, Marx și Lassale. În cele din urmă, i-am aruncat și pe aceștia”¹². Mărturisire cât nu se poate de exactă, ca și diagnosticul oferit sieși într-un moment de exasperare.

Din exasperare, „sufletul mișcării” – cum îi spune la un moment dat Aurel Putneanu – „mai activ decât toți ceilalți”, „scrie, umblă, strigă, bate în porți și strânge la un loc toate condeiele scriitoricești”¹³. Cât timp apare revista „Iconar” – congeneră cu „Țara Șipenițului” și cu „Însemnări sociologice” – Mircea Streinul, împreună cu Liviu Rusu, directorul ei, își manifestă necenzurat temperamentul său vulcanic, atavismul aproape structural. Articolele de directivă, însoțite sugestiv și de grafica lui Rudolf Rybiczka, se numesc *Poezia legionară*, *Numele de peste țaria săbiilor*, *Însemnări*, *Un an de apariție*, *La o răscruce a literaturii românești*.

În 1937, Mircea Streinul părăsește atmosfera, numită la un moment dat, *sufocantă* a Bucovinei, îndreptându-se spre capitala atât de blamată. De fapt, era chemat aici, ca redactor la „Buna-Vestire”, mai târziu va fi redactor și la „Universul literar”. Tot acum devine un colaborator frecvent al „Vremii”, revistă la

¹⁰ Vezi „Glasul Bucovinei”, 11 ianuarie, 1934, p. 3.

¹¹ Vezi *Scrisori către Camil Petrescu*, ediție îngrijită, prefață, note și indici de Florica Ichim. Documente literare, vol. II, București, Editura Minerva, 1981, p. 269–273.

¹² Mircea Streinul, *Prăvălia diavolului*, vol. 2, București, Cultura românească, f.a. (1942), p. 476.

¹³ *Simple prezumții*, „Glasul Bucovinei”, 25–26 aprilie, 1932, p. 2–3.

care îi găsim pe Mircea Eliade, Emil Cioran, Octav Șuluțiu, Arșavir Acterian, Vasile Lovinescu ori Constantin Noica. Peste tot unde se află, Mircea Streinul îi atrage pe ceilalți bucovineni, publicându-le textele ori scriind despre ei.

Evident, prestigiul său era în creștere. Publicase aproape toate volumele sale de versuri și își începe o asiduă activitate de prozator. Volumele i se succed, unul după altul, într-o goană nefirească. Dar la București, însingurat, departe de boema bucureșteană, scriitorul suferă – cum zice Arșavir Acterian – de priză la public și la editori și de drama Bucovinei. De aceea, poate, revine cu speranțe la Cernăuți în a doua jumătate a anului 1938. Pune pe picioare o Societate a Scriitorilor Bucovineni, al cărui vicepreședinte este, și devine redactor al paginii literare a noului cotidian „Suceava”. Împreună cu Liviu Rusu, Leon Țopa și Mihai Cazacu încearcă formarea unei noi grupări literare. Din noiembrie 1939 este însă referent de presă pe lângă Comandamentul străjeresc al ținutului Suceava și, de aceea, când se refugiază – din fața cotoșitorilor sovietici – la București, are un post de cenzor la Ministerul Propagandei. Departe de orașul pe care-l știa îmbolnăvit, Mircea Streinul se simte înstrăinat – probabil acum începe declinul existențial sau acum culminează sarabanda viciilor care-l copleșesc – și nu peste mult timp sfârșește în moarte. Cu frenezie, cum scrisese, își trăise viața. Oricum, ca cenzor, girează revista „Albatros” și cărți ale prietenilor ori foștilor prieteni așa cum reiese din mărturiile contemporanilor¹⁴. Tot ca cenzor se găsește după aprilie 1944 evacuat la Câmpulung Muscel unde publică, poate pentru ultima dată într-o pagină de revistă, în pasagera și conjuncturala „1944”. Când se întoarce, pe 12 septembrie 1944, la București, strămta locuință de pe Bulevardul Filantropiei fusese bombardată și distrusă.

După o lungă suferință, epuizat, obosit, dezabuzat, – după ce s-a consumat cu exasperare într-o ardere nietzscheană –, Mircea Streinul s-a stins la 17 aprilie 1945, la orele 16, în aceeași zi cu Ion Pillat. Cuvintele lui Camil Petrescu din „Revista Fundațiilor Regale” trebuie citate: „Dacă autorul *Bisericii de altădată* a căzut fulgerat din senin, parcă, în aceleași zile, s-a stins, topit și ars într-o lungă agonie care-l desfigurase aproape, „scriitorul bucovinean”, cum se anunța ostentativ Mircea Streinul. A fost acum vreo zece ani o apariție de un dinamism literar aproape încă neîntâlnit până atunci. Înainte încă de a publica cea dintâi broșură, era un șef de școală căci a împins atenției tuturor o pleiadă de poeți bucovineni (...) De câte ori îl întâlneam era sfâșiat de regretul că se stinge pe picioare cel care ar fi putut să fie pentru o sută de ani cel mai de seamă romancier al rusticului românesc”¹⁵.

Ideologia literară, a iconarismului și a fenomenului literar bucovinean interbelic, – atâta câtă există – este în cea mai mare parte ideologia lui Mircea Streinul, una congeneră cu cea a lui Iulian Vesper, cu totul diferită însă de a lui

¹⁴ Vezi, mai ales, Ștefan Baciu, *Pragul de tobă*, București, Editura Eminescu, 1996.

¹⁵ „Revista Fundațiilor Regale”, XII, nr. 5, 1945, p. 478–479.

Traian Chelariu, pe care și-o vor asuma ca modă poetică, printr-un simplu proces imitativ și „exemplificator”, ceilalți scriitori tineri. Născută dintr-un excesiv orgoliu individualizat, ea, chiar dacă nu impune o literatură de prim nivel, își propune să afirme câteva particularități care să regenereze însăși literatura română.

Trei teme fundamentale străbat căutările estetice ale lui Mircea Streinul. Una urmărește definirea literaturii bucovinene a momentului, prin situarea față de ceea ce se scrisese în Bucovina în perioadele anterioare, alta vizează valențele estetice ale provinciei și posibilitățile ei de a defini chiar literatura română, cea mai importantă urmărind să definească o particulară ontologie poetică¹⁶.

Chiar dacă inițial – prin 1933 – Mircea Streinul are cuvinte acide la adresa luptelor între generații¹⁷, chiar dacă pregătea, în același timp, un pamflet „de o rară cruzime, de o atitudine pur negativă”¹⁸ prin care să sancționeze ceea ce alții numeau „masa amorfă a tineretului” (Traian Chelariu și Barbu Slușanși) și „inflație lirică” (E. Ar. Zaharia), se conturează, prin ideologia prin care el însuși o formulează, o veritabilă „generație de creație” care pornește de la o premisă, totuși, extraestetică. Împotriva ei se ridică, cu o anume temperanță însă, chiar Ion I. Nistor. „Suntem hotar etnic” – citează Mircea Streinul probabil dintr-o scrisoare primită de la Traian Chelariu – și „numai o viață culturală superioară ne va putea justifica definitiv”¹⁹. „Neoromânismul” preconizat de Mircea Streinul – favorizat și de condițiile istorice ale provinciei aflate mereu în pericol – este identificat de el prin „disciplina culturală” și prin „sinteza de românism”²⁰. Convingerea lui Mircea Streinul era că „Bucovina n-a dat până la mișcarea „Iconar”-ului contribuții prea importante literaturii române” și că „o dată cu formarea acestui cerc de artă, se poate vorbi de o literatură bucovineană capabilă să influențeze literatura în general românească”²¹. Iar particularitățile unei astfel de literaturi ar fi fost barocul și goticul moldovenesc.

Pentru Mircea Streinul însăși condiția poeziei este pusă în discuție prin corelație necesară cu tumultul tinerei generații și cu vigoarea expresivă a provinciei. Și, cu toate că gândirismul, chiar ideologic, al mișcării iconariste, este

¹⁶ Prezentate pe larg în studiul *Mircea Streinul și literatura bucovineană*, publicat de noi în „Glasul Bucovinei”, I, nr. 2, 1994, ele au constituit – ca și serialul intitulat *Biografia mișcării Iconar* din „Jurnalul literar”, serie nouă, VI, nr. 13–16, 17–20, 21–24, 1995 – sursa fundamentală pentru referirile făcute de Adrian Dinu Rachieru, în volumul *Poezi în Bucovina* (Timișoara, Editura Helicon, 1996), la problema în discuție și la fenomenul iconarist în general. Prea puținele ghilimele folosite și dezvăluirea parțială a surselor, ca și deformarea cu ușurință a unora dintre demonstrațiile făcute de noi fac necesară această precizare.

¹⁷ Vezi Mircea Streinul, *Calendar literar*, „Glasul Bucovinei”, 27 ianuarie, 1933, p. 2–3.

¹⁸ (F. Ozar), *Vitrina literară*, „Pana literară”, I, nr. 1, 1993, p. 4.

¹⁹ M. Streinul, *op.cit.*

²⁰ Idem, *Despre bazaconia generației de ultimă oră*, „Pana literară”, I, nr. 1, 1933, p. 1.

²¹ Idem, *Contribuția Bucovinei tinere în poezia românească*, „Însemnări sociologice”, nr. 11, 1938, p. 25–26.

incontestabil, ca, de altfel și trăirismul ei, ruptura de poezie de la „Gândirea” este violentă: „Diferența între poezelele cu trecere la „Gândirea” lui O. Papadima (...) și ale noastre: exercițiu, snobism, plictiseală, credință, moarte, universalism”²². Iar poeziei moderniste, considerate „exhibiționiste” i se opune una „pornită din specificul nostru de ciobani, mănăstiri și oșteni”²³. Vitalismul de acum ajunge la concluzia că „poezia îi acordă omului o față de sfințenie”²⁴ și că în „cântecul cel mare” se va cuprinde „tiparul feței lui Dumnezeu”²⁵. Mircea Streinul, pe urmele „eroismului” cultivat și de „Gândirea” într-o vreme, refuză intimismul, estetica afectivă, tot ceea ce aparține eului individual – toate acestea definind ceea ce la un moment dat Barbu Slușanschi numește „diversiune”²⁶. Nu altfel gândește Mircea Streinul când vede că treisprezece poeți tineri publică o culegere de poezii de dragoste. Reacția lui este aproape violentă. „Față de ceea ce trebuie să însemne generația sacrificiului, asemenea gesturi sunt mai mult decât puerile: ele degradează tinerețea”²⁷. „Scălămbăielilor de alcov” și „inculturii mascate ieftin sub acel Eu, eu, eu! al poetului cu vagi intenții de hermetism”²⁸ Mircea Streinul le opune poezia ca „Înaltă experiență divinatorie”²⁹.

Pentru mentorul iconariștilor poezia este altceva decât literatura care se definește prin artificialitate și estetism. Mai mult decât atât, ea este un mod de existență („Sunt țăran și meșteșugar de visuri. Disprețuiesc literatura”³⁰ – spune el, și afirmația e reluată de câteva ori în romane) și înseamnă asumare de sacrificiu, trăire la limita posibilului și a absurdului, exuberanță până la trecerea de sine în substanța divină. „Trăirea în absurd e participare la viața obiectului. Renunțarea la modul propriu, organizat de logică, oferă voluptatea amară a morții ca simplă etapă”³¹. Poate de aceea, precum poeții moderni, dar, oarecum, din alte motive, Mircea Streinul nu crede în inspirație, dar nici în cerebralitate. „Nu cred în inspirație – spune el în *Prefață sau câteva însemnări dintr-un ad-hoc jurnal de poet*. Cred, însă, în necesitatea unei sensibilizări lirice în timp”³² care se identifică, în fapt, cu trăirea în absurd, în vis, în proximitatea morții. „Cine din noi nu și-a dorit, înverșunat, torturat, o viață în pădure? O eliberare în

²² Idem, *Cronici literare*, „Iconar”, I, nr. 5, 1935, p. 6–7.

²³ Idem, *Reînnoirea poeziei*, „Buna vestire”, I, nr. 44, 1937, p. 2.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Idem, *Literatura și societatea românească*, „Însemnări sociologice”, I, nr. 1, 1935, p. 16–22.

²⁷ Idem, *Cronici literare*, „Iconar”, III, nr. 3, 1937, p. 8.

²⁸ Idem, *Altfel de artă*, „Buna – Vestire”, I, nr. 37, 1937, p. 2.

²⁹ Mircea Streinul, *Cronici literare*, „Iconar”, I, nr. 5, 1935, p. 6–7.

³⁰ Octav Rusu, *Scritorii ținutului Suceava ne vorbesc...* (interviu cu Mircea Streinul), „Orizont”, I, nr. 4, 1939, p. 3–4.

³¹ Mircea Streinul, *Jurnal de poet*, „Plai”, I, 1 martie, 1934, p. 1–3.

³² Idem, *Opera lirică 1929–1939*, Cernăuți, 1939, p. IX–XI.

vis? O trăire din moarte pentru a depăși cotidianul?"³³ – se întreabă poetul în *Cuvintele la carte* publicate ca postfață la volumul *Drama casei Timoteu*. Multe din articolele lui Mircea Streinul – amintim o *Scrisoare către tineret*³⁴, nemai-vorbind de eseurile *Altfel de artă* sau *Jurnal de poet* – cultivă ideea unei participări a omului, prin creație, la marele mister universal. Cele trei atribute ale vieții, arta, iubirea, moartea, „delta creației” ar fi însă inaccesibile omului, „numai Dumnezeu din imensitățile Sale, Se copleșește depășindu-Se în trei prin unul”³⁵. Altădată, arta este „sinteză între eros, logos și ethnos”³⁶, sau „act de iubire, confesiune și ritual”³⁷.

În concluzie, poezia nu este pentru Mircea Streinul artă a cuvântului, ci act participant la marele mister al existenței, implicând o „disciplină” a creației și un „exercițiu liric” în sensul accesului la o cunoaștere prin, cum a spus Paul Claudel, co-naștere. Așa se face că poezia pe care o propune Mircea Streinul, situată dincolo de bine și rău, de frumos și urât, este „sângerare a sufletului”, subordonându-se unei etici a participării la cosmos, fiind doar în acest sens – *angajată*. E o angajare în reinstituirea dimensiunii esențiale a neamului românesc, chiar dacă se folosește cuvântul gratuitate. Căci e vorba despre gratuitatea creației originare, iar poetul e angajat în redescoperirea sensurilor ei. În fapt, așa cum demonstrem altădată³⁸, sensul întregii ideologii a scriitorilor de la „Iconar” depășește poeticul, chiar dacă depășește și tezismul propriu-zis. Estetica devine o etică iar opera de artă, înfăptuire, încercându-se astfel impunerea unei „renașteri” și a unui „nou destin”, care nu are nimic bucovinean. Suportul fundamental al „esteticii este dual și eximonomic: metoda de viață nu exclude, ci implică o cale de mântuire, creștinismul cere soluții panteiste, etnicul se relevă în fonduri mitice și în arhetipal, iar specificul național, cu izvoarele în „regionalism”, se conturează în goticul expresionist.

Poezia lui Mircea Streinul a atras atenția criticii literare încă din perioada interbelică, cuvinte comprehensive scriind despre ea Perpessicius ori Ovidiu Papadima, Pompiliu Constantinescu sau G. Călinescu. Și nu greșește criticul din urmă – chiar dacă a fost acreditată această idee – atunci când, într-o cronică, afirmă: „Nota esențială a dlui Streinul este starea delirantă, cam maladivă, care totuși îi provoacă adesea lirisme suave de adevărat poet”³⁹, așa cum nu greșește când crede că poetul bucovinean „nu știe să strângă din versurile sale numai

³³ Idem, *Drama casei Timoteu*, București, Cultura românească, 1944, p. 339–355.

³⁴ „Pana literară”, I, nr. 1, 1933, p. 1.

³⁵ Mircea Streinul, *op. cit.*, p. 339–355.

³⁶ Idem, *Încercare despre poezia legionară*, „Buna-Vestire”, I, nr. 4, 1937, p. 2.

³⁷ Idem, *Opera lirică 1929–1939*, p. IX–XI.

³⁸ Mircea A. Diaconu, *Poezia iconaristă. Câteva disocieri*, „Glasul Bucovinei”, I, nr. 3, 1994, p. 78–86.

³⁹ George Călinescu, *Mircea Streinul*, „Itinerar cu anexe în vis”, „Adevărul literar și artistic”, XIV, seria II, 27 martie, nr. 745, 1935, p. 9.

esențele, publicând prea multe, excesiv de multe pagini de poezie”⁴⁰. Nu greșea Călinescu nici atunci când, „sub regimul ironiei”, îi numea pe bucovineni, în *Istoria sa*, „suprarealiști”.

Volumul de debut al lui Mircea Streinul, mai exact o plachetă intitulată *Carte de iconar. Itinerar liric* (1933), ar putea fi considerat izvorul unei obsesii cultivate cu neașă de o mare parte a iconarilor. Nu există poezie în acest volum care să nu contureze, în imagini diafane, stilizate ori grotești și macabre, în scenariu lirice ori în fragmente de baladă romantică, imaginea morții. Ritmurile de doină și notațiile simbolistice alternează cu tablourile baudelariene ori cu simple „fapte diverse”, poetul scriind, de fapt, variațiuni pe o singură temă, exersându-și temperatura fiorului, dar rămânând deseori în umbra – neascunsă – a modelelor.

În *Itinerar cu anexe în vis (Cartea pământului)* (1934) doar două cicluri au o arome unitate tematică – *Și eu am trecut prin Galileea și Fapte diverse*, volumul părând însă cam dezlănat. Dar aici este evidentă nota ortodoxistă a versului lui Mircea Streinul, localizările lui *Iisus în cartierul industrial* ori *Iisus binecuvântând stelele* convingând, ca și *Cu moartea la un pahar cu vin*, asupra capacității lui de a-și asuma o stare lirică printr-un limbaj original. Citadinismul agresiv, orașul demonizat, imaginile terifiante îl situează pe poet în linia expresionismului german. Inexplicabil, în tot volumul alternează poemele damnării, ale „cetății de fier”, cu cele jubilatice care glorifică nu doar beția senzorială a naturii – un fel de renaștere a ei prin moarte –, ci și o transă a neființei, o narcoză a morții. Este vorba de ritualul contopirii cu marele suflet, pe care chiar poezia l-ar împiedica și, de aceea, finalul volumului e cunoscutul îndemn, venind dinspre filosofia trăirii: „Iconari, de ce nu luați cerul în suflet?”

Poemul *Tarot sau Călătoria omului* (1935) se vrea o replică dată acestei nedumeriri, un fel de experiență a depășirii. Poetul aștepta, probabil, foarte mult de la acest poem, dar critica literară a fost surprinsă, cu siguranță de ciudata îmbinare între o arhitectură deliberată a poemului („construit în formă temerară” etc. – spune poetul la un moment dat) și senzația de delir verbal, de dicteu automat, de reversare necontrolabilă a imaginilor și interogațiilor. Acestei poezii putem să-i aplicăm cuvântul *imagism*, cu un sens aproape peiorativ, cuvânt pe care l-am folosit cu prea mare seriozitate altă dată⁴¹ și care a făcut, se pare prea ușor, carieră. Perpersicius a observat aceste „caractere contradictorii” ale poeziei iconarilor atunci când spune că „senzitivi și realiști, ei (iconarii – n.n.) sunt în aceeași măsură cerebrali și mistici. Neliniștile lor – continuă criticul – și prezența așa de obsedantă a morții (...) se rezolvă fie în construcții epice, fie în

⁴⁰ Idem, *Mircea Streinul*, „*Tarot*”; „Adevărul literar și artistic”, XV, seria II, 19 ianuarie, nr. 789, 1936, p. 10.

⁴¹ Mircea A. Diaconu, *Mircea Streinul. Reperetele unei poetici moderne*, „România literară”, nr. 5, 1994, p. 11.

construcții soboliene, ale rațiunii, pentru a numi astfel acea poezie hermetică, subiectivă până la paroxism, al cărei ezoterism cere negreșit o inițiere (...)”⁴². Dincolo de sensurile generale ale poemului, de întregul care pare abscons, poate confuz, scoase din context, câteva secvențe sunt creații de autentică vibrație lirică, precum această litanie, poem de dragoste: „Din sold îți cade mătășos piciorul –/și crinul nu mai e melodios; /ca linia ce-ntruchipa ulciorul/ Samari-tencii, slugă lui Hristos, –/stă coapsa curgeri line de colină/și pânza te primește-n mângâieri/de mână-nvălurată sub lumină–/visând amiaza marilor tăceri. //Doar cerbul are glezna mai subțire, /când ia luceafăru-n copită, dintr-un singur salt; /genunchiu-i măr-și-atâta liniștire/insinuează mersul tău înalt”. Dincolo de astfel de secvențe, nu prea multe, poemul are o construcție a cărei intenție se pierde sub abundența de imagini, sub beția de cuvinte. Poetul însuși își plasează acest poem – să nu se uite – în categoria barocului.

Cu *Divertisment. Câteva poezii pentru prieteni* (1936), Mircea Streinul experimentează unele din temele *Tarot*-ului, într-un registru cu totul diferit. În locul exuberanței nestăpânite, a jubilației directe și a chiotului care ascunde, ca într-un orgasm al morții, experiența trupului și a sufletului, suferința și voluptatea, poetul instituie acum pe o substanță romantică, rigorile unei poetici de tip clasic. Alcătuite din câteva catrene respectând exigențele prozodiei tradiționale, poeziile au ca fundament obiectivarea propriilor trăiri, transferarea exuberanței eului asupra unui ochi neutru care înregistrează portrete, frânte secvențe narative, tablouri tulburale de un duh al naturii. Inevitabilă este asemănarea cu parnasianismul cultivat de Ion Barbu în ciclul de poeme publicate la „Sburătorul”. Și expresia rigidă – la Mircea Streinul uneori contorsionată –, și formula poetică sunt barbiene. Pe de altă parte, tematica se mai păstrează în făgașele de altădată – thanatice și ortodoxiste –, localizărilor luându-le locul vibrațiile mistice paniste. De altfel, Pan și Iisus sunt identici în rapoarea lor la calma, senina lumină a morții: „Când Pan alege-n nău-i murmur lin/de-albine-n joc cu cimbruri și sulcină, /e cântecul o ploaie de lumină/cu strop de-azur și sunetul e plin/de flori – cu o mirifică grădină” (*Moartea Șarpelui*). S-ar putea afirma – neuitând că Thanatos este la Mircea Streinul un geniu al luminii, oscilând aici între un imaginar creștin și o viziune păgână – că, pe cât de incandescent se voia tumultul interior în *Tarot*, pe atât de supus rigorilor, obiectivat cu voluptate, este el în *Divertisment*.

Oarecum de aceeași factură sunt cele *Zece cuvinte ale fericitului Francisc din Assisi* (1936), dionisianismul fiind unul de concepție și de cugetare, livresc. Un senzualism dirijat dă contur și sens imaginilor uneori grigoresciene, cam bucolice, percepute printr-o dorită și căutată contopire cu elementele. Dar tensiunea lirică pare uneori mimată și forțată, deși alteori versuri memorabile alternează cu altele obositoare și fade.

⁴² Perpessicius, *Opere*, vol. 8, București, Editura Minerva, 1978, p. 77.

Volumul din 1937, *Comentarii lirice* la poeme, într-un vers de Ion Pillat, este relevant pentru aproape întreaga poetică a lui Mircea Streinul. Adăugând poemului scris de Pillat alte trei versuri, el realizează „variațiuni pe un model” și dacă valabilitatea lirică a experimentului pillatian fusese pusă la îndoială, ce să mai spunem de acela al lui Mircea Streinul. Dar vizualul poet bucovinean îmbină aici acuratețea desenului cu contururile vagi, obsesia chthonismului cu lumina mediteraneană, spațiul antichității pure cu imaginea mării autohtone sau cu spațiul boreal, pătrunse toate de misterul timpului care trece ori de cel al trecutului inefabil. Este, la urma urmelor, o încercare de a uni neoclasicismul lui Pillat și al formelor lui poetice cu viziunile întunericului. Paradoxalul „neoclasicism” al lui Mircea Streinul înseamnă acum o asumare a modelului pillatian. Trecutul, timpul, amintirea, copilăria devin prilejuri pentru o contemplație senină având ca temei nostalgia unui mister neînțeles.

Tot de preluarea unui motiv și a unei formule lirice este vorba în poemul *Corbul de aur*, publicat într-o plachetă în 1938. Leitmotive din E. A. Poe, refrenuri abia sugerate, obsesia morții nu fac din acest text un mare poem, poate și pentru că ideologia îi copleșește lui Streinul emoția. Căci „corbul de aur” face din intrarea în neant o intrare în ordine și o reintegrare în cosmos.

Ultimul volum de poezii al lui Mircea Streinul e o antologie, un altul, tot antologic, anunțat prin 1945, nemaivăzând lumina tiparului. În *Opera lirică. 1929–1939* (1939) sunt incluse, pe lângă poeziile volumelor anterioare (cu excepția primelor două), câteva cicluri noi, publicate anterior în presa vremii, singurul care reține atenția fiind cel intitulat *Bucolice*. Ceva din atmosfera poemelor în proză ale lui Georg Trakl, din care Streinul a și tradus, apare în cele șase poeme care, renunțând la orice reguli prozodice, dezvoltă, ca niște litanii, un suflu liric pătruns de misticism. Iisus și Dumnezeu au devenit la Mircea Streinul elemente ale unei mitologii personale care are în centru ideea morții: „Focul soarelui se pierde-n frunzișuri de ploaie bogată/ și-n asfințituri curge de tot mai sus sângele rănilor/ din palma lui Iisus”. Dumnezeu, adormit peste mijlocul pădurilor ori trecând ca o boare și învățând ce este moartea, se constituie în tablouri maiestuoase, desfășurate cu răbdare. În fapt, „bucolicele” lui Streinul sunt imnuri închinare Cernăuților, fantasmelor din nopți, sângerii, și blândeii, obositoare luncări în materie. Explicit, poezia este înțeleasă acum de Mircea Streinul drept „cunoaștere lirică”, mai exact, „să te joci cu jivinele pădurii/ prin zorii apoși ai unei zile de toamnă (...) / să te joci cu lupii și urșii în calde amiezi, / când soarele curge-n fluvii enorme peste țarini, / să legi frăție cu iarba pământului” etc.

În fine, antologia – o sumă a scrierilor poetice de până acum – n-a reușit să-l impună pe Mircea Streinul sau să-l dezvăluie altfel de cum se arătase până atunci, adică plin de contraste – uneori liliac, alteori macabru, uneori în delir, alteori construind cu migală –, dar și lipsit de o conștiință critică ceva mai

severă. Heteroclit, confuz, livresc, Mircea Streinul își propune să scrie marea poezie, lipsită de artificii, „unanimistă”, cum spune la un moment dat Iulian Vesper, dar distanța dintre ce vrea să se scrie și ce scrie este, s-o recunoaștem, destul de mare. Poate că tot Călinescu are dreptate atunci când crede, referindu-se tot la Mircea Streinul, că „voința de poezie înaltă, pură, este ea însăși un semn că acea poezie este pe cale de a se naște”⁴³.

După 1938, prim-planul creației lui Mircea Streinul îl ocupă proza, el publicând, până în 1944, mai multe nuvele sau romane – cu o singură excepție – toate la edituri bucureștene. Motivată de o vocație a tumultului interior care se concretizează în conflicte insolubile, în puternice neliniști ce stârnesc viziuni halucinante, alternând cu decupaje veriste dintr-o realitate concret istorică, epica lui Mircea Streinul, deși se revendică de la statutul ficțiunii, are multiple corelații cu ceea ce s-ar putea numi confesiune eseist-autobiografică sau cu reportajul. În proza sa, cu toate consecințele nefaste care decurg de aici, Mircea Streinul experimentează niște formule narative care se răzvrătesc împotriva oricărei supunerii la norme, iar dorința de a scrie în felul acesta nu poate să aibă decât un rezultat pe măsură. Pe de altă parte, refuzul literaturii și al estetismului nu înseamnă – datorită poate chiar „diletantismului” de care vorbește cu dezamăgire el însuși la un moment dat – și refuz al livrescului. Urme din Dostoievski, din Papini, din A. Gide, dar și din Sadoveanu ori Rebreanu sunt ușor de găsit în lumea epicii lui Mircea Streinul.

În 1938, când publică nuvela *Aventura domnișoarei Zenobia Magheru*, prozatorul se afla sub semnul lui Mircea Eliade și al autorilor de proză fantastică. Tema incestului, motivul dublului, al strigoii, satanismul situează nuvela în descendența romanticilor germani, dar fără prea multă abisalitate. Căci preocupări de natură psihologică și anumite inadvertențe fac ca semnificațiile să fie confuze. Ca să nu mai spunem că descrierile bucolice, antitezele facile și teoretizante între satul paradisiac și orașul ucigător, secvențele cu povești haiducești în care apar Teofil Lianu, Neculai Pavel, Mircea Streinul însuși par niște paranteze cam didactice și lipsite de funcționalitate.

Tot în 1938 apare romanul cel mai încheat al prozatorului bucovinean, *Ion Aluion*, roman premiat, de altfel, în epocă. Nici aici nu știm exact unde sfârșește semnificația concret-istorică a evenimentelor și unde începe cea simbolică, până unde trebuie să urmărim evenimentele prin prisma verosimilității și de unde trebuie să acceptăm încălcarea acestui criteriu în favoarea altuia, parabolic. Mai exact, poate, până unde este romanul o frescă socială, istorică, chiar psihologică, și de unde începe să fie o metaforă a condiției umane. Romanul, inspirat din fapte reale, are în centru figura unui copil care – bănuț că ar fi spion al rușilor – va fi spânzurat de un dement ofițer austriac. Ca o acțiune concentrată, cu reguli care se revendică de la teatrul clasic (Mircea Streinul pare pre-

⁴³ George Călinescu, *Poezii tineri bucovineni*, „Viața românească”, XXX, nr. 5, 1938, p. 69.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

ocupat chiar de ideea vinei tragice), romanul pune față în față puritatea ingenuă și bestialitatea. Peste toate apasă însă o căldură terifiantă, generatoare parcă ea însăși a evenimentelor, și o tensiune absurdă. Un univers halucinant, dens, răscolitor, se construiește gradat, culminând poate cu spânzurarea copilului după ce, favorizându-i-se fuga, el o refuză. Z. Ornea, în cronica sa la reeditarea romanului, considera că eroul n-a fugit „probabil pentru a împlini un destin cu valoare de simbol”⁴⁴. Credem mai degrabă că e vorba de o ciudată atracție a morții, de care vor suferi eroii romanelor lui Streinul, care știu și simt că moartea e suprema împlinire. Un destin christic se profilează și în *Ion Aluion*. Dincolo de anumite schematizări, replici neindividualizate, chiar livrești, romanul poate fi citit ca o pagină din istoria tragică a Bucovinei, ca o tragedie prin care pulsează, cum zice Perpessicius, „suflul de predestinare care l-a orbit pe Oedip sau a jertfit-o pe Iphigenia”⁴⁵ (titlul celei de-a doua ediții, *Semn Negru*, dezvăluie intenționalitatea autorului în acest sens), dar și, cum sugerează Ion Simuț⁴⁶, ca o parabolă a puterii. La toate acestea se adaugă motivații de factură existențială ori sugestii în linia *Lebensphilosophiei*.

Din proiectatul „poem epic” al Bucovinei face parte și *Viața în pădure* (1939), roman numit simplificator de G. Călinescu o „robinsonadă infantilă”. De fapt el aparține unei trilogii – cu elemente până la un punct autobiografice – din care n-a fost scrisă partea mediană, cuprinzând experiența devastatoare a eroului, care ar fi trebuit să se numească *Era luminii lunii*. A scris însă prima parte, romanul copilăriei tulburate de credințe mitice și de mirajul tutelar al lunii, în *Viața în pădure*, și ultima, romanul morții, în *Soarele răsare noaptea*. Trebuie precizat însă că Mircea Streinul nu este un romancier al țăranimii, căci viziunea tragică se construiește pe conflicte de altă factură decât cele specific țăranesti. Printre intelectualii satului, printre argații vreunui țăran înstărit, printre copiii tulburați de misterele lumii și, rar de tot, printre țărani, se situează centrul de interes al narațiunii lui Mircea Streinul. Și dacă se profilează o monografie a spațiului rural bucovinean, el culminează nu cu prezentarea datelor de „etnografie”, ci a „duhului” inconfundabil care motivează o atmosferă halucinantă a locului. În conturarea acestei demonii (caracteristice... Bucovinei!?) se găsește dimensiunea esențială a discutatei „monografii” a satului bucovinean.

În *Viața în pădure* viziunea e poetică, regresivă în primordialitate – sugerată de titlu – stând alături de tema universului mitic al copilăriei și de motivul sacrificiului christic. Totul are în centru, drept pivot ideatic, bănuita de către cei doi copii, Luca Urātu și Stan Nimeni, consubstanțialitate a ființei cu cosmosul. Nu alta e problematica în *Soarele răsare noaptea* (1943), unde

⁴⁴ Zigu Ornea, *Mircea Streinul, romancier*, „România Literară”, nr. 28, 1995.

⁴⁵ Vezi „Acțiunea”, 30 iulie 1941 și 8 august 1941.

⁴⁶ Ion Simuț, *Un scriitor din fondul secret al literaturii române: Mircea Streinul*, în *Mircea Streinul, Ion Aluion*, București, Editura Cogito, 1995, p. 17.

întoarcerea eroului în Cuciurul Mare și moartea lui seamănă cu etapele unei mântuirii. Experiența războiului, a orașului și a scrisului sunt considerate implicit eșecuri ale ființei în tendința de împlinire. „Jur, în noaptea asta – spune Stan Nimeni –, că dacă mă voi reîntoarce de pe front, întreaga mea viață va fi închisată satului meu. Nu voi mai scrie nimic. Voi trăi. Orice brazdă trasă cu plugul în ogorul meu va însemna mai mult decât o mie de poeme”. Dar experiența voluptății trăirii sfârșește ca un eșec și, înspăimântat de singurătate, bolnav de alcool și de droguri, aproape nebun, eroul sfârșește într-un fel de ritual al morții fertile. Doar spre final această semnificație pare să fie înlocuită de alta, asupra eroului planând vina unui strămoș care nu și-a respectat un jurământ.

Alte câteva texte, de mai mici dimensiuni, *Guzli sau Tsu-Tsui* (1940), *Era și primăvara de vină* (1940), *Lupul din țara hușurilor* (1941), indiferent dacă se inspiră din mediul citadin ori din cel rural, dezvăluie propersiunea lui Mircea Streinul către reportajul hrănit de senzațional, dar mai ales către moartea care împlinește tocmai atunci când pare absurdă, către femei pline de vitalitate și bărbați efeminați, gingași, fragili, către refugiul în primordialitatea ființei care, în plan erotic, visează starea de androginitate. De aici anticitadismul, antifeminismul și antisemitismul lui Mircea Streinul, vizibile toate și dovezi, în fond, ale unui sine ultragiatic.

Romanul care concurează cu *Ion Aluion* pentru poziția de capodoperă a lui Mircea Streinul este *Drama casei Timoteu* (1941), construcție de mari dimensiuni apreciată de Miron Radu Paraschivescu, Virgil Carianopol, I. Negoitescu, Pompiliu Constantinescu sau Perpessicius.

O *saga* fiind, romanul urmărește destinul a trei generații care stau sub semnul eredității blestemată al unui patricid și, de fapt, al unui incest. Inocenție Timoteiu își ucide tatăl și este condamnat la moarte cu puțin timp înainte ca vara să-l nască pe Maftai, cel care va fi personajul principal al romanului. Deși începe ca argat, el ajunge ușor, prin adulter și crimă, stăpânul unei mari averi, iar nepotul lui, Filip, una din personalitățile intelectuale ale orașului. Întâlnirea acestuia cu erosul îl duce la sinucidere și, orb fiind, într-un fel de vindecare de umanitate, Maftai, pe ogoarele pe care se întoarce să le simtă sub tălpi, își recapătă vederea.

Și aici, femei flămânde de dragoste, prostituându-se cu voluptate, vulgare, inaccesibile, puse alături de bărbați cu suflet blajin, care se prosternează, se umilesc, cad în genunchi și plâng, atunci când nu-și sfășie sufletul și nu se sinucid. Obsedat de neîmplinire, Mircea Streinul nu urmărește în romanul său regulile verosimilității, ci lipsa de vigoare a unor metafore ample, lipsa de exactitate a unui suflet pătruns de deșertăciunea realului. Așa se și descifrează – cum ne-o spune și sugestia inocenței din numele eroului prim – și ceva din păcatul lui Inocenție. De o blândețe efeminită, devitalizat, el își ucide tatăl, chiar dacă prin vene par să-i curgă lacrimi, nu sânge. Nu cumva paricidul este gestul de

autonegare prin care eroul își pedepsește incestul provocat de aspirația spre sine însuși, sau armonia androgenă? Oricum, bărbații sunt ființe emasculate, care își contemplă cu voluptate suferința. De aceea, credem că interpretarea adecvată a acestui roman nu trebuie să fie făcută în cheie estetică, nici metafizică, ci psih-analitică.

Celălalt roman de mari dimensiuni, *Prăvălia diavolului* (1942), apreciat exagerat de Virgil Ierunca, este cu totul heteroclit și nu rezistă, literar vorbind, decât, poate, prin paginile care surprind, reportericește, teroarea ocupației sovietice din septembrie 1940 până în iunie 1941. Cu mai multe începuturi (povestiri de sine stătătoare care au în centru figura morții), *Prăvălia diavolului* este romanul unor „trăiriști” care se întorc faustian la matca rusticului, dedicându-se vieții primordiale. Încercarea, cu reverberații iluministe, e împiedicată de venirea rușilor și astfel începe un... alt roman, al istoriei violente. Nu știi exact dacă autorul face o cronică a intrării rușilor în Cernăuți și a stăpânirii lor destrăbălate, dacă urmărește ideea predestinării – „semnul negru” care unește experimente diferite necontrolate de un unic fir epic), dacă e preocupat de motivele dezabuzării și scepticismului care fac din eroi personaje „dostoevskiene” ori dacă e interesat de criza provocată de istorie care alterează până și reiterarea miturilor. La fel de bine, romanul vorbește despre modernismul atât de blamat – cu tot ceea ce implică el – și de posibilitățile de a i te sustrage. Este aceasta obsesia tuturor romanelor lui Mircea Streinul.

În 1944 lui Mircea Streinul îi apărea ultimul roman, *Băieți de fată*, fragment dintr-un nou ciclu numit *Don Juan de Hutten*, în care urma să se evoce viața lui Don Juan de Hutten, descendent al unui patriot român din Bucovina, luptător pentru drepturile naționale în parlamentul vienez. Îndepărtarea de un prezent care îi dădea lui Mircea Streinul posibilitatea realizării unor reușite pagini de reportaj și de o experiență personală care-i cultiva puterea fabulatorie sfârșește cu un eșec. Acțiunea romanului începe la 1775, odată cu răpirea Bucovinei, prezentând drama croitorului Iancu Șarpe, ale cărui fete sunt seduse de doi aventurieri. În acest cadru neconvențional și schematizat, din nou crime, sinucideri, lașități, un inexplicabil blestem, dar și Maria Tereza, bătrânul Hurmuzachi.

Așadar, inexplicabile carențe de compoziție și de stil coexistă cu o tumultuoasă nevoie de expresie și cu o autentică liniște. Peste toate, problematica prozelor lui Mircea Streinul, amestec ciudat de confesiune, reportaj și ficțiune, pare să fie dominată de o criză a masculinității, criză tipic modernă, care are drept consecință o mizantropie structurală.

Prin opera și biografia sa, Mircea Streinul reprezintă cel mai bine drama unei provincii cosmopolite trăită mai ales de generația iconarilor în care se cumulează toate crizele anilor '30 manifestate în România în tot felul de extreme. Scriitorul cernăuțean – și, cu el, întreaga generație – trăiește o criză de

identitate în care complexe de inferioritate și de superioritate se succed cu repeziciune și în care o sfâșietoare iubire narcisiacă e substituită de ură de sine devoratoare. Cazul nu este unic și, în plan românesc, ar trebui amintit poate Emil Cioran cu prima lui carte, *Schimbarea la față a României*. În plan european lucrurile se petreceau la fel în Viena sfârșitului de secol. Așa cum demonstrează Jacques Le Rider în *Modernitatea vieneză și crizele identității*, sfârșitul de secol a însemnat pentru scriitorii Vienei o dramatică autonegare, ilustrată de nume celebre precum A. Schnitzler, R. Beer-Hofmann ori Musil. Și nu sunt acestea singurele nume. Surprinzător că multe dintre ele au rămas obscure sau au dispărut prematur și că s-au exprimat într-o literatură aflată la granița dintre ficțiune și jurnal, dacă nu aparțineau în totalitate confesiunii autoflagelării. Nu-l recunoaștem aici pe Mircea Streinul însuși? Cernăuțiul părea probabil din acest punct de vedere, o mică Vienă, cum Bucureștiul era, în perioada interbelică, un mic Paris. Așa se face că antimodernismul, antifeminismul, antisemitismul – particularități și ale scriitorilor vienezzi – constituie argumentele excursului „monografic” – mai puțin obișnuit – al lui Mircea Streinul, el substituind – într-o încercare disperată și exasperată – datele locului cu cele ale ființei.

Résumé

Le professeur Mircea A. Diaconu présente dans son étude *Mircea Streinul (esquisse monographique)* la vie et l'activité d'un écrivain représentatif pour la Bukovine de l'entre-deux-guerres. En partant de la biographie, de l'idéologie littéraire, de la poésie et de la prose de Mircea Streinul, l'auteur met en lumière les coordonnées du développement de la littérature en Bukovine et aussi les coordonnées du mouvement littéraire connu sous le nom de «Iconar».

„REVISTA DE PEDAGOGIE”: ȘTIINȚA EDUCAȚIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

PETRU BEJENARU

Domeniu de maximă însemnătate în actul social al devenirii umane, știința educației a cunoscut în Bucovina istorică o dezvoltare remarcabilă. La începutul celui de-al doilea deceniu interbelic gândirea pedagogică se concentrează în jurul „Revistei de pedagogie”, una dintre cele mai importante publicații ale Universității din Cernăuți.

Apare în anul 1931, anual, în patru „caiete”, ca organ al Institutului și Seminarului Pedagogic din Cernăuți, iar din 1939 ca organ al Institutului și Seminarului de Pedagogie al Universității din Cernăuți și al Serviciului Social – Regionala Suceava¹.

Evenimentele pentru Europa, deci și pentru România, devin în 1939 dramatice. În anul 1940 capitala Cernăuți, împreună cu nordul Bucovinei, sunt victima unui ultimatum sovietic.

Urmărind soarta „Revistei de pedagogie”, vom constata că nr. 3–4/1939 și numerele din anul 1940 apar la București, ca organ al Seminarului de Pedagogie de la Facultatea de Litere și Filosofie. Apariția revistei va dura doar până în anul 1943. Revista a văzut lumina tiparului timp de 13 ani fără întreruperi, având un rol deosebit pentru școala românească.

Director al revistei a fost distinsul om de știință și pedagog Constantin Narly, profesor la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți (din 1927) și apoi la București (din 1940). Lucrarea sa fundamentală rămâne *Pedagogia generală*, tipărită la București în 1938, printre cele mai importante în acest domeniu². Constantin Narly a prezentat probleme fundamentale ale pedagogiei între care menționăm: cerința și posibilitatea educației, idealul pedagogic și modelul de personalitate, mijloacele de bază ale educației, comunitatea pedagogică.

Cele mai importante studii publicate de Constantin Narly în „Revista de pedagogie” privind problemele educației sunt: *Reflexii cu privire la raportul dintre numărul universităților, populația și cultura unei țări* (1940); *Misiunea*

¹ Mircea Grigoroviță, *Revista de pedagogie 1931–1943*, „Glasul Bucovinei”, II, nr. 1, 1995, p. 86–92.

² Constantin Narly, *Pedagogia generală*, București, Cultura Națională, 1938; ediția a II-a, revizuită și adăugită de Viorel Nicolaescu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996.

educației românești (1941); *Contribuții la problema pregătirii profesorilor secundari* (1941); *Metodele de educație individuală, socială și personalitară* (1941); *Generațiile și educația tineretului* (1942); *Educația tineretului* (1943); *Misiunea educatorului* (1943).

Ne oprim, în primul rând, la structura tematică a „*Revistei de pedagogie*”. Ea cuprinde secțiunile: *Studii, Politica școlară și culturală, Școala primară, Revista documentară (Experiențe și sugestii, Școala primară, Actualități, Marginalia)* și *Recenzii*. Din anul 1941 structura tematică a căpătat o nouă formă, cuprinzând secțiunile: *Studii, Revista documentară, Actualitatea, Oameni și probleme, Note și discuții, Experiențe și sugestii, Cărți*.

De mare interes este aria tematică a publicației pedagogice de la Cernăuți și apoi de la București, ideile promovate pentru susținerea și dezvoltarea valorilor morale și naționale, îndemnul, soluțiile și optimismul pedagogic transmise activității practice din școli.

Din această varietate tematică ne-a atras atenția concepția promovată de „*Revista de pedagogie*” privind misiunea educației și a educatorului, ca o problemă fundamentală a pedagogiei teoretice și aplicate.

Educația este un proces social și în același timp unul individual.

Cum se știe, fiecare acțiune, gândire ori sentiment al individului influențează ființa semenilor, dar și pe cea proprie.

Viața oamenilor nu stă niciodată în loc și de aceea ei nu sunt egali cu ei înșiși de la o etapă la alta. Oamenii se influențează între ei, natura și lucrurile îi influențează, evenimentele muncii și vieții lor deasemeni.

„Educația ne vine – spunea Rousseau – de la natură, de la oameni și de la lucruri”. Așadar, la formarea omului participă întregul mediu ambiant, social și natural. Dar în concepția lui C. Narly educația este o activitate intenționată și orientată spre o finalitate. Când își cresc copiii, părinții fac educație, când învățătorii instruesc copiii în școală le fac educație, când patronii formează ucenicii de asemeni fac educație. La toate aceste lucrări asupra copiilor se adaugă și actul conștient al autoeducației.

Dacă posibilitatea educației există, atunci s-a născut și instituția socială și de stat care împlinește idealul educativ.

De bază rămân gradul de educabilitate, mijloacele și tehnicile necesare și mai cu seamă misiunea educatorului în acest proces social și individual de căpetenie pentru societatea omenească.

De aici s-a format credința în puterea educației și, deci, optimismul pedagogic, promovat cu atâta dăruire de către Constantin Narly.

Spre a conferi procesului de instrucție și educație, continuitate, fluentă pedagogică și specific național, „*Revista de pedagogie*” s-a ocupat de evocarea și valorificarea trecutului școlii românești. Au fost publicate studii privind școlile mănăstirești și metodele pedagogice aplicate în „*tină mănăstirii*”, unde a

început cea mai temeinică instrucție școlară, activitatea școlilor din teritoriile de sub ocupație străină (înaintea primului război mondial), cerința creșterii caracterului practic al instrucției școlare, pregătirea învățătorilor la Școala Normală „Andrei Șaguna” din Sibiu și a profesorilor secundari, școala activă și diverse instrumente de interes didactic – fișele psihopedagogice, metoda testelor, planurile de lecții, evoluția mișcării pedagogice de la noi din perioada 1920–1940.

Prin aceste studii revista a valorificat trecutul școlii, succesele și dificultățile de luat în seamă în activitatea învățământului și a determinat continuitatea gândirii pedagogice – o gândire și o experiență în istoria viitoare a societății. Colaboratorii „Revistei de pedagogie” au perceput corect acest adevăr pedagogic și au militat pentru promovarea lui în paginile ei.

Didactica a fost mereu prezentă în paginile revistei, oferind modele, sugestii, soluții și recomandări pentru actul instructiv-educativ din școli.

Pentru învățământul științelor naturale revista a publicat multe articole și studii în care intuiția, experiențele, excursia în natură, utilizarea materialului biologic conservat sau proaspăt, caracterul sistematic și desenul la botanică sau zoologie au fost prezentate drept metode și mijloace de mare valoare în procesul învățării.

În învățarea limbilor străine se evidențiază rolul permanentei asocieri cu echivalentul românesc, al traducerii și compunerilor, elaborarea de analize în limba străină pentru opere literare studiate deja la literatura română, folosirea conversației în mod sistematic.

S-au scris multe articole privind rolul și locul istoriei în pregătirea elevilor ca și modalități de predare la această disciplină de învățământ: intuiția în lecțiile de istorie, însemnătatea lecturii istorice, convorbirea și expunerea unitară a temelor de istorie, cultivarea interesului elevilor față de istoria patriei.

Desenul, lucrul manual, lectura au fost abordate în multe articole, în fiecare an de apariție al revistei.

Se acordă o mare însemnătate educației morale – personalitatea – ca om dezvoltat armonios și integral. Preocuparea pentru educarea voinței și a sentimentelor, dobândirea de virtuți și promovarea respectului în relațiile umane prin cultura morală și estetică, cultul eroilor și sociologia școlară, s-au exprimat în multe studii și articole de mare interes, inclusiv pentru discursul moral actual. Ca ideal al educației, personalitatea era înțeleasă de Constantin Narly ca fiind „maximum de desăvârșire într-o ființă umană a originalității sale specifice, în cadrul principiului social, principiu prin care înțelegem armonia productivă cu mediul”³.

Principiul armoniei productive cu mediul, concretizat în profesie, reprezintă o cerință socială – armonizarea individului cu societatea.

Personalitatea este un maximum de socializare a elementelor individualității. Dacă Pindar spunea „fii ceea ce ești”, Narly va completa cu un element de natură etică și socială, adică „fii ceea ce ești pentru tine și societate”.

³ C. Narly, *Pedagogie generală*, București, Cultura Românească, 1938, p. 232.

Revista a consemnat cu mare grijă apariții editoriale – cărți și reviste, a publicat numeroase recenzii asupra unor lucrări de pedagogie, dar mai cu seamă recenziile despre publicația Biroului Internațional de Educație de la Geneva „Bulletin de Bureau international d'éducation”.

Au fost consemnate congresele învățătorilor de la Cernăuți, congresele internaționale de pedagogie și învățământ, seminarul umanist de la Breaza, activitatea la grădina botanică a Seminarului Pedagogic din Cernăuți, diverse întruniri cu caracter pedagogic și cultural. Un loc aparte ocupă între aceste manifestări „săptămâna pedagogică” organizată la Cernăuți, începând din anul 1936, în vacanța de primăvară. „...am organizat din anul 1936, pe lângă Universitatea din Cernăuți o săptămână pedagogică, unde învățătorii și profesorii care doreau să participe primeau tot ce noi, cei de la acea Universitate și de la Seminarul Pedagogic al Universității, le puteam da mai bun în privința literaturii naționale, istoriei și, desigur, pedagogiei... Ei luau parte în număr atât de mare (400–500) din cauza trebuinței spirituale, pe care o simțeau pentru a-și întări cultura, a căpăta stimulente noi, a vedea perspective pentru munca lor viitoare, pe care avea s-o dea apoi fiecare în colțul său de țară”⁴.

„Revista de pedagogie” a înfățișat, număr de număr și personalități ale culturii românești între care: Ion Creangă, Nicolae Iorga, Gheorghe Lazăr, Titu Maiorescu, Constantin Rădulescu-Motru, Gheorghe Asachi, Vasile Conta, Dimitrie Gusti. Au fost prezente și personalități din Bucovina: Vasile Gherasim, Claudiu Isopescu, Mitropolitul Silvestru Morariu, Isidor Onciul, cărturarii din familia Hurmuzachi, soția marelui patriot Doxachi Hurmuzachi.

Casa de la Cernauca a acestei mari familii de cărturari a devenit „un adevărat loc sacru pentru mulțimea de patrioți eminenți aruncați în valurile și catastrofele anilor 1848–1849”⁵. Se acordă mare atenție personalităților străine: Antonio Banfi, Johann Bernhard, Basedow, Erasmus, Sigmund Freud, Immanuel Kant, John Looke, Maria Montessori, Jean Paul, Peter Paterson, Clement Alexandrinul, Augusto Guzzo.

Aceste studii au făcut ca „Revista de pedagogie” să fie o publicație de cultură, iar educația să se integreze în procesul mai amplu al civilizației românești.

Revista a avut o perspectivă extrem de largă și interesantă, abordând teme filosofice, istorice, de psihologie și sociologie. Prin această tematică care depășește sfera pedagogicului și didacticii, revista a promovat una din cerințele dintotdeauna valabile ale învățământului românesc – formarea și dezvoltarea culturii generale armonioase în școală. Nu școlii îi aparține specializarea. După ce copiii și tinerii dobândesc cunoștințe de cultură generală, își dezvoltă intelectul și afectul și-și formează capacitățile de muncă intelectuală sau aplicativă, putem trece la specializare. Cu siguranță că mobilitatea intelectuală și capacitatea de a

⁴ C. Năry, *Reflecții cu privire la Universitate și legătura ei cu alte școli*, „Revista de pedagogie”, nr. 1–2, 1942, p. 133–134.

⁵ Amelia Simion, *O doamnă în Bucovina*, „Revista de pedagogie”, nr. 3–4, 1942, p. 118–122.

lucra metodic sunt premisele specializării, iar astăzi ale recalificării în funcție de piața forței de muncă.

Constantin Narly a susținut și promovat una din direcțiile de bază ale dezvoltării învățământului cu implicații mereu benefice pentru buna integrare a tineretului în viața economică și socială.

Într-o scrisoare adresată lui C. Narly în 1937, Onisifor Ghibu nota: „Profit de această ocazie pentru a vă exprima sincera mea apreciere pentru admirabila «Revistă de pedagogie» pe care o redactați și pe care am urmărit-o cu toată atențiunea de la începuturile ei. Prin această revistă ați creat la Cernăuți un centru remarcabil, căruia eu îi aduc din toată inima omagiile mele”⁶. V. Uglea, redactor al revistei „Vremea școlii” din Iași, constata cu admirație că în jurul acestei reviste s-a format „cea mai frumoasă grupare intelectuală cu caracter pedagogic din România”⁷.

O elogioasă apreciere o face Izabela Sadoveanu: „Ea reprezintă un efort susținut de muncă științifică și serioasă, făcând astfel din Institutul și Seminarul Pedagogic din Cernăuți un centru animator și un îndrumător de cultură dascălească de cea mai mare valoare”⁸. Urmărind temele abordate, autorii acestor studii și articole apărute în „Revista de pedagogie”, putem susține că revista „a reușit să atragă cele mai autorizate condeie din țară”⁹. Colaboratorii revistei erau oameni implicați nemijlocit în procesul de învățământ, dar și cărturari cu profesii foarte diferite – medici, preoți, ingineri, compozitori, sociologi, psihologi. Studiile, recenziile, reportajele și articolele abordau probleme de mare actualitate pentru vremea interbelică, multe cu valabilitate și în zilele noastre. Majoritatea colaboratorilor revistei au rămas în istoria culturii naționale.

Actualmente se impune nevoia întoarcerii la trecutul nostru pedagogic, inclusiv la atât de prestigioasa revistă interbelică „Revista de pedagogie”. Studiile și articolele publicate aici oferă idei și sugestii pentru încrederea în puterea educației.

Résumé

La revue de pédagogie («Revista de pedagogie») apparaît à Cernăuți en 1931, ayant pour directeur l'homme de science et le pédagogue Constantin Narly.

Pendant 13 années cette revue a publié des études et articles traitant les aspects les plus importants de l'école roumaine.

⁶ Constantin Narly, *Texte pedagogice (Antologie)*, studiu introductiv, note și comentarii, bibliografie critică de Viorel Nicolescu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 13.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Izabela Sadoveanu, *Reviste românești în Bucovina*, „Adevărul literar și artistic” XV, 19 ianuarie 1936, p. 9.

⁹ Vezi Ermona Zaharian, *Pedagogia românească interbelică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 40.

BISERICA EPISCOPALĂ SF. NICOLAE (BOGDANA) DIN RĂDĂUȚI, SECOLELE XIV–XIX (II)

MIRCEA PAHOMI

F. MANUSCRISE ȘI CARTE VECHE

Episcopia de Rădăuți a fost un centru cultural și spiritual, cu importanță mai mare sau mai mică în diferite epoci ale existenței sale seculare, depinzând și de preocupările de care dădeau dovadă vlădiciei care au păstorit în acest scaun eparhial. După cunoștințele actuale, prezentăm în continuare o serie de dovezi în domeniul cultural-religios de la Episcopia din Rădăuți care, deși este foarte veche, prin vitregia timpurilor de neliniște, războaie, jafuri, ș.a., mărturiile trecutului ajunse până la noi sunt totuși sărace.

În domeniul manuscriselor româno-slave sau românești, cunoaștem încă foarte puțin din preocupările vlădicilor de Rădăuți de a înzestra episcopia cu astfel de cărți, activitatea fiind mai bogată în prima jumătate a sec. XVII, când unii episcopi comandă cărți pentru mănăstirile lor de baștină.

1. La mănăstirea Dragomirna se păstrează 5 manuscrise româno-slave, în redacție medio-bulgară, provenite de la Episcopia din Rădăuți:

– *Minei* pe iunie, scris în 1481 la Episcopia din Rădăuți, inv. 1778/689.

– *Mineie* pe aprilie și iunie, sec. XV, inv. 1792/703 și 1782/693.

– *Penticostar*, sec. XV–XVI, inv. 1825/736.

– *Ceaslov*, scris în 1673, provine de la biserica Sf. Nicolae a Episcopiei de la Rădăuți, inv. 1819/730⁶³.

2. *Minei* pe noiembrie, scris de popa Ignatie din satul Coțmani pe Ceremuş, la hotarul cu Polonia, care aparținea Episcopiei de Rădăuți. Manuscrisul conține slujbele zilnice pe noiembrie și viețile sfinților din Sinaxar, în slavonă medio-bulgară, hârtie cu filigran cap de bour cu o săgeată între coarne, legat în scoarțe de lemn și piele maron cu gravuri pe ea. Este păstrat la Putna, cota 577/4, cu însemnări slavone și parțial române. F. 255: „Mărire săvârșitorului Dumnezeu în veci, amin. S-a început și s-a sfârșit această carte în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domnului nostru Io Ștefan voievod, domn al

⁶³ Zlatca Iufu, *Manuscrise slave de la Dragomirna*, „Românoslavica”, XIII, București, 1966, p. 191–195.

țării Moldovei, prin stăruința și binecuvântarea și dania arhiepiscopului de Rădăuți, chir Ioanichie, cu mâna multpăcătosului popa Ignat, în slăvitul sat Coțmani, în anul 7012 (1504) luna iunie 1”.

F. 253. Însemnare în slavonă și apoi în română: „Iată eu robul lui Dumnezeu... Daniil de la Episcopia de Rădăuți”. Pe coperta din spate: „A scris robul lui Dumnezeu Daniil, diaconul Episcopiei de Rădăuți”⁶⁴.

3. *Triod* înflorit, manuscris slavon, aflat în Muzeul Istoric de Stat din Moldova, colecția Uvarov, cu însemnarea publicată la Moscova, într-o ediție selectivă cuprinzând studiile slavistului M. N. Tihonov, în anul 1969: „Cu bunăvoința Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh. Iată eu, Teodosie, episcop de Rădăuți, dorind din suflet și arzând din inimă, am înduplecat pe chezașul nostru față de domnul, pe Crăciun, să scrie această carte, Penticostar, de folos tuturor cântărilor, podoabă a bisericilor, prin care ușor se capătă mântuirea, ca să stea cu adevărat înaintea celor ce vor căuta în ea. În zilele binecinstitorului domn, Ioan Petru-Voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei, în anul 7051 (1543) luna martie 11. Calea înșelăciunii este oamenilor golire și stricăciune, îndoit de cincizeci de ori cincizeci și cinci de prisos. Primește, sfinte Nicolae, aici în hramul tău, cu Episcopia Rădăuților”⁶⁵.

4. *Liturghier*, manuscris slavon, aflat de către Nicolae Iorga în biserica din comuna Pața – Cluj, însemnarea fiind publicată în „Răvașul” – Cluj, în anul 1907: „În anul 7066 (1558). În zilele drept-credinciosului și de Hristos iubitorului domnului nostru, Io Alexandru-Voievod (Lăpușeanu) din mila lui Dumnezeu domnul țării Moldovei. Și în acea vreme au răposat în țara noastră a Moldovei doi episcopi: episcopul Gheorghe, din Dumnezeu așezatul scaun al Rădăuțului și al doilea episcop, Macarie din părțile de jos, din târgul Roman. Și atunci, drept-credinciosul și de Dumnezeu așezatul și de fapte bune înfrumusețatul, Io Alexandru-Voievod, a făcut cu a lui înțelepciune, sobor. A ales patru episcopi (candidați) și din ei au așezat doi episcopi. Unul chir Anastasie al Romanului și al doilea la mitropolia Rădăuțului, chir Eftimie. Și atunci s-a început și sfârșit această cârtică, Liturghia, cu mâna mult păcătosului și smeritului preot, a rugătoriului popa Mihail”⁶⁶.

Eftimie era egumenul mănăstirii Humor, iar în timpul păstoririi sale, Alexandru Lăpușeanu a ridicat în 1559 extinderea Bisericii Sf. Nicolae din Rădăuți. Episcopul Eftimie a redactat *Cronica Moldovei*, continuând-o pe cea scrisă de către decedatul episcop Macarie de la Roman. *Liturghierul* a fost copiat

⁶⁴ Marcu Beza, coord., *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Editura Academiei, 1958, p. 424; D. Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, p. 210–211; Victor Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din mănăstirea Putna*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei” (în continuare „M. M. S.”), nr. 7–8, 1966, p. 476–477.

⁶⁵ L. Demény, *Recenzii și prezentări*, „Studii și materiale de Istorie Medie”, vol. VI, 1973, p. 441.

⁶⁶ Nicolae Iorga, *O alegere de episcopi moldoveni în 1557–1558*, Cluj, 1907 (broșură).

în Moldova, probabil, la Suceava, fără a se cunoaște data și modul în care manuscrisul a ajuns în Transilvania. Începând din jurul anului 1540, la Suceava se afla diaconul Mihail Rusaxi, care a copiat multe manuscrise slavone pentru mănăstiri și mitropolie. Posibil ca acest diacon Mihail, hirotonisit între timp ca popă, a copiat în 1558 și *Liturghierul* respectiv.

5. *Panaghiarul* episcopului de Rădăuți, Isaia, manuscris slavon, copiat la 7 iulie 1581, dăruit mănăstirii Agapia, semnalat de către episcopul Melchisedec Ștefănescu în *Cronica Episcopiei de Roman*, vol. I, p. 212⁶⁷.

6. *Triod de post*, manuscris slavon din a doua parte a sec. XVI, cu însemnări de la Rădăuți, păstrat în Arhiva Academiei Jugoslaviei, ms. IV, d. 108⁶⁸.

7. *Minei pe luna mai*, manuscris slavon, înnoit și legat de către episcopul Teodosie Barbovski, după însemnarea din 30 mai 1605 (7113)⁶⁹.

Efrem, episcop de Rădăuți, a pus de s-au copiat mai multe manuscrise pentru mănăstirea Moldovița de unde era cu metania și unde a fost și înmormântat.

8. *Tetraevanghel*, manuscris slavon, hârtie, provenit de la mănăstirea Moldovița și păstrat la mănăstirea Sucevița, inv. 45/423/I-57b, cu însemnare slavonă pe foaia 289: „Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, a făcut acest Tetraevanghel Efrem, episcop de Rădăuți, pentru sufletul său și pentru părinții săi, și i-a dat sfintei mănăstiri Moldovița, unde este hramul Buna-Vestire a Preacuratei, Născătoare de Dumnezeu. Iar dacă cineva, din uneltire diavolească, se va atinge să-l ia și să-l mute de la mănăstire în alt loc, unul ca acela să fie blestemat de domnul Dumnezeu, făcătorul cerului și al pământului și de preacurata lui maică, și de cei 318 părinți de la Niceea și de toți sfinții și să aibă parte de Iuda. În anul 7121 (1613). Efrem, episcopul”.

Un alt manuscris slavon, provenit de asemeni de la Moldovița și păstrat la Sucevița, inv. 442/I-76a, *Evanghelie*, manuscris slavon, pe hârtie în folio mic, cu inițialele în roșu și textul în negru, scris în anul 7126 (1618) din porunca lui Efrem, episcop de Rădăuți, și dăruită Moldoviței⁷⁰.

9. *Psaltire*, manuscris slavon păstrat la Moldovița, cu însemnare în slavonă și monogramă cu semnătura lui Efrem, episcop de Rădăuți.

F. 7v: „Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh; în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domnului nostru Io Ștefan-Voievod (Tomșa), din mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei, a făcut această carte de suflet folositoare, Psaltire, Efrem, episcopul Rădăuților, pentru sufletul său și al părinților săi și a dat-o sfintei mănăstiri Moldovița, unde este hramul Bunei-Vestiri a Preacuratei, Născătoare de Dumnezeu. Și cel care din îndemn

⁶⁷ D. Dan, *op. cit.*, p. 134.

⁶⁸ Radu Constantinescu, *Manuscrise de origine românească în colecții străine. Repertoriu*, București, Arhivele Statului, 1986, p. 63.

⁶⁹ V. Brătulescu, *Portretul lui Ion Movilă din tabloul votiv Sucevița*, „M.M.S.”, nr. 1-2, 1966, p. 4.

⁷⁰ D. Dan, *Mănăstirea Sucevița*, p. 62, 64.

diavolesc s-ar ispiti a o lua și a o da de la mănăstire în alt loc, acela să fie bles-temat de domnul Dumnezeu care a făcut cerul și pământul și preacurata lui maică și de cei 318 părinți de la Niceea și de toți sfinții și să aibă parte de Iuda. Anul 7122 (1614). Efrem, episcop”.

F. 56–63. Însemnare în limba română: „Această sfântă carte, Psaltire, a fost la mine, ieromonahul Silion Gramatovici, care au fost luat-o de la sfânta biserică a mănăstirii Moldovița, prin știrea preotului de loc, până la o vreme, și acum o primește înapoi. Și nime să nu o depărteze de la locul acela, căci nu va fi norocit nici pe pământ, nici în cer, căci ca să ramâie pomenire aceluia care a dat-o la locul acela în veci(ii) vecilor, amin”⁷¹.

10. Manuscrise româno-slave provenite de la episcopul Efrem de Rădăuți și păstrate în colecții străine, publicare de Radu Constantinescu.

a. *Psaltire*, manuscris slavon de redacție moldovenească, scrisă după colofon, în anul 1618, la mănăstirea Sucevița, pentru Efrem, episcop de Rădăuți. Colofoniul este la foaia 95v, conținând însemnări pe foile 96–99 despre Gheorghe, episcop de Huși, și alta din 1745 despre Anastasie, episcop de Rădăuți. Manuscrisul se află la Muzeul Istoric din Moscova, fond Cetkov, nr. 162 (I/3/9).

b. *Evangeliiar* – fragment – manuscris slavon, redacție galițiană, scris în 1615 pentru Efrem, episcop de Rădăuți. Păstrat la Muzeul Istoric din Moscova, fond Cetkov, cotă neidentificată⁷².

11. *Octoih*, manuscris slav din care se păstrează doar o singură foaie la B.A.R., cota 43, cu însemnare în slavonă: „Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh. Iată eu, robul domnului Dumnezeuului meu, Efrem, episcop de Rădăuți, am binevoit și cu dor am dorit din toată inima și am dat din dreapta mea agoniseală să se scrie acest Octoih, care stă de față celor ce-l privesc. Spre ruga mea și a părinților mei; l-am dat sfintei mănăstiri Moldovița, unde este hramul Buna-Vestire a Preacuratei, Stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu, făcătorul cerului și al pământului și de preacurata sa Maica Domnului și de cei 318 părinți și de toți sfinții și de mine smeritul, să fie neiertat și să aibă parte de Iuda Iscariotul în veacurile cele fără sfârșit, amin. În zilele binecinstitorului și de Hristos Mântuitorului nostru, Io Radu-Voievod, din mila lui Dumnezeu, domnul Moldovei. În anul 7133 (1624) luna septembrie 22 zile”⁷³.

12. *Liturghier*, manuscris slavon păstrat la Dragomirna, inv. 838, provenit de la Moldovița, cu însemnări slavone: F. 84. „Acest Liturghier l-a scris mult păcătosul Ivanco la Episcopia Rădăuților”.

„Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh. Pentru acest Liturghier s-a ostenit și l-a făcut smeritul Anastasie, episcopul Rădăuților,

⁷¹ Idem, *Cronica*, p. 216–217.

⁷² P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave la Biblioteca Academiei Române*, vol. I, București, Editura Academiei, 1959, p. 62, 63; Z. Iufu, *Mănăstirea Moldovița – centru cultural important în perioada culturii române în limba slavonă, sec XV-XVIII*, „M.M.S.”, nr. 7–8, 1963, p. 442–443.

⁷³ Z. Iufu, *op. cit.*, p. 441–443; Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 123, 124.

ca să slujească pe el sfânta și dumnezeiasca liturghie în timpul vieții sale, iar după moartea sa să fie al sfintei mănăstiri Moldovița, unde este hramul Buna-Vestire a Preacuratei, Născătoare de Dumnezeu, întru pomenirea sa și a părinților săi. Cel ce din uneltire diavolească se va atinge să-l ia și să-l mute din locul acela în altul, unul ca acela să fie blestemat de domnul Dumnezeu și de preacurata lui maică, și să-i fie pârâș arhanghelul Gavril la înfricoșata judecată a lui Hristos, amin.

În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domnului nostru Io Vasile-Voievod (Lupu), Domnul Țării Moldovei, în anul 7149, luna mai 8, iar de la nașterea lui Hristos 1641⁷⁴.

13. *Liturghier*, manuscris slavon, 169 foi, textul în cerneală neagră, iar titlurile și inițialele în aur. Conține 5 frontispicii, inițiale cu motive florale și animaliere și miniaturile lui Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Grigore Dialogul. Legătură veche în scoarțe de lemn și catifea vișinie, păstrat la B.A.R., ms. slav, nr. 170. Însemnare la finele textului: „S-a scris această Liturghie cu mâna păcătoșului, robul lui Dumezeu, Ivanco în Episcopia Rădăuților, sub episcopul Anastasie de la Moldvița”.

F. 127v.: „Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh. S-a scris această sfântă și dumnezeiască Liturghie din porunca și strădania și darea panului Theodor Ianovici, mare logofăt, și a dăruit-o preasfințitului său părinte duhovnic, părintelui chir Varlaam, arhiepiscop și mitropolit de Suceava și a toată țara Moldovei, în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domnul nostru, Io Vasile-Voievod Lupu, în anul 7151 (1643) mai 25”.

F. 14v–15: „Această sfântă Liturghie este a sfintei mănăstiri Secului”. Însemnarea este de la finele sec. XVIII⁷⁵.

14. *Cazania lui Varlaam*, tipărită la Iași în 1643, exemplar care la începutul sec. al XX-lea se afla în biserica Nașterea Domnului din Vatra Dornei, cu însemnare în limba română, iar ultima frază în slavonă: „Această sfântă carte ce se cheamă Evanghelie de învățătură duminicile de peste an alese și împărătești și sfinții mari, o am cumpărat eu, smeritul și multpăcătoșul Anastasie, episcopul de Rădăuți, și am cheltuit de am înfrumusețat pre den afară cu ce-au trebuit, și o am dat la sfânta mănăstire Moldovița, unde iaste chramul sfințelor blagoviștenii și unde-mi iaste postrigul, pentru sufletul meu și a părinților miei, ca să fie pomană în viaci. Iar cine îl va îndemna diavolul de să va ispiti a o lua prinsă (!) și a o muta di la acest loc într-altul, sau o va vende cuiva, acela să fie blăstămat de domnul Dumnezeu și de preacurata lui maică și să-i fie pârâș arhanghelul Gavriil la înfricoșatul județul lui Christos și de niște păcătoși ca noi să fie neiertat în veci.

⁷⁴ Z. Iufu, *op. cit.*, p. 441–442; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 254–256.

⁷⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 254–256.

În zilele drept-măritorului și de Christos iubitorului nostru domn, Io Vasilie-Voevod, domnul țării Moldovei. În anul 7152 (1644) luna martie în a 20-a zi⁷⁶.

15. La Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți se păstrează un *Evangheliar* în limba latină, foarte rar, tipărit la Vilna în anul 1644⁷⁷.

16. *Tetraevangheliar*, manuscris slavon, hârtie, 302 foi, ferecat în argint aurit, coperta din față cuprinde scena Coborârii în iad, iar cea din spate, pe Iisus purtat de îngeri. Manuscrisul are 4 frontispicii precum și miniaturile evangheliștilor pe câte o pagină întreagă. Exemplarul este păstrat la Muzeul de Artă al României din București, ms. slav, nr. 2, având însemnările în limba slavonă: „Această sfântă Buna-Vestire s-a scris cu mâna mult păcătosului Ivanco în Episcopia de Rădăuți, sub episcopul Teofan, care a ieșit din sfânta mănăstire Putna”.

„Cu bunavoința Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, a tot văzătorului și preabunului Dumnezeu, care dă început și sfârșit la tot lucrul bun, care începe cu dânsul, mărire și preamărire, putere și stăpânire. S-a început și s-a sfârșit această sfântă Buna-Vestire, cu darea și osârdia și bunavoința domnului Gavriil hatmanul și doamnei lui Liliana, care au și ferecat-o împrejur și înlăuntru cu aur, cât le-a dat lor Dumnezeu, ca să le fie lor spre rugă și copiilor lor, iară după moarte spre veșnica lor amintire, Și au dat-o în nou-zidita lor mănăstire Agapia, unde este hramul soborului sfântului arhanghel Mihail și a celor fără trup. Dacă însă cineva din îndemn diavolesc ar îndrăzni să (o) smintească din sus scrisa biserica, acela să-și dea sama înaintea înfricoșatului și nefățarnicului judecător, și sfântul arhanghel Mihail să-l supere la înfricoșatul județ al lui Hristos, amin.

În zilele drept-măritorului și de Dumnezeu iubitorului domnului nostru Ioan Vasile-Voevod, domnul țării Moldovei, în anul 7154 (1646) luna iulie 8⁷⁸. Hatmanul Gavril era fratele domnitorului Vasile Lupu.

17. *Psaltire cu tâlc*, manuscris slavon, redacție medio-bulgară și mediorusă, datat la începutul sec. XVII, cu însemnarea că a fost copiat pentru Sava din Rădăuți în 1658. Păstrat la Biblioteca Universității din Lwow, ms. I, D.9⁷⁹.

18. *Ceaslov mare*, manuscris slavon, cu însemnarea: „Cu porunca și darea și osârdia și bunavoința preasfințitului chir Serafim episcopul Rădăuțului, cu metania de la scutiță de Dumnezeu a arhanghelului Mihail și Gavril, mănăstire

⁷⁶ Simeon Florea Marian, *Inscripțiuni de pe manuscripte și cărți vechi*, I, Cernăuți, Tipografia Suceava, 1900, p. 86–87.

⁷⁷ Ion I. Nistor, *Cărțile liturgice din Bucovina și introducerea limbii slavone în biserica românească*, „Analele Academiei Române” Memoriile Secției Istorice, seria III, tom XXV, București, 1942–1943, p. 7.

⁷⁸ D. Dan, *op. cit.* p. 219–220; Episcop Melchisedec, *Cronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, II, București, 1875, p. 232; G. Popescu-Vâlcea, *Miniatura Românească*, București, Editura Meridiane, 1981, p. 101.

⁷⁹ Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 162.

împărătească, s-a făcut acest Ceaslov, ca să-i fie veșnică amintire și părinților lui în sfânta biserică, neclintită niciodată în veci, amin. În zilele lui Io Duca-Voievod, domnul țării Moldovei. La anul 7177 (1669) luna iunie 28". Însemnarea a fost publicată de către Melchisedec Ștefănescu, episcop de Roman⁸⁰.

19. *Molitvenic*, scris pe hârtie cu litere de tipar, cerneală roșie și neagră. A fost scris de către călugărul sincel Daniil, la 8 mai 1668, pentru episcopul Serafim de Rădăuți⁸¹.

20. *Antologhion*, tipărit la București în 1736, cu 358 foi, păstrat la mănăstirea Dragomirna, inv. 1677/IV-13, cu însemnarea: "...dat la sf(ân)ta bășărecă unde se... hramul sfântului Nicolae din satul nostru Rădăuți, ci ești la bășărecă în veci; iar cini s-ar ispiți să o ie, sau din preoți, sau dintr-alții, să fie neiertat de domnul Dumnăzău și de Maica Preacurata Fecioara Maria și di tăți sfinții în veci..."

21. *Psaltire*, tipărită la Iași în 1743, cu 183 foi, legată în scoarțe de lemn și piele, exemplar păstrat la Biblioteca Muzeului Tehnicii Populare Bucovinene din Rădăuți, inv. 1045, cu însemnarea pe foile 2-6: „A preutului Ion... care este dat la părintele mitropolit Nechifor din zilili luminatului domn Io Neculai-Voievod Mavrocordat, de la velet 7255 (1746) sept(embrie) 23”⁸².

22. Vechi tipărituri românești și străine, semnalate în anul 1890 de către prof. Nicolae Beldiceanu din Iași, care vizitase și biserica Sf. Nicolae din Rădăuți. Cărți românești: *Octoih* – Râmnic, 1750; *Penticostar* – Râmnic, 1767. Tipărituri din Kiev: *Ceaslov* – 1729, *Shujebnic* – 1746⁸³.

23. *Fenelon*, fragment fără de început, din *Întâmplările lui Telemac*, manuscris românesc, B.A.R., nr. 743, fost 6510 și 2551, legătură originală din piele, păstrată sub cea modernă. Însemnarea F.105: „Sfârșit întâmplărilor lui Telemach, fiul lui Odisesfu, care s-au scris în sf(â)nta Episcopie a Rădăuțiului, la anul 1780, mart(ie)23 d(ni). Isaie diacon ot Rădăuți”⁸⁴.

24. *Octoich*, manuscris românesc, nr. 5554 din B.A.R., scriere cursivă, cu unele titluri, inițiale și indicații tipiconale scrise cu roșu, foile 9v și 32v au frontispicii lucrate în peniță, cu însemnare pe ultima filă: F.55v.: "... (Am scris)... eu mul(t)păcătosul Simion... (s)fintei Episcopiei Rădăuți... și mă rog dumnea(voastră), care veț(i)ceti sau veț(i)... acest Osmoglasnic, de veț(i) găsi

⁸⁰ D. Dan, *op. cit.*, p. 220.

⁸¹ *Ibidem*, p. 134.

⁸² Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava*, „Suceava – Anuarul Muzeului județean”, X, 1983, p. 677.

⁸³ Nicolae Beldiceanu, *Inscripții și note adunate din mănăstirile Moldovii și Bucovinii (1890)*, Biblioteca Academiei Române, fond *Manuscrise românești*, nr. 4181, p. 11-12.

⁸⁴ Gabriel Stempel, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, I, București, Editura Academiei, 1959, p. 136; Idem, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R.*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 170.

greșală îndrept(a)(i) cu d(u)hul blân(dețelor)... fraților, eu am scris co... și pre mine păcătosul... să mă (er)taț(i)... Anul de la H(risto)s 1782, februar(ie) 3”⁸⁵.

25. *Paraclisul Preceștii*, manuscris românesc, scris în anul 1785 în Episcopia de Rădăuți, de către Procopie Uricariul, sen (fiul) Grigore. Manuscrisul a fost legat împreună cu manuscrisul arhimandritului Vartolomei Măzereanu de la Putna, *Cuvânt de ziua Anului Nou, tradus din Cazania tipărită moscăcească și scris pe moldovenie la Putna în 1768 martie 15*. În 1911 manuscrisele respective se aflau în posesia urmașilor fostului protopop de Rădăuți, Constantin Tarangul, nobil de Valea Uței, stabiliți la Suceava⁸⁶.

26. *Pravilă*, ms. rom. 61 (dublet) B.A.R. cu însemnarea: „O Pravilă mică a Putnii, ci-au fost la mine, datu-o-am la Câmpulung pre mâna lui Mândril(ă), fiind protopop Ghirghi Triamnschi. Să să știe. Leat 7200 (1691) dech(emvrie) 16. Nicolai episcop Radovschi”⁸⁷.

27. *Tâlcuirea Evangheliei lui Teofilact*, manuscris slavon păstrat la Putna, cota 600/1880, cu însemnare în limba română, intercalată cu slavona: „Această sfântă carte ce să chiamă Tâlcuirea Sfinții Evanghelii, mi-au dăruit dumnealui Dumitru cu soțul dumisali Marie și copiii lor ot Strij, ca să le fie pomană în veci de veci, neclintit din sfânta Episcopie de Rădăuți; în zilele noastre smerenii Nicolai Vasilevici, episcop Rodovschi. În anul de la zidirea lumii 7202, iară de la naștere 1694, miția mai, 8. Această sfântă Cazanie din Striji mi-au dăruit în zilele prealuminatului și cinstitului crai Ioan treti Sobiescki, iar în Moldova au fost domn Ioan Constantin (Duca)-Voevod. Eu singur cu mâna mia cea păcătoasă, smerenii Nicolai Vasilevici episcop Radovschi am scris”⁸⁸.

În anul 1686, la retragerea oștilor polone din Moldova cu regele Sobieski, Dosoftei mitropolitul Moldovei și Sucevei a plecat în Polonia împreună cu tezaurul artistic bisericesc al mitropoliei, precum și sicriul cu moaștele mucenicului Ioan cel Nou de la Suceava. În ținuturile Cernăuți, Suceava, Ocolul Câmpulung Moldovenesc au rămas în continuare oști polone de ocupație, iar cu asentimentul regelui Ioan Sobieski, mitropolitul Dosoftei a hirotonisit ca episcop de Rădăuți, pe arhimandritul Nicolae Vasilevici din Suceava, dar care trăia în mănăstirea Molnița – Strij din Polonia. Despre această hirotonosire, mitropolitul Dosoftei a scris și patriarhului Dosoftei al Ierusalimului.

28. Profesorul Ion Zugrav de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, publică, în 1924, în revista „Candela”, cărți vechi bisericești aflate la biserica episcopală Sf. Nicolae din Rădăuți și anume:

– *Apostol* în limba română, tipărit în Muntenia în anul 1704.

⁸⁵ Idem, *Copiști*, p. 170.

⁸⁶ Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzereanu*, București, Editura Academiei Romane, 1911, p. 30–31, nota 2.

⁸⁷ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 165.

⁸⁸ D. Dan, *Cronica*, p. 221.

– *Trebnic* slavon tipărit la Moscova în 1743, cu însemnare românească: „Acest Trebnic l-am dăruit mănăstirii din Caracal ce iaste în Svietagora (muntele Athos), unde iaste hramul sfinților apostoli Petru și Pavel, ca să fie întru pomenirea noastră, 1745 anul, iulie 10. Antonii Mitropolit”. Antonie a fost ieromonah și egumen la Putna, episcop de Rădăuți între 1728–1729, mitropolit al Moldovei 1729–1739, an în care pleacă cu trupele rusești, fiind mitropolit de Belograd, mort în 1748. A păstrat o legătură permanentă cu mănăstirea Putna, căreia i-a făcut mai multe danii.

– *Apostol* românesc tipărit la Buzău în 1743.

– *Evanghelie* tipărită la episcopia Râmnicului în 1746, cu însemnarea românească: „Această Evanghelie s-au lăsat la anul 1826 mai în 5 zile, de ierodiaconul Gherman Sacovici, legător de cărți. Dumnezeu să-l ierte”.

– *Antologhion*, tipărit la Iași de mitropolitul Iacov Putneanu în 1755, cu însemnarea: „Această carte Meneiu iaste a sfintei Episcopii Rădăuțului, Dositei episcop. Să să știe că acest sfânt și de Dumnezeu grăitor Menei (este) al Sfintei Episcopii Rădăuțului și cine l-a fura, să fie blestemat, anaftema – maranata”. Acest blestem nu poate fi ridicat de nimeni până la judecata de apoi.

– *Liturgie*, tipărită la Iași în 1759 (7267), de către mitropolitul Iacov Putneanu.

– *Tipicon* slavon tipărit la Moscova în 1763 (7271), cu însemnarea românească a egumenului Venedict Teodorovici de la Solca, la data de 1762 decembrie 20.

– *Psaltire* slavonă, lipsă primele foi, tipărită cu litere foarte mari și cu însemnarea românească: „S-au legat cu cheltuiala lăcuitorului din Rădăuți, Dumitru Iosef, pentru biserica sfântului ierarh Nicolai din Rădăuți, în anul 1854, pentru veșnică pomenire”.

– *Octoihos*, *adică osmoglasnic*, tipărit la Cernăuți în 1804, care a fost legat de zugravul Vasile Șindilar din Rădăuți în anul 1853⁸⁹.

Cărți tipărite la Mănăstirea Neamțului: *Ciaslov* – 1833; *Octoih* – 1836; *Psaltire* – 1843; *Triodicon* – 1847; *Mineie* – 1847.

G. TIPOGRAFIA DE LA EPISCOPIA DE RĂDĂUȚI

În secolul al XVIII-lea, unii dintre prelații Episcopiei de Rădăuți s-au preocupat de sprijinirea și biruința limbii române în cultul religios ortodox al bisericii din Moldova, înființând la Rădăuți o tipografie, o școală pentru pregătirea clerului bisericesc, precum și diecii care redactau actele și scrisorile necesare.

⁸⁹ Ion Zugrav, *Cărți vechi la biserica episcopală Rădăuți*, „Candela” (Cernăuți), iulie-august, 1924, p. 341–343.

Inițiatorul înființării tipografiei și cei care s-au pus în slujba ei, au fost episcopul Varlaam (1734–1745), operă continuată de către Iacov Putneanu, egumen la Putna (1744–1745), episcop de Rădăuți (1745–1750) și mitropolit al Moldovei (1750–1760), care a mutat la Iași și tipografia, unde a continuat tipărirea de cărți românești. Referindu-se la această epocă, profesorul Alexandru Piru scrie: „Prin traducerea unor cărți de literatură religioasă, depășind sfera serviciului divin, ca și prin transpunerea în românește a unor scrieri laice de mare circulație, clericii au contribuit la satisfacerea necesităților spirituale minime ale cititorilor, cât și la perfecționarea mijloacelor de exprimare a gândului în limba națională, cutezând drumul creatorilor de mai târziu”⁹⁰.

Episcopul cărturar Varlaam înființează tipografia de la Rădăuți, aducând și meșteri tipografi, unii dintre ei fiind cunoscuți din prefețele cărților pe care le-au editat. Un *Minei* slavon, tipărit la Lwow în 1642 și păstrat la mănăstirea Moisei din Maramureș, conține o însemnare de donație din partea acestui episcop de Rădăuți: „1737 aprilie 7. Primit de (la) părintele vl(ă)d(i)că chiriu chir Varlaam ot Rădăuți”⁹¹.

La tipografia din Rădăuți au fost editate următoarele titluri de cărți, din care se redau fragmente din prefețele unora dintre ele.

1. Anul 1744. „*Catavasariu* tălmăcit pre limba rumânească, cu multe cântări trebuincioase, acum tipărit în tipografia cea noao a sfintei Episcopii Rădăuțului. La anul dintâi al înălțatului de Dumnezeu domn a toată țara Moldovii, Io Ioan Nicolae-Voevod, cu blagoslovenia preaosfințitului mitropolit al Moldovlahiei chirio chir Nichifor, eară cu toată cheltuiala a iubitorului de Dumnezeu Episcopii Rădăuțului chir Varlaam. La anul de la zidirea lumii 7252 (1744)”. Pe ultima filă: „Ostenitoriu fiind la tot lucrul tipografiei Barbul, tipograful București”. Un exemplar din acest *Catavasariu* a fost semnalat de I. Bârlea în anul 1908 la Biserica Albă din Maramureș.

2. Anul 1745. *Ceaslov*: „Întru slava sfintei de o ființă făcătoarei și nedespărțitei troițe: Tatălui și Fiului și Sfântului Duh. Tipăritu acest Ceaslov după rânduiala celui grecesc, acmu întâiu în zilele preluminatului și preamălțatului domn Ioană Nicolae-Voevoda Mavrocordatu, cu blagoslovenia preaosfințitului mitropolit a toată țara Moldovii. Cu osârdia răposatului chir Varlaam, episcop Rădăuțului, întru a sa din nou făcută tipografie din Rădăuți, în anul de la zidirea lumii 7254, iar de la Hristos 1745 septembrie 21”. „... Fiind meșter mare și făcător a tot lucrul tipografiei din nou: Grigore Stan Brașoveanu. Iară așezatoriu și îndreptatoriu tiparelor: ierodiacon Iosif din Mănăstirea Niamțului și Sandul sîn (fiul) Irimia tipograful ot Iași, și cu cei dimpreună ostenitoriu cu noi, Necula

⁹⁰ Alex. Piru, *Literatura română veche*, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 520–521.

⁹¹ Ion Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, Atelierele Grafice Sococ, 1909, p. 61.

Zătariu și Ion Buliandra și iarăș(i) Ion Drugarii și Lupu Marăș și Simion Pâlcarii, i Ștefan poslușnic”.

Din acest *Ceaslov*, D. Dan semnala în 1911 existența a 2 exemplare la Putna și câte unul la bisericile din Horodnicul de Sus, Volovăț, precum și la Muzeul Mitropoliei din Cernăuți. Ion Bârlea semnala câte un exemplar la bisericile din Maramureș: Ieud, cumpărat în 1749 cu 6 florini; Biserica de Jos – Borșa, cumpărat la 8 august 1749 și altul la Biserica de Sus – Borșa, cumpărat în 1759 cu 16,5 florini; Biserica Sf. Nicolae – Budești din Suseni, cumpărat în 1745 cu 10 florini și 10 mărișei. În anul 1943, la Muzeul Mitropoliei Bucovinei din Cernăuți se aflau 3 exemplare din acest *Ceaslov*, toate fiind aduse de la Putna⁹².

Observăm prețul foarte diferit plătit pentru un exemplar din *Ceaslov*, diferențe ce pot fi puse pe seama faptului dacă foile erau legate sau prezentate cu ele volante. Meșterul tipograf vindea în general cărțile nelegate, iar fasciculele erau legate de către alte persoane care se ocupau cu acest meșteșug. În dese cazuri, acești legători de cărți se ocupau și cu difuzarea lor în diferite localități locuite de români, fără a se ține seama de granițele ce-i despărțeau. Uneori aceștia scoteau și copii de mână după cărți tipărite. Amintim cazul suceveanului Ioniță Voita, care între 1763–1778 a străbătut cu această îndeletnicire, Maramureșul și Valea Someșului din nordul Transilvaniei.

3. *Antologhion*, tipărit la Rădăuți în timpul vladiciei lui Varlaam.

4. *Liturghierul Sf. Ioan Zlataust*, cunoscut și sub numele de Sf. Ioan Gură de Aur, tipărit mai mult în slavonă decât în română, fiind prima Liturghie care a văzut lumina tiparului în Moldova. Din prefața cărții: „Cu mila lui Dumnezeu, acum întâi tipărită în tipografia a sfintei Episcopii Rădăuțului. În zilele prealuminatului domn Io Ioan Nicolae-Voevod Mavrocordat, cu blagoslovenia preasfințitului Nechifor mitropolitu a toată Moldova. Cu osteneala și toată cheltuiala iubitorului de Dumnezeu chir Iacov (Putneanu) episcopul Rădăuțului, fiind cursul anilor de la zidirea lumii 7254, iară de la întruparea lui Hristos 1745. Și s-a tipărit de Sandul sîn Irimii tipografului”. Dedicția de la sfârșit: „Sfintei dumnăzăiaștii mitropolii din Iași”.

În Muzeul Mitropoliei Bucovinei din Cernăuți se afla, în 1943, un exemplar provenit de la Putna care se deosebește parțial de cel descris de către Ion Bianu. Textul respectiv este de fapt un *Arhieraticon*, după cum afirmă prof. Ion Zugrav, având în plus cele câteva rugăciuni tipărite în slavonă și română, care privesc „orânduiale ce se fac la hirotonia preoților”, la cea a diaconilor. „Doamne miluiește” este tipărit în grecește „Kirie eleison”. Se află și o foaie scrisă de mână ce conține „orânduialele la hirotonia cetețelor și ipodiatonilor”, precum și „blagoslovenia antimiselor”. Liturghierul respectiv se termină cu următoarea

⁹² D. Dan, *op. cit.*, p. 136–137, 222–223; I. Bârlea, *op. cit.*, p. 86, 132, 120, 133, 134.

dedicație: „Această sfântă liturghie am dăruit-o sfintei și dumnăzăiaștii mănăstiri Putna”⁹³.

Mitropolitul Iacov Putneanu mută tipografia de la Rădăuți la Iași, unde activitatea culturală pe acest tărâm a fost foarte bogată în perioada 1750–1760, timp în care a păstorit ca mitropolit al Moldovei. A existat o influență directă în mărimea numărului de cărți tipărite în toate provinciile locuite de români și între dezvoltarea învățământului în limba română, având loc o participare tot mai largă a unor cercuri instruite, la creșterea procesului cultural, la înfăptuirea înoirilor luministe ale națiunii române.

Alături de mitropolitul Iacov Putneanu care după 1760 se stabilise la Putna care era metania sa, unde se deschisese Academia Duhovnicească, a activat intens și arhimandritul Vartolomei Măzăreanu. După ce acesta fusese până în 1773 egumen la mănăstirea Solca, întors la Putna, îi scrie la 15 ianuarie 1774 lui Teodosie Scânteie, călugăr de la Solca, „...ne ostenim cu lucrul nostru știutu, care este cetania svintelor cărți, punerea lor de pe limba moschicească pre românie, acmu dentăia oară, apoi grija de tipărnicitu, pe lângă care s-au mai adaos grijă noaă”. Din pasajul respectiv ar rezulta intenția de a se relua cu probabilitate reînființarea tipografiei de la Episcopia de Rădăuți, sau chiar la Putna, care însă nu s-a mai putut materializa datorită războiului ruso-turco-austriac, (1768–1774), prezenței oștilor străine în Moldova, precum și ocupării Bucovinei de către Austria în 1775. Scrisoarea respectivă, publicată în 1945 de către profesorul Petru Rezuș, a fost contestată ca autenticitate, dar pe monahul Teodosie îl găsim ca martor hotarnic din partea mănăstirii Solca, în 1768 iulie 8 și iulie 20, pentru satele Cașvana și Badeuți. La data de 2 iulie 1771, „monah Teodosie ot Solca”, a fost hirotonisit ca diacon de către episcopul Dositei Herescu, fiind înscris în *Catastivul de hirotonii* al Episcopiei de Rădăuți. Altă mențiune despre el se află în *Condica Mănăstirii Solca*, unde arhimandritul Vartolomei Măzăreanu notează între stiharele existente la 10 noiembrie 1775 în cadrul mănăstirii și „unul din pândză dăruit de duhovnicul Theodosii”⁹⁴. Rezultă că autenticitatea acestei scrisori trebuie reanalizată, existând argumente contemporane în favoarea existenței ei.

Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu de la Putna, un colaborator foarte apropiat al episcopului Dositei Herescu și al lui Iacov Putneanu proin mitropolit, toți trei ucenici ai mitropolitului Antonie, a fost un monah foarte înzestrat și instruit, care a făcut multe traduceri din slavonă sau rusă, „pre moldovenie” sau „pre românie”, majoritatea lucrărilor fiind cu caracter religios, dar și compilații

⁹³ D. Dan, *op. cit.*, 223–224; Ion Zugrav, *Muzeul bisericesc al Mitropoliei Bucovinei*, „Anuarul Muzeului Bucovinei”, Cernăuți, 1944, p. 284; P. Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, p. 66–69.

⁹⁴ V. Măzăreanu, *Condica mănăstirii Solca*, Ediția S. Fl. Marian, Cernăuți, Tipografia Suceava, 1902, p. 11; Erast Costea, *Ctitoria voievodului Ștefan Tomșa II de la Solca*, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1939, p. 284, 288.

istorice, sau de documente istorice ale unor mănăstiri, contribuind la dezvoltarea culturii și spiritualității românești. El a fost și dascălul care s-a ocupat direct de Academia Duhovnicească de la Putna.

H. ȘCOALA DUHOVNICEASCĂ DE LA EPISCOPIA DE RĂDĂUȚI

Renașterea națională la români impunea și asigurarea deschiderii de școli, pentru a lărgi numărul știutorilor de carte, trecându-se de la ucenicii instruiți de către monahi în cadrul mănăstirilor sau dascăli ambulanti, la un număr mult mai mare de tineri. Pe la mijlocul sec. al XVIII-lea aflăm preocupări din partea domniei Moldovei, în legătură cu organizarea școlilor mănăstirești și episcopale, despre care cronicarul Ion Neculce scrie că, în a doua sa domnie, Constantin Mavrocordat (sept. 1743–iulie 1745), „au întărit școlile cele elinești și slavonești. Așijdere au mai făcut școli de învățătură și latinești și arăpești, și-au dat știre tuturor mazililor în toată țara, ca să-și aducă copiii la învățătură la școală, ca să învețe orice limbă le-ar fi voia, pentru ca să se afle oameni învățați și în pământul nostru al Moldovii, precum sunt și printr-alte țări și părți. Iar dascălilor le să dă plată din visteria domnească”⁹⁵.

La 25 decembrie 1747, Grigore Ghica II Voievod emite poruncă pentru înființarea școlilor din Moldova, care „sunt o fântână din care se adapă obștescul norod cu îndestularea învățaturii și înțelepciunii”. Înainte vreme, „din nepurarea de grije a domnilor”, nu se obișnuia a se ține „școale de învățătură, era multă prostie”, cei puternici țineau dascăli pentru copiii lor, dar „cu învățatura cea desăvârșită nu să procopsea”. Hotărăște ca la cele „trei episcopii, la Roman, la Rădăuți și Huși”, să așeze trei școli de slovenie, episcopii să găsească dascăli de slovenie și românie, rânduind leafa lor la 80 lei pe an, care să fie plătită jumătate la Sf. Dumitru și jumătate la Sf. Gheorghe. Fondurile pentru plata dascălilor se strâng din darea preoților (1 galben pe an), episcopii având în grije slujba dascălilor și să facă cercetarea școlilor și modul în care „copiii se procopsesc cu învățatura lor”⁹⁶.

Prin documentul lui Ioan Teodor Callimachi din 25 iunie 1759, se înființează și școala de la mănăstirea Putna, unde se află „un dascăl care de câțiva ani învăța cu mare folos ucenicii ei”, fiind vorba despre arhimandritul Vartolomei Măzăreanu⁹⁷.

Școala de la Episcopia de Rădăuți ajunsese la mare înflorire în perioada 1747–1760, timp în care Iacov Putneanu s-a aflat ca episcop, trecând apoi ca

⁹⁵ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Ediție Iorgu Iordan, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 403–404.

⁹⁶ Teodor Codrescu, *Uricariul*, vol. I, p. 58; A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, 1885, p. 185–189.

⁹⁷ Teodor Codrescu, *op. cit.*, vol. I, p. 69.

mitropolit al Moldovei. La această școală, pe lângă scris, citit, se făcea geografie, istorie, socotit, cântare, cronologie pascală, precum și limbile română, slavonă și greacă. Grigore III Ghica-Voievod introduce la 15 noiembrie 1775, obligația ca înainte de a fi hirotonisiți ca diaconi sau preoți, candidații trebuiau să prezinte „cărțile dascălilor celor preoțești, cari cărți să arate toată procopseala la toată bisericăscă învățatură”⁹⁸. Tot el hotărâse în 1766 înființarea unei epitropii a școlilor, condusă de către mitropolit și boieri, document în care sunt menționate 6 școli ținutale existente la Rădăuți, Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Putna, Cernăuți și Câmpulung pe Ceremuș⁹⁹.

La aceste școli se foloseau ca manuale cărți de uz bisericesc, singurele de altfel accesibile, în special *Ceaslovul* și *Psaltirea*, care erau învățate din scoarță în scoarță, după care se trecea la altă materie. În multe cazuri, dascălii erau cadre clericale-monahale, unii utilizau și alte cărți, care prin conținutul lor depășeau pe cele bisericești, făcând astfel tranziția înspre învățământul laic. Din banii strânși de către episcopul Dositei Herescu pentru plata școlilor, la 22 iunie și 26 octombrie 1766, precum și 8 iunie 1767, dascălul școlii de la Rădăuți era retribuit cu câte 40 lei la Sf. Gheorghe și alți 40 lei la Sf. Dumitru¹⁰⁰.

Un exemplar din *Divanul sau Gâlceava Înțeleptului cu Lumea*, tipărit de către Dimitrie Cantemir la Iași în 1698, aflat la mănăstirea Sf. Ioan din Suceava, cu text paralel român și grecesc, o adnotare menționează că aparține mănăstirii Sf. Ilie – Suceava, și însemnarea: „Și am luat-o eu, Ioan Cogălniceanu, fiul lui Constantin Cagăl(niceanu) când am fost la Rădăuți de învățam carte; și atunci era egumen Sava Scorțăscul. Și am ținut-o eu pân-amu, tot la mine este. Ioan Cogăl(niceanul)”. Anul a putut fi citit numai parțial 17.. Denotă că această carte a fost utilizată ca manual pentru limbile română și greacă¹⁰¹.

Școala Episcopală de la Rădăuți precum și Academia Duhovnicească de la Putna, au avut un rol deosebit în ridicarea culturală a ținuturilor din Nordul Moldovei, ocupate apoi de către austrieci, pe care le va numi Bucovina. Nu se cunosc câți ucenici-elevi au învățat la cele două școli, dar cu totul informativ, putem face o comparație cu hirotoniile făcute de Episcopia de Rădăuți. În toamna anului 1941, în vechea arhivă a Mitropoliei Bucovinei din Cernăuți, care era complet răvășită de sovietici în timpul primei ocupații a Nordului Bucovinei, a fost găsit *Catastivul de Hirotonii* al Episcopiei de Rădăuți, pentru perioada 1757–1782, care este sub forma unui registru (35 × 18 cm.), cuprinde 80 de pagini, ce sunt împărțite pe ținuturi, precum și pe alte capitole, fiind trecute 696 de hirotonisiri, 10 persoane care au rămas ca dieci. Împărțirea registrului: Ținuturile din eparhia Episcopiei de Rădăuți: Cernăuți, Dorohoi, Suceava și Hotin (numai pentru

⁹⁸ Dumitru Furtună, *Preoțimea românească în sec. al XVIII-lea. Starea ei culturală și materială*, București, 1915, p. 157.

⁹⁹ Teodor Codrescu, *op. cit.*, vol. XIV, București, 1889, p. 186–192.

¹⁰⁰ Vasile Gh. Miron ș.a., *Din tezaurul documentar suceavean*, p. 368, 371, 376–377.

¹⁰¹ Ion Zugrav, *Când am fost la Rădăuți de-nvățam carte*, „M.M.S.” nr. 3–4, 1967, p. 306–308.

perioada 1770–1775); Călugări de pe la mănăstiri și din alte eparhii (6 hirotonisiri între 1781–1783); Călugări de pe la mănăstiri și dieci din alte eparhii; Dieci care nu sunt hirotonosiți ca diaconi (10 persoane); Preoți și diaconi ce li s-au dat de la noi blagoslovenie să slujească în eparhia Rădăuțului, fiind ei hirotonosiți de alți arhieri (5 persoane în 1772). Pentru perioada 1757–1771, catastiful este completat de aceeași mână, apoi de alte mâini. Sunt menționate numai numele de botez, fără cele de familie, cu satul din care erau de baștină, iar călugării cu mănăstirile din care erau cu metania, calitatea pentru care au fost hirotonosiți, diacon, popă sau „diaconi popă”. Apar cazuri când o persoană a fost hirotonisită ca diacon, iar după un timp și ca popă. Completarea catastifului a încetat în anul 1783, în urma mutării Episcopiei de la Rădăuți la Cernăuți.

Exemplificări de hirotonisiri de persoane din Țara Ungurească, denotând legăturile culturale și spirituale dintre provinciile românești:

– 1758, mai 28 – „Diacon Neculai din Țara Ungurească s-au hirotonisit diacon i popă”;

– 1758, august 22 – „Teodor ot tam (tot de acolo – n.n.), s-au hirotonisit diacon i popă”;

– 1759, noiembrie 5 – „Doi dieci ungureni s-au hirotonisit diacon i popă”;

Exemplificări de persoane hirotonisite din ținuturile eparhiei:

Ținutul Cernăuți

– 1763, martie 23 – Simion ot Băcești – „diacon i popă”

Ținutul Dorohoi

– 1777, aprilie 25 – Ioan ot Arbore – diacon

Ținutul Suceava

– 1762, iunie 29 – Mihai ot Arbore – diacon

– 1767, dechemvrie 21 – Gavril ot Arbore – diacon i popă

– 1770, iulie 6 – Vasile ot Arbore – diacon

– 1770, august 12 – Diaconul Vasile ot Arbore – popă

– 1771, iulie 2 – Vasile diacon ot Arbore – popă

– 1774, martie 9 – Teodor ot Arbore – diacon

– 1775, iunie 2 – Teodor ot Arbore – popă

De la mănăstirea Solca apar hirotonisiți 4 monahi în diaconi, între care se află și monahul „Teodosie ot Solca” la data de 2 iunie 1771. Este diaconul Teodosie Scânteie, căruia i s-a adresat arhimandritul Vartolomei Măzăreanu în 1774, ca să treacă la Putna. Din satele stăpânite de mănăstirea Solca, sunt 19 hirotonisiri: Solca 4, Arbore 7 (5 persoane), Botoșana 3, Bădeuți 1 și Grămești 4. De la mănăstirea Putna, sunt hirotonisiți 9 monahi ca diaconi, unul ca preot, iar monahul „Teoctist ot Sihastrie Putni”, ca diacon și popă. La data de 1 aprilie 1778, arhimandritul Vartolomei Măzăreanu și ieromonahul Ilarion de la mănăstirea Putna, îi eliberează tânărului Isaia Baloșescu cartea de studii la terminarea Academiei Duhovnicești de la Putna. La 14 aprilie 1778, acesta a fost hirotonisit „monah Isaia ot Putna”, ca diacon. Este viitorul arhimandrit și episcop al Bucovinei. Din partea satelor stăpânite de către mănăstirea Putna, sunt 57 de hiroto-

nisiri, din care desigur că proveneau persoanele ce urmaseră școala de la Putna. Din partea altor mănăstiri, nu apare decât un singur caz, monahul „Ioanichi ot Moldovița”, hirotonisit ca diacon și popă. Menționăm că mănăstirile erau subordonate direct mitropoliei și nu unei episcopii. De la Episcopia de Rădăuți, apar următoarele persoane:

- 1777, ghenarie 4 monah Teodosie – diacon i popă
- 1777, aprilie 13 monah Isai – diacon
- 1778, aprilie 12 monah Misail – diacon
- 1779, martie 28 monah Gherasim – diacon
- 1782, dechemvrie 6 monah Venedict – diacon
- 1783, ghenarie 6 ierodiacon Misail – popă

Grupate pe ținuturi și alte categorii, hirotonisirile anuale însumează:

Anul	Ținutul				Călugări de la alte mănăstiri și dieci din alte eparhii	Total
	Cernăuți	Dorohoi	Suceava	Hotin		
1757	9					9
1758	8	8	7		11	34
1759	7	9	3		5	24
1760	3	7	6		7	23
1761	3	1	4		2	10
1762	7		10			17
1763	23	6	6			35
1764	9	5	4			18
1765	7	1	4		4	16
1766	5	5	4		1	15
1767	8	5	4			17
1768	1	5	3	5		14
1769	1	3				4
1770	9	9	9	10	3	40
1771	18	4	11	24	6	63
1772	10	4	6	23	8	51
1773	14	6	8	17	5	50
1774	13	3	7	14	2	39
1775	25	5	8	1	7	46
1776	24	3	3		1	31
1777	17	5			3	25
1778	8	5	12		5	30
1779	7	5	7		1	20
1780	19	2	10		10	41
1781	6	1	1		3	11
1782	4		3		2	9
1783					1	1
Total	268	107	140	89	92	696

Eparhia ținutului Hotin a aparținut de episcopia de Rădăuți numai în anumite perioade, ea fiind constituită ca și episcopie separată ¹⁰².

Preoții erau dintre principalii beneficiari ai școlilor, ei trebuind să-și dobândească pregătirea corespunzătoare într-o școală de slavonie și românie. În anul 1733, Grigore Ghica II, domnul Moldovei, introducea darea de un galben pe an, care trebuia plătită de către fiecare diacon sau preot, constituindu-se astfel fondul de întreținere al școlilor din Moldova, care va fi menținut și pe timpul ocupației austriece.

Sunt cunoscute câteva documente din timpul episcopului Dositei Herescu, privind strângerea din eparhia episcopiei a banilor pentru dajdea preoților pentru fondul școlilor, din care majoritatea erau trimiși la Mitropolia Moldovei din Iași:

– 1766, iunie 22: situația banilor încasați de la 283 preoți și diaconi, câte 2 lei noi de nume, care au fost distribuiți: 450 lei la mitropolie, câte 40 lei la școlile din Botoșani și de la Episcopia de Rădăuți, 30 lei la școala de la Putna.

– 1766, (octombrie 26); încasați de la eparhiile Cernăuți, Dorohoi și Suceava, câte 2 lei de nume de la 282 preoți și diaconi, respectiv 564 lei. S-au predat 494 lei la mitropolie, 30 lei școlii de la Putna și 40 lei celei de la Episcopia din Rădăuți. Au fost scutiți 16 preoți și diaconi din Cernăuți.

Au mai fost trimise la mitropolie următoarele sume rezultate din documentele cunoscute până în prezent: 1771 = 1100 lei; 1773 = 500 lei; 1774 = 500 lei; 1775 = 500 lei ¹⁰³.

Școala Episcopală de la Rădăuți avea și treapta a II-a, cu o secție teologică și alta laică, ce pregătea dieci, pisari și logofeți necesari în administrație. Un raport din 1777 menționează că la Rădăuți învățau câte 50 elevi. Autoritățile austriece au interzis trimiterea de către episcopie a banilor pentru școli la Iași, urmând ca din sumele strânse să se formeze „Fondul scolastic al Țării”, respectiv al Bucovinei. Școala de pe lângă Episcopia de Rădăuți a fost desființată în 1781, când și sediul episcopiei a fost mutat la Cernăuți (ianuarie 1782). În 1786 a fost elaborat regulamentul bisericesc (școlar), care stabilea că preoțimea nu trebuia să aibă nici o înrăurire asupra învățământului, iar toate problemele legate de școală revin autorităților laice. În 1786 se înființează la Suceava un seminar teologic, condus de către sârbul Daniil Vlahovici, care în 1790 a fost mutat la Cernăuți, iar dascălul acestuia a devenit episcop al Bucovinei.

I. DOMENIUL EPISCOPIEI DE RĂDĂUȚI

Din documentele menționate anterior, rezultă moșiile numite episcopești care au aparținut Episcopiei de Rădăuți. După ocuparea Bucovinei de către Austria, a fost înființată comisia de delimitare a proprietăților, în fața căreia

¹⁰² Tit Simedrea, Mitropolitul Bucovinei, *Catastivul de hirotonii al Episcopiei Rădăușului pe anii 1757–1782*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1943, p. 1–28.

¹⁰³ Vasile Gh. Miron, *ș.a.*, *op. cit.*, p. 368, 371, 376–377, 406, 413, 421, 423.

fiecare proprietar a fost obligat să-și prezinte moșiile și documentele în baza cărora le stăpâneau. Neputându-se prezenta personal în fața comisiei, Dositei Herescu scrie din Rădăuți la 25 februarie 1782, o „Înștiințare” prin care-l delegă pe ieromonahul Inochenție din mănăstirea Rădăuților, să prezinte „scrisorile de stăpânire, veniturile, izvoadele pentru dobitoace”, și fiindcă „după înalte porunci se face jurământ la cinstita comisie din partea acelorora care merg să de(a) sama, aceasta nu iaste de trebuință să jure, căci veniturile și toate celelalte cât să arată în izvoade sunt supt iscălitura me(a) trimisă”.

Prima înfățișare a fost la 9 martie 1782, dar ieromonahul Inochentie, necunoscând conținutul scrisorilor pe care le avea asupra sa, a fost caracterizat de către comisie „foarte ignorant” și trimis să revină pe 12 martie, după ce va citi documentele respective. Din răspunsurile date la a doua înfățișare, reținem următoarele proprietăți, fără a mai menționa și donatorii moșiilor respective.

Ieromonahul Inochentie nu știe să răspundă la întrebarea cine a fundat Episcopia de Rădăuți. Se trece la moșiile episcopiei, care sunt:

I. În Cordon, satele: Rădăuți, Coțmani, Lastiuca (care mai înainte și în scrisori se numește Sadova), Suhoverca, Clivodin, Davidești, Chlivești, Havri-lești, o pivniță risipită în Suceava (cumpărată cu 110 florini de către episcopul Dositei de la Ion Solomon starostele evreilor din Suceava, la 1 februarie 1761, situată în piața vitelor), un loc de casă în Cernăuți, cumpărat cu 200 lei de la Simion, preot din Becești.

II. Peste Cordon, în Moldova, satele: Havarna, Sulița Nouă, ținutul Herța-Dorohoi și jumătate din Bălilești (Băniliești, fost al marelui logofăt Ion Tautu, mort în 1511), ținutul Suceava.

După tradiție, toate satele numite episcopești, au fost dăruite episcopiei de către Alexandru-Voievod (cel Bun), dar nu există nici un document doveditor pentru că „scrisorile s-au pierdut”. Au însă cărți de confirmare de la domnul Ștefan cel Mare din anul 1503 (7015), aflate în stare foarte proastă, fiind reținută cartea de la Ștefan cel Tânăr din 1520 (7028), prin care se întăresc Episcopiei de Rădăuți aceleași moșii. Pentru Rădăuți, episcopia posedă o hotarnică din 1768, făcută în urma certurilor avute cu mănăstirea Sucevița, privind hotarul dintre Volovăț și Rădăuți. Vreme de 300 ani episcopia a posedat aceste sate în liniște din toate părțile. Inochentie menționează că în confirmările domnești sunt cuprinse și satele Ciaplînța, Plutna și Rohozna, ținutul Cernăuți, dar pe care nu le mai posedă în prezent. Inochentie semnează procesul verbal ca „vechil episcopesc”¹⁰⁴.

În satul Coțmani, ținutul Cernăuți, exista o căpitanie a călărașilor domnești, cu panțiri, purtători ai poruncilor domnești, din partea cărora Episcopia de Rădăuți a înregistrat multe împotriviri și nesupuneri la darea boierescului. Aceasta a fost mutată apoi la Vijnița, iar în 1792 la Rădăuți (herghelia și remonta),

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 452, 454; D. Dan, *op. cit.*, p. 230–232.

când au fost arendate pământurile din domeniul Rădăuților, ocupând și toate construcțiile ce aparțineau episcopiei.

– 1749, iulie, 5 și 1750, mai, 29; Domnitorii Constantin Mavrocordat și Constantin Racoviță, la cererea episcopului Iacov (Putneanu), scriu starostelui și marelui căpitan de Cernăuți, ca să-i oblige pe călărași să lucreze 12 (24) zile pe an la treburile eiscopiei și să dea dijma după obicei.

– 1751, septembrie, 5; Constantin Racoviță trimite un aprod ca să stea zapciu pe călărași și alți oameni din Coțmani, obligându-i să lucreze boierescul sau să dea 2 lei de casă. La 15 februarie 1754, Matei Ghica-Voievod, poruncește starostelui de Cernăuți și marelui căpitan de Coțmani, să le vină „de hac” călărașilor din Coțmani și Hliviște.

– 1756, mai 4; Constantin Racoviță dă hrisov domnesc ca să mute călărașii din Coțmani, care se va numi Căpitănia de Cernăuți, iar după strângerea recoltei, în luna august, aceștia se vor muta pe moșia Hliviște și vor da 2 lei de fiecare gospodar și celelalte după hotărârea testamentului. Restul locuitorilor ce nu sunt călărași vor fi înscrși la birul visteriei.

– 1757, mai 29; Scarlat Ghica-Voievod dă carte de volnicie episcopului de Rădăuți de apărare a moșiilor din ținutul Cernăuți, de cirezi de boi, vaci, herghelii boierești, turcești, călugărești și apărarea pădurilor sale de oamenii din Țara Leșească. Este vorba de marile iarmaroace de animale ce se țineau în apropierea hotarelor cu Polonia, când erau adunate mii de animale în vederea vânzării lor.

– 1758, iunie, 9; Scarlat Ghica-Voievod aprobă ca 16 călărași de pe moșia Coțmani să se mute pentru „paza marginii” (hotarul Moldovei), care vor locui în satele Hliviștea și Havrilești. La 1 august 1761, birnicii din satul Havrilești al episcopiei, se plâng contra călărașilor din Hliviște, că le iau locul de hrană și-l lucrează¹⁰⁵.

Mutarea hergheliei cu cai de prăsilă pur sânge la Rădăuți, cu data de 1 mai 1792, a condus la arendarea a 17264 iugăre de pământ fost episcopesc sau mănăstiresc, cu o arendă de numai 50000 și apoi 60000 florini, sumă foarte mică pentru acest domeniu ce se întindea spre Frătăuți, valea Sucevei spre Putna, pascătoarea de la Lucina și spre Volovăț, Burla și Arbore ¹⁰⁶. În construcțiile existente din preajma bisericii Episcopiei de Rădăuți, au fost amenajate locuințele administrației, depozitele și grajdurile, un manej și două silozuri. Birourile și locuințele funcționarilor au fost rânduite în clădirile episcopale care rămăseseră goale. Vechea clisiarniță a devenit sediul administrației hergheliei, fostele chilii au fost transformate și amenajate ca boxe pentru cai, clădindu-se și un mare manej, care a dăinuit până la construcția noilor blocuri pe str. Bogdan-Vodă ¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Vasile Gh. Miron ș.a., *op. cit.*, p. 277, 279, 285, 295, 311, 319, 323, 342.

¹⁰⁶ P. Rezuș, *op. cit.*, p. 74–76; Isidor Onciul, *Fondul Religionar al Bucovinei*, Cernăuți, 1890, p. 278, 284.

¹⁰⁷ Petre Rezuș, *op. cit.*, p. 74–75.

Biserica Ortodoxă avea o organizare străveche, încă din timpul lui Alexandru cel Bun (1400–1432), era puternică, bogată prin salba de ctitorii domnești și boierești, fiind legată de construirea, consolidarea și înflorirea statului feudal Moldova. Unele mănăstiri au devenit necropole, centre de cultură și artă, mărturii ale cugetului și spiritualității românești. Domnitorii și boierii le înzestraseră cu generozitate, veac după veac, cu sate, moșii, braniști, pășuni, fânețe, poieni, vii, prisăci, heleșteie, scutiri de vămi etc., ce constituiau domeniile mănăstirești, ca reazăm material pentru a putea fi centre de cultură pentru poporul român din acest colț de țară.

Mănăstirile și schiturile din Bucovina posedau 267 de proprietăți, adică peste jumătate din suprafața acestei provincii, și peste un sfert din restul moșiilor Moldovei. Toate aceste bogății au fost secularizate de statul austriac, constituind Fondul Religionar (Bisericesc) al Bisericii ortodoxe, pe care însă l-a subordonat economic și financiar administrației catolice de stat din Lwow – Galiția¹⁰⁸.

J. REFORMA ORGANIZĂRII BISERICII ORTODOXE DIN BUCOVINA

La data ocupării de către Austria a acestui colț de țară românească, se aflau 17 mănăstiri, 15 schituri, 4 sihăstrii, 247 biserici cu peste 90 călugări și preoți, ce exercitau o puternică înrăurire asupra celor 26.731 familii de credincioși ortodocși.

Autoritățile austriece au adoptat și pus în aplicare un vast program de măsuri și reforme, dintre care unele speciale în domeniul bisericesc, cultural și școlar. Le amintim pe cele mai importante, ce-au avut consecințe negative asupra schimbării caracterului românesc al Bucovinei.

– Secularizarea proprietăților mănăstirești, desființarea mănăstirilor, schiturilor și sihăstriilor, lăsând doar Putna, Sucevița și Dragomirna, dar fără domeniile lor mănăstirești. Crearea prin hotărârea imperială din 19 iunie, 1763, a Fondului Religionar, prin preluarea tuturor proprietăților mănăstirești și ale Episcopiei de Rădăuți, cu scopul declarat ca veniturile acestuia să fie utilizate trebuințelor spirituale ale credincioșilor, pentru biserici și școli, dar a cărui visterie a fost supusă administrării, controlului și utilizării în folosul statului.

– Ruperea tuturor legăturilor cu Mitropolia Moldovei din Iași și subordonarea bisericii din Bucovina, Mitropoliei sârbești din Karlowitz.

– Subordonarea și transformarea, în parte, a clerului ortodox bucovinean, într-un aparat funcționăresc, apărător și executor al politicii imperiale.

¹⁰⁸ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. I. (1774–1862)*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 288–304.

- Înlăturarea treptată a primatului exclusiv al religiei ortodoxe în Bucovina, sprijinirea pătrunderii și răspândirea, în special, a catolicismului, dar și a altor confesiuni.

- Închiderea școlilor de la Episcopia de Rădăuți și Putna, renunțarea la obligativitatea învățământului și deschiderea treptată de școli cu limba de predare germană.

- Episcopul Bucovinei rămânea numai cu problemele dogmatice și spirituale, el fiind numit de către Împăratul Austriei; parohii, protopopii și vicarii erau recomandați formal de către episcop, dar erau numiți de către guvernatorul din Lemberg (Lwow).

În fruntea eparhiei Bucovinei se afla Consistoriul, format din episcop și 4 consilieri sau asesori, dintre care 2 erau clerici cu titlul de vicari sau arhimandriți, și 2 funcționari de stat civili, care adeseori erau de altă confesiune decât cea ortodoxă.

La 29 aprilie 1786, se adopta și aplica Regulamentul Administrației Bisericești (Regulamentul Duhovnicesc), care împărțea eparhia Bucovinei în 6 decanate: Cernăuți, Ceremuș, Nistru, Berhomet, Vicov și Suceava, conduse de către protopopi sau protopresviteri, precum și vicariatele Câmpulung pe Ceremuș și Câmpulung Moldovenesc. Numărul parohiilor a fost redus de la 239, în 1784, la 186, în anul 1786; ele au fost supuse dogmatic și spiritual episcopului Bucovinei¹⁰⁹.

Se redau mai jos numărul protopopiatelor, vicariatelor, parohiilor, familiilor, bisericilor și preoților de rând, propuse în 1784 de către episcopul Dositei Herescu.

Nr. parohilor	Protopopiatul sau vicariatul	numărul		
		Familiilor	Bisericilor	Preoților
34	Cernăuților	5.427	39	61
42	Ceremușului	4.597	46	51
29	Nistrului	3.345	29	34
36	Berhometului	3.109	36	38
47	Sucevei și vicariatul Câmpulungului Moldovei	4.787	50	54
51	Vicovului și vicariatul Câmpulungului pe Ceremuș	5.466	47	58
239	Total	26.731	247	296

În lista protopopiatelor și bisericilor subordonate, numărul familiilor cuprinde numai locuitorii de religie ortodoxă, fără cel al altor confesiuni, care, în sec. XIX, și-au construit propriile lăcașuri de cult.

¹⁰⁹ Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina...*, București, 1916, p. 203-210.

În 1860, Nicolae Petrino, deputatul Bucovinei în parlamentul imperial din Viena, relatează că, în vreme ce în toate localitățile bucovinene au fost construite biserici catolice din piatră, din banii Fondului Bisericesc abia s-au ridicat 6 biserițe modeste din piatră, restul fiind din lemn. Această proliferare a bisericilor catolice, a dus la aplicarea măsurii antinaționale, în sensul că îndrumarea și supravegherea învățământului în Bucovina, a fost scoasă din drepturile episcopului ortodox, fiind pusă sub oblăduirea Consistoriului catolic din Lemberg.

La Gura Humorului, pentru militarii și funcționarii legați de paza graniței cu Moldova, s-a construit, între 1809–1811, o biserică romano-catolică din zidărie, alta în 1814, la Cernăuți, astfel că, în 1820, existau 15 parohii, de care aparțineau 239 sate, în care se aflau credincioși catolici, la o populație totală de 250000 locuitori. Între 1820–1821, s-a ridicat la Cernăuți prima biserică greco-catolică (unită) din piatră, creându-se noi parohii pentru acest cult, la Hliboca (Adâncata), Pohorlăuți, Siret, Storojineț, Broscăuți, cu biserici proprii, iar la Suceava au preluat biserica Învierea, ctitorită în 1551 de către Elena doamna, soția domnitorului Petru Rareș. În Cernăuți, protestanții și-au construit biserică în 1847, iar între 1820–1845, evreei și-au ridicat o sinagogă.

Transformarea Bucovinei într-un mozaic de confesiuni religioase, s-a făcut treptat, astfel că în 1910, populația ortodoxă reprezenta numai 68,59% din totalul locuitorilor.

Fondul Bisericesc (Religionar) constituit prin secularizarea proprietăților funciare, silvice ș.a. ale mănăstirilor, înzestrate de către domnitorii și boierii Moldovei, cuprindea 105 mile pătrate, iar până în 1900, autoritățile austriece au înstrăinat 72 mile pătrate, păstrând doar 33 mile pătrate. În 1865, Aron Pumnul constata printr-un studiu, că din cele 267 proprietăți, nu se mai aflau în stăpânirea Fondului Bisericesc decât 178 moșii ¹¹⁰.

Episcopul Dositei Herescu a păstorit trei decenii Episcopia de Rădăuți și încă aproape un deceniu Episcopia Bucovinei din Cernăuți, timp în care a militat și acționat ca ocrotitor al continuității românești în Bucovina înstrăinată. În timpul apostolatului său, biserica ortodoxă a fost singura apărătoare a drepturilor poporului român băștinaș și singura ocrotitoare a ființei naționale, a tradițiilor seculare de neam și confesiune în fața numeroaselor tentative de desnaționalizare și convertire religioasă. Împovărat de ani, episcopul Dositei s-a stins din viață la 2 februarie 1789, iar rămășițele sale pământești au avut și ele o soartă zbuciumată, fiind purtate în timp, de la biserica Sf. Treime, la biserica Sf. Paraschiva, cimitirul Horecea, ca apoi să fie depuse în capela episcopală din același cimitir, care și ea a fost devastată în epoca comunistă rusească ¹¹¹.

¹¹⁰ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 288–314.

¹¹¹ Mircea Lutic, *Episcopul Dositei Herescu – un ocrotitor al continuității românești în Bucovina înstrăinată*, „Glasul Bucovinei”, Cernăuți – București, I, nr. 4, 1994, p. 32–43.

La 27–28 august 1871 (stil nou), din inițiativa Societății studențești „Junimea Română” din Viena, au avut loc serbările comemorative a 400 ani de la sfințirea mănăstirii Putna, la desfășurarea cărora rolurile principale le-au avut studenții români bucovineni, în fruntea cărora s-au aflat moldoveanul Mihai Eminescu și ardeleanul Ion Slavici. În trecerea lor prin Rădăuți, au poposit și la Biserica Sf. Nicolae. Într-un manuscris intitulat *Catastivul celor de trebuință traiului zilnic*, publicat în extras de către Petru Rezuș, sunt consemnate cuvintele mărețe și profetice rostite de către marele nostru poet Mihai Eminescu, după ce vizitase gropnița domnească din Rădăuți: „Românii n-or sta cât lumea împărțiți, nice călcași de ciubotele cătanelor împărătești, și-a veni și ziua cea mare pentru Rădăuți, când se vor trezi voievozii din morminte: Ștefan cel Mare ne cheamă la Putna”¹¹².

Simbolul acestei chemări patriotice își păstrează actualitatea și în vremurile noastre, când frații despărțiți de sârma ghimpată își așteaptă întâlnirea de la Putna.

Résumé

Dans la deuxième partie de l'étude *L'église épiscopale St. Nicolas (Bogdana) de Rădăuți. Les XIVe–XIXe siècles*, sont présentés des manuscrits et des livres anciens, l'activité de l'imprimerie de Rădăuți, le domaine épiscopal et la nouvelle forme d'organisation de l'église orthodoxe de Bukovine.

¹¹² Petru Rezuș, *op. cit.*, p. 150.

ASPECTE ALE VIEȚII POLITICE ÎN BUCOVINA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA (I)

MARIAN OLARU

Intrată sub stăpânire austriacă, din anul 1774, partea Moldovei de Sus, numită de austrieci Bucovina, a cunoscut profunde transformări demografice rezultate din politica susținută de colonizare și din dorința austriecilor de a crea, din teritoriul ocupat, o provincie de tip austriac. Dacă la începutul ocupației austriece în Bucovina era o densitate a populației de 7 locuitori pe km², în 1910, densitatea populației era de 76 de locuitori pe km². În cifre absolute¹ aceasta a crescut de la 75000 locuitori, în 1774, la 794924 locuitori, în 1910. De remarcant că, în perioada 1786–1846, populația Bucovinei a crescut cu 197%, „ceea ce este foarte mult față de o creștere «normală» care ar fi trebuit să fie cu 77%². În perioada 1786–1910, populația Bucovinei a crescut de 5,7 ori, numărul românilor de 3 ori, al rutenilor de 9,6 ori și celelalte naționalități au crescut de 18 ori. Ceea ce înseamnă că ponderea românilor a scăzut continuu³ de la 68%, în 1786, la 34,4%, în 1910. În același timp este spectaculoasă creșterea evreilor în ansamblul populației Bucovinei, de la 2425 – în 1774, la 102919 – în 1910”.

În afara politicii oficiale de susținere a colonizării Bucovinei cu alte numeroase elemente etnice alogene (prin scutirea de a presta serviciul militar pe 30 de ani, extinsă apoi la 50 de ani, reducerea robotei și o serie de alte facilități), cauzele migrațiilor în această provincie mai erau determinate și de condițiile naturale prielnice activităților agrare și practicării diverselor meserii, de dorința unora de îmbogățire etc. Oricum, una dintre constantele politicii austriece în Bucovina a fost aceea „de a se alia cu cei mai slabi din afara și dinlăuntru ei, și nicidecum cu cei mai tari”(românii – n.n.)⁴.

Racordarea Bucovinei, prin incorporarea în Austria, la o economie modernă, impactul produs prin introducerea „ordinii imperiale” austriece – a determinat schimbarea structurală a numărului și importanței diferitelor profesii,

¹ Vladimir Trebici, *Demografie – excerpta et selecta. Academicianul la vârsta de 80 de ani*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 117.

² *Ibidem*, p. 118.

³ *Ibidem*, p. 119.

⁴ Radu Grigorovici, *Politica austriacă și rezultatele ei adeseori neașteptate*, „Septentrion – Foiaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, III, nr. 10, 1995, p. 2.

introducerea treptată a unor noi, necunoscute până atunci în această zonă. Cu toate acestea, societatea din Bucovina istorică a rămas, pe parcursul stăpânirii austriece, *una agrară și alfabetizată*⁵. Valorile fundamentale ale acestei societăți sunt *ierarhizarea sau plasarea cât mai favorabilă pe scara ierarhică și aristocratismul*. Totodată, accesul la cultura germană, a devenit o modalitate de diferențiere socială. Rangul social putea fi îmbunătățit prin cultura germană.

Menținerea ordinii austriece în Bucovina, ca și-n restul imperiului, s-a realizat prin constrângere și consens. În funcție de etapele stăpânirii austriece constatăm preponderența uneia sau a alteia. Constrângerea a predominat până în deceniul al șaptelea al secolului trecut și consensul după aceea – în condițiile amplificării mișcărilor naționale, până la înfăptuirea celebrului *ausgleich* (1909).

Având în vedere principiile care stau la baza teoriei elitelor și plecând de la criteriile lui Weber (de autoritate, prestigiu și cunoaștere), considerăm că, pentru a defini elitele din Bucovina sfârșitului de secol al XIX-lea, reprezentative sunt proprietatea și modul în care indivizii respectivi se raportează la putere⁶ și participă la viața politică a ducatului. Considerând că intelectualitatea, al cărei număr crește simțitor după 1875, este în cea mai mare parte constituenta elitelor bucovinene, apreciem că numărul celor implicați în mod direct, sau preocupați de politică (în sensul practicării, urmării unor obiective politice, sociale ori naționale, sau a susținerii acțiunilor politice) era în jur de 1000. Susținem această afirmație pe baza datelor statistice publicate de I. E. Torouțiu, în 1911⁷, și pe numărul de ziare și tirajul acestora⁸, din 1897. Astfel, „Czernowitzer Zeitung” avea un tiraj de 800 de exemplare, „Bukowinaer Nachrichten” – 1000 de exemplare, „Bukowinaer Rundschau” – 800 de exemplare, „Bukowinaer Post” – 1100 de exemplare, „Czernowitzer Presse” – 200 de exemplare, „Blatter” – 650 de exemplare, „Genossenschafts und Vereinzeitung” – 350 de exemplare, „Bukowyna” – 1000 de exemplare, „Bukovânski Vidomosty” – 850 de exemplare, „Pravoslavnaya Bukovâna” – 850 de exemplare, „Selianyn” – 500 de exemplare, „Gazeta Bucovinei” – 700 de exemplare și „Deșteptarea” – 1250 de exemplare.

În perioada 1875–1914, numărul publicațiilor românești din Bucovina, care susțineau cultural sau politic înfăptuirea idealului național, era de 62, acestea remarcându-se prin diversitatea și amploarea informațiilor, menținerea mereu trează a conștiinței integralității românimii și aducerea în prim-plan a faptului cultural sau național românesc. Rezultă că presa a fost și-n Bucovina istorică

⁵ Ernest Gellner, *Nations and nationalism*, Oxford, Basil Blackwell Publisher Limited, 1984, p. 8–18.

⁶ Dragoș Aligica, *Observații privind teoria elitelor*, „Polis”, nr. 4, 1995, p. 7–9.

⁷ I. E. Torouțiu, *Românii și clasa intelectuală din Bucovina*. Notițe statistice, Cernăuți, 1911.

⁸ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (de aici înainte ASRC), fond 3, inv. nr. 1, dosar nr. 7197, f. 2.

unul dintre vectorii importanți de penetrare național-culturală, de înfăptuire a unei vieți politice în sensul modern al cuvântului. Prin presă s-au realizat cele mai ample dispute politice și-n plan național, mai ales între români și ucraineni, dar și între aceștia și celelalte etnii așezate în Bucovina, devenită multiethnică. Susținerea culturii și a accesului la informație a etniilor Bucovinei a însemnat, totodată, o politică deliberată de susținere a elitelor acestora și de afirmare a identității lor naționale. De aceea guvernul român a susținut financiar presa română din Bucovina și Transilvania, iar organizațiile panslaviste sau ale „rusinilor” susținuți de Viena au sprijinit financiar presa rusă sau ucraineană din Bucovina. Prima societate politică a românilor a fost înființată, în 1872, sub numele de Societatea Autonomiștilor Naționali, și care avea ca organ de presă publicația „Der Patriot”⁹, iar primul partid politic în sensul curent al cuvântului a fost înființat la 7 martie 1892 de Societatea „Concordia”, sub numele de Partidul Național Român – Concordia.

Deși, din 1902/1903, pe teritoriul Bucovinei, la Cernăuți, apăreau publicațiile Partidului Revoluționar Ucrainean – „Haslo” și „Selianyn”, – istoriografia ucraineană consideră că primul partid politic al rutenilor din Bucovina a fost constituit de către „poporaniști”, în anul 1905, sub numele de Consiliul Național al Rutenilor din Bucovina sau Partidul Popular Democrat¹⁰.

Chiar dacă germanii, evreii, armenii și polonii sunt deseori invocați în literatura istorică sau presa vremii drept forțe politice importante în Dieta Bucovinei, constatăm că aceștia nu au dezvoltat partide politice proprii. Pe marii proprietari armeno-poloni îi întâlnim până în ultimul deceniu al secolului trecut asociați cu marii proprietari români sau, în primul deceniu al secolului nostru, asociați cu ucrainenii, germanii și evreii împotriva românilor. Cât îi privește pe germani și pe unii evrei implicați în viața politică a ducatului, trebuie să constatăm că ei erau membrii ai partidelor germane din capitala imperiului (Partidul Catolic, Partidul Naționalist German, Partidul Creștin-Social). Deci ei duceau în această provincie politica partidelor de la centru. În ceea ce privește comunitățile germane locale așezate pe teritoriul Bucovinei – opțiunea lor politică era uneori exprimată fie de sprijinirea punctelor de vedere ale românilor, fie pe cele ale ucrainenilor. Dovadă este faptul că presa de limbă germană din Bucovina, în

⁹ I. V. Cocuz, *Viața politică românească în Bucovina (1900–1914)*, „Suceava – Anuarul Muzeului județean”, X, 1983, p. 627–628.

¹⁰ O. Dobrjanski, *Do pátannia pro ideinu spriamovannosti ukráinskoho nácionalinoho ruhu na Bukováni pociatku XX st.*, în *Materiali III Mijnarodnoy istoriko-kraeznavcioy naukovoy konferenții prisivennoy 120-riciu zasuvannia Cerniveškoho Universitetu, 29 veresnia – 1 jovtna 1995 r. Cernivți* (de aici înainte *Materiali III*), Cernivți, Ruta, 1995, p. 31; A. Jukovski în *Istoria BukovânI. Ciastána druha pislea 1774 r.*, Cernivți, Vădavnâcia Spila „Ceas”, 1993, p. 48, arată că în anul 1907 a fost ales Consiliul Național „care avea misiunea de a întemeia un partid al poporului”.

unele momente de dispută politică dintre români și ucraineni, a fost împărțită: o parte susținând forțele politice românești, altă parte susținând forțele politice ucrainene.

Având în vedere particularitățile Bucovinei ca provincie a Imperiului Austro-Ungar și faptul că aici chestiunea dominantă era cea națională, la partidele politice bucovinene nu putem opera o clasare a acestora pe criterii ideologice stricte, în liberale și conservatoare. Partidele politice românești cât și cele ucrainene din Bucovina cuprind în programele lor revendicări cu caracter economic, social, cultural, politic și național – care erau văzute a fi împlinite imediat sau prin metoda pașilor mărunți. În acest sens, distincțiile cu care operăm în rândul claselor politice românești și ucrainene sunt: „conservatorii” («tradiționaliști») sau «marii proprietari») și „democrații” (adeptii unor transformări mai rapide și care sunt recrutați din tinerii intelectuali, formați după 1875). Aceștia din urmă mai sunt numiți „noul val” burghez, al Bucovinei. Se cuvine să menționăm, în acest context, că prin „conservatorii” români se înțelegea, în epocă, boierii¹¹, care dominaseră scena politică din Bucovina până către anii 1880. După această dată, structura mării proprietăți agrare se schimbă radical, urmare a politicii economice și a proceselor demografice în perioada stăpânirii austriece. În consecință, către sfârșitul secolului, marii proprietari nu mai sunt preponderent români, dar rămân, în bună parte, alături de marii proprietari români. Cele câteva familii boierești care dominau viața politică a Bucovinei desfășoară o activitate politică după model austriac, observa C. Loghin¹².

Dacă luăm în considerație transformările economice, sociale și culturale, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea trebuie să-i dăm dreptate lui François Furet, care afirma că între burghezie și aristocrație s-a produs o apropiere și, în final, o asimilare a statusului și rolului lor social. Deși „masele nu joacă decât un rol minor, limitat, la replicile scrise de elite”¹³, „boierii” români erau convinși că democratizarea societății afecta și statusul lor politic, social și juridic, dar ei nu s-au opus reformelor, ba mai mult – le-au preconizat și susținut prin activitatea lor politică, chiar dacă le vedeau înfăptuite într-o manieră moderată.

În presa ucraineană a vremii, prin „conservatori” erau desemnați acei lideri politici care urmăreau o orientare *moscofilă* sau îi susțineau în demersurile lor politice pe marii proprietari români din Dietă, ori ierarhia românească a bisericii ortodoxe din Bucovina¹⁴.

¹¹ T. Larionescu în *Familii vechi bucovinene*, „Arhiva Genealogică Română”, (I), 1944, ianuarie, p. 15–29, notează că la primul recensământ austriac au fost înscrși în Bucovina 18 familii de boieri mari, 119 familii de boieri mici și 154 familii de mazili.

¹² Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775–1918*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 1996, p. 196–197.

¹³ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul al XX-lea*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 27.

¹⁴ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 46–47.

În urma hotărârii din 1897, a Partidului Social-Democrat din Austria¹⁵, de a funcționa pe baza principiului național, în Bucovina au funcționat astfel de secții – numite de unii „partide” – precum cea română, ucraineană, evreiască și poloneză.

Pentru a înțelege cadrul general al vieții politice și a afirmării identităților naționale din Bucovina austriacă, se cuvine să supunem analizei activitatea desfășurată de societățile politice sau asociațiile culturale cele mai diverse care, la sfârșitul secolului al XIX-lea, cunosc o dezvoltare explozivă. Explicația acestei nemaipomenite diversități consta în mișcarea generală de rezonanță pe care o realizau grupurile etnice din Bucovina cu identitățile naționale ale căror părți sunt română, ucraineană, evreiască, poloneză. Acest lucru se petrece în condițiile în care imperiul multinațional austro-ungar (ca și alte imperii) este cuprins de criza specifică, determinată de afirmarea națiunilor aflate sub dominația sa, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. În același timp, asistăm la trecerea spre cea de-a treia etapă a manifestării mișcării naționale europene, anume de la faza acțiunilor micilor grupuri agitatoare, animate de patriotism, care-și revendică identitatea ca o recunoaștere a capacității de a-și forma un stat, la faza afirmării maselor în spațiul public și politic pentru susținerea ideii dreptului de a-și crea un stat național¹⁶. Toate aceste desfășurări au ca suport cultura și limba națională și se desfășoară, în parte, în și prin societățile cultural-naționale sau politice. Obiectivul fiind ca prin unitatea culturală să se asigure trecerea la unitatea națională în cadrul unui singur stat. De altfel pentru serviciile de urmărire ale Ministerului de Interne din Austro-Ungaria, unitatea de obiective mai sus explicată este dată și de situația asociațiilor, uniunilor sau societăților culturale pe același tabel cu cele politice cu denumirea de „Vereine” și „politischen Vereine”¹⁷.

Din punct de vedere formal și legal activitatea oricărei societăți culturale sau politice era reglementată de legea întrunirilor, din 15 noiembrie 1867, care, prin paragraful 15, îi obliga pe organizatorii unor astfel de manifestări să solicite în scris aprobarea autorităților competente (pentru Bucovina formula era „Înalte Guvern c.r. al Țării”). În cererea respectivă erau menționate cu exactitate scopul și programul întâlnirii respective, locul și data ținerii acesteia. Organizatorii trebuiau să susțină întrunirea respectivă în limita prevederilor statutare ale socie-

¹⁵ I. V. Cocuz, *op. cit.*, p. 629; „Kameneari”, I, 8 mai, 1909, p. 6.

¹⁶ François Bedarida, Nicolas Roussellier, *Temes majeurs; Nations, peuples et Etats (Ethnies et peuples indigènes, Etats – nations et Etats multiculturels; anciens et nouveaux nationalismes, dans XVIIIe Congrès International de Sciences Historique. Actes)*, Montreal, 1995, p. 11.

¹⁷ ASRC, fond. 3, inv. nr. 1, d. 6055, f. 40 și 40a.

tății respective¹⁸. Conform legii invocate mai sus organizatorii își asumau și răspunderea că întrunirea respectivă nu urma să aibă un caracter antistatal. Trebuie să remarcăm, în acest context, că etniile din Cisleitania puteau aborda în întruniri, manifestări politice etc. chestiunile privitoare la existența lor națională dar fără a pune în discuție legitimitatea stăpânirii austriece în acele teritorii sau granițele imperiului, la acel moment. Din documentele de arhivă studiate până acum reiese că la fiecare întrunire a acestor societăți, în mod oficial, erau prezenți reprezentanți ai autorității de stat. Aceștia întocmeau în mod obligatoriu un raport detaliat asupra desfășurării întrunirii sau acțiunii respective¹⁹. În funcție de gravitatea chestiunilor abordate în astfel de întruniri, erau trimise rapoarte și la Ministerul de Interne al Austriei. În cazul unor modificări ale statului, în componența conducerilor societăților sau asociațiilor culturale ori politice, acestea erau aduse imediat la cunoștința autorităților²⁰.

Correspondența pe care o desfășurau aceste societăți cu autoritățile din Bucovina se făcea în limba etniei căreia îi aparținea societatea culturală sau politică respectivă. Registrele de casă și procesele verbale, de asemenea. Atunci când, în Dieta Bucovinei, erau ridicate chestiuni privitoare la aceste societăți, deputații români sau ucrainenii aveau dreptul să o facă în limba lor. Folosirea limbilor naționale de către etnicii din Bucovina în astfel de împrejurări rezida din statutul de autonomie al provinciei²¹. În dezbaterile curente și de interes general s-a folosit numai limba germană, deoarece se invoca faptul că unii deputați nu ar fi înțeles limbile română sau ucraineană, deși acestea erau recunoscute ca limbi ale țării. S-a acceptat folosirea acestor limbi doar în cazul unor interpelări în Dietă sau memorii, cereri și diferite adrese ale societăților culturale sau politice din Bucovina istorică, adresate autorităților ducatului. Trebuie să arătăm că au existat și încercări ale ucrainenilor de a introduce limba lor ca limbă de dez-

¹⁸ ASRC, fond 3, inv. nr. 1, d. 5920, f. 1: „Comitetul Societății subsemnate are onoarea a aduce la cunoștință înaltului Guvern c.r. al Țării, conform parag. 15 al legii întrunirii din 15 noiembrie 1867, cum că în 13/25 decembrie 1892, la trei oare după-amiadzi se va ține, în Cernăuți, în localitățile Societății (Strada Transilvaniei, nr.7) Adunarea generală ordinară publică a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Programul adunării va fi: 1) Raportul Comitetului despre lucrările sale pe timpul de la 1 decembrie 1891 până la finea lui noiembrie 1892; 2) Raportul revisorilor despre cercetarea socotelilor pe anul 1893; 3) Încuviințarea bugetului societății pe anul 1893” etc.

¹⁹ ASRC, fond 3, inv. nr. 1, d. 7109, f. 6. Raportul din 11 septembrie 1897 îl informează pe președintele țării despre „conflictul” din cadrul adunării Societății „Concordia” în care lideri politici români ca Popovici și de Pruncul au criticat politica guvernatorului Pace.

²⁰ *Ibidem*, d. 7414, f. 3: Societatea de meseriași „Frăția” anunța că, în adunarea generală din 28 decembrie 1897/9 ianuarie 1898, alesese un nou organ „dirigent și administrativ” în frunte cu dr. Ion G. Sbiera – ca președinte. Reuniunea Pedagogică Română din Bucovina anunța (d. 7410, f. 3) că, la 5 martie 1898, alesese un nou comitet, care era prezentat nominal, și care-l avea ca președinte pe Dimitrie Socolean, etc.

²¹ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 441–442.

baterie în Dietă. Este vorba de propunerea profesorului Isidor Martânovici, care a fost respinsă de Dietă, la 13 decembrie 1869, argumentându-se, conform celor spuse de Silvestru Morariu-Andrievici, că limba ucraineană trebuie să se dezvolte mai întâi în Galiția ca apoi să fie folosită în Dieta Bucovinei²². Argumentele lui Silvestru Morariu-Andrievici se susțineau la acea dată, având în vedere că principiile ortografiei fonetice pentru limba ucraineană au fost introduse abia în anul 1893²³. Desigur, au fost numeroase și încercările românilor de folosire a limbii lor în Dieta Bucovinei. Deputatul român Grigore Iliuț a susținut, la 12 martie 1864, o interpelare în chestiunea limbii de dezbateri în Dietă și în serviciile publice. Aceasta a fost susținută de alți 22 deputați dietali. Răspunsul guvernatorului Bucovinei, Rudolf Amadei (1862–1865), a fost că guvernul imperial se preocupă de mult timp ca slujbașii publici „și, îndeosebi, aceia care vin în nemijlocită atingere cu partidele, să cunoască limba țării”. Același rezultat l-a avut intervenția deputatului Costin în ședința Dietei, din 5 februarie 1866²⁴. Un caz asemănător este arătat de ziarul „Patria”, când, la 3/15 ianuarie 1899, deputații români au afirmat, „în mijlocul aplauzelor furtunoase ale unui numeros public care asista la ședință, că se găesc în țara lor, acasă la ei, în Bucovina lor (...). De multă vreme Dieta Bucovinei nu mai auzise discursuri rostite în limba română. Ca o protestare vie în contra deznaționalizării, unii deputați au vorbit în românește, producând o mare senzație în dietă și un indescriptibil entuziasm în numerosul public românesc din tribune”²⁵. Oratorii români invocați de autorul articolului au fost: Popovici, Vasilco, Volcinski, Flondor și Lupul. Acesta din urmă era mareșalul țării.

În ceea ce privește tipologia societăților, asociațiilor, uniunilor culturale, științifice sau politice existente în Bucovina, putem afirma că acestea se deosebesc prin obiective, număr de membri, bază materială și modalități de desfășurare a activității proprii sau în colaborare cu alte formațiuni similare, aparținătoare aceleiași etnii ori ale altora din Bucovina sau din afara ei. În acest din urmă caz sunt des invocate colaborările realizate de societățile culturale ucrainene din Bucovina cu cele ale conaționaliilor lor din Galiția sau Ucraina nipreană. Acest fenomen a contribuit la așa-zisa formare a „conștiinței ucrainene a bucovinenilor”²⁶.

Dacă unele s-au dovedit a fi efemere, alte societăți au continuat să existe pe lungi perioade de timp, unele până în preajma celui de-al doilea război mondial.

²² A. Jukovski, *op.cit.*, p. 44.

²³ V. M. Botuşanski, *Uvverjdenia naționalinoy samosvidomosti bukovânskîh ukrainșev (II pol. XIX – pociat. XX st.)*, în *Materiali III*, p. 13.

²⁴ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 113–114.

²⁵ „Patria”, III, 3/15 ianuarie, 1899, p. 2; 6/18 ianuarie, p. 1.

²⁶ V. M. Botuşanski, *op. cit.*, p. 12.

Societățile studențești sunt cele care, prin ritmicitatea manifestărilor, durata de existență și tradiția culturală pe care au format-o și impus-o în conștiința contemporanilor, sunt cele mai reprezentative din Bucovina istorică. Administrația austriacă interzicea studenților să participe la activitatea organizațiilor cu caracter politic. Permisul pentru înființarea unei societăți studențești era acordat numai în cazul în care statutele acesteia menționau, în mod expres, caracterul ei apolitic. În acest context trebuie să remarcăm faptul că, după procesul „Arboroasei”²⁷, încheiat în februarie 1878, autoritățile austriece devin mai circumspecte în chestiunea societăților culturale românești, fapt concretizat și printr-o mai atentă supraveghere a acestora. Supravegherea se contura ca o preocupare mai insistentă în condițiile când România își cucerise independența și se afirmase în relațiile internaționale în mod suveran.

Cele mai cunoscute societăți studențești din Ducatul Bucovinei, pentru austrieci, au fost: „Austria” (1875–1918), „Lesalle” (1875–1918), „Gothia” (1876–1930), „Allemania” (1877–1938). Pentru studenții germani: „Arminia” (1877–1938), „Theutonia” (1903–1938) și „Franconia” (1903–1938). Societatea catolică „Unitas” (1891–1906) nu avea un caracter național. Societățile studențești românești, de la Cernăuți, au fost cele mai bine apreciate în epocă și se remarcă prin impactul deosebit asupra celorlalți studenți și asupra românilor din diferite straturi sociale. Acestea au fost: „Arboroasa” (1875–1878), „Junimea” (1878–1938), „Bucovina” (1880–1938), „Academia Ortodoxă” (1884–1938), „Dacia” (1905–1938), „Moldova” (1910–1938). Societățile studențești organizate de ucraineni au fost: „Sojuz” (1875–1921), „Zaporoje” (1909–1938), „Cemomore” (1913–1938), „Sicz” (1902), „Moloda Ukraina”, Academia Obștească din Cernăuți „Carpați” a moscovitilor²⁸. Societăți studențești poloneze erau: „Ognisko” (1875–1940) și „Lehia” (1910–1938). Societățile studenților evrei au fost: „Hasmoneea” (1891–1938), „Zephirah” (1897–1938), „Hebronia” (1899–1938), „Humanitas” (1900–1918), „Emunag” (1903–1938), „Hetid” (1918–1938)²⁹. Societățile studențești se deosebeau între ele și prin ținută deosebită, portul emblematic al culorilor naționale, faptul că fiecare avea un imn al său și respectau, în mod deosebit, codul onoarei. Societățile studențești aveau ca scop și sprijinul material al membrilor lor, împlinirea unor obiective cultural-naționale³⁰ sau de „iluminare culturală”, precum și aprofundarea cunoștințelor științifice dintr-un domeniu sau altul al cunoașterii umane.

²⁷ C. Loghin, *op. cit.*, p. 203–204.

²⁸ ASRC, fond 3, inv. 1, d. 7417, f. 3, se menționează că această societate studențească era condusă de Vladimir Pavliuk, Leon Semaka și Leon Tobylevici, în anul 1898.

²⁹ *Cerniveșkii Universitet, 1875–1995. Storânkî istoriy*, Cernivți, Ruta, 1995, p. 31–32 (capitol semnat de V. M. Botușanski).

³⁰ Dovadă că obiectivele societăților studențești erau cele ale întregului neam, căruia le aparțineau tinerii respectivi, ne-o furnizează Ilie Dugan care afirma că întreaga populație simpatiza cu tinerii „arboroseni” judecați de autoritățile austriece, iar boierul Dimitrie Neculiță-Popovici, din Stupca, „oferise întreaga sa avere ca garanție pentru eliberarea din prevenție până la judecarea

Societățile cultural-naționale sporesc continuu, ca număr și importanță, pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul secolului al XIX-lea și de începutul secolului al XX-lea. Activitatea acestora este diversă, de la opera de luminare culturală a membrilor lor și până la organizarea unor acțiuni cu caracter cultural-național, în chestiuni de importanță majoră – ce priveau etnia respectivă. Ca de exemplu: chestiunea Fondului Religionar Ortodox din Bucovina, convocarea congresului bisericesc, înființarea unei episcopii ortodoxe la Cozmeni, politica școlară a autorităților din Ducat, portul culorilor naționale de către români.

Dacă unele societăți au avut o existență efemeră, și aceasta legată de vreun moment cultural sau politic mai mult sau mai puțin trecător, trebuie să remarcăm că au fost unele societăți cu existență durabilă, care au determinat un adevărat fenomen cultural-național în jurul lor. Este vorba de Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina – operă culturală și națională a boierilor Hurmuzăchești și a intelectualilor români din Bucovina influențați de Aron Pumnul³¹. Activitatea acestei societăți se identifică cu însăși lupta de supraviețuire a românismului în spațiul fostei Bucovine. Remarcabil este faptul că, prin mijloacele materiale pe care le poseda, această societate culturală a susținut 35 de fundații culturale și naționale diverse, a susținut efortul românilor de dezvoltare a învățământului românesc din Bucovina și a intensificat legăturile culturale și naționale cu românii din celelalte teritorii înstrăinate sau din Regat. Președinții, vicepreședinții și secretarii ei au fost unele dintre cele mai cunoscute personalități ale Bucovinei istorice: Gheorghe Hurmuzachi, Alexandru Hurmuzachi, Mitropolitul Silvestru Morariu, Miron Călinescu, Dionisie Bejan, Mitropolitul Vladimir de Repta, Iancu Flondor, Sextil Pușcariu, Constantin Loghin, Grigore Nandriș.

Pentru că Bucovina prezenta caracteristicile unei societăți în care existau „trei lumi paralele”³², „bătălia” societăților cultural-naționale s-a dat mai ales la

celor 5 arestații”. Vezi Ilie Dugan, *Istoricul Societății Academice Române „Junimea” din Cernăuți. Partea întâia: Arboroasa (1875–1877)*, București, Editura Socec, 1930, p. 27. „Arboroasa”, „Junimea”, „Bucovina”, „Academia Ortodoxă”, „Dacia” și „Cercul Arboroasa” – iată școli în care se dezvoltă sentimentul național, dragostea pentru patrie și popor, sentimentul unității întregii suflări românești, ideea de a munci pentru binele poporului – virtuți fără de care istoria nu ar scrie pagini glorioase atât pentru trecutul cât și pentru viitorul nostru”, scrie Orest Tofan în *Societățile academice din Bucovina (1875–1938). Scurtă privire istorică*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, p. 327.

³¹ I. Negură, *Societatea pentru Cultură și Literatura Română în Bucovina*, în „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, IV, 1977; Grigore Nandriș, *Din istoria Societății pentru Cultură. Centenarul. Cernăuți – 1862–1962, New-York, Basarabia și Bucovina*, Londra, Editura Societății pentru Cultura și Literatura Românilor din Străinătate, 1962; Vladimir Trebici, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (125 de ani de la înființarea ei)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Județean”, XIII–XIV, 1986–1987.

³² Radu Grigorovici, *Trei lumi paralele, „Analele Bucovinei”*, III, nr. 1, 1996, p. 83–109.

sate³³, unde etnicul își păstrase caracteristicile de bază, dar trebuia adus la o conștiință națională superioară sau recuperat din starea de deznaționalizare care se petrecuse, mai ales, în partea dintre Prut și Nistru. Societăți care și-au îndreptat cu prioritate activitatea spre lumea satelor au fost: Societatea pentru Cultură, Societatea Doamnelor Române, Academia Ortodoxă, Dacia, Asociația Corpului Didactic, Școala Română, Junimea, Societatea Mazililor și Răzeșilor din Bucovina.

Ucrainenii sau rutenii din Bucovina, din ce în ce mai numeroși către sfârșitul secolului al XIX-lea, ca urmare a politicii imperiale austriece de sprijinire a acestui element etnic, s-au manifestat, în calitatea lor de „subiect care participa la soluționarea destinului acestui pământ”³⁴, după anii 1880. Dar curentele moscofil și poporanist (naționalist) se resimțeau și-n Bucovina de prin anii 1860–1870. Reprezentanții de marcă ai „moscofiliei” fiind până în anii 1880: frații Gherovski, E. Kozak, Gr. Kupceanko și K. Bohatâreț. Intensificarea vieții național-culturale a ucrainenilor din Bucovina³⁵ a fost determinată și de venirea la Cernăuți a galițienilor Ștefan Smal-Stocki, Osip Macovei, Miron Corduba, Vasăli Sâmovici și Zenon Kuzelea. Aceștia din urmă s-au remarcat prin susținerea curentului naționalist. Istoriografia ucraineană contemporană considera că naționalismul ucrainean a fost fundamentat prin „scrierile” lui B. Grincenko, intitulate *Scrisori din Ucraina nipreană*. Acestea au fost publicate în anii 1892/1893 și formulau ideea reuniunii tuturor pământurilor ucrainene într-un singur stat. Societățile politice „Ruska Besida” și „Ruska Rada” au fost înființate la sfârșitul deceniului al șaptelea, fiind dominate de „moscofilii”.

Anii 1883–1884 sunt considerați ca determinanți pentru începutul mișcării de „renaștere” națională a ucrainenilor din Bucovina. Poporanistii Maxim Mihailek, Irotei și Justin Pituleak, Ivan Tâminski, Omelian Popovici, au reușit să preia conducerea societăților „Ruska Rada” și „Ruska Besida”. Efectele acestei schimbări au fost resimțite prin preocuparea pentru dezvoltarea învățământului în limba ucraineană, a presei rutene din Bucovina (1885 – bilunarul „Bukovâna”, devenit din 1892 săptămânal, și, între 1895–1910, cotidian), ridicarea nivelului general de cunoaștere al populației rutene de la sate („societăți de lectură”), dezvoltarea legăturilor culturale cu ceilalți slavi din Galiția și din Rusia. Pe linia aceluiași preocupări s-au situat și societățile ucrainene din Bucovina ca

³³ Emilian Dan-Petrovici, *Aspecte ale activității societăților cultural-naționale românești din Bucovina în lumea satelor*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, p. 328–340; idem, *Repertoriul societăților cultural-naționale românești din Bucovina (1848–1918)*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XX, 1993, p. 219–238.

³⁴ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 21.

³⁵ În rapoartele autorităților austriece data înființării societății „Ruska Rada” este 31 august 1870, cf. ASRC, fond 3, inv. 1, d. 6055, f. 40a. „Ruska Besida” a fost înființată în 1869 și era subvenționată de stat, scria „Gazeta Bucovinei”, V, nr. 10, 2/14 februarie 1895, p. 1. Aceeași publicație scria că în anul înființării Societății „Ruska Besida”, Irotei Pihuleac era elev la Școala Reală din Cozmeni. Acesta a studiat la Viena pe spesele acestei societăți.

Ruska Școla, Ukrainska Școla, Sojus și Sicz³⁶. Dacă adăugăm la societățile culturale și politice însoțirile economice („Ruska Kasa”) și agricole („Selianka Kasa”) – avem în mare o imagine a politicii de afirmare a identității ucrainenilor din Bucovina, care, prin eforturile lor culturale, economice și naționale, se contrapuneau eforturilor românilor bucovineni. De aici și o anume politică de alianțe a rutenilor cu germanii, evreii și polonezii, în primul deceniu al secolului al XX-lea („Uniunea liber cugetătoare” – 1904), pentru edificarea întâietății lor politice în Dieta Bucovinei, în Consiliul Școlar al Țării și pentru ruperea Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei în două și crearea episcopiei ortodoxe de Cozmeni, pentru credincioșii ruteni.

În timp ce naționaliștii ucraineni precum Iurii Fedkovici, vorbeau despre „drepturile lor istorice” asupra Bucovinei, „moscofilii”, grupați în societatea „Carpați”, solicitau înființarea unei universități – în imperiul austriac – cu limba rusă de predare, iar până atunci solicitau catedre de istorie, drept, limba și literatura rusă – la Universitatea din Cernăuți. Ei considerau că viitorul Bucovinei trebuia să se regăsească într-o „Mare Rusie” de la Carpați la Kamciatka.

Alături de societățile cultural-naționale românești și ucrainene au funcționat în Bucovina istorică și societăți, asociații sau uniuni ale germanilor, polonezilor („Dom Polski”), evreilor și armenilor. Numărul acestora a fost însă redus, ca și al comunităților pe care le reprezentau. Acestea au contribuit la îmbogățirea peisajului cultural-etnic al fostei Bucovine, care, cu toate acestea, continua să rămână „țara clasică a trecutului românesc”.

Résumé

L'auteur analyse des questions concernant l'affirmation de l'identité nationale et l'organisation politique et culturelle des nationalités dans le cadre institutionnel de la Bucovine autrichienne dans la deuxième moitié du XIXe siècle.

³⁶ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 73–75.

ASPECTE ALE PROBLEMEI MINORITĂȚILOR NAȚIONALE ÎN BUCOVINA ISTORICĂ ÎNTRE ANII 1918 ȘI 1940 (II)

ȘTEFAN PURICI

La mijlocul anilor '20 ai secolului al XX-lea, pe arena politică românească apare un puternic partid de opoziție – Partidul Național Țărănesc – care a încercat să profite de toate neajunsurile și greșelile comise de guvernarea liberală pentru a acumula un puternic capital politic în vederea preluării conducerii statului. Față de Partidul Național Liberal, țărăniștii preconizau o structură mai democratică a regimului politic existent în România și o respectare mai mare a regimului parlamentar și constituțional. Pentru a ajunge la putere, ei au folosit din plin și nemulțumirile, mai mult sau mai puțin întemeiate, ale minorităților naționale față de guvernarea liberală. Pierderea sprijinului popular de către liberali în Bucovina era recunoscută chiar de ziarul „Glasul Bucovinei”, care promova ideile Partidului Național Liberal. Astfel, într-un editorial se afirma: „Nu ne iubesc ucrainenii, care prin reprezentanții lor «independenți» în parlament ne înfățișează ca pe cei ce le-am făcut cel mai mult rău”, nu ne iubesc germanii, „ne acuză în presă și în parlament că am fi lovit în interesele lor culturale”¹.

La începutul lui 1928, partidele minorităților naționale din Bucovina au fost puse în fața dilemei referitoare la o iminentă colaborare electorală cu țărăniștii. Trebuie subliniat faptul că în Bucovina practic fiecare etnie era reprezentată în mai multe partide, care se deosebeau prin opțiunile lor politice. În același timp, Partidul Social-Democrat din Bucovina era un partid multinațional și era compus din secțiile (fracțiunile) română, germană, evreiască (Bund), ucraineană și poloneză. În baza documentelor de arhivă se poate urmări evoluția poziției fracțiunilor față de alianța cu țărăniștii.

La 5 februarie 1928, în Casa Muncitorilor din Cernăuți, a avut loc o întrunire a secției ucrainene a Partidului Social-Democrat. Șefii partidului, Teodor Roznovanu și Iacob Pistiner, au criticat vehement Partidul Național Liberal și au anunțat asistența că P.S.D. a decis să se alieze cu P.N.Ț. în apropiatele alegeri. Liderii fracțiunii, Rusnak, Halițkii și Stasiuk, au ținut discursuri în limba lor maternă, concluzionând că „guvernul liberal are intenția să românizeze poporul

¹ „Glasul Bucovinei”, 16 ianuarie, 1929, p. 1.

ucrainean” și au făcut apel la cei prezenți „să lupte pentru dreptate și pentru a înlătura guvernul prezent”².

O nouă adunare a fracțiunii social-democrate ucrainene, dar de această dată cu un caracter de masă (peste 3000 de săteni, tineri și câțiva muncitori din Cernăuți), a avut loc la 17 aprilie 1928. Acum oratorii au supus criticii și Partidul Țărănesc care „de asemenea este un fel de partid burghez și capitalist”³, dar linia de susținere a P.N.Ț. împotriva P.N.L. n-a fost abandonată⁴. Agitatorii social-democrați, împreună cu cei țărăniști, au colindat, în vara și toamna lui 1928, comunele Bucovinei bântuite de criza porumbului, promițând că, în cazul dacă vor învinge în alegeri, „vor acorda ajutoare bănești și alimente (porumb)”⁵. La 9 noiembrie 1928 a avut loc o ședință intimă a liderilor P.S.D. în cadrul căreia s-a dezbătut poziția partidului în apropiatele alegeri. Potrivit relatărilor, unii „au strigat: «Să ne unim cu național-țărăniștii»”, alții – adepții lui Stasiuk și Halițkii – „au strigat: «nu vrem național-țărăniștii, sunt burjui ca și liberalii»”, ceilalți – partizanii liderilor Bund-ului, M. Stroch și I. Reich – „au strigat: «vrem să ne unim cu Unitarii!»”⁶.

La 29 noiembrie 1928, o parte însemnată a membrilor P.S.D. a părăsit partidul din cauza alierii acestuia cu național-țărăniștii. Conducerea social-democraților avea să constate, la 2 decembrie 1928, că 1016 socialiști numai din Cernăuți, suburbii, Sadagura și Rohozna „au părăsit partidul și au trecut parte la sindicatele unitare și parte la Blocul Muncitoresc-Țărănesc”. Aproape întreaga fracțiune ucraineană, în frunte cu conducătorii ei, a trecut la Bloc, iar o mare parte a secției germano-austriece, în frunte cu R. Gaidosch, a trecut la Unitari⁷.

Peste puțin timp, după preluarea guvernării și victoria în alegerile parlamentare a P.N.Ț., unul din liderii P.S.D., T. Roznovanu, avea să constate la 5 ianuarie 1930 că național-țărăniștii nu s-au ținut de promisiunile făcute și, din această cauză, social-democrații bucovineni nu-i vor susține în alegerile comunale și județene⁸.

P.N.Ț. a încercat, totuși, să modifice atitudinea guvernului față de situația și doleanțele minorităților naționale. La 29 decembrie 1929 a fost aprobată o ordonanță ministerială care prevedea ca, în școlile în care majoritatea elevilor era de origine ucraineană, să fie introduse, în clasele inferioare, câte 8 ore de ucraineană (șase ore de limbă și două de religie ortodoxă) și, în clasele superioare, câte 6 ore (patru de limbă și două de religie)⁹.

² Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (ASRC), fond 38, inv. 2, d. 1248, f. 22–22v.

³ *Ibidem*, f. 65–65 v.

⁴ *Ibidem*, f. 98.

⁵ *Ibidem*, f. 138v, 139–139 v.

⁶ *Ibidem*, f. 169.

⁷ *Ibidem*, f. 177, 186–186 v.

⁸ *Ibidem*, f. 302.

⁹ A. Jukovskii, *Istoria Bukovini. Ciastâna druha pislia 1774 r.*, Cernăuți, Ceas, 1994, p. 151.

Potrivit relatărilor Ecaterinei Bobiak-Hrušovska, din satul Banila pe Ceremuș, raionul Vijnîța, regiunea Cernăuți, tatăl ei – ucrainean –, în perioada interbelică, a fost membru al P.N.Ț. Odată cu venirea partidului la putere, tatăl ei a fost ales în postul de primar al comunei. El a dobândit permisiunea de a sărbători aniversările poetului național ucrainean Taras Șevcenko, a înființat în comună o sală de lectură, a invitat de multe ori în sat corul ucrainean din Cernăuți¹⁰.

Guvernul P.N.Ț. a primit din partea minorităților etnice un șir de petiții cu doleanțele lor național-culturale. Astfel, Consiliul Național German din Cernăuți a înaintat, la 3 ianuarie 1929, un ultimatum alcătuit din 13 revendicări, cerând de la autorități „împlinirea lor fără întârziere încă înainte de a se regula pe cale de lege problema minoritară în România”¹¹. Doleanțele germanilor din Bucovina se refereau la „imediată restabilire a școalelor și a claselor germane din școlile primare desființate de guvernul liberal în 1927/1928; revocarea tuturor puterilor didactice care nu cunosc limba germană și înlocuirea lor prin învățători de naționalitate germană; abrogarea art. 132 din legea învățământului secundar din 15 mai 1928 (examenul profesorilor neromâni); acordarea imediată a dreptului de publicitate pentru cele două licee germane particulare din Cernăuți și Rădăuți; subvenționarea școalelor particulare confesionale în anul școlar 1928/1929 (școli primare și secundare); ocuparea de către un german a catedrei de limba și literatura germană de la Universitatea din Cernăuți; abrogarea dispoziției din lege cu privire la oprirea spectacolelor la Teatrul Național din Cernăuți în altă limbă decât cea a statului; desființarea taxelor mărite pe spectacolele la teatrele minorităților (...)”¹².

Politica de românizare a Bucovinei, în special excesele acesteia, a provocat proteste din partea etniilor minoritare. Astfel, la 1 ianuarie 1922, la Cernăuți, a avut loc o demonstrație a studenților evrei. La 16 iulie 1922, în Casa Populară Ucraineană, la inițiativa fracțiunii ucrainene a P.S.D. din Bucovina, a avut loc o adunare a reprezentanților satelor ucrainene din ținut¹³. Participanții au adoptat o rezoluție prin care protestau împotriva procesului de românizare a Bucovinei¹⁴.

Multe dintre protestele înaintate erau insuficient întemeiate și nu țineau cont de faptul că autorii lor au devenit cetățeni ai României și era firesc ca, în locul limbilor germană, maghiară, rusă etc., în viața publică să fie introdusă limba română. În ceea ce privește menținerea stării de asediu în zona dintre Prut și Nistru, acest fapt a fost condiționat de nenumăratele incursiuni ale bolșevicilor de peste Nistru – mai ales în anii '20 ai secolului al XX-lea –, de intensa pro-

¹⁰ „Ceas Vecirni” (Cernăuți), 10 ianuarie, 1993, p. 3.

¹¹ „Glasul Bucovinei”, 10 ianuarie 1929, p. 2.

¹² *Ibidem*.

¹³ „Vorwärts” (Cernăuți), 23 Jul. 1922.

¹⁴ „Bukovânske Visti” (Cernăuți), 25 ianuarie, 1995, p. 3.

pagandă comunistă însoțită, deseori, de cea iredentistă, de necesitatea menținerii ordinii și liniștii publice și n-a împiedicat, în pofida unor restricții suplimentare, desfășurarea firească a activităților culturale și spirituale ale minorităților etnice.

Un document de la mijlocul anilor '30, elaborat în sprijinul organelor de poliție și siguranță, specifică „curente care pun în pericol siguranța și liniștea statului:

- de stânga: socialismul;
- de extremă stângă: comunismul;
- de extremă dreaptă: Legiunea Arhanghelul Mihail, Liga Apărării Naționale Creștine și hitlerismul;
- de tendințe diferite: iredentismul, sectele religioase¹⁵.

În partea de nord a țării, în perioada interbelică, au fost prezente, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate aceste curente. Dacă unii români bucovineni au fost atrași într-o oarecare măsură de socialism (social-democrație), mai puțin de comunism, au sprijinit Legiunea Arhanghelul Mihail, L.A.N.C. sau, o parte infimă, au fost atrași de unele secte religioase, atunci minoritarii au fost simpatizanți ai socialismului și comunismului (persoane din rândul evreilor, germanilor, ucrainenilor, polonezilor ș.a.), ai hitlerismului (o parte a etniei germane) și iredentismului (naționaliștii și o parte din comuniștii ucraineni, unele persoane din sânul etniei poloneze etc.). Deoarece aceste curente reprezentau un potențial pericol pentru siguranța statului, ele s-au aflat sub o supraveghere vigilentă a autorităților române.

La începutul anilor '20, organele Serviciului de Siguranță apreciau că, „dintre toate curentele minoritare, cel mai important din punct de vedere politic din regiunea noastră este cel ucrainean sau rutean (...). De la venirea românilor [la] 11 noiembrie 1918, elementul rutean a început a se grupa în diferite fracțiuni ca petliuriști, petrușeviști, social-moderați, comuniști etc. Toți însă au la bază formarea unui Stat Ucrainean cu alipirea părții de nord a Bucovinei, începând de la malul stâng al Siretului, și dacă intelectualii lor sunt divizați, aceasta e numai asupra modului cum cred ei că vor putea îndeplini mai bine și mai repede acest ideal¹⁶.

În pofida faptului că aceste curente au organizat diverse manifestări anti-românești, constituind o anumită amenințare la adresa regimului constituțional din România – din care cauză s-au și aflat sub o supraveghere atentă a organelor de poliție, siguranță și jandarmerie – instituțiile statului au acționat în cadrul legislației în vigoare, iar pedepsele, la care erau condamnați cei implicați în activități subversive, erau relativ nesemnificative. Demonstrațiile, mitingurile, adunările se desfășurau sub paza organelor de poliție, care nu permiteau să fie încălcate prevederile legii. Ziarul „Vorwärts” – de orientare comunistă – menționa că,

¹⁵ ASRC, fond 38, inv. 2, d. 600, f. 4–4v.

¹⁶ *Ibidem*, d. 625, f. 2, 4–4v.

în Bucovina, „până la 1 august 1929, nu s-a bătut nici de către poliție și nici de către Siguranță”¹⁷.

Activitățile subversive – cele de extremă stângă sau extremă dreaptă – au fost, în mare parte, sprijinite material și ideologic sau dirijate din afara țării. În acest sens, s-au evidențiat Cominternul, Comitetul Ajutorului Roșu Internațional cu sediul la Viena¹⁸, diverse organizații comuniste, revizioniste, sioniste, naziste etc. Astfel, la începutul lui septembrie 1928, la Cernăuți, a sosit un oarecare prof. B. Kohn din Viena, care a criticat aspru conducerea P.S.D. din Bucovina, subliniind că „Viena cheltuiește pentru Cernăuți mari sume de bani și nu se face nimic, se lucrează moale și dezinteresat pentru cauza comună și pentru revoluție”¹⁹. Numai în perioada ianuarie–august 1928, P.S.D. a primit sprijin financiar extern în valoare de 5.000 \$ „de la prietenul ocazional Sehor din Cernăuți”; 8.000 \$ „de la vienezul Lehrer”; 10.000 \$ de la „Fondul anonim B.H.V. (Berliner Hilfs Verein)”; 5.300\$ s-au primit din Odesa „prin banca Joint” din Cernăuți; „pe adresa Chilișinschi, cec Odesa 1.000 \$ ”; 3.800 \$ „prin Sconto Bank Berlin”²⁰.

În același timp, minoritățile etnice au beneficiat de dreptul de a apela la opinia publică internațională, iar autoritățile române nu le-au pus piedici în acest plan. Astfel, I. Pistiner, L. Kohut, V. Zalozetkii, K. Krakalia ș.a. au participat la diverse congrese și întruniri internaționale, expunându-și propriile opinii privind situația minorităților din România. Reprezentanții etniilor din Bucovina, ca și cei din întreaga țară, au înaintat numeroase petiții și memorii pe adresa diverselor foruri internaționale²¹.

Anii '20 și '30 ai secolului al XX-lea au rămas în istoria României drept o perioadă de înflorire și progres a poporului român pe plan cultural și spiritual. Paralel, cu multiple interferențe cu cultura românească, s-a dezvoltat și viața culturală a minorităților naționale. În capitala Bucovinei istorice, de pildă, și în anii '30, pe lângă o multitudine de publicații în limba română, apăreau gazete și reviste în limbile minorităților, funcționau teatrele evreiesc, german, ucrainean, polonez; scriau și erau publicați scriitori, poeți, oameni de știință de origine neromânească.

La Cernăuți, spre exemplu, funcționau, la începutul lui 1934, două teatre ucrainene care au efectuat turnee prin întreaga Bucovină și Basarabie. Piesele puse în scenă purtau un caracter istorico-național, propagându-se tradițiile populare, portul național ucrainean, eroismul cazacilor zaporojeni în luptele lor pentru Ucraina, purtate cu turcii, tătarii, polonezii, erau condamnați trădătorii nea-

¹⁷ „Vorwärts”, 10 ianuarie 1930; ASRC, fond 38, inv. 2, d. 56, f. 11v.

¹⁸ ASRC, *loc cit.*, d. 424, f. 12, d. 550, f. 24.

¹⁹ *Ibidem*, d. 1248, f. 143.

²⁰ *Ibidem*, f. 143–143v.

²¹ Cf. *Minoritățile naționale din România 1918–1925. Documente*. Coordonată de I. Scurtu și L. Boar, București, Arhivele Statului din România, 1995, p. 451–453, 698–702; A. Jukovskii, *op. cit.*, p. 113–114.

mului etc.²². În plus, în comunele bucovinene activau și coruri și trupe teatrale ale diverselor societăți național-culturale²³. Serbările polonezilor, de pildă, care se desfășurau în Casa Polonă, erau inaugurate cu intonarea imnului regal românesc și a imnului național polonez²⁴.

Sunt simple speculații afirmațiile care circulă în presa ucraineană contemporană din regiunea Cernăuți, de tipul: în perioada interbelică „ocupanții români au nimicuit toate realizările în domeniul culturii cu care se mândreau ucrainenii bucovineni”²⁵; învățătorii ucraineni erau îndepărtați din funcții în cazul în care nu se declarau de origine etnică română; dacă cineva încerca să vorbească în ucraineană într-un magazin sau în alt local public, acesta, în cazul când nu era bătut, era, cel puțin, întrebat: „Ce vorbești porcește?”. Se mai susține că în sate se aflau în permanență jandarmi care în cazul când întâlneau pe cineva noaptea, îl băteau bine. Putea oare, în acele condiții, ucraineanul din Bucovina – sunt interogați cititorii – să viseze la o societate ucraineană cu numele lui Taras Șevcenko?²⁶.

Potrivit dosarului referitor la activitatea desfășurată în anii '20 ai secolului nostru de către societatea culturală Bukovânskkii Kobzar*, întemeiată în anul 1920, aceasta a organizat festivități de comemorare a lui Taras Șevcenko (1921–1929), Iu. Fedkovici (1923, 1928), în cinstea scriitoarei O. Kobâleanskaya (1922, 1927), precum și numeroase serate muzicale, piese de teatru etc.²⁷.

În general, în Cernăuți, în prima jumătate a anilor '30, activau 57 de societăți național-culturale, religioase, științifice și sportive evreiești, 16 societăți germane, 12 ucrainene, 8 poloneze, cărora li se adăugau trei societăți academice studențești ale etniei evreiești, trei germane, două poloneze și una ucraineană²⁸.

Anii '30 ai secolului al XX-lea au reprezentat, pentru Europa, perioada de avânt a mișcărilor de extremă dreaptă sub impactul direct și indirect al fascismului și nazismului. În România, odată cu eșecul alternativei democrat-țărăniște, la începutul deceniului al patrulea începuseră să prolifereze diverse grupări extreme și profasciste.

Minoritatea germană din România, destul de numeroasă, se transforma într-un amenințător cap de pod al influenței naziste. Uniunea Germanilor din Bucovina a ținut, la 11 iunie 1932, în Casa Germană din Cernăuți, o adunare generală care a pus în discuție poziția organizației față de nazism. Prof. Lebuton a prezentat referatul *Mișcarea național-socialistă și mișcarea germană din afara*

²² ASRC, *loc cit.*, d. 625, f. 15v, 17–17v.

²³ „Cernivți”, 3 Iăstopada, 1995, p. 4.

²⁴ ASRC, *loc cit.*, d. 554, f. 38.

²⁵ „Bukovânske Vice”, 25 bereznia, 1995, p. 3.

²⁶ „Ceas”, 25 grudnia, 1992, p. 4.

* Kobzar este chiar numele dat de ucrainenii poetului lor național Taras Șevcenko.

²⁷ ASRC, *loc cit.*, d. 359, f. 1–116.

²⁸ *Ibidem*, d. 44 lb, f. 7–12v.

hotarelor Germaniei. Generalizând opiniile exprimate, adunarea a constatat că „mișcarea germană internă (din România – n.n.) urmărește aceeași țintă ca și programul național-socialist și nu poate fi vorba de o nouă mișcare, așa că Uniunea Germanilor se declară solidară cu mișcarea național-socialistă, afară de problema evreilor, care, din punct de vedere a politicii practice a germanilor, [din] afară de hotarele Germaniei, și din cauza solidarității minorităților, trebuie eliminată din programul Uniunii Germanilor”²⁹.

Din ianuarie 1933, defilările, presa și jargonul nazist păreau să facă furori în această comunitate cu un înalt nivel de organizare. O parte din germanii din Bucovina a privit cu simpatie alegerea lui A. Hitler în funcția de cancelar al Reich-ului, sperând în refacerea economică rapidă a Germaniei și în distrugerea „microbului comunist, care era să nimicească poporul german”³⁰. Organizația hitleristă, sub conducerea lui E. Landwehr de Pragenau din Cernăuți, înființată în mai 1932, a demarat, odată cu venirea la putere a lui Hitler, o puternică campanie de propagandă. Sub impactul evenimentelor din Germania, fracțiunea germană a P.S.D. din Bucovina a trecut în organizația hitleristă. Organul de presă a acesteia din urmă a fost „Der Scharfschütze”, care apărea sub conducerea redactorului O. Beck. Germanii bucovineni au căutat să stabilească o colaborare strânsă în acțiuni și idei cu membrii organizațiilor Ligii Apărării Naționale Creștine, simpatizând cu această mișcare³¹.

Infiltrarea ideologiei de extremă dreaptă în mentalul și structura de valori a unei părți a societății românești interbelice – români și minoritari – era explicată și de torentul politico-ideologic general care a acoperit, practic, întreaga Europă. Naționalismul intolerant față de diversitatea etnică și religioasă, adesea virulent, devine comportament standart pentru formațiunile politice care urmăreau obținerea sprijinului maselor. În plus, în România, ascensiunea sentimentului și limbajului ultranaționalist era stimulată de amplificarea, la începutul anilor '30, a tendințelor revizioniste, promovate cu insistență de statele care au fost înfrânte în primul război mondial. Cercetătorul Fr. Veiga observa că „euforia reușitei (reîntregirea neamului românesc – n.n.), alături de teama de a pierde totul, a dat treptat naștere unui naționalism persistent, în stare să se hrănească din el însuși până la nesfârșit. România trăia situația unui om îmbogățit peste noapte, cu aceeași amenințare de nebunie pe care o implică sărăcirea bruscă”³². Ultranaționalismul românesc urmărea înlăturarea, prin vorbă și faptă, din viața politică și economie a naționalismelor minoritare – evreiesc, unguresc, rusesc, ucrainean, german etc. – care erau apreciate drept principalii vinovați ai defi-

²⁹ *Ibidem*, d. 557, f. 1.

³⁰ *Ibidem*, d. 597, f. 6.

³¹ *Ibidem*, d. 451a, f. 2v.

³² Fr. Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919–1941. Mistica ultranaționalismului*. Traducere de M. Ștefănescu. Ediția a 2-a. București, Editura Humanitas, 1995, p. 36.

ciențelor sistemului social-economic din România. Totodată, naționalismul manifestat de una dintre părți provoca în mod inevitabil naționalismul opus. Ambele erau caracterizate prin operarea cu o logică dublă, incriminând la „alții” ceea ce se apăra și se cultiva la „noi”. Astfel, naționalismele adverse se potențau reciproc.

La începutul anilor '30 în România, inclusiv în nordul țării, ia amploare antisemitismul care, în acea perioadă, era un fenomen obișnuit în țările europene. Unul dintre principalii factori explicativi ai tensiunii dintre români și evrei a fost dezechilibrul economic și social. În România, în general, și în Bucovina austriacă și cea românească, în special, evreii s-au impus în economie și în profesiunile moderne, producând în rândurile românilor atitudini de repudiere și repulsie. Evenimentele din țările vecine – Ungaria, Rusia Sovietică –, implicarea destul de activă a unui însemnat număr de evrei în mișcarea comunistă și socialistă prosovietică, particularitățile societății românești interbelice, au alimentat încordarea interetnică.

Situația interetnică tensionată a fost accentuată, într-o anumită măsură, și de legea asanării datoriilor agricole, din 19 aprilie 1932, care declara asanabile datoriile agricultorilor către orice creditor particular, bănci și instituții de credit. Cele mai multe datorii ale agricultorilor, până în anii crizei economice inclusiv, au fost contractate la particulari, în condiții oneroase, adeseori cu scopul de a fi lichidate prin ele alte datorii sau pentru a procura bunuri necesare traiului familiei de țărani³³. La 18 iunie 1932, în Sadagura, a avut loc o adunare a unitarilor evrei care au protestat împotriva legii conversiunii agricole, fiindcă aceasta se află „în detrimentul evreilor, întrucât ei formează în majoritate grupul creditorilor”³⁴.

Aceste nemulțumiri au încercat să le fructifice național-liberalii bucovineni care, în timpul pregătirii pentru alegerile parlamentare din iulie 1932, au organizat câteva adunări electorale cu evreii în Casa Națională Evreiască din Cernăuți, Ion Nistor arătându-le celor prezenți că partidul său a lucrat întotdeauna în interesul minorităților etnice „și le-a făcut destule privilegii pe terenul național”³⁵.

Trebuie să menționăm faptul că legea asanării datoriilor agricole a fost în detrimentul nu numai a creditorilor particulari – evrei și ne-evrei –, ci și a instituțiilor de credit românești, a întreprinzătorilor prosperi, care își plasaseră economiile la bănci, și chiar a țăranilor, care nu au mai putut împrumuta bani nici chiar pentru nevoi presante³⁶.

³³ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, p. I, 1918–1933, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 372.

³⁴ ASRC, *loc cit.*, d. 559, f. 3.

³⁵ *Ibidem*, f. 9–12.

³⁶ Cf. M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 372–373.

Raporturile dintre evrei și ne-evrei deveneau tot mai tensionate, încordarea manifestându-se, întâi de toate, în rândurile studențimii de la Universitatea din Cernăuți. La începutul anului 1933, poliția cernăuțeană raporta că „în ziua de 21 ianuarie, orele 13, un grup de studenți români, trecând prin Piața Unirii, a fost atacat de un grup de studenți evrei. Intervenind poliția, ambele grupuri au fost împrăștiate, restabilindu-se ordinea. Seara, pe la orele 23, un grup de evrei lucrători au atacat în Piața Ghica-Vodă, fără nici un motiv, un grup de funcționari creștini de la Banca Națională, maltratându-i. Intervenind poliția, ordinea a fost restabilită. Cu această ocazie a fost arestat măcelarul evreu Schmeterling, asupra căruia s-a găsit un topor”³⁷.

După instaurarea regimului nazist în Germania și transformarea antisemitismului într-o politică de stat, evreii din vechea Bucovină au inițiat o amplă campanie antifascistă în presa evreiască locală și o acțiune de boicotare a mărfurilor de origine germană³⁸. Adunarea partidului evreiesc din Bucovina, care a avut loc la 5 aprilie 1933, a decis ca, pe lângă boicotarea mărfurilor germane, să fie suprimate relațiile de orice natură cu prăvăliile creștine care „vor subvenționa materialicește sau moralicește acțiunea hitleristă și cuzistă din Cernăuți”³⁹.

Încă la 29 ianuarie 1933, studențimea română din Cernăuți a ținut o adunare de protest împotriva mișcărilor semite din localitate, oficiind și un serviciu divin⁴⁰.

Liderii politici evrei, dr. M. Ebner, dr. M. Grünberg, dr. M. Reifer ș.a. la începutul lui aprilie 1933, „au hotărât strângerea de fonduri de la industriași și evrei bogați în scop de a organiza o gardă de autoapărare în contra atacurilor cuziștilor și hitleriștilor”, care urma să fie constituită din „tineretul macabist, birjari, măcelari, cizmari etc.”⁴¹.

Un nou incident a avut loc la 13 mai 1933, când șapte studenți evrei au atacat câțiva studenți români. Studenții creștini au hotărât să nu se prezinte la examene și să-i împiedice și pe studenții evrei. La 7 iunie, studențimea creștină de la Universitate a intrat în grevă, retrăgându-și cererile de susținere a examenelor înaintate anterior. În pofida presiunilor exercitate de către conducerea instituției superioare de învățământ, la 9 iunie, s-au înscris pentru susținerea examenelor: la Facultatea de Drept 44 de studenți (39 evrei și 5 creștini) și s-au retras 61; la Facultatea de Litere 35 de studenți (20 evrei și 15 creștini) și s-au retras 29; iar la Facultatea de Științe s-au înscris 50 de studenți (33 evrei și 17 creștini) fiindcă nu s-au acceptat retragerile⁴².

³⁷ ASRC, *loc. cit.*, d. 597, f. 12

³⁸ *Ibidem*, d. 45 1a, f. 2v.

³⁹ *Ibidem*, d. 597, f. 21.

⁴⁰ *Ibidem*, d. 601, f. 5.

⁴¹ *Ibidem*, d. 597, f. 22; d. 554, f. 33-33v.

⁴² *Ibidem*, d. 554, f. 37-37v, 41-42.

Tensiunea socială, combinată cu uzura guvernării național-țărăniște și cu înrăutățirea climatului de conviețuire interetnică, a adus la putere Partidul Național Liberal. Guvernul lui I. G. Duca a impus țării, din decembrie 1933, cenzura și starea de asediu, „îndreptate în special împotriva Gărzii de Fier, dar și împotriva celorlalte partide sociale, democratice sau nu, care îl puteau stânjeni”⁴³.

În toată perioada de la 1 decembrie 1918 și până la mijlocul anilor '30, societățile național-culturale au folosit fără îngădire în activitățile desfășurate limbile lor materne. Abia în anul 1936⁴⁴ se observă inițierea unei politici de impunere minoritarilor a limbii române⁴⁵. Dar această tentativă a fost parțial tradusă în viață abia după instaurarea regimului autoritar al lui Carol al II-lea, când a avut loc o restrângere a libertăților democratice.

În pofida faptului că au fost interzise toate partidele politice, au fost limitate drepturile și libertățile omului, minoritățile naționale au continuat să-și desfășoare activitățile în cadrele societăților lor culturale, religioase, sportive, au tipărit în continuare publicații în limbile materne, au organizat diverse manifestări etc. Astfel, la 27 martie 1938, societatea Bukovânskii Kobzar a organizat o reprezentare teatrală, la orele 16 și 21; în aceeași zi, societatea poloneză Gviazda și-a ținut adunarea generală⁴⁶; la 10 aprilie, societatea ucraineană Mișcianskii Hor a prezentat spectatorilor piesa istorică „Stimata doamnă Kociubei” (dar în haine obișnuite orășenești)⁴⁷; comitetul central al Organizației Sioniste a desfășurat, la 20 mai 1939, conferința „situația în Sionism și în Palestina”⁴⁸; comunitatea germană din Bucovina a ținut, la 27 august 1939, o ședință cu cântece naționale⁴⁹ etc. Revista „Voința Școalei” din 20 noiembrie 1939, nr. 23–24, a publicat o informație în legătură cu predarea limbii ucrainene în școli. În localitățile cu populație ucraineană numeroasă era prevăzută predarea, în școala primară, a câte patru ore pe săptămână de limbă ucraineană și două ore de religie în aceeași limbă, iar în școlile cu cel puțin 20% elevi ucraineni se prevedea predarea a două ore pe săptămână de limbă ucraineană și două ore de religie în limba maternă a acestei categorii de elevi. Ca facultativă, limba ucraineană a fost introdusă la Școala normală de băieți din Cernăuți, iar la Catedra de Slavistică

⁴³ Fr. Veiga, *op. cit.*, p. 196.

⁴⁴ În 1935, România, urmând exemplul Poloniei, împreună cu alte țări membre ale Micii Înțelegeri, a refuzat să se supună controlului Societății Națiunilor în materie de ocrotirea minorităților, „mai ales datorită amestecului arbitrar și insistent al statelor revizioniste în această problemă” (M. Iacobescu, *Activitatea României la Societatea Națiunilor în problema ocrotirii minorităților naționale (1919–1935)*, în *Buletinul științific al Institutului de învățământ superior Suceava. Lucrările Laboratorului de cercetări istorice*, Suceava, 1983, p. 172).

⁴⁵ ASRC, *loc cit.*, d. 699, f. 3; M. Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p. 130.

⁴⁶ ASRC, *loc cit.*, d. 769, f. 15v.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 19.

⁴⁸ *Ibidem*, d. 819b, f. 2.

⁴⁹ *Ibidem*, d. 822, f. 6.

de la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți urma să se țină cursuri și lucrări practice de limba și literatura ucraineană⁵⁰.

La 1 decembrie 1938, a fost dată publicității ordonanța Rezidentului Regal în Ținutul Suceava, Gh. Alexianu, prin care, motivându-se că „în ultimul timp, în unele regiuni ale Ținutului Suceava, unde populația evreiască este mai numeroasă, au fost semnalate numeroase incendieri ale uzinelor și clădirilor evreiești, în scopul prevenirii lor, protejării avutului obștesc, asigurării liniștii și ordinii publice”, se dispunea ca, „începând cu 1 decembrie 1938, populației evreiești din Ținutul Suceava se interzice să vorbească în magazine, ateliere, fabrici, bănci, birouri profesionale, întreprinderi industriale și comerciale, în sălile Palatului de Justiție, în Camerele de Comerț, Muncă și Industrie și în general în toate birourile, altă limbă decât cea română. Proprietarii tuturor acestor întreprinderi și instituții sunt obligați să afișeze la un loc vizibil *Vorbiți numai românește*”⁵¹.

Dintr-o notă informativă a Siguranței aflăm cum se executa ordonanța la Universitatea din Cernăuți. Potrivit acesteia, studenții români au organizat niște consfătuiri la care au alcătuit memorii ce urmau a fi înaintate rectoratului și în care erau enumerați toți studenții ucraineni care efectuau propagandă comunistă și iredentistă în cămin și printre studenți. „Întrucât sunt câțiva ruteni care continuă a vorbi rutește în cantină, luând în răs afișele rectoratului ca să se vorbească numai românește, se menționa în continuare, studenții români au hotărât ca, la o nouă încercare, să-i dea cu forța afară din cantină. Nu e exclus un scandal cu bătaii”⁵².

Prin ordinul Rezidentului Regal în Ținutul Suceava, din 9 septembrie 1933, evreilor li s-a permis ca, în zilele de sărbători de toamnă evreiești, localurile lor să rămână închise la libera apreciere a proprietarilor⁵³. În general, potrivit tabelului *Situația juridică a evreilor în perioada 1 ianuarie 1938–15 octombrie 1940*, în România, drepturile evreilor, în comparație cu perioada anterioară, n-au fost restrânse deloc în domeniile învățământului, religiei, artelor, agriculturii, comerțului și industriei, justiției, apărării naționale, lucrărilor publice și comunicațiilor. Unele restrângeri au avut loc în domeniile sănătății (au fost înlocuiți circa o sută de medici de la Asigurările Sociale), muncii (li s-a interzis să angajeze personal casnic feminin sub vârsta de 40 de ani) și finanțelor (li s-a retras dreptul de a vinde băuturi spirtoase)⁵⁴. Totuși, Guvernul Goga-

⁵⁰ Cf. M. Grigorovița, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 51.

⁵¹ ASRC, *loc cit.*, d. 355, f. 53–53v (actul reprezintă o variantă în copie în limba rusă a ordonanței date).

⁵² *Ibidem*, d. 439 b, f. 18.

⁵³ *Ibidem*, d. 818, f. 23.

⁵⁴ *Martirul evreilor din România 1940–1944. Documente și mărturii*, București, Editura Hasefer, 1991, p. 3–13.

Cuza a elaborat legea privind revizuirea cetățeniei române, sancționată de Carol al II-lea la 21 ianuarie 1938, în urma căreia aproximativ o treime din populația evreiască (225.222 persoane) și-a pierdut cetățenia, devenind apatridă în propria țară⁵⁵.

Declanșarea celui de-al doilea război mondial și desfășurarea operațiunilor militare în imediata apropiere a granițelor au făcut să crească în țară sentimentele revizioniste și iredentiste. O agitare deosebită s-a manifestat în sânul minorităților germană, evreiască și ucraineană din Bucovina istorică. Astfel, Organizația Naționaliștilor Ucraineni a inițiat o propagandă în rândul tineretului ucrainean ca „în cazul când ar fi chemați de Statul Român la o mobilizare, să lupte contra Germaniei, atunci să nu se supună, fiindcă poporul german este acela care urmărește înființarea statului ucrainean și că, chiar în războiul mondial (precedent – n.n.)”, germanii au făcut dovadă de milă și părtinire pentru ucraineni”. Concomitent, naționaliștii agitau „populația ucraineană de prin sate pentru a lupta în contra populației de origine polonă, ca drept răzbunare că sunt numai din cauza lor (statul polon) concentrați și familiile lor suferă”. Ucrainenii din România, „încurajați probabil de succesele armatei germane în Polonia, au început să folosească cuvinte de amenințare în contra populației polone și în contra evreilor, arătând că vor veni timpuri când se vor socoti, [fiindcă] germanii nu sunt departe; s-au dus timpurile ce au fost pentru voi, poporul ucrainean și-a ispășit păcatele și acuma vine rândul vostru”⁵⁶.

Pe de altă parte, în satele bucovinene a fost efectuată o puternică propagandă de către agitatorii comuniști din Cernăuți, Zastavna, Coțmani și Sadagura. Comuniștii, de asemenea, le cereau sătenilor „de a nu răspunde la incorporări, la concentrări și la diferitele operațiuni eventuale de mobilizare”. Dar comuniștii se orientau spre U.R.S.S., nu spre Germania, și urmăreau „provocări de treceri în Rusia, cum și instigarea ca, în cazul unui război cu Rusia, să nu se lupte contra armatei sovietice. Instigatorii sprijină propaganda, arătând că Rusia va recompensa pe toți aceștia, împroprietărindu-i în apropierea graniței române, pe teritoriul fostei Polonii, cu circa 5,40 hectare pământ, în raport cu influența asupra populației ce a avut-o la noi (în România – n.n.), iar în cazul când Bucovina ar fi ocupată de ruși, se va încredința acestor ucraineni funcțiuni de conducere”⁵⁷.

Deja la începutul lunii octombrie 1939, în cercurile ucrainene din Cernăuți persista zvonul că U.R.S.S. va trimite în țară agenți ucraineni care să constituie nuclee de propagandă în vederea efectuării agitațiilor în sânul populației pentru ca bolșevicii să găsească pretext pentru a se amesteca⁵⁸. Iar din noiembrie, în

⁵⁵ *Evreii din România între anii 1940–1944. Vol. I. Legislația anti-evreiască*, București, Editura Hasefer, 1993, doc. nr. 1 și 2, p. 25–36.

⁵⁶ ASRC, *loc cit.*, d. 818, f. 26.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 38.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 35.

nordul Bucovinei circulau zvonuri referitoare la superioritatea forțelor sovietice și la apropiata ocupare a Bucovinei de către Uniunea Sovietică⁵⁹. Nu este de mirare faptul că, la jumătatea lui noiembrie 1939, Regele Carol al II-lea credea că Hitler are intenția de a repeta „expediția de ocupare a minorităților, pentru a forma un stat independent în Ucraina”⁶⁰, mit susținut de către propaganda nazistă până la declanșarea războiului germano-sovietic.

Iunie 1940 a pus sfârșit pluralismului cultural din Bucovina istorică. Teritoriul ei a fost divizat, partea de nord a provinciei fiind anexată de către U.R.S.S. Bucovina istorică a fost părăsită de majoritatea coplesitoare a germanilor, ungarilor, de intelectualii de frunte ai etniilor ucraineană, poloneză, evreiască, iar cei care au jucat un anumit rol în viața politică, economică, culturală în perioada interbelică și au rămas în partea de nord a ținutului au fost lichidați ori deportați de stăpânirea sovietică.

Din cele prezentate mai sus putem trage unele concluzii. Teritoriul Bucovinei istorice ca regiune de margine a Țării Moldovei, a Imperiului Habsburgic, a României Mari, a constituit un teren de întâlnire, inițial, a lumii românești cu cea slavă, apoi, a lumii românești cu cea germană. Bucovina istorică, prin poziția sa geografică, tradițiile și nivelul de civilizație, grație sistemului democratic – cu toate carențele sale – care a funcționat în România până la finele anilor '30 ai secolului al XX-lea, n-a îngădit dezvoltarea culturală și spirituală a minorităților naționale, a înlesnit circulația ideilor, valorilor, produselor culturale și de civilizație ale românilor, germanilor, evreilor, ucrainenilor, polonezilor, armenilor, ungarilor etc. Bineînțeles, a fost un proces complex, o evoluție sinuoasă, care n-a fost lipsită de momente tensionate. Dar, în comparație cu țările vecine, în special la sfârșitul anilor '20 și în anii '30 ai secolului nostru, în România minoritățile naționale n-au fost supuse unei politici care să fi avut în vedere opresiunea acestora. Conviețuirea multiethnică, în pofida unor distorsiuni politice și spirituale, realizările culturilor și civilizațiilor românească și ne-românească din Bucovina istorică au devenit un patrimoniu al locuitorilor acestui teritoriu și ai acestui spațiu central-est-european, fenomen multidimensional care necesită investigații aprofundate.

Résumé

La deuxième partie de l'étude *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918–1940* met en lumière des aspects de la situation des minorités nationales de la Bukovine historique pendant la période 1928–1940.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 41.

⁶⁰ L. C. Gardner, *Sfere de influență. Împărțirea Europei între marile puteri, de la München la Ialta*. Versiunea românească: A. Angelescu-Boldor, București, Editura Elit, 1995, p. 65.

NUME DE SATE: MĂRĂȚĂI

ION POPESCU-SIRETEANU

Până la începutul secolului al XVII-lea, două sate purtau numele Mă ră ț ă i / M ă r ă ț e i . Unul era pe valea Bistriței, în ținutul Neamț, înglobat cu timpul în orașul Piatra Neamț, satul unde au fost vătămani Tăvuciu, Penea și Anania (*DIR. A, Mold., sec. XIV–XV, vol. I, p. 320, 341, 355*), iar al doilea pe Vaslui, numit înainte Pinos, ulterior înglobat probabil în orașul Vaslui. Aceasta a fost menționat în *DIR. A, secolului XV, vol. II, p. 165–167*, amintit și în sec. al XVII-lea (Gonța, *Locuri*, 157). Satul din Neamț este înregistrat acum în *Tezaurul toponomic*, 702, unde se precizează că astăzi este cartier al orașului Piatra Neamț; a fost numit și *Mărășeni, Mărășăii, Mărășeiul, Mărișăii*, etc. Al doilea sat a dispărut, probabil, numele purtându-i-l o moșie la 1827, 1852 (*ibidem*, 703).

Mult mai târziu, la 1634, este pomenit satul *Mărăței* de pe apa Suceavei, din care episcopul Evloghie dă jumătate surorii sale Ana. Din document (Balan, *Doc. Bucov.*, I, 209) reiese că, la anul menționării, era sat de răzeși de la care a fost cumpărat de către episcop. Era, prin urmare, un sat vechi românesc, pentru că străinii, colonizați, nu puteau fi numiți ră z e ș i . Numele este atestat și în forma M ă r ă ț ă i , apoi (la 1774) *Mărășăii*, ca după raptul austriac să apară formele grafice *Maraczeu* (= Mărățău) (1775), *Maratzey* (= Mărățai, Mărăței) (1775), *Maratzeu* (= Mărățău) (1776), *Marazei* (= Mărățai, Mărăței) (1777), *Marazeni* (= Mărățeni) (1780), *Mărișei* (1785), *Mariza* (= Marița) (1786), *Maretzey* (Marățai, Măreței) (1843), *Mareșei* (1924), *Marișei* (1899) (*Tezaurul toponimic*, 703). În *Tezaurul doc. Sv.*, doc. nr. 343, p. 138, este amintit satul după 1633, când Evloghie îl cumpără; în doc. 466, p. 168, anul 1659, când sunt menționați mai mulți martori din satul *Măreței*. În doc. 1470 și 1471, p. 485, anul 1785, este amintit satul *Măreței*. Documentul 1553, p. 507, anul 1796, îl menționează pe Gheorghe Capri din satul *Măriței* (proprietar armean). În același an, doc. 1555, p. 508, este numit același Gheorghe Capri, *baron din Mărăței*.

În secolul al XIX-lea se înființează satul *Mărășei Mici* sau *Mărășeica*, numit și *Mărișeica Mică* (*Tezaurul toponimic*, 702).

Numele vechi al satelor este Mărățai, cu varianta Mărăței, fără să știm locul accentului.

Noi credem că era accentuată silaba a doua, adică Mărățai, Mărăței (Mărățai), la baza numelui de sat stând apelativul *mărăț*, adică *amărăți*, numele topic însemnând „amărății”.

În DLR (litera M, 256) se glosează cuvântul *mărat*, adj. „(învechit și substantivizat)”, cu sensul „(om) sărman, nenorocit”, în două exemple ilustrative: *Fiile Vavilonului vai de iale măratele (Psaltirea Scheiană)* și *Fiele Vavilonului măratele (Coresi, Psaltirea a doua)*. Deoarece autorii DLR consideră că *mărat* ar veni probabil din lat. *malehabitus*, trebuie să precizăm că acest adjectiv reprezintă forma cu afereză de la *amărât*, relație pe care o stabilește foarte bine DA când, pentru *amărat* „amărât”, trimite pentru comparație la *mărat*. Tot în DA, pentru *amarnic*, se prezintă, din Moxa, varianta *márníc*: *O, marnică neascultare!* B. P. Hasdeu, în *Etymologicum*, I, 713, înregistrează varianta *amăratul* (sec. al XVII-lea).

Se pare că în limba veche a existat un infinitiv *a amără*. În scrierea citată, I, 710, Hasdeu prezintă un text mai amplu din Coresi, din care noi reținem doar cuvintele: *îndulcește și amăraște*, iar la p. 709, prezintă un citat din *Biblia* de la 1688: *amăraște plângerea și înfierbântă tânguiala*.

Precizăm aici că varianta cu afereză *mărât*, cu sinonimul *mărăcúii*, circulă la aromâni (DDA, 780), iar la meglenoromâni este cunoscut cuvântul *mar* cu sensul „amar” (Capidan, III, 182). În DOR, 319, este glosat numele de persoană *Mărat* (după Antonovici, *Doc. bârl.*, I).

Pluralul lui *mărât* este *mărăș* sau *mărăș*, forma articulată fiind *mărășăi*, deci *amărășăi*, *amărășăi*.

Prin schimbarea accentului de pe silaba a doua pe a treia, s-a ajuns la o îndepărtare severă de etimon, de la *Mărășăi*, *Mărășei* la *Mărășăi*, *Mărășei*. Este o schimbare atât gramaticală, cât și lexicală, pentru că *Mărășăi* pluralul apelativului literar *amărășii*, având acum accentul pe ultima silabă (*Mărășăi*, *Mărășei*), pare a fi un derivat cu sufixul diminutival *-ei*, cum consideră N. A. Constantinescu, în DOR, 319, când explică numele satului din Bucovina prin diminutivul *mărășel*. Această schimbare de accent, care a antrenat și alte schimbări, a avut drept cauză folosirea tot mai rară, până la dispariție, a formei cu afereză *mărăș* și a formelor articulate *mărășăi*, *mărășei*. După secolul al XVII-lea sau chiar în timpul acestui secol, vorbitorii nu au mai înțeles cuvântul *mărăș* (literar *mărășii*), care stă la baza numelui topic *Mărășăi*, din care cauză se ajunge la formele de singular *Mărășeiu*, *Mărășău*. Dispariția din vorbire a lui *mărăș* a determinat căutarea unui suport semantic pentru numele topic, fapt care se vede din variantele acestuia. Este, de fapt, o etimologie populară, fiind făcută acum o apropiere a numelui de cuvântul *măreș* (în *Măreșei*) sau de numele feminin *Marișă* (în *Mărișei*), ajungându-se chiar la un derivat ucrainizat *Măreșeica*. Forma actuală populară *Măreșeica* este contradictorie, pentru că la masculin, aparent derivat cu suf. *-ei* (*Măreșei*), se folosește articolul hotărât feminin *a*.

Satele cu acest nume vor fi fost întemeiate sau numai întărite de bejenari ardeleni așezați pe moșii boierești sau domnești, veniți în Moldova din cauza persecuțiilor sociale și religioase (vezi Meteș, *Emigrări*, 71 și urm.). Cu vremea, acești ungureni au devenit razeși, cum se vede din documentul de la 1634.

Ca și pluralul *Mărăței*, avem pluralul *Botoșanții* (= Botoșinții) (DRH. A, III, anul 1492, 221, 222) etc.

Precizăm aici că Victor Nicolae Cossaris (Cozariuc), în monografia *Dărmănești*, preia de la E. Grigorovitză, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, informații foarte importante, dar pierde din vedere să o preia și pe aceea că locuitorii ucraineni ai satelor din comuna Dărmănești, jud. Suceava, sunt coloniști din Tarnopol (Galiția), cu precizarea noastră că au fost așezați de către autoritățile austriece în locul românilor care au fugit în Moldova după răpirea nordului acestei țări românești.

În finalul acestui capitol, arătăm că varianta *Mărățeni* reprezintă un derivat de la *Mărăț* cu sufixul *-eni*, însemnând „oameni din Mărăț”. Acest plural stă la baza unui singular *mărățan/mărățean*, de la care derivă numele de persoană *Mărățeanul* (Gonșa, *Persoane*, 361, 435). Numele feminin Salomia *Mărățăeniasa* (id., *ibidem*, 589) se explică prin *Mărățăeni* cu sufixul *-easa*, sau mai sigur prin numele *Mărățăeanul* cu același sufix.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Antonovici, *Doc. bărl.*, I = Pr. I. Antonovici, *Documente bărlădene*, I, 1911.
 Balan, *Doc. bucov.*, I = Teodor Balan, *Documente bucovinene*, I, Cernăuți, 1933.
 Capidan, III = TH. Capidan, *Meglenoromânii. Dicționar meglenoromân*, București, 1935.
 Cossaris, *Dărmănești* = Victor Nicolae Cossaris (Cozariuc), *Dărmănești. Mărturii ale trecutului*, Suceava, fără editură, 1993.
 DA = *Dicționarul Academiei Române* (literele A–L), București, 1913–1949.
 DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1974.
 DIR. A. Mold. = *Documente privind istoria României*.
 DLR = *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română după 1966.
 DOR = N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.
 DRH.A. = *Documenta Romaniae Historica*, seria A, Moldova.
 Gonța, *Locuri* = Alexandru I. Gonța, *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV–XVII (1384–1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990.
 Gonța, *Persoane* = Alexandru I. Gonța, *Indicele numelor de persoane*, București, 1995.
 Hașdeu, *Etymologicum*, I = B. P. Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, București, 1972.
 Meteș, *Emigrări* = Ștefan Mateș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX*, București, 1977.
Tezaurul doc. Sv. = *Din tezaurul documentar sucevean 1393–1849*, București, 1983.
Tezaurul toponimic = *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I. *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale, 1772–1988*, partea 1, București, 1991.

Summary

This study provides historical and philological explanations for the same of a village in Bukowina, as well as for the names of the persons related to this place.

CENTRE DE OLĂRIE ÎN BUCOVINA (IV)

DRAGOȘ CUSIAC

CERAMICA DE KUTY

Pe lângă ceramica smălțuită și colorată de Rădăuți, au circulat și s-au răspândit în toată Bucovina, până la mijlocul secolului nostru, străchini și farfurii, oale și ulcioare, plăci pentru sobe, toate făcând parte din valoroasa ceramică smălțuită în unele centre galițiene, producția lor fiind cunoscută sub denumirea de ceramica „de Kutu”.

Așezarea de la Kutu a fost înființată în anul 1715, de armeni, avându-l ca prim ctitor pe negustorul armean Şiadbei, venit din Moldova și așezat pe aceste locuri împădurite, la invitația regelui Poloniei August II, în baza unui privilegiu din 18 iulie 1715¹.

Centrele de olărie din Galiția preiau producția de ceramica smălțuită, în locul Suceavei, unde această activitate stagnează, după mutarea capitalei Moldovei la Iași. Ceramica „de Kutu” era apropiată fondului cultural autohton românesc, de fapt, o continuare a ceramicii smălțuite de la Suceava, căreia îi preluase trăsăturile esențiale, îmbogățind-o cu noi elemente.

Despre această ceramică „de Kutu”, considerată când huțulă, când ucraineană, când galițiană, s-a scris foarte mult. Cert este că ea apare după înființarea de către armeni a centrului de la Kutu, fiind produsă concomitent și în alte centre galițiene, cele mai cunoscute fiind Coțmani, Kosovo, Sokal ș.a., unde s-a produs ceramică de acest gen la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea². De aici olarii sau negustorii veneau și vindeau ceramică în toate satele din Bucovina. Așa a ajuns ea să fie bine cunoscută și mai răspândită la noi.

Cel mai renumit reprezentant al acestui stil ceramic a fost Alexandru Bahminski (1820–1882), care a lucrat la Kosovo și care a învățat meseria de la tatăl său, Petru. În afară de el mai sunt cunoscuți ca olari reputați în centrele menționate și Iosif și Mihai Barnovski, Piotr Koszak, Petru Braniuc, Voloșciuc, Bilețchi și mulți alții³.

¹ Tancred Bănățeanu, *Arta populară bucovineană*, București, Artis, 1975, p. 175.

² Barbu Slătineanu, *Studii de artă populară*, București, Editura Minerva, 1972, p. 163; Vezi și T. Bănățeanu, *op. cit.*, p. 176.

³ T. Bănățeanu, *op. cit.*, p. 180.

Tehnica de prelucrare a ceramicii „de Kutý” este cea cunoscută pentru toată ceramica smălțuită și colorată, cu unele particularități specifice producției de ceramică sgrăfitată. După ce vasul modelat la roată este uscat, acesta se angobează. Peste angoba albă se conturează desenul cu un vârf metalic, în tehnica sgrăfitării, care dă liniile de culoare brun-cărămizie lutului ars, scoasă la iveală prin incizarea angobei. După sgrăfitare, vasul se arde prima dată, apoi se colorează, se amălțuiește și se arde a doua oară.

Compoziția cromatică se caracterizează prin tricomia galben, verde, brun, la care se adaugă uneori și albastrul-violet. Gama ornamentală variază de la elemente geometrice, la fitomorfe, zoo- și antropomorfe și compoziții epice, narative, reflectând aspecte de viață. În privința elementelor ornamentale se evidențiază câteva categorii, care cuprind o gamă diversificată de reprezentări: elemente geometrice de tot felul, elemente astrale, flori, plante, pești, raci, cai, cornute, animale mitico-fantastice, elemente heraldice, unelte, case, oameni, biserici etc. Interesantă este palmeta și semipalmeta, care apar pe ceramica galițiană ca o sterilizare a celei moldovenești. Un alt element este acela al reprezentării păsărilor, prin simularea penajului, cu ajutorul unor alternanțe de dungi întunecate cu altele albe. Personajele umane reprezintă țărani, ostași, ofițeri, turci, femei în diferite ipostaze, persoane în costume de epocă specifice secolelor XVIII și XIX, ceea ce localizează în timp perioada producției. Sunt scene întregi de vânatoare, de chef, de instrucție etc., pline de umor și savoare⁴.

Tancred Bănățeanu distinge trei categorii de ornamente în compoziții diferite, care sunt dictate de forma vasului respectiv: ulcior, strachină, cahlă. Ulcioarele au, cel mai adesea, forma alungită a oalelor de lapte din ceramica neagră. Compoziția lor ornamentală este simplă dar plină de armonie, având tendința de raportare simbolică a ornamentului la forma vasului. Acesta este împărțit în două registre orizontale prin care corpul este despărțit de partea superioară. În aceste două registre sunt grupate ornamente geometrice: semicercuri, triunghiuri isoscele de aceeași culoare, de obicei verde, uneori unele în registrul de sus și celelalte în registrul de jos sau alteleori invers. Întotdeauna sus, la buza, există un șir de mici ornamente semiovoidale, care, prin alternanță cromatică, dau un joc ritmic, vioi, guri vasului, proprie acestei forme ușor evazate.

Compoziția ornamentală a blidelor este meșteșugită. În centru, pe fundul străchinii, există o floare, o pasăre, un animal, o biserică sau o scenă cu un personaj uman în diferite ipostaze. Pe buza străchinii se desfășoară un șir de ornamente unghiulare sau semicercuri, cu diametrul spre centru sau alternări ale acestor două elemente, având întotdeauna între ele grupuri de liniuțe pentru susținerea ritmului. Acest sistem ornamental asigură dinamică întregii compoziții, ritmicitate care rupe monotonia liniei rotunde, se scoate și mai bine în evidență centrul compoziției, având aceleași principii cu cele ale ceramicii de

⁴ Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, p. 161–162.

Vama, din Oaş. Unele ornamente centrale sunt asemănătoare sau chiar identice cu acestea (ex. „cucoane”, floarea soarelui etc). Ornamentele de bordură sunt uneori asemănătoare la cele două categorii de ceramică (Vama și Kutu)⁵.

Plăcile de sobă, „cahlee”, cu suprafața lor continuă, plană, permit desfășurarea narativă, epică, compozițională a decorului. Din această cauză pe cahle apar cel mai adesea câte un animal (pește, rac, cornuță, pasăre) sau scene, în special cu elemente umane.

În luna august 1938, gospodarul Vasile Fundu din Marginea, colaborator mai vechi al Muzeului Etnografic din Rădăuți, a adus la acest muzeu, un „horn [sobă, n.n.] din ceramică, din anul 1855, găsit în comuna Tereblecea la gospodarul Vasile a lui Toader Rusu, care a donat acest horn Muzeului Județului Rădăuți – 1938, 20 VIII”. Redăm descrierea sumară a unora din ornamentele plăcilor care compuneau această sobă din ceramică „de Kutu”, așa cum au fost înscrise ele de către directorul Samuil Ioneț în registrul de inventar al muzeului: pajura austriacă, două cărămizi cu câte patru soldați, călăreț trâmbișând; călăreț, într-o mână sabia și în altă mână pistol, și, un câine după el (galben), cărămidă cu un cocoș, cărămidă mărginară cu un soldat cu mâna tăiată, altă cărămidă cu călăreț și câine după el (verde), una caleașcă cu boierul fumând și cu doi cai (unul galben și unul verde), una cărămidă care reprezintă doi boi moldovenești, un vânător împușcând o pasăre, călăreț care vestește începutul vânătorii sunând din trâmbișă cu un câine galben, un domn fumând din pipă, clopotar trăgând clopotele, una biserică cu cinci cruci, Maica Domnului, Sf. Nicolae, cruce cu două păsări, diavolul cu cumpăna dreptății, un muzicant cu pipă în gură, un cimpoier și un muzicant cu scripeță, ursul și ursarul jucând etc⁶. Rezultă de aici o gamă diversificată de ornamente și fantezia artistică a realizatorilor acestor plăci. Din păcate soba respectivă nu se mai află astăzi la Rădăuți, ea fiind luată de armata sovietică în toamna anului 1944, împreună cu întregul inventar al muzeului din Rădăuți⁷.

În ansamblu, această categorie de ceramică, o continuare a ceramicii sucevene dintre secolele XIV și XVI, cu aporturi creatoare proprii și specifice în fiecare din etapele sale de dezvoltare, poate fi considerată proprie și artei populare bucovinene, prin largă sa adopție și integrare în patrimoniul nostru cultural. O dovadă a acestei integrări o constituie și faptul că ceramica „de Kutu” a fost preluată și continuată la mijlocul secolului nostru și la Rădăuți de către specialistul meșter Constantin Cilibaba. Nepoții și urmașii acestuia, Florin și Marcel

⁵ Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, p. 162–163; idem, *Ceramica populară din Țara Oașului*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 25, 39 și reproducerile de vase din lucrare.

⁶ Arhiva Muzeului Rădăuți, *Registru inventar general*, 1938, p. 22–23.

⁷ Dragoș Cusiac, *Din istoria muzeografiei etnografice în Bucovina*, „Analele Bucovinei”, an. I, 2/ 1994, p. 464–470.

Colibaba, care lucrează în prezent olărie la Rădăuți, produc atât ceramică tradițională de Rădăuți, împodobită cu cornul, cât și ceramică sgrafitată, după modelul celei de la Kutu. Această categorie de ceramică se mai lucrează în prezent și de către olari din Botoșani. În Ucraina, la Kosovo din regiunea Ivano-frankovsk, de care aparține și localitatea Kutu, se produce și în zilele noastre ceramică de acest fel, meșterii olari fiind grupați în cadrul unui combinat cu profil de artă populară.

ALTE CENTRE DE OLĂRIE

Gura Humorului. În prima jumătate a secolului nostru a existat aici un atelier de olărie care a aparținut evreului Saul Schiber. El nu lucra, având meșteri angajați din alte localități, mai ales de la Rădăuți, de la Marginea sau de la Mihăileni. De aceea ceramica lucrată acolo este asemănătoare cu cea din centrele de proveniență a olarilor și nu prezintă deosebiri de fond.

De la Rădăuți au lucrat, la Gura Humorului, Ion Colibaba, tatăl lui Constantin, apoi, prin anii 1920–1926, Constantin Colibaba și sora lui, Ana Cmec. De aici, Constantin și Ana au plecat la Cernăuți, unde au lucrat olărie între anii 1926–1927. De la Ion Colibaba, care era maistru, au învățat meseria de olar localnicii Samuil Belega, Traian Andronic, Mihai Hacman și Rudolf Cleci, dar nici ei nu au lucrat prea mult aici. Prin anii 1927–1928 Traian Andronic a plecat în Germania, iar Samuil Belega și Rudolf Cleci au plecat la Cernăuți, împreună cu patronul lor, Saul Schiber. La Gura Humorului a rămas să lucreze în continuare Mihai Hacman, care și-a construit un atelier propriu. Lui i s-a alăturat Mihai Ungureanu, venit de la Mihăileni și căsătorit cu o humoreancă. Atelierul, situat în zona numită Căramidărie, s-a transformat în cooperativă după război, avându-l ca șef pe Mihai Ungureanu. A funcționat până prin anii 1952–1953, când și-a încetat activitatea⁸. Se poate conchide că ceramica lucrată în prima jumătate a secolului nostru la Gura Humorului nu are trăsături distincte, ea purtând amprenta centrelor de la Rădăuți și Mihăileni din acea perioadă.

Păltinoasa. Și aici, în apropiere de Gura Humorului, a funcționat un atelier de olărie din prima jumătate a secolului nostru până în deceniul al nouălea. Olarul Gheorghe Bodale (1906–1984) a venit din Marginea și s-a căsătorit la Păltinoasa, unde a înființat un atelier de ceramică. Lui i s-a alăturat un timp și Ambrozie Halus, venit de la Rădăuți. Aici s-a lucrat și ceramică neagră și ceramică roșie, smălțuită și colorată, asemănătoare cu cea de acest gen de la Marginea. Vasele, toate de uz gospodăresc, sunt împodobite cu cornul sau prin stropire, cu verde, alb, maro, pe fondul roșcat al vasului neangobat. Ornamentele sunt simple: linii circulare drepte sau vălurite, grupuri de linii drepte dispuse

⁸ Inf. Ana Cmec și Petru Scânteț, foști olari din Rădăuți.

perpendicular pe pereții vasului sau grupate cu altele vălurite, pe fundul străchinelor. Oalele sunt numai smălțuite. Vasele negre sunt împodobite cu piatra, ca cele de la Marginea. După moartea lui Gheorghe Bodale centrul a dispărut.

În apropiere de Păltinoasa, la *Stirigoaia* (Vârful Dealului) comuna Pârtești de Jos, a existat la mijlocul secolului nostru un atelier de olărie, înființat de Arcadie Halus, venit de la Rădăuți, care a lucrat un timp la Gura Humorului, apoi s-a căsătorit aici. El a avut un băiat, care a învățat olăria și a lucrat un timp la *Stirigoaia*, apoi la Humor. Centrul a funcționat între anii 1926–1953, producând ceramică roșie, smălțuită și colorată, asemănătoare cu cea de la Rădăuți. Aici a mai lucrat un olar cu numele de Nicanor Nicuțari⁹.

Broșteni. În anul 1916, profesorul Vasile Ciurea, întemeietorul Muzeului din Fălticeni, umblând să colecționeze obiecte pentru muzeu în localități de pe Valea Bistriței, a ajuns în cătunul Hărăroaia, situat în prelungirea comunei Broșteni. Aici, un frate al folcloristului G. T. Kirileanu, „tânărul Grigore, avea o fabrică de oale așa cum se fac și cum se caută pe Valea Bistriței. Pentru frumusețea formelor și coloritul lor, dintr-o întreagă colecție ce avusese, îi mai rămăsese numai două bucăți, care ușor mi le-a dăruit pentru muzeu”¹⁰. La un concurs de olărie, organizat la București în anul 1910, acest olar din Broșteni a obținut premiul I, în valoare de 75 lei¹¹.

Vășcăuți pe Ceremuș. Barbu Slătineanu menționează centrul de la Vășcăuți, județul Storojineț, unde, în anul 1938, se producea ceramică românească și unde existau atunci 8 olari români și 5 ruteni¹². Acolo a lucrat și olarul Heronim Melnicovschi, născut în Vășcăuți pe Ceremuș. A învățat meseria de la părinți și bunici și a lucrat acolo până în anul 1940, când nordul Bucovinei a fost ocupat de către URSS și el s-a refugiat. În 1945, a venit la Rădăuți, unde a lucrat olărie cu Petru Scânteii până în anul 1947, când s-a căsătorit la Vicșani și s-a stabilit acolo, unde și-a înființat un atelier de olărie. A lucrat în el doar 2–3 luni, deoarece oamenii din sat nu l-au lăsat să continue, zicând că „dacă arde oale din lut, se face secetă și nu plouă câțiva kilometri în jurul cuptorului”¹³.

La Vășcăuți pe Ceremuș se producea și ceramică neagră și roșie smălțuită de toate categoriile. Vasele smălțuite aveau fundul roșu, alb sau verde și erau împodobite cu cornul sau cu pensula, ornamentele constând din linii circulare drepte sau zig-zaguri, puncte, flori, asemănătoare cu cele de pe ceramica de

⁹ Inf. Ana Cmechi și Petru Scânteii; Victoria Semendeaev, Viorica Maria Pușcașu, *Centre producătoare de olărie din Moldova (secolele XVIII–XX)*, Iași, 1996, p. 28.

¹⁰ V. Ciurea, *Muzeul Fălticenilor*, Fălticeni, Tipografia și Librăria „J. Bendit”, 1934, p. 43.

¹¹ Silvia Zderciuc, Mircea Dumitrescu, *Concursul de olărie din 1908*, „Revista muzeelor”, 1/1970, p. 68.

¹² Barbu Slătineanu, *Ceramica românească*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1938, p. 196 și harta nr. 1, p. 93.

¹³ Inf. Heronim Melnicovschi, fost olar din Vășcăuți pe Ceremuș.

Rădăuți. Se făcea și ceramică sgrafitată, după modelul celei de la Kutu sau Coțmani, centrele fiind apropiate. Dintre familiile de olari cunoscute la Vășcăuți au fost trei frați cu numele Melnicovschi (Anton, Iosif și Dominic), care făceau ceramică sgrafitată, doi frați Rudnițchi, care făceau vase împodobite cu cornul și doi frați Burcovschi, care făceau ceramică neagră.

Vânzarea se făcea la Seletin, Răstoace și în alte localități apropiate, iar în zilele de joi, se vindeau în piață, la Vășcăuți. Cea mai mare vânzare se făcea direct de la ateliere, unde veneau negustori evrei și cumpărau cantități mai mari, mai ales iarna, când se transportau cu sania. Nu transportau cu căruța, existând pericolul ca vasele să se spargă. Până la război se mai făcea și la Storojineț și la Panca ceramică smălțuită și colorată, împodobită cu cornul și cu pensula.

Alte centre menționate în Bucovina. Pe lângă cele descrise, au mai fost semnalate centre de olărie la Cacica, Fălticeni, Stupca, Suceava ș.a.¹⁴. I. E. Torouțiu consemna existența următoarelor centre de olărie în Bucovina în primul sfert al secolului nostru: Cernăuți 5 olari, Câmpulung 3, Coțomani 3, Siret 1, Storojineț 4, Rădăuți 8. În total, la acea vreme, existau în Bucovina 64 de meseriași olari¹⁵.

Cercetătoarele ieșene Victoria Semendeaev și Viorica Maria Pușcașu au semnalat existența următoarelor centre producătoare de olărie în secolele XVIII–XX în actualul județ Suceava, în afara celor descrise anterior:

- *Bălinești*, comuna Grămești, semnalat între anii 1940–1944;
- *Bogata*, comuna Baia, semnalat în secolul XX;
- *Bogdănești*, semnalat ca participant la un concurs de olărie organizat la București în anul 1908¹⁶.
- *Boroaia*, semnalat la 1898 și participant la concursul din 1908;
- *Botoșana*, semnalat la 1778;
- *Boura*, Comuna Forăști, dispărut;
- *Budeni*, comuna Dolhasca, activ în 1979, unde se producea ceramică roșie și neagră;
- *Burdujeni*, (înglobat în municipiul Suceava), semnalat în prima jumătate a secolului XX, unde au lucrat olari din Marginea, Rădăuți și Mihăileni, la o cooperativă, până în anii 1950–1951, apoi dispărut;
- *Burla*, comuna Volovăț, semnalat în secolul XX;
- *Corlata*, comuna Drăgoiești, semnalat la 1778;

¹⁴ Tancred Bănățeanu, *op. cit.*, p. 118–119; Corneliu Bucur, *Meșteșugul olăritului ilustrat în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului*, „Cibinium”, 1967–1968, harta de la p. 111.

¹⁵ I. E. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, tabelele cu meseriași de la p. 228–299.

¹⁶ Silvia Zderciuc, M. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 65.

– *Câmpulung Moldovenesc*, semnalat la 1738 și menționat de I. E. Torouțiu cu 3 olari. Muzeul din Rădăuți are în colecție câteva ulcele găsite la Câmpulung pe malul râului Moldova în urma surpării unui teren, prin anul 1976, când a apărut un cuptor de ars vase. Ulcelele sunt smălțuite cu verde și maro.

– *Dolhasca*, semnalat la 1820, participant la concursul de la București din anul 1908;

– *Dolheștii Mari*, comuna Dolhești, semnalat la 1893, participant la concursul din 1908. Se producea ceramică neagră și roșie smălțuită și nesmălțuită, de uz gospodăresc. Muzeul din Rădăuți are în colecție câteva vase lucrate la Dolheștii Mari înainte de anul 1940: oale de lapte, castroane, vase borcan, ulcioare pentru apă, căni, oale de sarmale ș.a. Vasele negre sunt împodobite cu piatra, ca la Marginea, iar din cele roșii unele sunt smălțuite, altele nu. Vasele smălțuite sunt lipsite de ornamente, iar cele nesmălțuite au, pe mijloc sau pe partea superioară, câte o linie circulară mai lată, dreaptă sau ondulată, de culoare albă, trasată cu pensula și având suprapusă altă linie ondulată, realizată prin impresiune cu un vârf solid.

– *Drăgușeni și Dumbrăveni*, semnalate la 1820;

– *Orașul Fălticeni*, semnalat la 1820, 1831, participant la concursul din 1908, a funcționat în jurul anului 1940.

– *Giurgești*, comuna Vulturești, semnalat la 1900;

– *Hârtop*, comuna Preutești, *Horodniceni*, *Liteni*, *Mălini* (comuna Vadu Moldovei), *Oniceni* (comuna Forăști), *Pleşești* (comuna Vulturești), *Rotopănești* (comuna Horodniceni), *Zvoriștea*, semnalate la 1820.

– *Grigorești*, comuna Siminicea, *Muncel*, comuna Poiana Stampei și *Poiana Stampei*, semnalate la 1772–1774;

– *Probota*, comuna Dolhasca, semnalat în anii 1948–1949;

– *Rudești*, comuna Grămești, semnalat la 1910. Se producea ceramică neagră și roșie.

– *Sasca*, comuna Cornu Luncii, semnalat în prima jumătate în prima jumătate a secolului XX;

– *Solca*, semnalat în prima jumătate a secolului al XX-lea, se producea ceramică roșie;

– *Stânca*, comuna Zvoriștea, semnalat în aceeași perioadă. Se producea ceramică neagră și roșie de către olari din Zamostea și Mihăileni.

– Municipiul *Suceava*, vechi centru de olărie, activ și în secolul al XVIII-lea până în prima jumătate a secolului al XIX-lea;

– *Sucevița*, semnalat în primul sfert al secolului al XX-lea. Se producea ceramică roșie.

– *Șoldănești*, municipiul Fălticeni, semnalat în perioada 1928–1935, unde a lucrat olarul Manole Butnaru, originar din Lespezi;

– *Valea Bourei*, comuna Dolhești, activ în prima jumătate a secolului al XX-lea. Se producea ceramică neagră și roșie.

– *Valea Glodului*, comuna Vulturești, semnalat la 1820, participant la expoziția din 1908;

– Orașul *Vatra Dornei*, semnalat pe harta centrelor de ceramică la 1916;

– *Voivodeasa*, comuna Sucevița, activ 2–3 ani după 1944¹⁷.

Meșteșugul olăritului a fost practicat mai intens în trecutul nu prea îndepărtat, vasele fiind folosite în toate gospodăriile pentru calitățile lor utilitare. Începând cu mijlocul secolului al XX-lea producția de ceramică populară se restrânge, vasele din lut ars fiind înlocuite cu cele produse pe cale industrială, din alte materiale: porțelan, metal, mase plastice. Ceramica tradițională care se mai realizează în prezent și-a schimbat destinația inițială, căpătând un rol predominant decorativ, fapt pentru care vasele actuale sunt mai bogat ornamentate și lucrate mai îngrijit. Unele vase își păstrează încă utilitatea practică în gospodăriile locuitorilor: oalele pentru fiert sarmale, vasele și ghivecele pentru flori, cămile ș.a.

Din toate centrele de olărie care au existat în Bucovina, multe și-au încetat activitatea, rămânând în prezent doar cele dela Rădăuți și Marginea. La Rădăuți se face, de către Florin și Marcel Colibaba o ceramică ce are un rol preponderent decorativ, iar la Marginea ceramica neagră este și decorativă și utilitară în același timp, pe când ceramica roșie smălțuită de acolo este căutată pentru utilitatea ei practică în gospodărie.

Începând cu anul 1983, la Rădăuți, a fost reluată o veche tradiție a organizării târgului anual al olarilor, sub genericul, nou de data aceasta, „Ochiul de păun”. Târgul se desfășoară de atunci în fiecare an în prima decadă a lunii august, pe durata a trei zile. La aceste târguri participă olari din cele mai cunoscute centre actuale din țară: Horezu – județul Vâlcea, Oboga și Româna – județul Olt, Corund și Miercurea Ciuc – județul Harghita, Coșești – județul Argeș, Pisc Sectorul Agricol Ilfov, Hălmăgel – județul Arad, Baia mare, Botoșani, Dorohoi și Mihăileni din județul Botoșani, Dumești – județul Vaslui, satul Irești comuna Vidra – județul Vrancea, Mânzălești – județul Buzău, precum și cei din Marginea și Rădăuți. La unele ediții au fost prezenți și meșteri olari din Republica Moldova și Ucraina. La ediția din anul 1992, Zaharia Triboi din Ciorănești – Nistreni Republica Moldova a prezentat ceramică neagră, a fost distins cu premiul III. La ediția din anul 1994, Irina și Ivan Serioghin din Kosovo, regiunea Ivano – Frankovsk, Ucraina, au prezentat ceramică actuală „de Kutý” lucrată de ei la combinatul de acolo și au fost distinși cu premiul II.

¹⁷ Victoria Semendeaev, Victoria Maria Pușcașu, *Centre producătoare de olărie din Moldova (secolele XVIII–XX)*, Iași, 1996, p. 27–29 și harta anexată.

Târgurile au menirea de a face cunoscut acest meșteșug străvechi practicat de milenii pe întreg teritoriul României. Cumpărătorii își îmbogățesc interioarele caselor cu vase pe care le apreciază la valoarea lor, iar Muzeul Etnografic din Rădăuți, inițiatorul și organizatorul acestor târguri, și-a constituit o interesantă colecție de ceramică românească contemporană donată de olarii participanți la toate edițiile de până acum.

Résumé

Dans l'étude, on présente l'histoire et l'importance de quelques ateliers de céramique pour le développement de la poterie en Bukovine pendant les XVIIIe-XXe siècles.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA FLOREI DIN BAZINUL RĂDĂUȚI – BUCOVINA*

TITUS LUCESCU

În articolul de față prezentăm câteva specii de plante noi sau rare pentru flora Bucovinei, identificate în ultimii ani în bazinul Rădăuți.

Aethusa cynapium L. A fost identificată pentru prima dată în anul 1989 pe raza comunei Bădeuți, pe albia unui pârâu secăt, în vecinătatea unor sălcii și a culturilor agricole. Exemplare foarte rare din această specie au mai fost identificate în anul 1990 în comuna Sucevița, pe valea pârâului Voivodeasa, în vecinătate cu partea din amonte a unui arboret de amestec compus din brad, molid, fag și exemplare mai rare de carpen, iar în aval cu un grup de anin negru. Un grup compus din câteva exemplare a fost găsit și în partea de nord a orașului Rădăuți.

Specia are rădăcină pivotantă, cu tulpina erectă, foarte ramificată, la bază cilindrică, fin striată, fistuloasă, cu înălțime maximă până la 2,30 m. Frunze alungit triunghiulare până la ovat triunghiulare, 3–4 penat sectate, cele de la bază pețiolate, restul aproape sesile. Segmentele de ultimul ordin foarte înguste. Umbele mari, de cele mai multe ori, inegal radiate.

Angelica silvestris L. var. *vulgaris* Fisch. f. *stipularis* (Schur) Thel. Câteva exemplare din această specie au fost identificate în comuna Sucevița, pe porțiuni înmlăștinate de pe malul pârâului Dragoșin, la altitudinea de cca. 700 m, în vecinătatea unui arboret de amestec compus din brad, molid și fag. Alte exemplare au mai fost identificate pe raza comunei Marginea, la cca. 1 km în aval de confluența pâraielor Șoarec cu Sucevița.

Ca varietate (*vulgaris*), se deosebește de specia comună prin foliolele de ultimul ordin ovate sau alungit ovate, nedecurente sau foarte scurt decurente, iar ca formă (*stipularis*), are pe rahisul principal la baza segmentelor de ordinul I, în unele cazuri și la cele de ordinul II, foliole perechi, mici, sesile.

Arabis hirsuta L. Scop. ssp. *euhiirsuta* Hay. Prod. f. *etrusca* Tuzs. S-au identificat până în prezent mai multe exemplare pe raza comunei Marginea în poiana cea mai mare de pe malul stâng al pârâului Șoarec, ce se învecinează la nord-vest cu un arboret compus din fag în amestec cu puține exemplare de brad

* Vezi și articolul nostru în „Natura”, nr. 4, 1990, unde au fost prezentate alte specii de plante din această zonă.

și molid. În această zonă s-au identificat numai exemplare solitare, cu înălțimea de până la 0,50 m, cu siligve erecte, alipite de axe.

Ca subspecie (*euirsuta*), se deosebește de specia comună prin frunze tulpinale cordate, slab sagitate, auriculate, nu se lipesc de tulpină. Nervură mediană evident vizibilă, iar ca formă (*etrusca*), are tulpina abundent păroasă, cu peri simpli și ramificați.

Adoxa moschatellina L. După *Flora României*, în Bucovina se găsește numai la Câmpulung. Noi am mai identificat exemplare foarte rare pe raza comunei Marginea la altitudinea de cca. 700 m, la distanțe mici de pâraul Scurt ce se varsă în pâraul Șoarec.

Campanula patula L., f. *calycina* (Grec). S-au identificat câteva exemplare în Poiana Ovăzului, de pe raza comunei Vatra Moldoviței, în vecinătatea pădurii de brad și molid a comunei Sucevița. Planta este lipsită de lăstari sterili, cu tulpină gracilă, flori panicul lax, lung pedicilate, de lungime până la 0,25 m.

Ca formă (*calycina*) se deosebește de specia comună prin laciniile caliciului liniar lanciolate, denticulate la bază și foarte lungi, aproape de lungimea corolei.

Campanula patula L., var *peterfii* Soo. Se găsesc exemplare foarte rare în pădurile de pe raza comunelor Horodnic, Marginea și Sucevița, la altitudinea de 400–800 m.

Ca varietate (*peterfii*), se deosebește de specia comună prin frunzele late până la 25 mm și laciniile caliciului rigide, unele mai lungi decât corola. Tot în zona acestei specii se mai găsesc exemplare foarte rare de *Campanula patula* L., f. *flaccida* (Wallr). Este o plantă flaccidă, flexuoasă, cu ramuri și pedunculi foarte lungi și subțiri.

Cerastium arvense L. În zona noastră s-au identificat în grupuri mici pe porțiuni de teren nelucrate din zona agricolă, de pe raza comunelor Bădeuți și Horodnic. Are tulpini erecte, până la 0,30 m înălțime. Frunzele liniar lanceolate, scurt păroase, lungi până la 25 mm, late de 1–5 mm, acute sau obtuze. Inflorescență cu 5–15 flori, bractee păroase, ovate lanceolate, cu margini membranoase, pedunculi cu peri glanduloși, sepale ovate, cu margini membranoase, pe parte dorsală glanduloasă.

Colchicum autumnale L., var *pannonicum* (Gris. et. Sch.). Identificat numai în comunele Marginea, pe valea Șoarecului, și Sucevița, pe valea pâraului Poiana Mărului. Plantă mai robustă. Foliiolele perigonale externe, ovate eliptice sau ovate lanciolate, la vârf obtuze. Flori adesea cu desen în formă de șah.

Dianthus deltoides L. Între pâraiele Dragoșin și Poiana Mărului s-au găsit câteva porțiuni ocupate cu această specie. Are tulpini sterile, dens foliate, cu frunze eliptic lanciolate, obtuze. Tulpinile florifere lung ramificate, cu frunze lineare sau liniar lanceolate, trinervate, pe margini fin scabre. Vagine foarte scurte. Flori numeroase, solitare, pe pedunculi lungi. Scvamele involucale ale

caliciului 2, eliptice aristate, de obicei mai scurte decât jumătatea caliciului, mai rar de lungimea acestuia.

Echnops commutatus Jur. Identificată până în prezent numai în comuna Horodnic, Codrul Voivodesei, în apropierea podului Petrișor. Are tulpina înaltă până la 2 m, muchiat cilindrică, glabrescentă, pe ramuri suriu lanuginoasă, de cele mai multe ori ramificată. Frunze ovat lanceolate, sesile, cele inferioare atenuate, cele mijlocii și superioare cu baza lată, semiamplexicaule, toate adânc penat sectate. Foliiolele involucrale albe, vârfurile curbate. Papusul concreșcut până la 1/2.

Hieracium bauhini Bess ssp. *bauhini* Z.¹ Specia a fost identificată în anul 1988, în comuna Marginea, pe Valea Șoarecului, la altitudinea de cca. 650 m, și în comuna Horodnic, locul Teicioara, la altitudinea de cca. 480 m.

Plantele din aceste zone au înălțimi de 0,30 până la 0,70 m. Rozeta multifoliată și stoloni lungi și zvelți, cu frunze mici descrescente spre capăt, glabre sau setiforme păroase. Tulpină erectă, cilindrică, glabră sau moderat setiform păroasă, în partea superioară glanuloasă, umbelat sau paniculat ramificată. Frunzele bazale externe spatulat obovate, cele interne lanceolate sau liniar lanceolate, acute lent atenuate, cele tulpinale brusc descrescente. Toate frunzele netede, numai pe nervura mediană de pe dos setiform ciliată. Antela formată din numeroase antodii. Involucru cilindric cu foliole liniar lanceolate, negricioase, palid marginate.

Hieracium bucuranum Nyar. = *transilvanicum* = *tubulare-atratiforme*². Planta a fost identificată pe raza comunei Marginea, pe Valea Șoarecului, cantonul silvic Șoarec, într-un arboret rărit compus din brad, fag, molid, paltin de munte, ulm de munte și carpen, la altitudinea de cca 800 m. În această zonă specia are o densitate mare.

Tulpina plantei este solitară sau cu 1–2 tulpini secundare, subțire, rărit păroasă, în partea de sus scurt păroasă. Frunzele bazale 2–6, scurt sau lung pețiolate, cele externe 1–3 mici obovate, atenuate. Frunzele tulpinale 1–3 întregi sau spre bază 2–3 dințate. Antelă laxă, furcat ramificată. Pedunculi lungi, stelat păroși, negru glanduloși. Antodiu mare cu involucru negru-verzui. Flori galbene cu stigma închis.

În zonă s-au mai identificat următoarele specii din genul *Hieracium*: în localitățile Solca, Marginea și Sucevița – *Hieracium transilvanicum* Heuff.; în comuna Marginea – *H. phaedrocheilon* Z., *H. umbellatum* L., *H. aurantiacum* și *H. Cymosum* L.; în cantonul silvic Toplița, comuna Gălănești – *H. levicaule* Jord., *H. murorum* L.; pe raza comunei Sucevița – *H. atratiforme* Simk., var. *bazipelitem* Nyar. et Z. și *H. pilosella* L.

¹ Specia a fost determinată de către Ion Sârbu de la Grădina Botanică din Iași.

² Specia a fost determinată de noi și verificată de către Ion Sârbu.

Inula conyza D.C. Specia nu a fost citată în partea de nord a Moldovei și Bucovinei. În zona noastră s-au identificat câteva exemplare pe raza comunei Marginea, Valea Șoarecului, pe versantul din fața sediului de canton Pietrele Muierilor, într-un arboret rărit, compus în majoritate din brad și fag. Exemplarele identificate au tulpină înaltă de 0,35–0,70 m, cilindrică, aspru păroasă. Frunzele bazale uscate în timpul înfloririi. Frunzele tulpinale inferioare obloncilate sau eliptice, lent atenuate în pețiol, cele superioare lungi ovate, scurt atenuate, pe dos păroase, pe față verzi, cu peri aspri rari. Frunzele de la vârf acute, mucronate. Antodii foarte numeroase, paniculate, în formă de racem. Foliiolele involucale imbricate. Flori galbene.

Polygonum lapathifolium L. Planta a fost identificată pe raza comunei Bădeuți, în aval de Podul Vlădichi, pe terenurile agricole ce se învecinează cu imașul. Are tulpini până la 0,80 m înălțime, erectă, tomentoasă, adeseori roșie sau pigmentat roșu. Inermidii lungi de 1–15 cm. Ochreea glabră sau tomentoasă.

BIBLIOGRAFIE

- A. BELDIE, *Flora României. Determinator ilustrat*, vol. I–II, București, Editura Academiei, 1977–1979.
Flora R.S.R., vol. I–III, VI, VIII–XI, București, 1952–1976.

Résumé

L'article présente quelques espèces de plantes rares ou nouvelles pour la flore de la Bukovine que l'auteur a localisées dans le bassin de Rădăuți.

ISTORIA BUCOVINEI: IMPERATIVUL DEMITIZĂRII

ȘTEFAN PURICI

Este puternic înrădăcinată opinia – nu numai la noi, ci și la vecinii noștri, chiar și în unele medii intelectuale, – că istoria care se scrie la noi trebuie neapărat să preamărească și să poetizeze ființa și panteonul nostru național, să mușamalizeze tot ce ar putea să „atenteze” și să pună într-o lumină „dezagrabibilă” propriul trecut. Ideea că istoria este serva politicii și, în această calitate, trebuie să slujească o cauză – „românească”, „ucraineană”, „germană”, „rusească” etc. –, un partid, o moralitate, pare de nezdruncinat.

Aceste considerente au condus și perpetuează fenomenul fabricării și conservării în istoriografia Bucovinei a unei scrieri de mituri, exagerări, omisiuni, denaturări, care prezintă într-o lumină nefirească trecutul acestei provincii istorice. Este evident că poate exista și există o multitudine de puncte de vedere asupra unui eveniment sau proces, dar de aici nu rezultă că istoricii au dreptul să deformeze sau să ajusteze faptele pentru ca acestea să concorde cu teoriile lor preconcepute, ori să treacă cu vederea datele care nu se încadrează sau pun sub semnul îndoielii tezele lor, așa cum s-a întâmplat deseori.

În opinia lui Émile Bréhier, mitul „reprezintă o concepție istorică despre lucruri, [...] o concepție ce consideră momentul prezent în legătura sa cu o serie de evenimente trecute pe care el le imaginează: mitul creează prin imaginație curba pe care momentul prezent reprezintă doar un punct”. Fenomenul acesta a fost și rămâne, într-o mare măsură, firesc: „Ceea ce face o națiune este trecutul, trecutul justifică o națiune în comparație cu altele, iar istoricii sunt oameni care produc trecutul” (Eric J. Hobsbawn). Această mentalitate etno-socială se transformă într-un fel de șantaj tacit, uneori tumultos, asupra istoricului, care îl „oprește” să spună unele lucruri, să le înfrumusețeze pe altele, fiindcă adevărurile istorice sunt de multe ori „însălmântătoare și chiar dacă s-ar fi întâmplat cu adevărat, ar trebui să spunem mai mult ca niciodată, – aprecia filosoful Jules Lachelier încă la 1876 –, că nu s-au întâmplat, că istoria este o iluzie și trecutul o proiecție, și că nu există nimic altceva care să fie adevărat în afară de ideal și de absolut; aceasta este poate rezolvarea problemei miracolului”. Pentru

cei mai mulți, afirmă el în continuare, „adevărată este legenda, iar istoria este falsă”.

Istoria Bucovinei, în interpretarea celor trei istoriografii – românească, germană, ucraineană – își are propria dimensiune mitologică care urmărește, în linii generale, a „da ripostă dușmanilor noștri de dicolo de hotare”. Gradul de „patriotism” al cercetătorului este pus în legătură directă cu discursul lui istoric, abordare „nenaționalistă” servind, chipurile, interese „străine”. Dar această „frică față de străini este semnul unui studiu primitiv al sentimentului istoriei”. Așa cum aprecia și Georges Gusdorf, „așteptăm din partea istoriei ca ea să răspundă anumitor arhetipuri pe care le purtăm în noi și în lipsa cărora ea ar fi falsă din punct de vedere istoric”. Pentru această mentalitate, accentuată și stimulată puternic în anii războiului rece, trecerea la un discurs pluralist este traumatizantă. Nivelul atins în evoluția civilizației reclamă cu acuitate de la istoriografia Bucovinei cercetări și studii hermeneutice demitologizante.

S-a relevat deja –dar este cazul să insistăm – că despre o istorie a Bucovinei se poate discuta și dezbate numai în anumite limite cronologice și geografice, de care nu se prea ține cont. Ca entitate geografico-administrativă, Bucovina a fost organizată și a existat între anii 1775–1918, cu o anumită prelungire tranzitorie până la 1925, când a avut loc integrarea politico-administrativă definitivă a provinciei în cadrul statului român unitar. În afara perioadei 1775–1918 nu este cazul să fie vehiculate variate „istorii” ale provinciei, începând cu epocile străvechi și terminând cu zilele noastre, „istorii” ce reprezintă mitul capital în istoriografia Bucovinei.

Miturile istoriei Bucovinei se adâncesc în trecutul provinciei și variază, pe probleme și interese, de la o istoriografie la alta. În rândul lor, pentru „epoca preaustriacă”, pot fi enumerate: mitul Bucovinei drept un teritoriu care reprezintă „leagănul” slavilor de răsărit, cel privitor la ucrainenii autohtoni și românii venetici, ca și teoria referitoare la înglobarea teritorială a ceea ce urma să fie Bucovina istorică în cadrul cnezatelor rusești/ucrainene vechi. De asemenea, este încetățenită teza privind o luptă diplomatică și militară pentru „Bucovina” între Polonia și Moldova, în secolele XIV–XVI, ca și teoria despre „puritatea” etnică românească a Țării de Sus în epoca medievală.

Pentru perioada austriacă (1775–1918), mitologia bucovineană este îmbogățită prin aportul istoricilor austro-germani. Punctele de vedere ale cercetătorilor din Austria, România, Ucraina, Canada, Israel sunt, uneori diametral opuse și, în multe cazuri și probleme, divergente. În această ordine de idei am putea menționa miturile privind exclusivismul etnic românesc/ucrainean în teritoriul anexat la 1775, „barbarismul oriental” al autohtonilor și „misiunea civilizatoare” austriacă. Legate într-o anumită măsură de realitățile istorice, dar întemeiate doar parțial, sunt și teoriile privitoare la naționalismul politic (iredentismul) de

la 1848 ori la o „pax” interetnică bucovineană model sub administrația habsburgică. Mitul creării unui „homo bucovinensis”, ca și cel referitor la atitudinea exclusiv binevoitoare a guvernanților față de una din principalele etnii – română sau ucraineană – revendică, la rândul lor, reconsiderare științifică.

În ordine cronologică, „perioada românească” (1918–1940 și 1941–1944) în istoria Bucovinei a devenit un teren fertil pentru apariția unor tratări unilaterale. Printre acestea, putem numi mitul privind caracterul plebiscitar al *vecei* (adunării) ucrainene din 3 noiembrie 1918 și al Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918. Tot în epoca interbelică, planează teza „provincionalizării” acestui spațiu cultural, în paralel cu teoriile privitoare la o „largă democrație” ori la crunta „opresiune națională”, combinată cu lupta „tuturor ucrainenilor” din Bucovina pentru unirea cu „patria-mamă”. Accesul liber la arhivele europene permite o reevaluare a impactului pe care l-au avut relațiile sovieto-germane asupra destinului României în prima perioadă a celui de-al doilea război mondial, în general, și asupra Bucovinei istorice, în particular.

Epoca de după 1940 și-a creat propriile ei mituri ca, de pildă, cel al „purificării etnice”, între 1941–1944, sau cel al „deznaționalizării totale”, între 1945–1990.

Nu ne creăm iluzii în legătură cu posibilitățile și limitele demitizării istoriei, fiindcă omul, în esență, nu poate trăi fără mituri: „Noi nu justificăm mitul, mai degrabă el ne justifică pe noi” (Georges Gusdorf). Istoria este o oglindă în care ne privim trecutul de la înălțimea prezentului. Imaginea care se cristalizează în fața noastră pare, deseori, incomodă, neconvențională, frustantă pentru public. Ea vine, uneori, în contradicție flagrantă cu dimensiunea mitologică percepută de publicul cititor, obișnuit cu discursul istoric eroico-național sau factologic-obiectiv, și creează acea „frică de istorie” pe care a semnalat-o Șerban Papacostea. Gravitatea și implicațiile acestei stări de lucruri sunt relevate de Alexandru Zub care remarca faptul că, actualmente, situația discursului istoric depinde nu numai de cei care îl emit, ci și de „orizontul așteptării”, de receptivitatea publicului, fie el românesc, ucrainean, german etc. Or, un discurs pluralist derutează nu numai în viața social-politică ci și în istoriografie.

Istoriografia occidentală de la finele secolului al XX-lea – care nu este nicidecum omogenă în interpretări –, în linii mari, a lăsat de mult în urmă perioada „adevărurilor interzise” și a tratărilor unidimensionale. Recurgerea și cerbicia de a confecționa în continuare o istorie-pledoarie, bazată pe considerente politice imediate și pe o autoadmirație națională – care nu totdeauna este în contradicție cu realitățile istorice, de altfel, – riscă, totuși, să conducă la neîncrederea colegilor de breaslă în ceea ce scriu cercetătorii români. În acest sens are perfectă dreptate Andrei Pippidi când afirmă că „alegerea unei memorii este și alegerea unui viitor”. Istoricul are posibilitatea, dreptul și obligația de a adopta

un anumit punct de vedere și a-l susține în mod deschis, dar trebuie să fie conștient în permanență de faptul că acesta este doar unul dintre multe altele. Numai cunoscându-ne trecutul, prezentându-l cu toate luminile și umbrele sale, umplând golurile istoriei naționale și asumându-ne întregul nostru trecut, vom fi în stare să pregătim și viitorul nostru.

Résumé

L'auteur étudie la présence et la persistance des mythes dans l'historiographie de la Bukovine et relève la nécessité de renoncer à traiter les problèmes d'histoire de la province d'une manière unidimensionnelle.

„DESCRIEREA DISTRICTULUI BUCOVINEAN (1775)”
de
GENERALUL GABRIEL SPLÉNY VON MIHALDY

Text bilingv (german – român)

Partea I

Acad. RADU GRIGOROVICI

NOTĂ EDITORIALĂ

Descrierea districtului bucovinean a comandantului trupelor de ocupație austriece și, apoi, administrator militar al Bucovinei, general-maior Gabriel baron Splény de Mihálydy, a fost redactată între 14 august și 15 septembrie 1775, adică după o ședere de cel mult un an la Cernăuți.

Meritul publicării acestui memoriu, adresat celor doi coregenți ai imperiului austriac, împărăteasa Maria Theresia și împăratul Iosif al doilea, îi revine custodelui Bibliotecii Universității din Cernăuți, Dr. Josef Polek. El a fost tipărit la Cernăuți în 1893 după manuscrisul aflat în Arhiva de Război de la Viena, fiind prevăzut cu o scurtă prefață, o introducere mai amplă, o postfață și cu numeroase note de subsol ale editorului, precum și o adnotație la lucrare, găsită pe o copie a manuscrisului original din altă arhivă vieneză. Putem fi de acord cu istoricul austriac Ferdinand v. Zieglaueer care afirmă în scrierea sa din 1888 *Der Zustand der Bukowina zur Zeit der österreichischen Occupation (Starea Bucovinei pe vremea ocupării austriece)* că acest memoriu al generalului Splény „se așază, pe drept, la începutul istoriei țării, de când aceasta se găsește, ca membră a unei structuri statale mari și formidabile, sub sceptrul dinastiei habsburgice”. El va fi urmat la numai 5 ani de memoriul stărilor reunite ale Bucovinei, redactat și înaintat Curții de la Viena de „delegatul Bucovinei”, tânărul boier Vasile Balș, pe care l-am publicat în ediție bilingvă în „Analele Bucovinei”, III, 1, 1996, p. 215–235.

Citate din *Memoriu* – cum îi vom spune acestei scrieri de aici încolo pe scurt – vor abunda în publicațiile privitoare la istoria Bucovinei redactate până în prezent în limba germană și în spațiul austro-german.

Cu atât mai dificilă este abordarea *Memoriului* însuși pentru contemporanii necunoscători ai limbii germane oficiale austriece de la sfârșitul sec. 18, mai ales fiindcă autorul *Memoriului*, în ciuda rangului său înalt în ierarhia militară este departe de a stăpâni bine limba germană. În consecință, nu creează numai cuvinte inexistente în vocabularul german oricum învechit pentru lectorul modern, dar recurge și la folosirea frecventă a unor termeni latini și francezi din bagajul său cultural – prima ca limbă principală învățată în liceu, a doua ca limbă folosită de înalta societate și chiar la curtea imperială.

Altă dificultate o constituie raritatea ediției îngrijite de J. Polek. După câte știm, pe teritoriul României nu există decât un singur exemplar, donat de prof. Gh. Bogdan-Duică Bibliotecii Institutului „Nicolae Iorga” al Academiei Române. Nici caracterele gotice folosite la tipar nu ușurează consultarea *Memoriului* pentru cititorul modern.

Nevoia traducerii *Memoriului* în limbile română și ucraineană ale celor două comunități etnice, ce populează astăzi aproape singure fostul teritoriu moldovenesc denumit Bucovina după ocuparea sa de către armata austriacă și înglobat abia în 1862 efectiv, ca land (țară) cu rang de ducat, în partea austriacă a imperiului habsburgic, a fost resimțită puternic de intelectualii interesați de trecutul și viitorul Bucovinei aflători de amândouă părțile graniței ce o taie acum în două fragmente incluse în state învecinate diferite.

Începutul l-a făcut Centrul de Cercetare Științifică de pe lângă Universitatea din Cernăuți, care a publicat în 1995 o ediție bilingvă, incompletă, ucraineană-germană a *Memoriului* editat de J. Polek în 1893. Este regretabil că ea nu reproduce decât prima din cele 3 părți ale *Memoriului* și aceasta numai în limba germană. Din traducerea ucraineană mai sunt eliminate: prefața și introducerea lui Polek, notele sale de subsol și raportul preliminar al lui Splény, în care el dezvăluie planul întregii lucrări. Textul original al lui Splény (vezi al. 4) arată clar că Partea I-a se ocupă de forma de guvernare precedentă a districtului, deci ca parte integrantă a Moldovei, în timp ce abia părțile a II-a și a III-a dezvăluie schimbările pe care el crede că trebuie aplicate imediat respectiv cu timpul, ceea ce mi se pare a fi mult mai interesant din punct de vedere istoric, decât descrierea structurii Moldovei sub regimul fanariot. Disponând și de părțile II și III, atât cititorul german cât și cel ucrainean ar fi aflat intențiile de viitor ale Austriei însăși, chiar dacă lucrurile n-au evoluat exact așa cum le-a propus Splény, dar – cum spune v. Zieglaeuer

în lucrarea sus citată – „Splény a aprins flacăra în lumina căreia s-au conturat drumurile pe care au pășit urmașii”. Amuzant este faptul că editorii elimină și fraza finală a capitolului al patrulea, care sună astfel: „De altfel identitatea religiei face ca (națiunea) să-i simpatizeze mai mult pe ruși, în ciuda celor suferite din partea lor în ultimul război.”

Mai surprinde că cele două prefețe ale editorilor, cea ucraineană și cea germană, diferă atât de mult în conținut și în volum (8 față de 2 pagini). Numeroasele și valoroasele note de subsol ale lui Polek apar numai sub textul german, în timp ce notele numeroase, foarte amănunțite și informative ale editorilor Ogui și Saiko însoțesc textul ucrainean. Aceste observații cu caracter editorial se leagă însă și de o serie de aspecte de fond asupra cărora vom reveni într-un studiu final.

Planul nostru editorial al *Descrierii Bucovinei* a lui Splény este următorul:

Lucrarea va apărea tradusă *integral* în limba română în paralel cu textul lui Splény, așa cum a fost editat, prefațat, adnotat și modernizat în mică parte de către J. Polek în 1893. Ea va fi completată cu observațiile lui v. Jenisch, înscrise pe o copie a manuscrisului original și de lista localităților și mănăstirilor Bucovinei în 1775. Se elimină din traducere foarte puține note ale lui Polek care privesc folosirea unor termeni germani dialectali, incorecți sau cu mici diferențe nerelevante între cele două manuscrise existente.

În numărul de față al „Analelor Bucovinei”, tipărim faza preliminară a acestei lucrări, constând din prefața și introducerea lui Polek, urmată de partea I-a a *Memoriului* lui Splény, toate în limba germană și română. Întreaga lucrare va apărea în curând în volumul *Bucovina, în primele descrieri geografice, istorice și demografice*, editat de Academia Română.

Traducerea propriu-zisă a textului original și editarea sa în paralel cu cel românesc, pentru a putea fi confruntate, a creat o serie de probleme.

În primul rând limba germană a lui Splény era departe de a fi corectă. El era de origine maghiară, din mica merito-nobilime militar-rurală și, cum trecuse prin liceul iezuit din Kaschau – pe atunci în regatul ungar – învățase mai degrabă limbile latină și franceză, ultima fiind pe atunci la Viena limbă de curte. Germana o învățase mai mult după ureche; dar avea un talent natural de a crea în spiritul acestei limbi cuvinte compuse posibile, fără a putea fi totuși sigur că acest cuvânt există și are înțelesul dorit.

Voi da un exemplu frumos. Vrând să spună că, după ce-și seamănă cucuruzul, țăranul moldovean îl lasă să crească în seama providenței, cum nu

cunoaște termenul german, el și-l creează etimologic corect din „Vor” (înainte) și „Sicht” (vedere, de la „sehen” = a vedea) și obține cuvântul german existent „Vorsicht”, dar care înseamnă „precauție, atenție”, în timp ce de fapt providența se cheamă în germană „Vorsehung”, cuvânt care are aceeași etimologie. Astfel iau naștere în textul său ambiguități, înțelesuri greșite și obscurități, care pot fi rezolvate de traducător numai ținând seama atât de etimologie, cât și de context. Totuși, în comparație cu problemele similare întâmpinate la traducerea *Memoriului* lui Vasile Balș din 1780 (vezi „Analele Bucovinei” III, 1996, p. 215–235) incertitudinile au fost mult atenuate.

Stranie, și adeseori amuzantă, este ortografia folosită de Splény mai ales la cuvinte de uz mai puțin curent. În lipsa unei ortografii oficiale, fiecare scria cum îi venea, cu multe th-uri, consoane duble, y-uri, dar altfel mai degrabă fonetic, chiar dialectal, decât etimologic, iar Splény ne oferă din acest punct de vedere exemple dintre cele mai extreme. Astfel scrie „Käntnüb” în loc de „Kenntnis” (cunoștință; de la „kennen” = a cunoaște și „-nis” = -ință) și nicidecum de la „Kante” (muchie) și de la „Nuß” (nucă). În astfel de cazuri traducătorul trebuie să rezolve incertitudinile pe bază de fonetică și de context.

În sfârșit, contrastul dintre sintaxa germană și cea română a impus traducătorului o reorganizare, adeseori radicală, a frazelor de obicei foarte lungi din stilul baroc al birocrăției austriece în fraza cursivă și structurată logic a limbii noastre, asociată cu o schimbare adecvată a interpunctiei. S-au respectat totuși aproape integral abaterile autorului de la corelarea timpurilor.

Mai trebuie remarcat că Splény numește fără deosebire „Land” (țară) Austria, Galiția, Moldova, Bucovina și regiunile rurale și procedează la fel de inexact cu termenul de „district”, nedeterminări pe care le-am păstrat și în traducere.

În general, în versiunea românească, numele localităților din afara Bucovinei au fost lăsate neschimbate, celor din Bucovina li s-a dat numele românesc corect (de exemplu „Vatra Domei” și nu Domawatra). Cuvintele latine, românești și slavone tipărite în textul german cu litere romane au fost puse în amândouă versiunile între ghilimele. Cuvintele latine nu au fost traduse. Pentru a păstra paralelismul textului românesc cu cel german, alineatele corespunzătoare au fost numerotate identic. Puținele note ale traducătorului și cuvinte inserate în textul românesc pentru precizarea sensului frazei apar în text între paranteze, uneori cu sigla n.n.

GENERAL SPLÉNY'S „BESCHREIBUNG DER BUKOWINA“

Herausgegeben von
Dr. JOHANN POLEK
Custos der k. k. Universitäts-Bibliothek
in Czernowitz

Czernowitz, 1893
H. Pardini, k. k. Universitäts-Buchhändler
R. Eckhardt'sche Buchdruckerei

VORWORT

Ab. 1.* In der Kartenabtheilung des k. und k. Kriegsarchivs in Wien werden drei Denkschriften aufbewahrt, die für die Kenntnis der Bukowina zur Zeit der österreichischen Occupation von unschätzbarem Werte sind. Ihre Ueberschriften lauten:

1. *Beschreibung des Bukoviner Districts nach der vorherigen und jetzo noch bestehenden Beschaffenheit desselben nebst ohnmaßgebigen Vorschlag, wie dessen bisherige Landes-Verfassung sowohl „in Politicis“ als „Oeconomicis“ in das künftige verbessert werden könnte.*

2. *Topographische Beschreibung und Militärische Anmerkungen über den Buccoviner District.*

3. *Beschreibung des Buccoviner Districts, in welcher derselben Geographische, Physische, Oeconomische, Juridische, Comercial-, Militärische- und Geistliche Beschaffenheit nebst einigen Anmerkungen, wie in der Zukunft gewisse Gegenstände zu verbessern wären, angezeigt wird.*

Ab. 2. Die erstgenannte Denkschrift hat Prof. H. I. Bidermann in seiner Broschüre *Die Bukowina unter österreichischer Verwaltung. 1775–1875* (2. Aufl. Lemberg 1875) vielfach benutzt, und auch ich habe in meinen Arbeiten darauf oftmals hingewiesen; die zweite und dritte aber sind meines Wissens bisher von niemand erwähnt, noch verwertet worden.

* Ab. = Abkürzung für Abschnitt

„DESCRIEREA BUCOVINEI“ A GENERALULUI SPLÉNY

editată de
Dr. JOHANN POLEK
Custode al bibliotecii Universității
din Cernăuți

Cernăuți, 1893
H. Pardini, librar i.r.** al Universității
Tipografia R. Eckhardt

PREFAȚĂ

Al. 1.* În secțiunea Hărți a Arhivei militare i.r.** din Viena se păstrează trei memorii de valoare neprețuită pentru cunoașterea Bucovinei pe timpul ocupației austriece. Titlurile sună astfel:

1. *Descrierea Districtului Bucovina după structura sa trecută și încă existentă împreună cu o propunere nederminantă cum să se poată îmbunătăți pe viitor constituția de până acum a țării atât „in politicis“ cât și „in oeconomicis“.*

2. *Descrierea topografică și note militare despre districtul bucovinean.*

3. *Descrierea districtului bucovinean, în care se expun structurile sale geografice, fizice, economice, juridice, comerciale, militare și spirituale împreună cu note cum s-ar putea îmbunătăți în viitor anumite stări.*

Al. 2. Primul memoriu a fost folosit în repetate ocazii de prof. H. I. Bidermann în broșura sa: *Bucovina sub administrație austriacă (1775–1875)* (ed. a 2-a, Lemberg, 1876) și eu m-am referit la ea adeseori în lucrările mele; al doilea și al treilea însă n-au fost amintite sau utilizate până acum de nimeni după știința mea.

* Al. = alineat

** i.r. = împărătești-regești

Ab. 3. Ich gedenke alle drei Denkschriften im Laufe dieses Jahres herauszugeben.

Ab. 4. Hiemit lege ich die unter Nr. 1 angeführte Beschreibung vor. In dieser Denkschrift nennt sich der Verfasser nicht; allein sowohl ihr Inhalt als auch die darauf Bezug nehmenden Acten des k. und k. Kriegsarchivs lassen keinen Zweifel, daß sie von dem ersten Administrator der Bukowina, dem General Gabriel Freiherrn Splény von Mihályd stammt.

Ab. 5. Das Original, eine Papierhandschrift von 4 unpaginierten und 250 paginirten Folioseiten mit einer 7 Seiten umfassenden Tabelle, befinden sich, wie gesagt, in dem k. und k. Kriegsarchiv. Außer dem ist noch eine Abschrift bekannt, die das k. k. geheime Haus-, Hof- und Staatsarchiv bewahrt. Die Abschrift zählt gleichfalls 254 Folioseiten. Davon sind die 7 letzten mit einem von unbekannter Hand stammenden Anhang ausgefüllt, der den Titel führt: *Anmerkungen über die Beschreibung des Buccoviner Districts, welche von Herrn Generale, Baron von Splény ist verfasst worden*. Diese Anmerkungen beziehen sich auf Th. 1, Cap. 1, 3, 4, u.5.

Ab. 6. Der Wiedergabe liegt das Original zu grunde, die erheblicheren Abweichungen der Abschrift sind in den Fußnoten angezeigt.

Ab. 7. Da es hauptsächlich auf die sachliche Richtigkeit des Textes ankommt, wurde nicht nur die Interpunction, sondern auch die Trennung und Verbindung der Worte und Worthetheile den modernen Grundsätzen angepaßt, demnach Bauart, mittelmäßig, zuerst etc. statt Bau - Art, mittelmäßig, zuerst etc. gesetzt. Ferner wurde die Verdoppelung, beziehungsweise Verstärkung der Buchstaben f und k in den mit zwei oder mehr Consonanten auslautenden Worten und Silben (z. B. Ankunfft, Klaffter, Marckt etc.) weggelassen und bezüglich der großen und kleinen Anfangsbuchstaben eine consequente Regel durchgeführt. Im Uebrigen wurde die der Handschrift eigene Schreibweise beibehalten; insbesondere blieben die Eigennamen von Personen, Orten, Ländern und Völkern unverändert.

Ab. 8. Was endlich die sachliche Behandlung des Textes anbelangt, ließ ich es mir angelegen sein, die einzelnen Angaben auf

Al. 3. Am de gând să editez în decursul acestui an toate trei memoriile.

Al. 4. Aici prezint primul dintre memoriile amintite. În acest memoriu numele autorului nu este menţionat; dar ca urmare a conţinutului său, cât şi a actelor referitoare la el, existente în Arhiva de război î.r., nu există nici o îndoielă că la originea sa este primul administrator al Bucovinei, generalul Gabriel baron Splény von Mihályd.

Al. 5. Originalul, un manuscris pe hârtie compus din 4 fețe în folio nepaginate și 250 paginate și un tabel cuprinzând 7 pagini, se găsește în arhiva de război î.r. precum s-a spus. Afară de acestea se mai cunoaște o copie păstrată în Arhiva secretă de casă curte și stat. Copia cuprinde și ea 254 de pagini în folio. Ultimele 7 pagini sunt umplute de o anexă scrisă de o mână necunoscută, care poartă titlul: „Note privitoare la *Descrierea districtului Bucovinei*, redactată de generalul baron von Splény”. Aceste note se referă la Partea I, cap. 2, 3, 4 și 5.”

Al. 6. La baza copiei este originalul; devierile semnificative sunt indicate în note de subsol.

Al. 7. Fiind vorba de corectitudinea factică a textului, nu numai interpunctia, ci și separarea și legarea cuvintelor și a părților de cuvânt sunt adaptate principiilor moderne, deci s-a ortografiat Bauart, mittelmäßig, zuerst, etc. în loc de Bau-Art, mittelmäßig, zuerst. S-a eliminat de asemenea dedublarea, respectiv întărirea literelor f și k în cuvintele și silabele terminate în două sau mai multe consoane (de ex. Ankunfft, Klaffter, Marckt, etc.) și s-a respectat o regulă consecventă cu privire la inițialele mari și mici. În alte privințe, s-a păstrat modul particular de scriere a manuscrisului, îndeosebi numele proprii ale persoanelor, localităților, țărilor și popoarelor au rămas neschimbate.

Al. 8. În sfârșit, în ceea ce privește tratarea factuală a textului, mi-am dat silința să examinez justețea indicațiilor individuale. Rezultatul

ihre Richtigkeit zu prüfen. Das Resultat dieser Untersuchung wird der Leser in den Fußnoten finden. Ausgenommen sind Erläuterungen, die einen größeren Raum einnehmen. Diese sind in die Einleitung verlegt.

Ab. 9. Ich habe nun noch die angenehme Pflicht, dem Direktor des k. k. geheimen Haus-, Hof- und Staatsarchivs, sowie dem Direktor des k. und k. Kriegsarchivs, nämlich Sr. Excellenz Herrn Alfred Ritter v. Arneth und dem Herrn Generalmajor Leander Ritter v. Wetzer, für die Bereitwilligkeit, mit der sie mir die Handschriften zugesendet haben, den innigsten Dank auszusprechen.

Dr. J. Polek

Czernowitz, im Jänner 1893

EINLEITUNG

Ab. 10. Den österreichisch-ungarischen Adelsgeschlechtern, die ausgezeichnete Sprossen im Dienste des Staates und des Heeres aufzuweisen haben, ist auch die freiherrliche Familie Splény von Mihály beizuzählen.

Ab. 11. Die Splény sind eine ursprünglich deutsche protestantische Familie Namens Neußel. Als der erste dieses Namens erscheint Jakob Neußel von Splény, um die Mitte des 17. Jahrhunderts zuerst Rector zu Szent Iván, dann Prediger zu Rosenberg. Von seinen drei Söhnen ist der dritte, Jakob, Stammvater der heutigen Freiherren von Splény, die mit Jakob's Sohne Stephan oder (wie ihn andere nennen) Ladislaus Jakob, der in Würdigung seiner im Türkenkrieg geleisteten Dienste von Kaiser Karl IV. im Jahre 1722 in den Freiherrnstand erhoben wurde, den Namen Splény von Mihály annahmen. Von Stephan stammte der k. k. General der Cavallerie Gabriel Anton, von diesem wieder Gabriel, der Verfasser der vorliegenden Denkschrift, ab¹.

Ab. 12. Gabriel Freiherr Splény wurde am 2. October 1734 in Oberungarn geboren. Von seinem Vater für den Justizdienst bestimmt, wurde er nach Absolvierung des Kaschauer Jesuiten-Gymnasiums nach Wien geschickt, um in der Theresianischen

acestor cercetări cititorul îl va găsi în notele de subsol. Excepție fac explicațiile care ocupă un spațiu mai însemnat. Acestea sunt plasate în *Introducere*.

Al. 9. Mai am plăcuta îndatorire să exprim cele mai profunde mulțumiri directorului Arhivei î. r. de casă, curte și stat, precum și directorului Arhivei î. r. de război, anume excelenței sale domnului Alfred cav. De Arneth și generalului-maior Leander cav. de Wetzer, pentru bunăvoința de a-mi fi trimis manuscritele.

Dr. J. Polek

Cernăuți, ianuarie 1893

INTRODUCERE

Al. 10. Printre familiile nobile austro-ungare, din care fac parte descendenții remarcabili prin serviciile aduse statului și armatei, se numără și familia Splény von Mihálydy.

Al. 11. La originea neamului Splény este o familie germană protestantă pe nume Neußel. Ca cea dintâi cu acest nume apare Jakob Neußel von Splény pe la mijlocul sec. 17, mai întâi rector la Szent Iván, apoi predicator la Rosenberg. Dintre cei trei fii ai săi, al treilea, Jakob este strămoșul baronilor Splény de astăzi, care au fost ridicaiți de împăratul Carol al VI-lea în anul 1722 la rangul de baroni odată cu fiul lui Jakob, Stephan (sau cum îi spun alții) Ladislaus Jakob, care, în virtutea serviciilor aduse în războiul cu turcii, a luat numele de Splény von Mihálydy. Dia Stephan se trage generalul î. r. de cavalerie Gabriel Anton, iar din acesta, la rândul său, Gabriel, autorul memoriului de față¹.

Al. 12. Gabriel baron Splény von Mihálydy s-a născut la 2 octombrie 1734 la Ternye în Ungaria superioară. Destinată de tatăl său carierei juridice, a fost trimis după absolvirea gimnaziului iezuit din Kaschau la Viena, ca să se dedice în Academia nobiliară Theresiană

Ritterakademie den Rechtsstudien obzuliegen. Im entscheidenden Momente jedoch setzte er es durch, daß er dem Beispiele seines Vaters und Großvaters folgen durfte. Er wurde der Kaiserin Maria Theresia vorgestellt, die ihn sofort zum Fähnrich ernannte.

Ab. 13. So betrat Splény im Jahre 1752, 18 Jahre alt, die militärische Laufbahn und fand bald darauf im siebenjährigen Kriege Gelegenheit, durch hervorragende Leistungen seinen Namen zu Ehren und Glanz zu bringen. Er focht bei Lobositz, Liegnitz, Breslau und Leuthen mit und wohnte den Belagerungen von Olmütz, Neiße, Glatz und Schweidnitz bei. Ueberall zeichnete er sich derart aus, daß er nach kaum sieben Dienstjahren, im Jahre 1759, zum Major befördert wurde. Nach neun Jahren, 1768, stieg er zum Obersten und fünf Jahre darauf, 1773, zum Generalmajor empor.

Ab. 14. In dem letztgenannten Jahre begleitete Splény einige Zeit den Kaiser auf dessen Reise durch Galizien². Dem großen Menschenkenner, Josef II., entging des Generals vielseitiges, tiefes und gründliches Wissen nicht. Beweis hiefür, daß er ihm im Jahre 1774 eine bedeutsame Sendung, die Occupation des nördlichen Theils der Moldau, der heutigen Bukowina, und die Organisation dieses Landes übertrug. Und Splény täuschte das in ihn gesetzte Vertrauen nicht. Er erwarb sich nicht nur die Zufriedenheit des Kaisers und der Kaiserin, sondern hinterließ auch in der Bukowina eine dankbare Erinnerung an seine daselbst entwickelte segensreiche Tätigkeit.

Ab. 15. Der bairische Erbfolgestreit hatte bereits im März 1778 die Gegensätze zwischen Oesterreich und Preußen so verschärft, daß der Krieg unvermeidlich schien. Schon wurden beiderseits die Truppen an die Grenze vorgeschoben. Ohne Zweifel wünschte Splény an dem Kriege theilzunehmen. Er gieng, als er am 6. April 1778 aus der Bukowina schied, direct nach Mähren ab und zeichnete sich während des Winterfeldzuges 1778/79 in den Kämpfen bei Troppau, Jaktar, Mösning und Jägerndorf durch Tapferkeit und Umsicht aus.

Ab. 16. Weit glänzendere Gelegenheit zur Bethätigung seines Kriegergeistes fand Splény als Feldmarschall-Lieutenant - diese Würde

studiilor de drept. În momentul decisiv Splény a reușit să impună să i se permită să urmeze exemplul tatălui și bunicului său. A fost prezentat împărătesei Maria Theresia, care l-a numit imediat stegar.

Al. 13. Astfel Splény și-a început, în anul 1752, la vârsta de 18 ani, cariera militară și găsi curând ocazia să aducă numelui său onoare și strălucire prin fapte deosebite în războiul de 7 ani. A luptat la Lobositz, Liegnitz, Breslau și Leuthen și a participat la asediile de la Olmütz, Neiße, Glatz și Schweidnitz. Peste tot s-a remarcat într-o astfel de măsură, încât, după numai 7 ani de serviciu, a fost avansat, în anul 1759, la gradul de maior. După 9 ani, la 1768, a fost ridicat la rangul de colonel și, cinci ani mai târziu, la 1773, la cel de general-maior.

Al. 14. În anul din urmă, amintit mai sus, Splény l-a însoțit câțva timp pe împărat în călătoria sa prin Galiția². Marelui cumoscător de oameni, Iosif al II-lea, nu i-au scăpat cunoștințele multilaterale, profunde și temeinice ale generalului. Ca dovadă, i-a încredințat în anul 1774 o misiune importantă, ocuparea părții de nord a Moldovei, a Bucovinei de astăzi și organizarea acestei țări. Și Splény nu a înșelat încrederea ce i s-a acordat. El nu și-a dobândit numai mulțumirea împăratului și a împărătesei, ci a lăsat și în Bucovina o amintire de recunoștință pentru activitatea binefăcătoare desfășurată aici.

Al. 15. Conflictul legat de moștenirea bavareză ascuțise încă din martie 1778 atât de puternic contradicțiile dintre Austria și Prusia, încât războiul părea inevitabil. De amândouă părțile trupe fuseseră deplasate înspre granițe. Fără îndoială Splény voia să participe la război. La 6 aprilie 1778, când părăsi Bucovina, se deplasă direct în Moravia, unde se remarcă în timpul campaniei de iarnă din 1778/79 în luptele de la Troppau, Jaktar, Mösning și Jägerndorf prin curaj și prevedere.

Al. 16. Ocazii mult mai stălucite pentru afirmarea spiritului său războinic găsi Splény ca Feldmareșal-locotenent - un rang pe care-l

hatte er im Jahre 1785 erlangt – im dem Türkenkriege von 1788 bis 1790.

Ab. 17. Prinz Josias zu Sachsen-Coburg-Saalfeld, der mit seinem Armeecorps von Galizien und der Bukowina aus gegen die Türken operierte, hatte im Juli 1788 Chotin eingeschlossen. Um den Entsatz dieser Festung zu verhindern, erhielt Splény den Befehl, mit seiner kleinen Truppenabtheilung gegen Jassy, wo gegen 20.000 Tataren standen, vorzurücken. Auf dem Marsche angegriffen, drängte er den weit überlegenen Feind zurück und erstürmte Jassy (3. September 1788). Kurz darauf zum Schutz der siebenbürgischen Grenze nach dem oberen Sereththal berufen, erfocht er (am 14. October) bei Adschud einen glänzenden Sieg, infolge dessen ein Theil der siebenbürgischen Armee vor den feindlichen Angriffen sicher blieb. Für diese That wurde Splény zum Inhaber des 51. Infanterieregiments ernannt.

Ab. 18. Nach der Schlacht bei Adschud führte Splény zufolge eines kaiserlichen Handschreibens seine Truppen, die nunmehr an der siebenbürgischen Grenze entbehrlich wurden, zur bukowinisch-galizischen Armee zurück und begab sich zum Prinzen Coburg ins Winterquartier nach Roman.

Ab. 19. Im folgenden Jahre, 1789, zogen die Türken immer mehr und mehr Streitkräfte bei Fokschan zusammen. Dahin rückte daher auch Coburg vor. Am 31. Juli standen die beiden Heere einander gegenüber. Tags darauf kam es zur Schlacht. Splény führte die dritte, den äußersten rechten Flügel bildende Colonne. Noch im Aufmarsch begriffen, wurde sie von den türkischen Reitern angefallen. Aber Splény warf den Feind zurück und schlug den ganzen linken Flügel der Türken in die Flucht. Dann stellte er sich an die Spitze des Regiments Karl Schröder und erstürmte einen Theil der feindlichen Verschanzungen vor Fokschan und das Kloster Sarnal. Bald war die Flucht der Türken allgemein. So war, wie der Commandirende in seinem Berichte sagt, das Glück dieses Tages dem Feldmarschall-Lieutenant Splény zu verdanken. Dafür wurde er im Jahre 1790 mit dem Commandeurkreuz des Maria Theresien Ordens – das Ritterkreuz

objinuse în anul 1785 – în războiul cu turcii dintre 1788 și 1790.

Al. 17. Prințul Josias zu Sachsen-Coburg-Saalfeld, care opera cu corpul său de armată din Galiția și Bucovina împotriva turcilor, asediase în iulie 1788 Hotinul. Pentru a împiedica despresurarea cetății, Splény primise ordinul să înainteze cu mica sa unitate de trupe către Iași, unde staționau 20.000 de tătari. Atacat în timpul marșului, el respinse inamicul mult superior și cuceri Iașii (3 septembrie 1788). Chemat imediat după aceea în valea superioară a Siretului pentru apărarea graniței cu Transilvania, dobândi (la 14 octombrie) o victorie strălucită la Adjud, ca urmare a căreia o parte a armatei din Transilvania rămase la adăpost de atacurile dușmanului. Ca răsplată pentru această faptă, Splény a fost numit proprietar al regimentului 51 de infanterie.

Al. 18. După lupta de la Adjud, în urma unei scrisori olografe a împăratului, Splény își însoți trupele, devenite inutile la granița Transilvaniei, înapoi la armata bucovineano-galițiană și se duse la cartierul de iarnă al prințului Coburg la Roman.

Al. 19. În anul următor 1789, turcii concentrară tot mai multe forțe militare lângă Focșani. De aceea și Coburg înaintă într-acolo. La 31 iulie cele două armate stăteau față în față. A doua zi începu bătălia. Splény conducea coloana a treia, care forma aripa extremă dreaptă. Ea fu atacată de cavaleria turcă încă la intrarea în dispozitiv. Dar Splény respinse inamicul și puse pe fugă toată aripa stângă turcă. Apoi se puse în fruntea regimentului Karl Schröder și cuceri o parte din întăriturile inamice de la Focșani și mănăstirea Sarnal. În curând fuga turcilor se generaliză. Astfel, cum spunea în raportul său comandantul, norocul zilei se datora feldmareșalului-locotenent Splény. Pentru aceasta fu decorat în anul 1790 cu crucea de comandor a ordinului Maria Theresia – crucea de cavalier o primise în decembrie 1789 pentru realizările sale de la Adjud.

hatte er im Dezember 1789 für seine Leistungen bei Adschud erhalten – ausgezeichnet.

Ab. 20. Im Jahre 1790 wurde Splény zu mehreren wichtigen militärisch-diplomatischen Sendungen mit Erfolg verwendet und im Jahre 1791 mit der Obergespanswürde des Szabolcser Comitats betraut. Beim Ausbruch des französischen Krieges finden wir ihn jedoch wieder unter den Fahnen. Er commandierte in Wurmser's Abwesenheit die Armee am Unterrhein.

Ab. 21. Im Jahre 1795 ernannte ihn Kaiser Franz zum wirklichen geheimen Rathe und verlieh ihm dann das Commando über die Festung Olmütz. Mit diesem Posten schloß er die Bahn seines wirkenden Soldatenlebens. Er starb am 1. April 1818 im 84. Lebensjahre zu Szilvas Ujfalu unweit Kaschau, betrauert von 8 Töchtern und 2 Söhnen, die ihm von seinen 17 Kindern noch geblieben waren.

Ab. 22. „Tiefreligiöser Sinn war die Grundlage seines Charakters, der eine unerschütterliche Treue und Anhänglichkeit an Monarchen und Vaterland und eine seltene, sich durch wirksame Wohlthätigkeit schön äußernde, mit Heiterkeit des Geistes und Festigkeit des Gemüthes gepaarte Herzengüte entkeimte. Rechtlich und offen in Wort und That, aufrichtig und beständig als Freund, unverführt durch Glück, ungebeugt durch Unglück, wurde von Allen, die ihn kannten, seinen Tugenden und hohen Eigenschaften als Mensch und Mann, der Zoll ungeheuchelter Verehrung und Liebe“³.

Ab. 23. In der Bukowina war General Splény vom 1. September 1774 bis zum 6. September 1778 thätig.

Ab. 24. Zunächst lag ihm die Occupation des Landes ob.

Ab. 25. Um eine directere und bequemere Verbindung zwischen Siebenbürgen und dem bei der ersten Theilung Polens im Jahre 1772 gewonnenen Galizien herzustellen, hatte Joseph II. im Juni 1773 die Erwerbung der nördlichen Moldau angeregt⁴. Die nächste Folge war, daß an der galizisch-moldauischen Grenze vorläufig die Aussteckung der Adler unterblieb. Dann wurde im Frühjahr 1774 das anstoßende moldauische Gebiet von dazu eigends ausgeschiedten Officieren unter der Leitung

Al. 20. În anul 1790, Splény a fost folosit cu succes în mai multe misiuni importante militaro-diplomatice, iar în anul 1791 i s-a acordat titlul onorific de comite al comitatului Szabolcs. La izbucnirea războiului cu Franța îl găsim din nou sub arme. În absența lui Wurmser comandă armata de pe Rinul inferior.

Al. 21. În anul 1795 împăratul Franz îl numi consilier secret adevărat și-i încredință apoi comanda cetății Olmütz. În acest post își încheie cariera sa militară activă. Muri la 1 aprilie 1818, la vârsta de 84 de ani, la Szilvas Ujfalu aproape de Kaschau, regretat de cele 8 fiice și cei 2 fii, câți mai rămăseseră din cei 17 copii ai săi.

Al. 22. „Un sentiment religios adânc forma temelia caracterului său, din care izvora o credință și o afecțiune de nezdruccinat pentru monarh și patrie și o bunătate rară a inimii, care se manifesta frumos printr-o caritate activă și se împerechia cu o seninătate a spiritului și o fermitate a caracterului. Drept și deschis în vorbă și faptă, sincer și constant ca prieten, nesused de noroc, necopleșit de nenoroc, el deveni pentru toți cei care i-au cunoscut virtuțile și înaltele sale însușiri ca om și bărbat, obiect de adorație și dragoste neprefăcută“³.

Al. 23. În Bucovina generalul Splény a fost activ de la 1 septembrie 1774 până la 6 aprilie 1778.

Al. 24. Întâi i-a revenit ocuparea țării.

Al. 25. Pentru a realiza o legătură mai directă și mai comodă între Transilvania și Galiția câștigată la prima împărțire a Poloniei, Iosif al II-lea a propus în iunie 1773 achiziționarea Moldovei de nord⁴. Urmarea imediată a fost că marcarea prin pajure a graniței dintre Galiția și Moldova s-a suspendat deocamdată. Apoi, în primăvara 1774, s-a întocmit harta regiunii moldovenești învecinate de către ofițeri anume trimiși în acest scop sub conducerea maiorului von Mieg. Însă ocuparea țării

des Majors von Mieg mappiert. Die Besetzung des Landes sollte aber erst nach dem Ausmarsch der Russen, die seit 1769 „iure belli“ Herren der Donaufürstenthümer waren, vollzogen werden mit der Begründung, daß es eine von den Türken usurpierte Zugehör Pokutiens sei. Als daher die Moldau durch den Friedensschluß von Kutschuk Kainardsche (16. Juli 1774) an die Türkei zurückgefallen war, wußte der Wiener Hof sofort die Einwilligung des russischen Feldmarschalls Romanzow zur Vorschiebung einiger Truppenkörper zu erlangen.

Ab. 26. Die Occupationstruppen, 4 Bataillone Infanterie (von den Regimentern Brinken, Nugent, Stain und Siskowitsch) und ein Husarenregiment (Barco), die im November 1774 noch um eine Bataillon Infanterie (vom Regimente Thürheim) und ein Husarenregiment (Hadik) verstärkt worden sind, wurden dem Generalmajor Splény unterstellt, der sein Quartier in Czernowitz nehmen sollte.

Ab. 27. Am 31. August 1774 rückten die Garnisons-Bataillone Nugent und Siskowitsch nebst einer Division Barco-Husaren, vom dem schon genannten Major Mieg geführt, in die Bukowina ein. Ungefähr 6 Wochen später folgte der Commandierende mit den übrigen Truppen nach. Seit dieser Zeit finden wir in Czernowitz eine wohlorganisierte Regierung eingeführt⁵. Doch datiert Splény „seine Thätigkeit als Administrationsdirector über die Bukowina mit dem Amtssitze in Czernowitz schon seit dem 1. September 1774“⁶.

Ab. 28. Am 25. October ist auch schon der Cordon von Preworodek am Dniester über Werboutz, Czernawka, Czernowitz, Ostrica, Molodia, Berlince, Sereth, Kalafindestie, Suczawa, Kapukodrului, Wama, Kimpolung und Dorna bis an die siebenbürgische Grenze vollendet.

Ab. 29. Die Aussteckung der Grenzadler wurde mit der Bewilligung des Grafen Romanzow am 16. November 1774 vorgenommen.

Ab. 30. Was Splény bei seiner Ankunft in Czernowitz und bei der darauf vorgenommenen „Visitirung“ besonders in die Augen fiel, war die höchst unvortheilhaft gezogene Grenze. Sie entsprach nach seiner Ansicht weder

urma să aibă loc abia după plecarea trupelor rusești, care erau „iure belli“ din 1769 stăpâni Principatelor Dunărene, sub motiv că ar fi vorba de o anexă a Pocuției uzurpată de turci. De aceea, atunci când prin pacea de la Kuciuk Kainargi (16 iulie 1774) Moldova revine Turciei, Curtea de la Viena a știut să obțină învoirea feldmareșalului rus, contele Romanțov, de a avansa câteva corpuri de trupe. (În alte surse numele comandantului rus este Rumianțev. n.n.)

Al. 26. Trupele de ocupație, 4 batalioane de infanterie (din regimentele Brinken, Nugent, Stain și Siskowitsch) și un regiment de husari (Barco), întărite în noiembrie cu un batalion suplimentar de infanterie (din regimentul Thürheim) și un regiment de husari (Hadik), au fost puse sub comanda generalului-maior Splény, care urma să-și stabilească cartierul la Cernăuți.

Al. 27. La 31 august 1774 batalioanele de garnizoană Nugent și Siskowitsch au pătruns, împreună cu un divizion al husarilor lui Barco, în Bucovina, conduse de mai sus numitul maior Mieg. Aproximativ 6 săptămâni mai târziu a urmat comandantul cu restul trupelor. Din acest moment a fost introdusă la Cernăuți o guvernare bine organizată⁵. Totuși Splény datează „activitatea sa de director al administrației Bucovinei cu sediul la Cernăuți încă de la 1 septembrie 1774“⁶.

Al. 28. La 25 octombrie s-a și încheiat instalarea Cordonului de la Preworodek pe Nistru peste Verbăuți, Cernauca, Cernăuți, Ostrița, Molodia, Berlince, Siret, Calafindești, Suceava, Capu Codrului, Wama, Câmpulung și Dorna până la granița cu Transilvania.

Al. 29. Marcarea cu stâlpi de graniță cu pajure s-a întreprins cu învoirea contelui Romanțov la 16 noiembrie 1774.

Al. 30. Ceea ce l-a frapat îndeosebi pe Splény la sosirea sa la Cernăuți și la „vizitarea“ care a urmat, a fost trasarea deosebit de defavorabilă a graniței. Ea nu corespundea după părerea sa nici intențiilor militare, nici celor

den militärischen noch politischen Absichten des Kaiserhauses, da sie sich den Hauptorten Sadagura, Czernowitz, Sereth und Suczawa, sowie der zur Verbindung der Länder Siebenbürgen und Galizien projectierten Straße bis auf eine kleine Entfernung näherte und gegen feindliche Ueberfälle keinen Schutz gewährte. Er suchte daher bei dem galizischen Generalcommando um die Erlaubnis zur Vorrückung der Truppen an. Auf diese Weise wurde auf Splény's Antrag im Jänner und Februar 1775 die Occupation bis an den Rokitna-, Lukawitza- und Molnitzabach ausgedehnt und der Sereth als Grenze gegen das moldauische Gebiet gewonnen. Eine neue Vorrückung fand im März desselben Jahres auf Anregung des Feldmarschall-Lieutenants Baron Barco⁷ statt. Die Truppen rückten damals über den Lukawitzabach hinaus bis zum Hertzabache vor.

Ab. 31. Inzwischen hatte der Wiener Hof durch den Internuntius Baron Thugut die Verhandlungen wegen Abtretung der Bukowina mit der Pforte angeknüpft. Sie führten zur Convention vom 7. Mai 1775, durch welche „die Ländereien zwischen dem Dniester, Pokutien, Ungarn und Siebenbürgen“ für immer an Oesterreich abgetreten wurden.

Ab. 32. Als Grenze wurde eine Linie bestimmt, durch die Dorna-Kandreni, Stulpikani, Kapukodrului, Suczawa, Sereth und Czernowitz „kaiserlich“, die zur Festung Chotin gehörigen Grundflächen (les terrains affectés à la Forteresse de Chotzim) aber türkisch blieben. Die genaue Abgrenzung soll durch eine gemischte Commission vollzogen werden. Diese begann ihre Verhandlung am 14. September 1775.

Ab. 33. Anfangs November 1775 war die Grenze von Siebenbürgen bis Czernawka ausgeglichen. Jetzt aber stellten sich Meinungsverschiedenheiten ein. Während der österreichische Commissär, Baron von Barco, seiner Instruction gemäß darauf bestand, daß eine von Czernawka nach Rohatin am Dniester gezogene Linie die Grenze bilde, weigerte sich der Türke Tahir Aga, auch nur eine Handbreit von dem Chotiner Territorium abzutreten, und reclamirte sogar die zwischen dem Sereth und

politice ale Casei imperiale, căci ea se apropie la o distanță mică de localitățile principale Sadagura, Cernăuți, Siret și Suceava, precum și de șoseaua proiectată pentru a realiza legătura dintre țările Transilvania și Galiția, neacordând o acoperire împotriva unor atacuri inamice. El ceru de aceea Comandamentul general al Galiției permisiunea de a-și avansa trupele. În acest fel s-a extins la propunerea lui Splény în ianuarie și februarie 1775 ocupația până la pâraiele Răchitna, Lucavița și Molnița și s-a obținut râul Siret drept graniță cu regiunea moldovenească. Un alt avans a avut loc în martie al aceuiași an la inițiativa feldmareașului-locotenent baron Barco⁷. Cu această ocazie trupele au trecut pârâul Lucavița, ajungând până la pârâul Herța.

Al. 31. Între timp Curtea vieneză a contactat prin intermediul internunțului baron Thugut Poarta în vederea tratativilor pentru cedarea Bucovinei. Acestea au dus la Convenția din 7 mai 1775, prin care „teritoriile dintre Nistru, Pocuția, Ungaria și Transilvania“ vor fi cedate pentru totdeauna Austriei.

Al. 32. Drept graniță s-a stabilit o linie prin care Dorna Căndrenilor, Stulpicani, Suceava, Siretul și Cernăuții rămăneau „imperiale“, în timp ce teritoriile ce țineau de fortăreața Hotin (les terrains affectés à la Forteresse de Chotzim) rămăneau turcești. Delimitarea exactă urma să fie efectuată de către o comisie mixtă. Aceasta și-a început tratativele la 14 septembrie 1775.

Al. 33. La începutul lui noiembrie 1775 se căzuse de acord asupra graniței de la Transilvania până la Cernaucă. Acum însă apărură divergențe de păreri. În timp ce comisarul austriac, baron von Barco, insista, conform instrucțiunilor sale, ca o linie trasată de la Cernaucă la Rohatin pe Nistru să formeze granița, turcul Tahir Aga refuza să cedeze chiar și un lat de palmă din teritoriul Hotinului și reclama chiar pentru Poartă până și enclava situată între râurile Siret și Suceava, care fusese deja

der Suczawa gelegene, schon abgetretene Enklave für die Pforte. Schließlich stand Oesterreich von seinem Begehren ab. Als Ersatz dafür wurde ihm in der „Convention explicatoire“ vom 12. Mai 1776 das Gebiet zwischen dem Rokitnabache und dem Hukogaben, den man im October 1775 als Grenze angenommen hatte, zugesprochen. Im Südosten blieb die Grenze noch unentschieden. Sie wurde am 2. Juli 1776 durch die Convention von Palamutka, dem Verlangen der Pforte gemäß, festgestellt.

Ab. 34. Die zweite, nicht minder wichtige Aufgabe, die Splény in der Bukowina zu lösen hatte, war: „das Land aus seiner Verwahrlosung zu befreien, der westländischen Cultur zu erschließen, eine neue Ordnung der Dinge zu begründen und mit schonender Hand den neuen Theil dem alten Reiche anzugliedern“⁸. Mit welchem Eifer und Geschick er diese Aufgabe erfaßte, beweist schon sein „Ohnmaßgeblicher Entwurf zu einer Militärischen Einrichtung des k. k. Enklavirten Moldauschen Antheils“ vom 10. Dezember 1774⁹. Noch deutlicher leuchtet seine organisatorische Thätigkeit aus der vorliegenden „Beschreibung des Bukoviner Districts“ heraus.

Ab. 35. Diese letztere Denkschrift ist undatiert, doch läßt sich aus ihrem Inhalte, wie Splény's Autorschaft, so auch der Zeitpunkt ihrer Abfassung erweisen.

Ab. 36. Auf Seite 10 schließt Splény die über die Grenzen der Bukowina angestellte Betrachtung mit den Worten: es werde noch darauf ankommen, „wie sich in der Bestimmung derenselben die beyde respective Allerhöchsten Höfe bei der zu veranlassenden Demarcations-Commission einverstehen werden“; vermuthlich werde weder die von ihm projectierte noch die zu allererst gezogene Linie beibehalten werden. Und tatsächlich entsprechen die von Splény angegebenen Grenzen den Verträgen vom 12. Mai und 2. Juli 1776 nicht; sie stimmen aber auch nicht mit den Abmachungen vom 14. September bis Ende October 1775 überein. Sollte etwa die Grenzgleichung ohne Wissen des Landeschefs stattgefunden haben? Diesem Gedanken wird wohl Niemand eine Berechtigung zuerkennen.

cedată. În sfârşit, Austria a renunţat la pretenţia sa. În schimb i s-a atribuit printr-o „Convention explicatoire“ din 12 mai 1776 regiunea dintre pâraul Răchitna şi şanţul Hucu, care fusese acceptat în octombrie 1775 drept graniţă. În sud-est graniţa rămăsese indecisă. Ea a fost stabilită la 2 iulie 1776 prin Convenţia de la Balamutca conform cu cererile Porţii.

Al. 34. A doua problemă, nu mai puţin importantă, pe care Splény trebuia s-o rezolve în Bucovina era: „să elibereze ţara din starea ei de decădere, să-i deschidă accesul la cultura apuseană, să introducă o nouă ordine a lucrurilor şi să alipească cu o mână îngăduitoare această parte nouă vechiului imperiu“⁸. Cu câtă răvnă şi îndemănare şi-a asumat această misiune o dovedeşte *Nedeterminantul său Proiect al organizării militare î.r. a porţiunii enclavate moldovene* din decembrie 1774⁹. Încă mai clar reiese activitatea sa organizatorică din prezenta *Descriere a districtului Bucovinei*.

Al. 35. Acest din urmă memoriu este nedatat, dar din conţinutul său se poate deduce atât paternitatea lui Splény, cât şi data redactării lui.

Al. 36. La pagina 10 Splény încheie consideraţiile făcute cu privire la graniţele Bucovinei cu cuvintele: lucrurile vor mai depinde „de felul în care se vor înţelege la fixarea lor respectivele Înalte Curţi în Comisia de demarcare care urmează să se instituie“; probabil că nici linia proiectată de el, nici aceea trasată iniţial nu va fi menţinută. Şi într-adevăr graniţele indicate de Splény nu corespund tratatelor de la 12 mai şi 2 iulie 1775; dar ele nici nu corespund înţelegerilor dintre 14 septembrie şi sfârşitul lui octombrie 1775. Oare să se fi ajuns la un compromis asupra graniţei fără înştiinţarea capului ţării? Cred că nimeni n-ar acorda credit acestui gând. Rămâne deci să presupunem că *Memoriul* a fost redactat încă înaintea compromisului cu privire la graniţă, deci de 14 septembrie 1775.

Es bleibt also wohl nur die Annahme übrig, daß die Denkschrift noch vor dem Beginn der Grenzausgleichung, also vor dem 14. September 1775, geschrieben worden ist.

Ab. 37. Weiter spricht Splény auf Seite 2 von seiner „einjährigen hiesigen Anstellung“. Nun ist aus dem Obigen bekannt, daß er seine Thätigkeit als Administrator der Bukowina vom 1. September 1774 ab datiert. Die Denkschrift kann also auch nicht früher als im August des nächsten Jahres verfaßt worden sein. Ihre Abfassung fällt demnach in die Zeit vom 15. August bis 15. September 1775 und ist auf diesen Zeitpunkt das statistische Detail, wie Flächeninhalt, Familienanzahl etc. zu beziehen.

Ab. 38. Nicht alle Splény'schen Reformvorschläge wurden ausgeführt; im Großen und Ganzen aber bildet sein Programm das Reformprogramm der österreichischen Herrschaft in der Bukowina. Darum gilt, was Zieglerauer so schön von Splény's „Ohnmaßgeblichen Entwurf“ sagt, in noch höherem Maße von dessen „Beschreibung des Bukoviner Districts“: „Splény hat die Fackel entzündet, in deren Lichte die Wege gewiesen wurden, welche die Späteren betreten. Darum bleibt diese Denkschrift des Generals billig an den Anfang der Geschichte des Landes gestellt, seit dasselbe als Glied eines großen und gewaltigen Staatswesens unter dem Scepter des habsburgischen Fürstenhauses steht“¹⁰.

Al. 37. Mai departe Splény vorbeşte la pag. 2 despre „instalarea sa de acum un an“. Din cele de mai sus se ştie însă că-şi datează activitatea de administrator al Bucovinei ca începând la 1 septembrie 1774. Deci *Memoriul* nu putea fi redactat mai devreme decât în august al anului următor. Redactarea lui cade deci între 15 august şi 15 septembrie 1775 şi deci detaliile statistice ca arie, numărul familiilor etc. trebuie raportate la acest interval de timp.

Al. 38. Nu toate propunerile de reformă ale lui Splény au fost aduse la îndeplinire; totuşi, în linii mari, programul lui se identifică cu programul de reforme al dominaţiei austriece în Bucovina. De aceea ceea ce spune atât de frumos Zieglerauer despre *Proiectul nedeterminant* al lui Splény se referă în încă mai mare măsură la *Descrierea districtului Bucovina*: „Splény a aprins flacăra în lumina căreia s-au conturat drumurile pe care au păşit urmaşii. De aceea acest *Memoriu* al generalului se aşează pe drept la începutul istoriei ţării, de când aceasta se găseşte, ca membră a unei structuri statale mari şi formidabile, sub sceptorul dinastiei habsburgice“¹⁰.

BESCHREIBUNG DES BUKOWINER DISTRICTS

nach der vorherigen und jetzo noch bestehenden Beschaffenheit deßelben nebst ohnmaßgebigsten Vorschlag, wie deßen bisherige Landesverfassung sowohl „in Politicis“ als „Oeconomicis“ in das künftige verbeßert werden könnte.

VORBERICHT

Ab. 1. Die schuldigste Pflicht eines getreuen Unterthans, den Dienst seines Souverains auf alle möglichste Art zu befördern, hat

DESCRIEREA DISTRICTULUI BUCOVINA

după precedenta şi încă existenţa sa structură împreună cu propunerea nedeterminantă, cum s-ar putea îmbunătăţi pe viitor constituţia de până acum a ţării atât „in politicis“ cât şi „in oeconomicis“.

RAPORT PRELIMINAR

Al. 1. Îndatorirea fundamentală a unui supus credincios, de a promova în orice fel posibil interesul Suveranului său, m-a determinat

mich bewogen, gegenwärtige oeconomische und politische Beschreibung des Bukoviner Districts zu verfaßen und derselben eine Idée, wie diese Province einstweilen eingerichtet werden könnte, beyzurucken.

Ab. 2. Zu ein so anderen hätte ich mir zwar alle Mühe gegeben, während meiner einjährigen hiesigen Anstellung und dabey verwalteten Militair- sowohl als Civil geschäften die erforderliche Känntniß zu erlangen; doch könnte es seyn, daß es mir an der genugsamen Einsicht und Beurtheilung gefehlet, und daß ich sofort ein meine Kräften übersteigendes Werk unternommen hätte.

Ab. 3. Auf diesen Fall nun solle mir meine reine Absicht, die Allerhöchsten Gnaden meines Souverains verdienen zu wollen, zur Entschuldigung dienen und den Werth dieser Unternehmung bestimmen.

Ab. 4. Das ganze Werk ist in drey Theile getheilet. In dem ersten beschreibe ich nebst denen geographischen und oeconomischen Gegenständen die vorherige Gebräuche und Regierungsform dieses Districts; in dem zweyten kommet vor die meiner Meynung nach dieser Provinz angemessenste Landesverfaßung auf Absicht deren in Policy-, Justitial- und Oeconomialwesen jetzo gleich thunlicher Meliorationen; in dem dritten Theile endlichen wird von Meliorationen, die zur Einführung mehrere Zeit benöthigen, gehandelt.

să redactez prezenta descriere economică și politică a districtului bucovinean și de a-i adăuga o „idée”, cum s-ar putea întocmi deocamdată această provincie.

Al. 2. Mi-am dat toată silința să-mi însușesc, în una și în cealaltă privință, cunoștințele necesare în cursul slujbei mele de un an în acest loc și a administrării afacerilor militare ca și a celor civile; s-ar putea totuși să-mi fi lipsit înțelegerea și judecata îndestulătoare și să fi întreprins o lucrare care mi-a depășit de la început forțele.

Al. 3. În acest caz intenția mea curată de a merita bunăvoința Suveranului meu să-mi servească drept scuză și să determine valoarea acestei întreprinderi.

Al. 4. Întreaga lucrare este împărțită în trei părți. În cea dintâi descriu, pe lângă realitățile geografice și economice, obiceiurile și forma de guvernare precedentă a acestui district; în a doua se întâlnește constituția acestei provincii, care ar fi, după părerea mea, cea mai potrivită pentru a aduce acestei provincii de îndată îmbunătățiri aplicabile în organizarea ei politică, judiciară și economică; în sfârșit, în partea a treia se tratează îmbunătățirile a căror introducere necesită mai mult timp.

ERSTER THEIL

VON DEM EHEINIGEN ZUSTAND VERSCHIEDENER GEGENSTÄNDE DIESES BUKOVINER DISTRICTS

Erstes Hauptstück

GEOGRAPHISCHE BESCHREIBUNG DES BUKOVINER DISTRICTS

Ab. 1. Aus was für Thellen des Moldauschen Fürstenthums dieser District formiret worden sey. Zuforderist werden jene Theile des Fürstenthums Moldau angezeigt,

PARTEA ÎNTÂI

DESPRE STAREA TRECUTĂ A DIFERITELOR ELEMENTE ALE DISTRICTULUI BUCOVINEAN

Primul capitol

DESCRIEREA GEOGRAFICĂ A DISTRICTULUI BUCOVINEI

Al. 1. Din care părți ale Principatului Moldovei s-a format acest district. În primul rând se arată acele părți ale Principatului Moldova, care s-au înglobat în acest dis-

welche zu diesem Bukoviner District gezogen worden sind. Solche sind nun folgende:

1. Ein kleiner aus 9 Dörfern bestehende Theil des Chotimer Districts¹;

2. fast der ganze Czernovitzer District, von welchem nur 2 Dörfer jenseits des Cordons geblieben;

3. der sogenannte Kumpilung Rußeste², aus 3 grossen Dörfern bestehend, welche aber vielmehr als ein Theil des Czernovitzer Districts zu betrachten ist;

4. fast 3/4 von dem Szutzawer District, von welchem nur 57 Dörfer ausgeschlossen geblieben;

5. das sogenannte Kumpilung Moldaveneste, aus welchem jedoch 2 Dörfer nicht in dieseitigen Cordon gefallen sind.

Ab. 2. Länge und Breite des Bukoviner Districts. Dieser aus obbemelten Theilen des Fürstenthums Moldau bestehende und nunmehr unter dem Nahmen Bukovina bekannte District ist nach der von Mitternacht gegen Mittag laufenden Länge, und zwar von dem Einfluß des Pothorzebaches in den Dniester bis nach Baya 18 Meilen und von da bis an die Siebenbürgische Gränze (wann man diese Strecke nicht etwann lieber zu der Breite des Districts rechnen soll) 13 Meilen lang und „in perpendicular“ Linien auf Pokutien, Marmarosch und Siebenbürgen verschiedentlich zu 5, 7, 9 bis 12 Meilen breit.

Ab. 3. Inhalt der Fläche an Quadratmeilen und Verhältnis der Ebenen gegen die Gebirgsgegend des Districts. Die ganze Fläche des Districts enthält laut Ausrechnung deren Officiers vom Generalsstaab 194 ordinaire Quadratmeilen³, wovon beynah 2/5 hohes Gebürg, 2/5 theils flaches, theils gehügeltes zum Wieswachß und Ackerbau geschicktes Land ausmachen dürften. Das letzte 1/5 bestehet endlichen aus mittelmäßigem Gebürg, welches durchgehends mit Waldungen bewachsen ist. Das hohe Gebürg sowohl als auch das flache Land sind foglich mit Wälder häufig versehen; nur ist die Gegend zwischen dem Pruth und Dniester hievon auszunehmen, allwo in einer Fläche von ohngefehr 16 Quadratmeilen außer dem auch vorhin sogenannten

trict al Bucovinei. Acestea sunt următoarele:

1. O mică porțiune, compusă din 9 sate ale districtului Hotin¹;

2. Aproape întregul district Cernăuți, din care numai 2 sate au rămas dincolo de Cordon;

3. Așa-numitul Câmpulung Rusc², constând din 3 sate mari, dar care trebuie privit de fapt ca o parte a districtului Cernăuți;

4. Aproape 3/4 din districtul Suceava, din care au rămas excluse doar 57 de sate;

5. Așa-numitul Câmpulung Moldovenesc, din care însă 2 sate n-au căzut în interiorul Cordonului.

Al. 2. Lungimea și lățimea districtului Bucovina. Acest district, compus din părțile mai sus amintite ale Principatului Moldova și acum cunoscut sub numele Bucovina, măsoară după o linie mergând de la miez-noapte la miez-zi, și anume de la vărsarea pârâului Podhorje în Nistru până la Baia, 18 mile și de aici până la granița cu Transilvania (dacă această distanță n-ar trebui socotită ca făcând parte din lățimea districtului) 13 mile, deci în total 31 de mile și, după linii „perpendiculare” pe Pocuția, pe Maramureș și pe Transilvania, are lățimile diferite de 5, 7, 9 și 12 mile.

Al. 3. Aria în mile pătrate și raportul dintre aria de șes și cea muntoasă a districtului. Aria totală a districtului se cifrează după evaluarea ofițerilor de la statul major la 194 de mile pătrate ordinare³, dintre care aproape 2/5 sunt probabil munți înalți, 2/5 teren parțial întins, parțial deluros, potrivit pentru pajști și agricultură, în sfârșit, ultima 1/5 constă din munți de înălțime mijlocie acoperiți continuu cu păduri. Munții înalți, ca și câmpia, sunt prevăzute deci adeseori cu păduri; numai regiunea dintre Prut și Nistru trebuie exceptată, unde pe o arie de 16 mile pătrate nu există lemn aproape deloc, în afară de și mai sus-numitul Codru al Bucovinei⁴.

Bukoviner Wald⁴ fast gar kein Holz vorhanden.

Ab. 4. Localität. Der Länge nach lauft dieser District von Mitternacht gegen Mittag zu, nach welcher Verhältnuß derselbe, soviel als es die militärische Absichten betreffen dürfte, wieder die Türkische sowohl als Rußische Macht die Flanquen von Pokutien und Siebenbürgen decken, folglich der Oestreichischen Macht sowohl in Offensiv- als auch in Defensivkriegen zum größten Vortheil dienen könnte, wenn anders Allerhöchsten Orten entschlossen würde, denen Mängeln deren jetzigen unhaltbaren Gränzen durch erbauende Vestungen abzuhelfen und die erforderliche Communicationen, besonders mit Siebenbürgen zu errichten⁵.

Ab. 5. Mit welchen Ländern solcher angrenzt. Dieser District grenzt gegen Sonnenaufgang und gegen Mittag mit der Moldau, gegen Sonnenuntergang mit Siebenbürgen, Marmarosch und Pokutien, gegen Mitternacht endlich mit kaiserlich Podolien oder nunmehrigem Königreich Gallicien.

Ab. 6. Specialbeschreibung der Gränze. Die einstweilen durch die Aussteckung der Gränzadler bestimmte Gränzlinien dieses neu occupirten Districts längst dem Türkischen Gebiet (dann jene gegen die kaiserliche Länder sind ohnehin bekannt) laufen folgender gestalten:

1. Gegenüber des Einflusses des Pothorzebachs in den Dniester fängt die neue Gränze an und lauft daselbst ohne sonderliche natürliche Marquen über kleine Hügel und Thäler bis an den kahlen Gipfel des Bergs ober dem Dorf Rockschan, welcher Strich mit der Zeit mit einem Graben und in Ansehung der nahen Vestung Chotim mit mehrerer Fortification versichert werden muß.

2. Von dem Gipfel des Bergs ober dem Dorf Rockschan lauft die Gränze nach Möglichkeit längst denen Bergrücken des sogenannten Bukoviner Waldes bis in die Gegend des Dorfs Kolinkoucz und bis an den daselbstigen Ursprung des Rokitnabachs.

3. Von dem Ursprung des Rokitnabachs cotoiret die Gränze eben diesen Bach bis an dessen Einfluß in den Pruth. Der Bach Rokitna ist meistens morastig und Sommerszeit, außer

Al. 4. Amplasarea. Districtul se întinde în lungime de la miezã-noapte până la miezã-zi în așa fel, încât ar putea proteja din punct de vedere militar flancurile Pocuției și ale Transilvaniei împotriva Puterii turce, cât și a celei ruse, încât ar putea servi foarte avantajos Puterii Austriei atât în războaie ofensive, cât și defensive, dacă s-ar hotărî în forurile supreme să se înlătore deficiențele granițelor prezente, intenabile, prin construirea de fortificații și a comunicațiilor necesare îndeosebi cu Transilvania⁵.

Al. 5. Cu ce țări se învecinează. Acest district se învecinează către răsărit și către miezã-zi cu Moldova, către apus cu Transilvania, Maramureșul și Pocuția și, în sfârșit, către miezã-noapte cu Podolia imperială și cu prezentul regat Galiciei.

Al. 6. Descrierea specială a graniței. Liniile de graniță provizorii ale recent ocupatului district determinate prin marcarea cu pajure față de domeniul turcesc (căci cele față de țările imperiale sunt oricum cunoscute) au următorul parcurs:

1. Granița nouă începe din fața vărsării pârâului Podhorje în Nistru și se îndreaptă de aici fără marcări naturale deosebite peste mici dealuri și văi până la vârful pleșuv al muntelui de deasupra satului Rocșani, o porțiune care va trebui asigurată cu timpul cu un șanț și, în vederea apropiatei fortărețe Hotin, cu mai multe fortificații.

2. De la vârful muntelui de deasupra satului Rocșani granița parcurge pe cât posibil linia culmilor așa-zisului Codru Bucovinean până în regiunea satului Colincăuți și până la izvorul de acolo al pârâului Răchitna.

3. Începând cu izvorul pârâului Răchitna, granița urmează acest pârâu până la vărsarea sa în Prut. Pârâu Răchitna este de obicei înămolit și, pe timp de vară, cu excepția unei mari

in grösster Dürre, ohne Brücken nicht zu paßiren; er scheidete auch vor diesem den Czernovitzer von dem Chotimer District.

4. Von dem Einfluß des Rokitnabachs in den Pruthfluß macht der letztere eine halbe Stunde, und zwar bis zu dem Einfluß des Herzabachs in ihn, die Gränze aus, mit der Anmerkung, daß der Pruth an 2 oder 3 Orten durchgewadet werden kann.

5. Von dem Einfluß des Herzabachs wird dieser bis zur Einmündung des Tirnaskabachs cotoiret. Der Herzabach ist morastig und ohne Brücken nicht zu paßiren.

6. Von dem Einfluß des Tirnaskabachs in den Herza laufet die Gränze längst dem Tirnaskabach bis zu dessen Ursprung, mit der Anmerkung, daß dieser Bach steilufericht sey.

7. Da übersattelt man einen Hügel in einer Strecke von ohngefähr 300 Schritten (welche mit der Zeit durch einen Graben marquirt werden müßte) und kommt zum Ursprung des Thuriatkabachs.

8. Diesem Thuriatkabach folgt man so fort bis zu dessen Einfluß in den Molnizabach. Der Thuriatkabach bedeutet zwar nicht viel, doch marquirt selbiger gut die Gränze.

9. Von dem Einfluß des Thuriatkabach in den Molniza gehet die Gränze diesem Bach nach bis zu seinem Einfluß in den Szireth. Der Molnizabach ist steilufericht und ohne Brücken schwer zu paßiren.

10. Vom Einfluß des Molnizabachs in den Szireth folgen die Gränzen dem Lauf dieses Flußes, den in denselben einstürzenden Sutzawafuß überspringend, bis zu dem Einfluß des Samusel mare-Bachs. Auch hier ergibt sich der Umstand, daß der Szirethfluß an vielen Orten durchzuwaden ist.

11. Von dem Einfluß des Samusel mare-Bachs in den Szirethfluß ziehet sich die Gränze längst diesem Bach bis zu dem Einfluß des Lamoschéner Bachs, mit der Anmerkung, daß der Samusel mare ein morastiger Bach und ohne Brücken fast nicht zu paßiren sey.

12. Von dem Einfluß des Lamoschéner Bachs in den Samusel mare gehet die Gränze bis an den Ursprung des ersteren. Der Lamoschéner Bach ist zwar ohne Bedeutung, doch marquirt selbiger gut die Gränze.

secete, nu poate fi trecut fără poduri; el separă de asemenea districtul Cernăuți de cel al Hotinului.

4. De la vărsarea pârâului Răchitna în râul Prut acesta formează timp de o jumătate de oră, și anume, până la vărsarea într-ânsul a pârâului Herța, granița, cu observația că în 2 sau 3 locuri Prutul poate fi trecut cu piciorul.

5. De la vărsarea sa, granița urmează pârâul Herța până la gura pârâului Târnauca. Pârâul Herța este nămolos și nu poate fi trecut fără poduri.

6. De la vărsarea pârâului Târnauca în Herța, granița urmează pârâul Târnauca până la izvoarele sale, cu observația că acest pârâu are maluri abrupte.

7. Aici se trece șaua unui deal pe o porțiune de vreo 30 de pași (care trebuie marcată cu timpul cu un șant) și se ajunge la izvorul pârâului Tureatca.

8. Se urmează imediat cursul acestui pârâu Tureatca până la vărsarea sa în pârâul Molnița. Pârâul Tureatca nu are mare importanță, dar marchează bine granița.

9. De la vărsarea pârâului Tureatca în Molnița, granița urmează acest pârâu până la vărsarea sa în Siret. Molnița are maluri abrupte și este greu de trecut fără poduri.

10. De la vărsarea pârâului Molnița în Siret, granițele urmează cursul acestui râu, trecând peste râul Suceava, care cade în el, până la vărsarea pârâului Sămușelul Mare. Și aici se constată că râul Siret poate fi trecut în multe locuri cu piciorul.

11. De la vărsarea pârâului Sămușelul Mare în Siret, granița urmează acest pârâu până la vărsarea pârâului Lamoșeni, cu observația că Sămușelul Mare este un pârâu mlăștinos care aproape că nu este de trecut fără de poduri.

12. De la vărsarea pârâului Lamoșeni în Sămușelul Mare granița merge până la izvorul celui dintâi. Pârâul Lamoșeni este ce-i drept neînsemnat, dar marchează bine granița.

13. Von dem Ursprung des Lamoschéner Bachs ist man bemüset über eine Strecke von beynahe 800 Schritten freyen Feldes oder vielmehr über einen Hügelrücken bis an den Ursprung des Samusel mic-Bachs oder Morastes und eine Weile längst diesem Morast bis in die Gegend von Baya, wo sich der Morast Samusel die Baya mit ersterem vereinigt, die Gränze zu führen, wo man sodann wiederum eine Strecke freyen Feldes von ohngefahr 1500 Schritten bis an den Fluß Moldova zur Gränze zu nehmen gezwungen war, welchen sogestaltig über freye Felder genommenen Gränzen seiner Zeit mit einem guten Graben abgeholfen werden müßte.

14. Von dem Punct, wo der seiner Zeit zur Gränze angetragene und dermalen nur mit Gränzsäulen marquirte Graben an dem Moldavafluß appuyret ist, ziehet sich die Gränze aufwärts dieses Moldavaflusses bis gegenüber des Thals Valle Sucha Stallinaska⁶ und den gegenseitigen Einsturz des Suchabachs, alwo der Moldavafluß übersprungen wird. Der Moldavafluß ist reißend und nur manchmal an etwelchen Orten durchzuwaden.

15. Von dem Einsturz des Suchabachs in den Moldavafluß gehet die Gränze längst dem gedachten Suchabach aufwärts bis zu dessen Ursprung.

16. Bey dem Ursprung des Suchabachs übersattelt man den Monschelberg und conjungiret sich mit dem Ursprung des Negriliaßabachs.

17. Von dem Ursprung des Negriliaßabachs gehet die Gränze längst diesem Bach bis zum Einsturz des Slatiorabachs in denselben, und zwar in der Gegend des Dorfs Stulpikany.

18. Von dem Einsturz dieses Slatiorabachs in den Negriliaß steigt die Gränze aufwärts längst dem Slatiorabach bis zu dessen Ursprung.

19. Beym Ursprung des Slatiorabachs wird der Berg Raru⁷ übersattelt und bis an den Ursprung des Abmachs gegangen.

20. Vom Ursprung des Abmachs gehet die Gränze diesem Bach nach bis zu dessen Einsturz in die goldene Bistricza.

21. Von dem Einsturz des Abmachs in die goldene Bistricz ziehet sich die Gränze

13. De la izvorul pâraului Lamoşeni am fost siliți să ducem granița pe un parcurs de aproape 800 de pași peste câmp deschis sau mai degrabă peste coama unui deal până la izvorul pâraului sau mlaștinei Sămușelul Mic și apoi pentru puțin timp în lungul acestei mlaștini până în regiunea Baia, unde mlaștina Sămușelului se unește cu Baia, după care am fost obligați să trasăm granița pe o porțiune de câmp deschis de vreo 1500 de pași până la râul Moldova, granițe, care fiind stabilite astfel peste câmpuri deschise, vor trebui întărite la timpul lor cu un șanț bun.

14. Din punctul unde granița propusă și șanțul, deocamdată marcat cu stâlpi de graniță, se sprijină pe râul Moldova, granița merge în susul acestui râu Moldova până în fața văii Valea Suha Slătineasca⁶ și căderea din partea opusă a pâraului Suha, unde sare peste râul Moldova. Râul Moldova este iute și poate fi trecut cu piciorul numai uneori și în unele locuri.

15. De la căderea pâraului Suha în râul Moldova, granița merge în susul pâraului amintit, Suha, până la izvorul său.

16. De la obârșia pâraului Suha granița încalecă muntele Muncelul și se conjugă cu obârșia pâraului Negruleasa.

17. De la izvorul pâraului Negruleasa granița merge de-alungul acestui pârau până la căderea în el a pâraului Slătioara, și anume în regiunea satului Stulpicani.

18. De la căderea acestui pârau, Slătioara, în Negruleasa, granița urcă în lungul pâraului Slătioara până la obârșia sa.

19. La obârșia pâraului Slătioara se încalecă muntele Raru⁷ și se merge până la izvorul pâraului Asma.

20. De la izvorul pâraului Asma, granița urmărește cursul acestui pârau până la căderea sa în Bistrița aurie.

21. De la căderea pâraului Asma în Bistrița aurie, granița urcă pe malul stâng al acestui

längst dem linken Ufer dieses Flußes aufwärts bis zu dem Einfluß des Niagradornybachs.

22. Vom Einfluß des Niagradornybachs in die goldene Bistritz ziehet sich die Gränze aufwärts längst dem ersten Bach bis an den Berg Palinaßa.

23. Endlich wird der Palinaßaberg übersattelt und die Bukoviner Gränze mit der Siebenbürgischen bey dem „triplo Confinio“, und zwar bey Niagra Sekujaska, allwo ein Siebenbürgischer Adler steht, conjugiret.

Ab. 7. Betrachtung über die Gränze. Dieses sind die diermalige Gränzen längst dem türkischen Gebieth, welche hingegen bey der allerersten Occupirung in dem verschieden waren, daß sie von Numero 3 meiner Beschreibung bis inclusive Nr. 17 zu 1, 2 und mehr Meilen weiters zurückgenommen worden sind⁸.

Ab. 8. Bey meiner Ankunft in Czernovitz und bey vorgenommener Visitirung deren anfänglich (berührtermaßen) weiters zurück angetragenen Gränzen fand ich selbige in deme fehlerhaft, daß, außer daß sie denen militairischen Absichten (soviel als die Haltbarkeit derselben belanget) ebensowenig als die nur beschriebene angemeßen gewesen sind, sie sothanen militairischen Absichten in diesem zu einem viel mehreren Nachtheil hätten gereichen können, daß die in Sadagura, Czernovitz, Szyreth und Szutzawa ver legt werden müßenden Troupen⁹ und Magaziner wegen dem allzu nahen Cordon gewißermaßen dem Ueberfall, besonders aber der Gefahr einer desto leichteren Desertion stets ausgesetzt gewesen wären. Der in denen Wäldern zur Abhülff dieser Schwierigkeit angetragene Verhack¹⁰ ist bekanntermaßen von kleiner Dauer, und da er sich selbst nicht defendiret, so läßt sich leicht ermeßen, was er an Besatzung, wenn man auf solche Art den Cordon zu versichern angetragen hätte, würde gekostet haben.

Ab. 9. Weilen nun der Hauptgegenstand deren militairischen Absichten, nemlich die von der Natur des Terrains herrührende Haltbarkeit der Gränzen, weder durch die erstere noch durch die zweyte Gränzbestimmung vollständig erzielet werden konnte, so erachtete ich, daß man durch eine weitere Vorrückung

râu până la vărsarea Pârâului Neagra Dornei.

22. De la vărsarea pârâului Neagra Dornei în Bistrița aurie, granița urcă în lungul primului pârâu până la muntele Păltinoasa.

23. În sfârșit, se incalcă muntele Păltinoasa și se conjugă granița Bucovinei cu cea a Transilvaniei la „triplo confinio“ și anume la Neagra Secuiască, unde se găsește o pajură transilvăneană.

Al. 7. Considerații cu privire la această graniță. Acestea sunt granițele prezente de-a lungul teritoriului turcesc, care se deosebesc totuși de acelea de la prima ocupare prin aceea că de la numărul 3 al descrierii mele până inclusiv la numărul 17 fusese retrasă cu 1, 2 și mai multe mile⁸.

Al. 8. La sosirea mea la Cernăuți și la vizitarea granițelor propuse inițial (atınse) și apoi retrase, le-am considerat defectuoase, întrucât, pe lângă că nu corespundeau intențiilor militare, (în privința de a le putea ține), nici cele descrise nu erau mai potrivite pentru aceste intenții, ci puteau fi încă mai dezavantajoase, întrucât trupele care trebuiau cantonate la Sadagura, Cernăuți, Siret și Suceava⁹, precum și magaziiile ar fi fost expuse, fiind apropiate de Cordon, nu numai la atacuri prin surprindere, ci mai ales pericolului unei dezertări cu atât mai ușoare. În aceste păduri, împrejmuirea¹⁰ propusă pentru înlăturarea acestei dificultăți nu este, precum se știe, de durată și, deoarece ea nu se apără singură, se poate aprecia ușor de câtă trupă de ocupație ar fi fost nevoie pentru a asigura în acest fel Cordonul.

Al. 9. Cum obiectivul principal al intențiilor militare, anume menținerea granițelor în funcție de natura terenului, nu putea fi realizat complet nici cu prima, nici cu a doua trasare a graniței, sunt de părere că s-ar putea câștiga și în privința intențiilor militare un oarecare avantaj printr-o împingere înainte a ei, am putea

auch auf militairische Absichten wenigstens insoweit einen Vortheil gewinnen hätte können, daß man mittels deren von unseren respective Sammelpätze mehr entfernten Cordonsposten und Patrouillen, was da in fremden Landen vorgehet, mehr beobachten zu laßen und von denen etwann verdächtigen Bewegungen deren Nachbarn bey Zeiten benachrichtiget zu werden, in den Stand gesetzt worden wäre.

Ab. 10. Es hat außer diesem auch die politische Einsicht mit sich gebracht, daß man einentheils die Gränzen von der Landstrase und vom dem nach Siebenbürgen angetragenen Communicationsweg zu entfernen¹¹, anderntheils selbe so abzumeßen trachten mußte, daß sie kenntbar und von der Natur so viel möglich marquirt, folglichen von gewöhnlichen Gränzdisputen und Chicanen befreuet seyn solten. Gleichwie aber die zuallererst angetragene Gränze an vielen Orten kaum eine halbe Stund von der Landstrase entfernt und außer deme über Berge, Hügel, Thäler, Aecker, Wiesen, Flüße, Bäche, Moräste etc. durchschneidend, und diesem nach sowohl in Ansehung des Oeconomici als auch in Ansehung der Contumace unvortheilhaft gezogen ware, so veranlaßeten mich alle diese Betrachtungen, die diesfällige Vorstellung an das hierländige Generalcommando zu verschiednenmalen zu machen, von wannen endlichen die Vorrückung genehmiget und die Gränze, so wie ich sie hier beschrieben habe, formirt worden ist.

Ab. 11. Hievon ist jedoch jene Strecke, die zwischen dem Lukawitzer und Herzabach sich befindet, nicht von mir, sondern von dem Herrn General Feldmarshallieutenant Baron Barco projectirt und von dem hierländigen Generalcommando zu beziehen genehmiget worden, maßen ich von dem anfänglich zur Gränze mehr ruckwärts bestimmten Dreholubach¹² nur bis zu dem gedachten Lukawitzer Bach die Gränze vorzustößen angetragen habe.

Ab. 12. Hier muß ich zugleich das Fehlerhafte der Gränze unterthänigst anzeigen, welches von dem Punct anfängt, wo der Samuel mare in den Szyrethfluß sich ergieset. Es wendet sich nemlich die Gränze daselbst von ihrem sonst ziemlich geraden Lauf dergestalten

pune să se observe, din posturi ale Cordonului mai depărtate de locurile noastre de concentrare de trupe și prin patrulă, ce se petrece în țările străine și am fi în stare să fim informați din timp de eventualele mișcări suspecte ale vecinilor.

Al. 10. Și considerente politice ne îndeamnă de a îndepărta granițele de șosele și de drumul propus de comunicație cu Transilvania¹¹, iar pe de altă parte, a le proiecta astfel, încât să fie ușor de recunoscut și cât se poate de bine marcate în mod natural, eliberându-le astfel de obișnuitele dispute și șicane de graniță. Deoarece însă granița inițial propusă se găsea adeseori la o jumătate de oră distanță de șosea și, pe deasupra, trecea peste munți, dealuri, văi, ogoare, pășuni, râuri, pâraie, mlaștini, etc. și era trasată nefavorabil și din punct de vedere economic și al obiceiurilor, toate aceste considerații m-au îndemnat să adresez Comandamentului general al acestei țări în repetate rânduri propuneri corespunzătoare, până ce mi s-a permis în sfârșit înaintarea și granița s-a format așa cum am descris-o aici.

Al. 11. O porțiune aflătoare între pâraiele Lucavița și Herța n-a fost totuși proiectată de mine, ci de generalul feldmareșal-locotenent baron Barco și a fost aprobată de Comandamentul general al țării, în timp ce eu propusesem înaintarea graniței de la pâraul Derelui¹², destinat inițial să fie graniță, numai până la pâraul Lucavița, menit să fie graniță mai înaintată.

Al. 12. Aici trebuie să arăt în același timp prea supus defectuoșitatea graniței care începe din punctul unde Sămușelul Mare se varsă în Siret. Căci de acolo granița se abate de la mersul ei destul de rectiliniu în așa fel spre dreapta către munții înalți și în continuare către Transil-

rechts gegen das grose Gebürg und so fort bis an Siebenbürgen, daß andurch die Türkische Moldau einen stark eingehenden Winkel zwischen diesem Bukoviner District und Siebenbürgen formiret. Dieser eingehende Winkel inzwischen, weilen er meistens aus höchstem Gebürg bestehet, kann auf grose Absichten nicht viel Bedenklichkeit verursachen, maßen die daselbst befindlichen Playen¹³ mit wenig Mühe und Kösten impracticable gemacht werden können.

Ab. 13. Schlüßlichen habe ich in Betreff deren Gränzen dieses Districts überhaupt annoch anzumerken, daß es noch darauf ankommen wird, wie sich in der Bestimmung derenselben die beyde respective Allerhöchsten Höfe bey der zu veranlassenden Demarcationscommißion einverstehen werden, und daß vermuthlich weder die von mir projectirte noch die zuallererst gezogene Linie beybehalten werden dürfte¹⁴.

Ab. 14. In diesem District vorfindige Flüße und Bäche. Die in diesem District befindliche Flüße und Bäche haben auf Militarsowohl als Civilabsichten das Ueble, daß sie meistens aus den Siebenbürger und Marmorscher respective Gränzgebürgskette entspringen, auch gerade und sozusagen perpendicular gegen fremde Staaten laufen, folglich statt dieses Land zu decken, vielmehr durch gewöhnlich öftere Ausgüße und Uberschwemmungen sowohl die militairische als auch die oeconomische Communication beschwerlich machen. Der einzige Szyrethfluß scheint eine Strecke von ohngefähr 5 Meilen sicher zu stellen, weilen sich selbiger von dem Städtl Szyreth bis über die Embouchure des Szutawafußes völlig recht wendet und, wie schon gesagt, die Gränze formiret; nachdeme man aber solchen an vielen Orten durchwaden kann, so ist solcher auch zu keinem besondern Vortheil.

Ab. 15. Flüße sind nun folgende vorhanden: Dniester, Pruth, Czeremus, Szyreth, Szutawa, Moldawa, von welchen dermalen keiner navigable ist. Von andern sich wieder in diese ergießende größere Bächen verdienen hauptsächlich angemerkt zu werden: Miho-dra, Sucevița, Solca, Solonița, Moldovița, Putna, Bistrița aurie, Dorna, Coșna, Teșna

vania, încât Moldova turcească formează un intrând puternic între acest district al Bucovinei și Transilvania. Acest intrând, fiind format mai ales din munți foarte înalți, nu poate provoca deocamdată în perspectivă mare îngrijorare, deoarece plaiurile¹³ pot fi făcute impracticabile fără multă greutate și cheltuială.

Al. 13. În sfârșit, cu privire la granițele acestui district, mai trebuie să observ în general că totul va mai depinde cum se vor înțelege la vitoarea Comisie de demarcare respectivele două înalte Curți și că, probabil nu se va menține nici granița proiectată de mine, nici linia trasată la început¹⁴.

Al. 14. Râurile și pâraiele aflătoare în acest district. Râurile și pâraiele aflătoare în acest district au din punct de vedere atât militar, cât și civil, defectul că cele mai multe izvorăsc din lanțul muntos transilvănean sau maramureșan și curg drept sau, ca să zicem așa, perpendicular către statele străine și, prin urmare, în loc să apere această țară, îngreunează prin frecvente revărsări și inundații atât comunicațiile militare, cât și cele economice. Singur Siretele pare să asigure o porțiune de circa 5 mile, căci, începând cu orașul Siret până la vărsarea râului Suceava, se îndreaptă cu totul spre dreapta și formează, cum s-a mai spus, granița; însă, deoarece poate fi trecut în multe locuri cu piciorul, nici el nu oferă un avantaj deosebit.

Al. 15. Râurile existente sunt următoarele: Nistrul, Prutul, Ceremușul, Siretele, Suceava, Moldova, din care nici unul nu este navigabil în prezent. Dintre pâraiele mai mari care se varsă în ele merită amintite îndeosebi: Miho-dra, Sucevița, Solca, Solonița, Moldovița, Putna, Bistrița aurie, Dorna, Coșna, Teșna

vitza, Putna, goldene Bistricza, Dorna, Koßna, Teschna impuzita, welche in die zu errichtende Communication mit Siebenbürgen meistens einen Einfluß haben.

Ab. 16. Die unzählige aus dem hohen Gebürg herunter stürzende kleine Bäche werden hier nicht benennet, sondern nur bemerket, daß sie zu allerhand Holzfabriken und Schwemmungen benutzt werden können.

Ab. 17. Da die obbermeite Flüße und Bäche in einem so nahe gelegenen hohen Gebürg ihren Ursprung nehmen, so sind sie wegen dieser Nähe unde gähen Abfall allhier sehr reißend, schwellen plätzlich und stark an, ändern alle Augenblicke ihren Lauf und führen sehr grose Steine und Bäume mit sich, welch alles die standhafte Erbauung deren zur Herstellung der Siebenbürgischen Communication erforderlichen Brücken sehr erschweren wird. Alle diese Flüße und Bäche halten allerhand gute Fische, besonders Forellen, überhaupt aber sind sie damit nur mittelmäßig versehen.

Ab. 18. Die vorfindige wenige Fischteiche sind mit guten Fischen mehr als mittelmäßig versehen und werden alle 3 Jahre abgelassen und gefischt.

Ab. 19. Das Clima. Das Clima ist in diesem District verschieden. Im hohem Gebürg ist es so kalt und die Kälte so lang anhaltend, daß sich fast nichts anbauen läßt, indeme selbst der Haber oft nicht zur Zeitigung gelangen kann; in der Ebene hingegen ist das Clima temperirt, obschon die Kälte strenger und anhaltender ist als in Hungarn und Oesterreich.

Ab. 20. Ansonsten ist dieses ein gesundes Land und hat eine reine Luft, welches sich auch mit dem beweisen läßt, daß man hierlandes mehrmalen 70, 80 bis 90, ja 100 jährige Leute, die noch munter aussehen, antreffen kann¹⁵.

împuţită, cele mai multe având o influenţă asupra construirii unei comunicaţii cu Transilvania.

Al. 16. Nenumăratele pâraie mici ce se prăvălesc din munţii înalţi nu vor fi numite aici, dar se va aminti că pot fi folosite pentru tot felul de fabrici de lemn şi pentru jgheaburi.

Al. 17. Având izvoarele lor în munţi înalţi atât de apropiaţi, râurile şi pâraiele de mai sus sunt, din cauza acestei apropieri şi a pantelor bruşte, foarte rezezi, se umflă deodată şi puternic, îşi schimbă mereu cursul şi duc cu sine pietroaie şi copaci; toate acestea vor îngreua construcţia stabilă a podurilor necesare pentru realizarea comunicaţiei cu Transilvania. Toate aceste râuri şi pâraie conţin tot felul de peşti de bună calitate, îndeosebi păstrăvi, dar în general în cantităţi mediocre.

Al. 18. Puţinele iazuri de peşte existente sunt prevăzute cu peşti buni în cantitate mai mult decât mediocră şi se golesc şi se pescuiesc o dată la 3 ani.

Al. 19 Clima. În acest district clima diferă. În munţii înalţi este atât de rece şi frigul durează atâta timp, încât nu se poate cultiva aproape nimic, încât nici măcar ovăzul adesea nu poate ajunge la maturitate; la şes însă clima este temperată, deşi frigul este mai aspru şi mai durabil decât în Ungaria şi în Austria.

Al. 20. Altfel este o ţară sănătoasă şi are un aer curat, ceea ce se poate dovedi prin faptul că aici poţi întâlni în mod repetat oameni de 70, 80 până la 90, ba chiar 100 de ani, care mai arată viori¹⁵.

Zweites Hauptstück

OECONOMISCHE BESCHREIBUNG DES BUKOVINER DISTRICTS

Ab. 1. Beschaffenheit des Terrains nach der Verschiedenheit der Gegenden. Der Boden dieses Districts in dem flachen Land ist in

Capitolul al doilea

DESCRIEREA ECONOMICĂ A DISTRICTULUI BUCOVINA

Al. 1. Natura terenului în funcţie de diversitatea regiunilor. La şes pământul acestui district, având în vedere diferitele culturi,

Anbetracht allerley Anbaues, des Wieswachses, der Gärtnerey, etc. unverbesserlich; die Thäler in dem Vorgebürg hingegen, so viel als es den Ackerbau anbelangt, taugen nur zur Aussaat der Sommerfrüchten, sie sind aber an fetten Wiesen desto reicher. In dem hohen Gebürg endlich, allwo der Boden wegen der Kälte die Früchte zur Maturität zu gelangen verhindert, kann auch an Sommerfrucht nur sehr wenig angebauet werden; was aber den Wieswachs in dieser grosgebürgichten Gegend anbelanget, obschon daselbst die Beschaffenheit des Grases nicht darnach ist, daß man aus selbigem in einer ergeblichen Quantität Heu machen könnte, so ist selber zur Viehweide vortreflich und in Ueberfluß, so daß auch die kahle Gipfel der Berge, besonders für die Schaaf die beste Nahrung darreichen.

Ab. 2. Die Güte des hiesigen Terrains ist zwischen andern auch daher ersichtlich, daß bey einer so wenigen Cultivirung des Ackerbaues der Kukurucz, welcher, wie bekannt, den besten Boden erfordert, sehr gut geräth, ohne daß auf den Acker eine Fuhr Dung¹ gebracht werde.

Ab. 3. Producta des Terrains nach Maaß der Cultivirung, und zwar in Speckle an Getreide. Außer dem Kukurucz wird nichts als etwas weniges Hanf, Lein und Hirsch² angebaut; es säen zwar einige Particulairs zu Zeiten auch etwas Weizen, Korn, Gersten und Haber, welches aber kaum für ihre Hausnothdurft kleket³.

Ab. 4. Garten – und Hülßenfrüchte. An Garten- und Hülßenfrüchten ist ohneracht des hierzu geschickten Bodens nicht viel vorhanden. Außer etwas Kraut, Zwiebel, Knoblauch und Fißolen ist selbst bey denen Bojaren nichts zu sehen. Zucker- und Wassermelonen, besonders aber die letzteren, werden genug erzeiget.

Ab. 5. Obst. Da die Obstbäume nicht cultivirt werden, so ist auch diese Gabe hierländisch gering und schlecht.

Ab. 6. Heu und Weide. So übel die Agricultur alhier bestellt ist, um so beträchtlicher ist hingegen der Wieswachs. An Heu wird jährlich sehr viel gemacht, so wie auch an Weide sehr viel vorhanden ist. Von einem

pășunile, livezile, etc. nu poate fi îmbunătățit; dimpotrivă, văile premontane pot fi folosite numai pentru însămânțarea bucatelor de vară, dar ele sunt cu atât mai bogate în pășuni grase. În sfârșit, în munții înalți, unde frigul împiedică pământul să aducă roadele la maturitate, numai puține din roadele de vară pot fi plantate; în ceea ce privește pășunile din aceste regiuni muntoase, deși calitatea ierbii nu permite să se obțină mari cantități de fân, ele sunt excelente pentru pășunatul vitelor și din belșug, încât până și vârfurile munților pleșuvi dau hrana cea mai bună, îndeosebi oilor.

Al. 2. Bunătatea terenului de aici rezultă și din faptul că, în ciuda unei cultivări atât de reduse a agriculturii, cucuruzul, care, precum se știe, cere cel mai bun sol, se dezvoltă foarte bine, fără să se fi adus pe ogor măcar o singură căruță de gunoi de grajd.

Al. 3. Produsele terenului pe măsura cultivării și, în particular, a grânelor. În afara cucuruzului nu se cultivă decât puțină cânepă, în și mei; unii particulari seamănă uneori și ceva grâu, secară, orz și ovăz, care însă abia ajunge pentru nevoile lor.

Al. 4. Fructe de grădină și leguminoase. Nu există multe fructe de grădină și leguminoase, indiferent dacă solul este potrivit sau nu. Cu excepția verzei, a cepei, a usturoiului și a fasolei nu se prea vede nimic, nici măcar la boieri. Pepeni galbeni și harbuzi, mai ales aceștia din urmă, se cultivă în cantități îndestulătoare.

Al. 5. Poame. Cum pomii nu se cultivă, acest produs este în cantitate mică și de proastă calitate.

Al. 6. Fân și pășuni. Pe cât de proastă este aici agricultura, cu atât mai remarcabile sunt fânețele. Anual se produce foarte mult fân și există și foarte multă pășune. Din amândouă există un astfel de surplus, față de vitele indi-

sowohl als von dem anderen ist über die Nothdurft für das innländische Vieh ein solcher Ueberfluß, daß hievon an die Armenier aus Gallicien und Pohlen vieles theils verkauft, theils verpachtet wird.

Ab. 7. Die beträchtlichste Weide für die Schaafse ist, wie schon gesagt, in dem hohen Gebürg, allwo viele 1000 Schaafse geweidet werden können.

Ab. 8. Producta der Viehzucht in Specie. Der nur berührte Ueberfluß an Wiesen und Weiden verschaffet die Möglichkeit einer beträchtlichen Viehzucht an Hornvieh, Schaafen und Pferden.

Ab. 9. Kühe. Die Art der Kühe ist mittelmäßig, doch ziemlich stark, daher zu der Viehzucht und Propagation⁴ geschickt. Sie sind mit grosen Egtern versehen, so daß sie an Butter und Käsen viel Nutzen versprechen; weil man sie aber außer denen, so man ohnungänglich zur Hausnothdurft brauchet, gänzlich dem Aussaugen der Kälber überläßt, so sind die Producta an Käsen und Butter nicht viel bedeutend.

Ab. 10. Ochsen. Die Ochsen sind zwar nicht hoch und nur mit kleinen Hörnern versehen, sie sind aber stark und gewichtig.

Ab. 11. Was das Hornvieh überhaupt anbelangt, ist anzumerken, daß die Propagation deßelben meistens nur einzelweis bey denen Bauern und sehr selten in Heerden oder Meyerschaften⁵ und dieses auch nur nach der wilden Art befördert werde, weswegen auch, weilen die einheimische Erzeugung für die gemäst werden könnende Heerden nicht erklecket⁶, dieser Mangel durch den Mittelhandel aus der Türkischen Moldau ersetzt werden muß.

Ab. 12. Schaafse. Ein gleicher Anstand ergibt sich auch in Ansehung deren Schaafen, da nemlich die innländische Erzeugung derselben nicht hinlänglich ist, die auf viel mehrere Tausend vorhandene beste Weiden vollkommen zu benutzen. Zum Beispiel könnte hier der Kumpilunger District angezogen werden, allwohin dieser Ursach wegen eine beträchtliche Quantitaet von fremden Schaafen aus der Moldau und auch Siebenbürgen alljährlich aufgenommen und daselbst geweidet zu werden pflegen.

gene, încât se vinde, respectiv, se arendează mult oamenilor din Galiția și Polonia.

Al. 7. Pășunile cele mai importante pentru oi se găsesc în munții înalți, cum s-a mai spus, unde pot pășuna multe mii de oi.

Al. 8. Produse ale creșterii vitelor în specie. Surplusul abia exploatat de fânețe și pășuni creează posibilitatea unei creșteri importante de vite cornute, oi și cai.

Al. 9. Vacă. Soiul vacilor este mediocru, dar destul de puternic, de aceea potrivit pentru creștere și propagare¹. Au ugere mari, astfel că promit mult folos în producerea untului și a brânzei; dar, deoarece, în afara celor numai-decât necesare în gospodărie, sunt lăsate să fie supte întru totul de viței, producția de brânză și de unt nu este importantă.

Al. 10. Boll. Boii nu sunt înalți și au coarne mici, dar sunt puternici și grei.

Al. 11. Ceea ce privește cornutele în general trebuie totuși remarcat că înmulțirea lor se face de obicei individual la țărani și numai arareori în cirezi sau ferme arendate și chiar atunci numai după felul sălbăticiunilor; din cauza aceasta, deoarece producția internă nu este deloc îndestulătoare pentru turmele ce urmează să fie îngrișate, lipsa se completează pe cale comercială prin intermediari din Moldova turcească.

Al. 12. Oile. O situație asemănătoare există cu privire la oi, producția lor internă fiind neîndestulătoare pentru a exploata integral miile de pășuni excelente existente. În această direcție ar putea fi atras districtul Câmpulung, unde din aceste motive o cantitate apreciabilă de oi străine din Moldova și Transilvania sunt primite anual și obișnuiesc să pască acolo.

Ab. 13. Die Espece der innländischen Schaafen ist sehr schön, worunter auch Lämmer von Tartarischer Art, welche durch breite Schweife von anderen ordinären sich unterscheiden, zu finden sind.

Ab. 14. Schaafkäse werden in einer zimmlichen Quantitaet gemacht, so daß hievon auch ein beträchtliches verhandelt wird; gleichwie auch von der Wolle, obwohlen mit selbiger wirtschaftlicher fūrgewandelt werden könnte, über jenes, was der Bauer zur Verfertigung seiner Kleidung brauchet, ein beträchtliches veräußert zu werden pflget.

Ab. 15. Pferde. Der Schlag der Pferde ist klein, sie sind aber (besonders die Gebürgspferde) dauerhaft und gut gebauet. In denen wilden Gestüttereien deren Bojaren und Kaludiern⁷ findet man zwar hier und da größere Pferde, aber nicht über den Housarenschlag, und überhaupt ist diese Landeserzeugung unbeträchtlich. Die andere Gestütte, die hier zu sehen, gehören denen Armeniern und bestehen aus Pohnnischen, Moldauischen, Tartarischen und anderen Pferden, die sie meistens nur zur Fütterung anhero treiben, unter welchen man Pferde von größerem Schlag und besserer Gattung doch leichter finden kann.

Ab. 16. Die 3 erstere Rubriken, von Ochsen, Kühen und Schaafen, bringen außerdem eine ziemliche Anzahl Häute und Fellen zum Handel herfür.

Ab. 17. Borstvieh. An Borstvieh wird zwar keine reguläre Zucht gehalten, inzwischen thut die einzelne Erziehung doch so viel verschaffen, daß auch mit diesem beträchtlich gehandelt werden kann.

Ab. 18. Bienen. Für die Bienenzucht ist das Land unvergleichlich, welches auch aus dem ersichtlich, weilten auch jetzo ohneracht der so wenig angewendeten Mühe und Pfllegung eine beträchtliche Quantitaet derselben vorhanden ist.

Ab. 19. Producta deren Wäldern und der hochgebürglichten Gegend, und zwar in Specie an Holz. In dem Gebürg wie auch in der Ebene zwischen dem Pruth und Szyreth sind nur zu viel Wälder vorhanden, gegen den Dniester hingegen, und zwar an der Pokutischen Gränze ist ein Mangel deselben.

Al. 13. Specia de oi indigene este foarte frumoasă, printre ele găsindu-se și miei de soi tătar, care se deosebesc de cele ordinare prin cozile lor late.

Al. 14. Brânza de oi se face de o calitate destul de bună, astfel că o parte importantă din ea se comercializează; la fel se întâmplă cu lăna, deși s-ar putea proceda mai economic cu partea importantă ce depășește ceea ce necesită țărănul pentru confecționarea hainelor sale și se obișnuiește să se comercializeze.

Al. 15. Call. Soiul de cai este mic, dar (indeosebi cei de la munte) sunt rezistenți și bine făcuți. În herghelile sălbaticе ale boierilor și călugărilor² se găsesc uneori cai mai mari, dar nu peste mărimea celor ai husarilor, iar producția țării în general este neînsemnată. Alte herghelii pe care le poți întâlni aici aparțin armenilor și conțin cai polonezi, moldovenești, tătari și alții, pe care-i aduc aici numai pentru hrănire: printre ei se găsesc totuși mai ușor cai mai mari și de soi bun.

Al. 16. Primele 3 rubrici, boii, vacile și oile, mai produc pentru negoț o cantitate apreciabilă de piei și blănuri.

Al. 17. Porcnele. Nu există o creștere reglementată de porcine, totuși creșterea individuală produce suficient pentru a se putea întreprinde negoț cu ele.

Al. 18. Albinele. Pentru albinărit țara este incomparabilă, ceea ce rezultă și din faptul că ele sunt în cantitate apreciabilă în ciuda efortului redus pentru îngrijirea lor.

Al. 19. Produsele pădurilor și ale regiunilor de munți înalți, și anume în specie lemnul. La munte ca și la șes există între Prut și Nistru prea multe păduri, în spre Nistru, și anume către granița cu Pocuția, ele lipsesc.

Ab. 20. Diese Wälder bestehen meistens aus Eichen, Buchen und im Gebürg aus Tannen und Fichtenholz; ansonst giebt es aber auch Erlen, Linden, Birken und etwas Aulen oder sonst genanntes Tißholz⁸ etc.

Ab. 21. Es ist nun von sich selbst ersichtlich, daß hierlandes an Bauholz von der allerbesten Qualitaet ein Ueberfluß vorhanden seyn müße, von welchem inzwischen weder zum Bauen noch zu einem anderen nützlichen Verschleiß der gehörige Gebrauch gemacht wird. Die starken Winde machen in den selben sehr grossen Schaden, so daß man aller Orten in denen Wäldern ganze Striche von beträchtlichen Windbrüchen zu sehen hat, welches meist schönste Holz daselbst nur verfaulet.

Ab. 22. Glandination. In denen ebrenen Theilen des District giebt es manchmal an Eicheln, besonders aber Bucheln eine so ausgiebige Quantitaet, daß auch aus Gallicien einiges Borstvieh zur Mast in hiesige Wälder getrieben wird.

Ab. 23. Jagd. In diesen Wäldern giebt es an Wild fast überall Rehe, Haasen, Wölfe, Füchse und Marder genug; Hirsche aber, Gamsen und Schwarzwild sind etwas seltsamer, Bären endlichen, Hermelin und wilde Katzen werden nur hier und da gefunden. Inzwischen wird der Jagd überhaupt von hiesigem Landmann, die Hirten ausgenommen, sehr wenig nachgegangen.

Ab. 24. Bergwerke. Das hohe Gebürg giebt alle Hoffnung zu Gold-, Silber- und Bleybergwerken, und dieses zwar aus Ursachen, weil

1. die Gebürgsbäche, besonders die goldene Bistritz, Goldsand führen;

2. weil in der Gegend Baja⁹ noch Merkmale vorhanden sind, daß daselbst Bergwerke gewesen, und obschon diese Gegend nicht mit in den Cordon eingezogen worden ist, so ist doch wegen der von da aus sich herein erstreckenden Gebürgskette ein gleicher Vortheil anzuhoffen.

3. Weil wir verschiedene Gold- und Silberhaltige Stoffen vorgewiesen worden, welche ich zur näheren Untersuchung nach Nagy Banya¹⁰ abgesendet und von da zur Antwort

Al. 20. Aceste păduri constau mai ales din stejari, fagi și, la munte, din brazii și molizi; se întâlnește și arini, tei, mesteceni și ceva așa-zise tise.

Al. 21. Este evident că aici ar trebui să se găsească din belșug lemn de construcție de cea mai bună calitate, de care însă pentru moment nu se face uz nici pentru clădit, nici pentru alte scopuri folositoare, așa cum ar trebui. Vânturile puternice aduc cu sine pagube foarte mari, încât întâlnești în multe locuri în păduri șiruri întregi de doborâturi întinse în care putezește adeseori lemnul cel mai frumos.

Al. 22. Glandinație. În părțile mai de șes ale districtului există uneori cantități atât de importante de ghindă, dar mai ales de jir, încât porcii sunt mânâți până și din Galiția în pădurile de aici pentru îngrășat.

Al. 23. Vânătoarea. În aceste păduri există aproape peste tot, ca sălbăticiuni, destule căprioare, iepuri, lupi, vulpi și jderi; cerbii, caprele negre și mistreții sunt ceva mai rari, urșii, herminele și pisicile sălbatice se găsesc numai ici-colea. În prezent țăranul, cu excepția ciobanilor, practică foarte puțin vânătoarea.

Al. 24. Mine. Munții înalți deschid speranța unor mine de aur, de argint și de plumb, și anume din motivele de mai jos:

1. Pârâiele de munte, îndeosebi Bistrița aurie, duc cu sine nisip aurifer;

2. În ținutul Baia³ mai există semne că acolo se găseau mine, și deși această regiune nu a fost cuprinsă în interiorul Cordonului, te poți aștepta la avantaje asemănătoare din cauza șirului de munți, care se trage de acolo înspre interiorul țării;

3. Fiindcă mi s-au prezentat probe de minereuri auri- și argentifere, pe care le-am trimis pentru cercetare mai amănunțită la Baia Mare⁴ și am primit de acolo răspunsul că cele

erhalten habe, daß die mehrsten zimmlich gute Hoffnung gebeten, besonders aber ein Gattung hievon 1 1/2 Loth Silber und 30 Pfund Bley per Centner ganz sicher abwerfen würde. Ob hier Enden auch Eisenbergwerke anzubringen wären, ist mir bis dato nicht bekannt, doch glaube ich, daß in dem grosen Gebürg die Möglichkeit deßen vorhanden sein müße.

Ab. 25. Sallnen. Bey dem Städtl Wischnitza sind 3 und in dem Solonitzer Thal 1, dann ohnweit Monaster Putna 1 Salzbrunnen. Diese Brunnen sind nach der von mir gemachten die Hofnung, daß sie so viel Salz abwerfen dörfen, als man zum innländischen Consummo etwan nöthig haben wird. Sie waren vor Zeiten benutz, bis sie endlich durch Machinationen der benachbarten Pohlen, welche ohnweit von hiesigen Gränzen ihre Cocturen haben, völlig abandoniret worden sind.

Ab. 26. An Holz ist in dieser Gegend so ein Ueberfluß, daß man den Mangel an selbem nicht zu besorgen hat.

Ab. 27. Mineralia. An Mineralien ist mir zu dato außer zwei Sauerbrunnen bey Dorna nichts bekannt.

mai multe deschid speranțe destul de bune, mai ales un soi dintre ele, care ar putea da sigur 1 1/2 loți de argint și 30 de livre de plumb per sută de livre. Dacă până la urmă s-ar putea deschide aici și mine de fier nu știu până în prezent, dar cred că în munții înalți și mari trebuie să existe această posibilitate.

Al. 25. Saltne. Lângă orașelul Vijnța există 3, în valea Solonița 1, apoi nu departe de mănăstirea Putna 1 fântână sărată. Aceste fântâni sunt, după probele făcute de mine, puternic sărate și dau în general speranțe că vor produce atâta sare cât va fi aproximativ nevoie pentru consumul intern. Ele au fost folosite pe vremuri, dar au fost până la urmă complet părăsite datorită mașinațiunilor polonezilor învecinați, care au nu departe de granițele de aici cocturile lor.

Al. 26. În această regiune lemnul este din belșug în cantități atât de mari, încât nu trebuie să fim îngrijorați de lipsa lui.

Al. 27. Minerall. Până acum nu știu nimic despre mineralii în afara a două izvoare acidulate lângă Dorna.

Drittes Hauptstück

BESCHREIBUNG DER IN DEM BUKOVINER DISTRICT VORFINDIGEN BEVÖLKERUNG

Ab. 1. Vorfindige Städte. In diesem Bezirk befinden sich 4 Städtlen, als: Suczava, Czernovitz, Szyreth, und Wischnitze.

Ab. 2. Suczava. Aus diesen ist das Städtl Suczava das vornehmste und bevölkerste, woselbst vormals die Residenzstadt des Fürsten von der Moldau gewesen ist, gleichwie auch die noch vorhandene Rudera¹ vieler Kirchen, Häuser, Keller und verschiedene unterirdische Gewölber bezeugen, daß selbe vor Zeiten eine wohl bevölkerte und dem Handel ergebene Stadt gewesen sey. Unter denen verfallenen Kirchen siehet man auch Merkmale von catholischen und protestantischen Kirchen, welches eben auch die Mutmaßung der gewest-beträchtlichen Bevölkerung dieser Stadt mit mehrem berechtiget. Der Suczaver

Capitolul al trellea

DESCRIEREA POPULAȚIEI PREZENTE ÎN ACEST DISTRICT

Al. 1. Orașe existente. În acest district există 4 orașele și anume: Suceava, Cernăuți, Siret și Vijnța.

Al. 2. Suceava. Dintre acestea, orașelul Suceava este cel mai distins și mai populat, unde a fost pe vremuri reședința Principatului Moldovei, cum depun mărturie ruinele multor biserici, case, pivniți și diferite bolți subterane că fusese odinioară un oraș bine populat și datat negoțului. Printre bisericile dărâmate se văd urme ale unor biserici catolice și protestante, ceea ce justifică suplimentar presupunerea unei foste populații numeroase a acestui oraș. Districtul Sucevei și-a luat numele de la acest oraș. Se găsește aici o cetate veche care demită întreg orașul. La vizitarea acestei anti-

District nam seinem Nahmen von dieser Stadt. Es findet sich daselbst ein altes Schloß, welches die ganze Stadt dominiret. Bey Besichtigung dieser Antiquitæt fand ich über einem Fenster die Hungarischen Wappen in Stein ausgehauen.

Ab. 3. Czernowitz. Czernowitz ist ein zimlich bewohnter Ort. Die besten Häuser daselbst gehören denen Juden, deren im ganzen District nirgends mehr als in diesem Städtl zu zählen sind².

Ab. 4. Der Czernowitzer District nam seinen Nahmen von diesem Städtl, woselbst auch der Districtsverwalter wohnte, welcher nach der Pohnischen Art (um ihme nemlich ein mehreres Ansehen bey denen benachbarten Pohlen zu geben) Starost genennet wurde.

Ab. 5. Szyreth. Szyreth ist nur ein von etwelchen Juden und sonst nur von Bauern bewohntes Städtl, welches zwar durch vorfindige Rudera deßen vormalige mehrere Bevölkerung eben auch vermuthen läßt³, dermalen aber höchstens als ein Marktleck betrachtet werden kann.

Ab. 6. Wischnitza. Wischnitza ist ein nahe an Pokutien ohnlenge angelegtes Städtl, dermal nur aus einigen von Pohlen herüber gesiedelten Juden und Bauern bestehend⁴.

Ab. 7. Diese 4 Städtle wurden zwar als ein fürstliches Eigenthum betrachtet, weilen sie keinem Particulair eigen waren, sie schaften aber dem Fürsten außer dem gewöhnlichen Tribut wenig Nutzen. Die sonst dem Fürsten gebühren sollende Zehend wurde theils an die Klostergeistliche, theils an die Inwohners selbst „per Donaciones“ cediret, und die verschiedenen Regalia, als: Schank-, Fleisch-, Markt- und andere derley Taxen an verschiedene Landeschargen statt Besoldung angewiesen. Uebrigens waren diese Städte weder mit besondern Privilegiis noch mit sonst gewöhnlichen Magistratualeinrichtungen versehen. Die daselbst wohnende Juden und etwelche Armenier treiben einen geringen Handel und die übrigen Christen sind vielmehr als Gärtner und Tagelohners zu betrachten.

Ab. 8. An Handwerkern ist in diesen Städtln, gleichwie im ganzen Lande, fast ein gänzlicher Mangel, so daß man auch die höchst

chități am găsit deasupra unei ferestre, săpată în piatră, stema ungară.

Al. 3. Cernăuți. Cernăuți sunt o localitate destul de populată. Cele mai bune case de acolo aparțin evreilor; în întregul district nu există mai mulți decât în acest orașel¹.

Al. 4. Districtul cernăușean și-a luat numele de la acest orașel, unde locuia și administratorul districtual, denumit, după moda poloneză (pentru a-i da mai multă prestanță în ochii polonezilor învecinați) staroste.

Al. 5. Siret. Siretul este un orașel locuit doar de câțiva evrei și altfel numai de țărani, ceea ce lasă să se presupună existența unei populații trecute mai numeroase, în prezent însă trebuie considerat cel mult drept un târg².

Al. 6. Vijnița. Vijnița este un orașel înființat nu demult în apropierea Pocuției, conștând în prezent numai din câțiva evrei și țărani imigrați din Polonia³.

Al. 7. Aceste 4 orașele erau considerate proprietatea Principelui, căci nu aparțineau nici unui particular, dar în afara tributului obișnuit erau de puțin folos Principelui. Zeciuiala care i s-ar fi convenit altfel Principelui, era cedată clerului din mănăstiri, în parte chiar locuitorilor „per donaciones”, iar diferitele regalii ca, de pildă, taxele pe băuturi, carne și târguri precum și alte taxe asemănătoare erau atribuite diferiților demnitari ai țării în loc de salariu. De altfel orașele acestea nu se bucurau nici de privilegii speciale, nici de instituții magistrale altfel în uz. Evreii care locuiesc în ele și cei câțiva armeni practică un negoț mărunț, iar ceilalți creștini trebuie priviți drept grădinari și zilieri.

Al. 8. Aceste orașele ca și de altfel toată țara duc o lipsă aproape totală de meseriași, chiar și cei mai necesari, ca cizmari, croitori,

nöthigen, als: Schuster, Schneider, Schmiedte, Wagners, etc. nur selten finden kann². Das Fleischhacken und die Bekerey wird nach Belieben des Inwohners getrieben, aus welchem allem erhellet, daß hierlandes von einer ordentlichen Zunft um so weniger etwas zu hören gewesen sey. Jedes dieser Städtlein pfleget ihre Jahr- und Wochenmärkte zu haben, welche jedoch (außer Czernovitz und Suczava, als wohin doch einige Kaufleute von Jassy, Boduschan und Roman zu kommen pflegen) schlecht reusiren.

Ab. 9. Vorfindige Marktflücke. Wama, Kumpilung. Unter die Marktflücke können in den Kumpilunger District die 2 Oerter Wama und Kumpilung gerechnet werden, weilien außer dem, daß in beyden diesen Oertern die Häuser mehr beysammen gebaut sind und gleichsam einen Platz formiren, man daselbst eine Art von Märkten eingeführt hat.

Ab. 10. Anzahl deren Dörfer. Die Anzahl deren in diesem District befindlichen Ortschaften bestehet außer denen 4 Städtlein und 2 Marktflücken, wie folget:

Aus dem Chotimer District	9 Dörfer
„ „ Czernovitzer „	119 „
„ „ Kumpilung Rußstie.....	3 „
„ „ Suczaver District	142 „
„ „ Kumpilung Moldaveneste	11 „
Summa ...	284 Dörfer ⁴

Ab. 11. In diesen Dorfschaften sind die Habitationen meistens zerstreut, und die Häuser so schlecht und klein gebaut, daß in solchen einem kleinen Zimmer oder vielmehr Rauchstuben nebst einem kleinen Vorhauß selten eine Kammer und viel weniger eine andere Gelegenheit zu finden ist. Diese Kalluppen sind meistens ohneingezaunet und weder mit Schuppen noch Stallungen oder sonstigen Wirtschaftsgebäuden versehen.

Ab. 12. Unter diesen Dörfern verdienet das sogenannte Sadagura, daß von selbst eine besondere Erwehnung gemacht werde. Es ist dieses der Ort, allwo während letzten Krieg ein sicherer Baron Gartenberg die Rußische Münze und mit dieser eine neue Colonie von verschiedenen, meist protestantischen Hand-

flerari, rotari etc. find greu de gäsir⁴. Măcelăria și brutăria se practică după bunul plac al locuitorilor, de unde rezultă clar că în această țară se aude cu atât mai puțin despre breșle ordonate. Fiecare dintre aceste orășele obișnuiește să aibă târgurile sale anuale și săptămânale, care însă nu au succes (în afara celor din Cernăuți și Suceava, unde obișnuiesc totuși să vină câțiva negustori din Iași, Botoșani și Roman).

Al. 9. Târguri existente. Vama. Câmpulung. În districtul Câmpulung cele 2 localități Vama și Câmpulung pot fi considerate drept târguri, fiindcă, în plus, casele fiind clădite des și formând oarecum o piață, s-au și introdus târguri.

Al. 10. Numărul satelor. Numărul localităților ce se găsesc în acest district în afara celor 4 orășele și 2 târguri sunt precum urmează:

în districtul Hotin	9 sate
„ „ Cernăuți.....	119 „
„ „ Câmpulung Rusec.....	3 „
„ „ Suceava.....	142 „
„ „ Câmpulung Moldovenesc.....	11 „
Suma	284 sate ⁵ .

Al. 11. În aceste sate locuințele sunt cele mai adesea răzlețite, iar casele sunt atât de prost clădite și de mici, încât într-însele nu găsești, în afara unei odăi mici sau mai degrabă unei afumători alăturate unui antreu, decât arareori o cameră și foarte rar alt loc de culcare. De cele mai multe ori aceste cocloabe sunt neîngrădite și nu sunt prevăzute nici cu șoproane sau grajduri sau alte clădiri gospodărești.

Al. 12. Printre aceste sate, așa-numita Sadagura merită să fie menționată special. Aceasta este localitatea unde, în decursul ultimului război, un anumit baron Gartenberg a plasat monetăria rusă și, odată cu ea, o nouă colonie de meseriași protestanți și calfe și, în parte, și de evrei⁶. Acolo au rămas din acea

werkern und Handlangern und zum Theil auch von Juden angeleget hat⁷. Dasselbst sind von eben diesem Münzamt einige der obspecificirten Gattung Leute zurückgeblieben, welche sich nun bey mir gemeldet haben, daß sie unter gewissen Bedingnüßen, worunter jedoch die Freyheit der protestantischen Religion die vornehmste ist, standhafte Häuser erbauen, Fabriquen anlegen und so succesive eine königliche Frey- und Handelstadt errichten wollten.

Ab. 13. Weilen nun die Lage dieses ange-tragenen Städtels in Ansehung des anzuho-fenden Comerci dergestalten situiert ist, daß die aus der Moldau, Wallachey, dann aus der Brazlawischen⁸ Woywodschaft, pohnisch Podolien und aus dem Kiewischen Guvernement, nicht minder mit der Zeit die aus Siebenbürgen nach Gallicien, Pohlen und auch weiters handeln wollende Negotianten daselbst, als in einem Mittelpunct, theils passiren müßten, theils ohne groser Detour passiren können; so scheint mir, daß der Antrag, aus benanntem Sadagura eine königliche Freystadt zu machen, nicht ellerdings zu verwerfen sey⁹.

Ab. 14. Die Nahmen aller Ortschaften, dann die Anzahl und Qualificatlon der vorhandenen Famllien. Die Nahmen der Dörfer, die Anzahl deren Familien, nebst der Qualification einer jeden derselben sind in der hier beygebogenen Tabella ersichtlich, welche Tabella jedoch in Ermangelung einer Con-scription für verläßig nicht kann angegeben werden, maßen selbe nur auf die Fassion deren Gemeinden verfaßet ist.

Ab. 15. Ich habe zwar alle Mühe angewendet, um durch dieses unverläßige Mittel so nahe an die Wahrheit zu kommen, als es möglich ist. Es wurden nemlich bey Gelegenheit der Kundmachung der diesjährigen Contribution die dieser wegen zu Czernovitz versammlete Dworniks¹⁰ uns sonstige Dorfsältesten allen Ernstes ermahnet, die eigentliche Anzahl ihrer Innwohner getreulich anzugeben, widrigenfalls sie den Schaden, den sie durch die Verhölung dem Allerhöchsten Aerario zu-fügen wollten, doppelt zu ersetzen haben würden, und außer deme eine willkürliche Leibesstrafe zu gewärtigen hätten. Gleichwie nun diese Bedrohung bey einem Richter, der 33

monetărie unii dintre oamenii specificați mai sus, care s-au anunțat acum la mine că, în anumite condiții, dintre care cea mai însemnată este libertatea exercitării religiei protestante, ar vrea să ridice case solide, să înființeze fabrici și să creeze treptat un oraș liber regal și comercial.

Al. 13. Având în vedere că poziția acestui orașel propus este, în speranța unei dezvoltări comerciale, astfel plasată, încât negustorii din Moldova, Valahia, din voievodatul Braclav⁷, din Podolia poloneză și din guvernământul Kiev, și nu mai puțin cu timpul, negustorii care vor vrea să facă afaceri în Galiția, în Polonia și mai departe vor trebui să treacă pe acolo ca printr-un punct central sau să-l traverseze fără prea mare înconjur, mi se pare că propunerea de a face din numita Sadagura un oraș liber regal nu trebuie dată la o parte de la bun început⁸.

Al. 14. Numele tuturor localităților, apoi numărul și calificarea familiilor existente. Numele satelor, numărul familiilor, alături de calificarea fiecăruia dintre ele rezultă din tabela anexată, care nu poate fi considerată a fi de încredere în absența unui recensământ, fiind întocmită numai pe baza unei declarații a comunelor.

Al. 15. Mi-am dat, ce-i drept, toată silința să mă apropii, pe baza acestui mijloc îndoielnic, pe cât era posibil de adevăr. Anume, cu ocazia aducerii la cunoștință a contribuției din acest an vornicilor⁹ și altori bătrâni ai satului, li s-a atras serios atenția să indice corect numărul real al locuitorilor lor; în caz contrar ei vor trebui să plătească îndoit paguba pe care intenționau s-o provoace prea înaltei Vistierii și să se aștepte pe deasupra la o pedeapsă corporală arbitrară. Având în vedere că această amenințare s-a aplicat pe loc unui primar care tăgăduise existența a 33 de familii și exemplul a fost făcut cunoscut imediat în toată țara, aceasta a avut de asemenea urmări bune, în-

Familien verschwiegen hatte, alsogleich in Execution gestellet und dieses Exemple dem übrigen Lande gleich kund gemacht wurde, so zog auch solches die gute Wirkung nach sich, daß fast jeder Richter aus Furcht einer doppelten Contribution seine erste Fassion abgeändert hat.

Ab. 16. Obschon dadurch der Wahrheit in vielem näher gekommen ist, so ist doch die Gewißheit der Bevölkerung nicht anderst als durch eine Conscription zu eruiere; für welchen Gegenstand aber, da manches dabey zu betrachten kommet, einen besonderen Abschnitt wiedmen werde.

Ab. 17. Die vorhandene Bevölkerung ist der vorfindigen Größe des Terrains nicht angemessen. Die Ortschaften sind in sich zwar zümmlich bevölkert, das ganze Land aber, nach der Proportion des vorhandenen Terrains, ist es zu wenig¹¹. Vor deme wäre solches etwas besser bewohnt, wie es sich aus denen vorfindigen vielen öden Plätzen, wo vormals Dörfer gestanden sind, beurtheilen läßt.

Ab. 18. Ueberhaupt, wenn man in Betrachtung ziehet

1. Die hierlands vorfindige, bis jetzo fast gänzliche ohne Nutzen stehende Menge an Wäldern, wovon der Grund zu Habilitationen und Agricultur verwendet werden könnte;

2. daß der Landmann einen grosen Theil seiner Wiesen und Weide denen Fremden verpachtet;

3. daß dieses Volk hauptsächlich sich von der Viehzucht nähret, und daß zum Unterhalt eines sich von der bloßen Viehzucht nährenden Menschen ein ungleich mehrerer Terrain erforderlich ist, als für einen, der von dem Acker lebet, wenn man sage ich, alle diese Umstände genauer betrachtet: so kann man diesen District, als sehr gering bevölkert sicher angeben, dieweilen die nur erwehnte Umstände genugsamen Terrain, in welchem eine weit größere Anzahl Hände angewendet werden könnte, vermuthen lassen.

trucât aproape toți primarii și-au modificat declarația inițială de teama dublării contribuției.

Al. 16. Deși în felul acesta ne-am apropiat mult de adevăr, siguranța cu privire la populație nu se poate obține decât printr-un recensământ. Acestei probleme, la care mai vin în considerație și altele, îi voi dedica alt paragraf.

Al. 17. Populația existentă nu corespunde mărimii constatate a terenului. Localitățile ca atare sunt, ce-i drept, destul de populate, dar țara întreagă, în proporție cu terenul existent, este prea puțin populată¹⁰. În trecut fusese mai bine populată, cum se poate deduce din mulțimea locurilor pustii existente, unde fuseseră înainte sate.

Al. 18. În general, dacă se ține seama de faptul că:

1. solul mulțimii de păduri existente, aproape nefolosite, ar putea fi folosit pentru abilitări și agricultură;

2. țăranul își arendează o parte a imăsurilor și pășunilor străinilor;

3. poporul se hrănește în principal din creșterea vitelor și că pentru întreținerea unui om exclusiv din creșterea vitelor este nevoie de incomparabil mai mult teren, decât pentru cel ce trăiește de pe urma ogorului, dacă, spun, luăm toate acestea mai amănunțit în considerație, atunci putem conchide cu siguranță că acest district este foarte slab populat, în timp ce împrejurările doar amintite mai sus ne lasă să presupunem că există teren de ajuns pentru a folosi pe el mult mai multe brațe de muncă.

Viertes Hauptstück

BESCHREIBUNG DES GENIE UND EIGENSCHAFTEN DER NATION

Ab. 1. Talenten und Gemüthsbeschaffenheit. Das Genie dieser Nation hat zum Grund

Capitolul al patrulea

DESCRIEREA GENIULUI ȘI ÎNSUȘIRILOR NAȚIUNII

Al. 1. Talente și caracter. Geniul acestei națiuni are la bază un umor natural, dar incli-

einen natürlichen, doch zur Arglistigkeit mehr geneigten Witz. Dieser machet sie in ihrem Thun und Laßen verstellt und zweydeutig, so daß man weder denen Werken noch Wörtern eines Moldauers so leicht glauben soll.

Ab. 2. Sie sind in Gefahren ohnerschrocken und in Beleidigungen fast unversehnlich; sie sind zugleich leichtsinnig und aus Liebe der Freyheit zur Abwechßlung der Obrigkeit geneigt. Der ihnen angebohrne Geiz ziehet nach sich den Neid und dieser die Neigung, sich mit dem Schaden des Nächsten zu bereichern¹.

Ab. 3. Education. Der Edelmann sowohl als der geistliche Stand hat fast keine Studien oder sonstige Education, und der Bauernstand ist folglichen um so roher.

Ab. 4. Sitten. Der geistliche und Bauernstand sind insbesondere dem Trunk ergeben, welcher sie zu muthwilligen Raufereyen und Ungehorsam verleitet, so daß der Moldauer; in Wein oder Brandwein betrunken, sich auch dem Militari zu widersetzen imstande ist. Der Diebstahl ist bey ihnen nichts ungeweines, überhaupt sind sie in allem ihren Thun und Laßen ungeschliffen und mehr einem barbarischen als einem sonstig nur mittelmäßig gesittetem Europäischen Volke zu vergleichen.

Ab. 5. Das Wachstum. Das Wachstum der Moldauer ist über das Mittelmäßige. Sie sind „nervos“, „musculos“ und des Reitens von Kindheit auf gewohnt. Ihre Lebensart ist sehr gering, weil sie sich mit Milch, Käse und Malley², das ist Kukuruzbrod, allein ernähren.

Ab. 6. Nelgung zum Soldatenleben. Die nur berührten Eigenschaften machen selbe zwar zu dem Soldatenstand geschickt, gleichwie sie auch im letzteren Krieg ihren Muth gezeigt haben, wo sie bey denen Rußen als Volontairs nützlich gebraucht worden; indeßen scheuen sie die Subordination dergestalten, daß sich nicht so leicht einer untergeordneten Truppen anwerben wird laßen.

Ab. 7. Arbeitsamkeit. Die Faulheit wird von dem Pöbel als der Grund der Glückseligkeit betrachtet. Ihre Arbeitsamkeit erstreckt sich nur auf das Nothwendigste deren alljährigen Lebensbedürfnissen, dergestalten, daß,

nat mai mult spre şiretenie. Aceasta îi face să fie, în ceea ce fac şi în ceea ce omit să facă, prefăcuţi şi ambigui, aşa încât nu te prea poţi increde nici în faptele, nici în vorbele unui moldovean.

Al. 2. La primejdie sunt neînfricaţi şi aproape neiertători la jignire; în acelaşi timp sunt uşurateci şi înclinaţi spre schimbarea autorităţii din dragoste pentru libertate. Zgârcenia lor înmăscută atrage după sine invidia, iar aceasta tendinţa de a se îmbogăţi spre paguba celor din jur¹.

Al. 3. Educaţia. Nobilul ca şi clericul nu are aproape nici un fel de studii sau altă educaţie şi, prin urmare, ţăranul este încă mai primitiv.

Al. 4. Obiceiurile. Țăranii şi clerul sunt de daţi îndeosebi beţiei, ceea ce-i incită la bătaii spontane şi la neascultare, aşa încât moldoveanul, îmbătut cu vin sau rachiu, este în stare să se opună chiar militarilor. Hoţia nu este la ei ceva neobişnuit în general, în toate acţiunile şi reacţiunile lor sunt neşlefuiţi şi comparabili mai mult cu un popor barbar, decât cu un popor pe jumătate civilizată.

Al. 5. Statura. Statura moldovenilor depăşeşte media. Sunt „nervoşi“, „musculoşi“ şi obişnuiţi din copilărie cu călăria. Modul lor de viaţă este foarte modest, fiindcă se hrănesc exclusiv cu lapte, brânză şi mălai, adică pâine de cucuruz².

Al. 6. Înclinaţia către viaţa de soldat. Înşuşirile abia amintite îi fac îndemânateci pentru viaţa soldăţească, cum şi-au arătat curajul şi în ultimul război, când au fost folosiţi de ruşi cu folos ca voluntari; dar ei detestă în aşa măsură subordonarea, încât puţini vor putea fi încorporaţi în trupele regulate.

Al. 7. Hărnicia. Lenevia este considerată de norod ca baza fericirii. Hărnicia lor se întinde numai până la acoperirea necesităţilor anuale, aşa încât, dacă binecuvântarea domnului este îndestulătoare într-un an pentru mai

wenn der Segen Gottes in einem Jahr auf mehrere Jahre kleben sollte, der Moldauer die übrigen Jahre und so lang, als der Vorrath dauert, nichts arbeiten will³.

Ab. 8. **Kleidung.** Der Moldauer ist ganz schlechthin, doch wider die Kälte gut gekleidet; die Spinnerey deren Weibern verschaffet ihnen die Wäsche und ihre sogenannte Sukman oder Bauernröcke, wozu sie das Tuch, besonders im Gebürg, selbstn wükren.

Ab. 9. **Religion.** Ihre Religion belangend, sind sie alle (sehr wenig Fremde und meistens Siebenbürgische Catoliquen ausgenommen) der griechischen nicht-unirten Religion zugethan, und obschon auch die Popen von dem Unterschied deren Religionen fast keinen Begriff haben, so sind sie doch in ihrer dergestalt fanatisch, daß sie alle übrigen Christen, besonders aber die Catholiquen, kaum für etwas besseres als die Juden und Heiden gelten laßen.

Ab. 10. **Neigung gegen die kayserrliche königliche Reglerung.** Nach der obern Beschreibung des Genie der Nation könnte die Frage gestellet werden, wie diese Nation gegen die kayserrliche königliche Regierung geneigt sein dürfte. Meiner Einsicht nach bin ich fast versichert, daß, woferne man das Volk von der ihn bis jetzo so schwer truckenden häufigen Vorspann, welche nur zur Abhohlung der Naturalien auf mehr als 100.000 Täge anwachset, befreyen und sich in ihre Religion und in ihre anscheinende Freyheiten und Gewohnheiten der Wirthschaft nicht mischen wird, daß man sie nemlich um ihr Haab und Gut nicht in Detaille wird bekümmern wollen, sie sich unter dieser Regierung glücklich schätzen und dabey zum Nutzen des Aerarii in Verbesserung werden lenken laßen. Die Gleichheit der Religion übrigens macht, daß sie denen Rußen mehr zugethan sind, ohnerachtet sie von selbigen im letzten Kriege sehr vieles erlitten haben.

Fünftes Hauptstück

BESCHREIBUNG DER INDUSTRIE DER NATION

Ab. 1. **Dermalige Industrie in der Agricultur.** Dieses faule und unwißende Volk ver-

mulți ani, moldoveanul nu vrea să mai lucreze în anii care urmează atâta timp cât ajung proviziile³.

Al. 8. **Îmbrăcămintea.** Moldoveanul este îmbrăcat simplu, dar bine apărat de frig; țesutul femeilor le pune la îndemână rufăria și așa-numitele sumane sau paltoane țărănești, postavul fiind țesut de ei înșiși, mai ales la munte.

Al. 9. **Religia.** În ceea ce privește religia, ei aparțin cu toții (cu excepția câtorva străini și catolici ardeleni) religiei grecești neunite, și deși nici popii nu au aproape nici o cunoștință despre deosebirile dintre religii, ei sunt atât de fanatici în religia lor, încât abia dacă-i consideră pe ceilalți creștini, mai ales însă pe catolici, mai buni decât evreii și păgânii.

Al. 10. **Simpatia față de guvernul împăărătesc-regesc.** După descrierea de mai sus a geniului națiunii, s-ar putea pune întrebarea, dacă această națiune ar putea simpatiza cu guvernul împăărătesc-regesc. După părerea mea sunt sigur că, dacă ar fi eliberat de apăsarea frecventelor podvezi, care se ridică numai pentru transportul produselor naturale la peste 100.000 de zile și dacă nu ne-am amesteca în religia lor și în evidentele lor libertăți și obiceiuri gospodărești, adică nu ne-am preocupa de bunurile și averea lor în amănunțime, ei s-ar simți fericiți sub această guvernare și se vor lăsa călăuziți în îmbunătățirile făcute în folosul vistieriei. De altfel identitatea religiei face să-i simpatizeze mai mult pe ruși, în ciuda celor suferite din partea lor în ultimul război.

Capitolul al cincilea

DESCRIEREA ACTIVITĂȚII PRODUCTIVE A NAȚIUNII

Al. 1. **Prezenta activitate productivă în agricultură.** Acest popor leneș și neștiutor nu

wendet gar keine Industrie, den Erdboden zu cultiviren. Ihre Bemühung erstreckt sich, wie schon gesagt, nicht weiter als auf die unentbehrliche Nothdurften des Lebens; alle übrigen Güter der Natur werden gleichsam nur roher und ohne sie zu verbessern, zu vergrößern oder zu verschönern, gemeßen. Diese Indolence erstreckt sich auf alle Producta der Erde.

Ab. 2. Die zum Anbau des Kukuruz und sonstige sehr wenige Früchten bestimmte Felder werden außer dem unentbehrlichen Beackern gar nicht cultiviret; alles wird ohne Dung angebauet und das Wachstum der Vorsicht überlaßen.

Ab. 3. An Waizen, Korn, Gersten und Haaber wird so wenig ausgesäet, daß es sich sicher behaupten läßt, daß im ganzen District keine 2000 Metzen an Waizen und Korn, und an Haaber und Gersten ebensowenig angebauet wird.

Ab. 4. Es ist zwar wahr, daß die Cultivirung des Waizens und des Kornes alhier vorhin niemals eine grose Aufmerksamkeit verdiente, indeme der Landmann sich mit Kukuruz ernähret hat, und die neben angränzenden Länder mit Waizen und Korn genugsam versehen waren, foglich weder ein großes Consummo noch ein nahhafter Verschleiß existiren können. Da sie aber auch dasjenige, so die Juden in einer doch zimlich grossen Quantität zu Brandweimbrennen benöthigten, nicht selber erzeiget, sondern aus Podolien bringen liesen und sonst auch auf ihre Kukuruzzucker wenig Aufmerksamkeit verwendeten, man endlich auch nicht wohl begreifen kann, wie dieses Volk auf die Verbesserung ihrer Lebenserfordniße durch Anbauung auch sonstigen Hülsen- und Gartenfrüchte fast gar keine Bedacht genommen habe, hiezu der Anbau des Haabers und der Gersten zu einer größeren Beförderung ihrer Gestüttereien hätte dienen können und sollen: so kann ihnen die Industrie in der Agricultur überhaupt mit allem Fug und Recht abgesprochen werden.

Ab. 5. Dermallge Industrie in der Viehzucht. Die Hauptsache der auf obberührte Art vernachlässigten Agricultur könnten wohl die ohne Mühe und Arbeit aus der Viehzucht von dem Landmann geniesende Vortheile an-

exercitã nici o activitate în cultivarea pãmântului. Munca lor nu se desfășoară, cum am mai spus, decât până la satisfacerea nevoilor de nșinlãturat ale vieții, toate celelalte daruri ale naturii se apreciazã numai în stare brutã și fără a le îmbunãtãți sau a le înfrumuseța. Această indolență se extinde asupra tuturor produselor pãmântului.

Al. 2. Ogoarele destinate însãmânțãrii cu porumb sau cu puținele alt fel de roade nu se cultivã deloc în afarã de aratul numaidecãt necesar, totul se planteazã fără îngrășãminte, iar creșterea este lãsatã în seama providenței.

Al. 3. Grãu, secarã, orz și ovãz se seamãnã atãt de puțin, încãt în întregul district se recolteazã mai puțin de 2000 de mierzã de grãu și de secarã și tot atãt de puțin orz și ovãz. (1 mierzã = circa 50 kg, n.n.)

Al. 4. Este adevãrat cã aici nu s-a acordat mai înainte cultivãrii grãului și secarei nici o atenție, întrucãt la țarã oamenii se hrãneau cu cucuruz, iar țãrile învecinate dispuneau de suficient grãu și secarã, deci nici nu putea exista un consum mare, nici o vânzare importantã. Dar deși evreii aveau nevoie de cantitãți destul de mari pentru a fabrica rachiul, (oamenii) nu le produceau ei înșiși, ci lãsau sã fie importat din Podolia și nici nu acordau decât puținã atenție ogoarelor cu cucuruz, și nici nu se poate înțelege pãnã la urmã de ce poporul acesta n-a ținut aproape deloc seama de îmbunãtãțirea condițiilor de viață prin creșterea leguminoaselor și a fructelor de grãdinã, iar însãmânțarea orzului și a ovãzului ar fi putut și ar fi trebuit sã serveascã la promovarea hergheliilor lor; de aceea li se poate contesta cu tot dreptul orice activitate în agriculturã.

Al. 5. Prezenta activitate în creșterea vitelor. Drept cauzã principalã a neglijãrii agriculturii de care ne-am ocupat mai sus pot fi considerate avantajele obținute fără chin și fără muncã de cãtre țãrani din creșterea vitelor.

gegeben werden. Zu diesem Gegenstand ist dieses Land das beste, so nur gefunden werden kann. Allein ohnerachtet solches die Hauptbranche ihrer Nahrung und Commercii ausmachet, so wird nichtsdestoweniger auch in diesem fast gar keine Industrie verwendet und die Propagation sowohl als Conservation des Viehes fast gänzlich der lieben Natur überlassen.

Ab. 6. Die Propagation deselben kann nicht recht von statten gehen, weilen man sich auf keine Weise bemühet, die Heerden mit guten Stieren, Hengsten und Widdern zu versehen, wodurch die Espece nothwendigerweise ausarten muß.

Ab. 7. Die schlechte Conservation läset sich aus dem absehen, daß hierlandes keine Stallungen weder Schuppen vorhanden, folglich das Vieh, besonders Winterszeit, dem größten Elend und fast sicheren Verderben ausgesetzt sey. Man kann sich vorstellen, was für eine beträchtliche Menge theils aus Elend, theils durch die Wölfe in jedem Winter zugrunde gehen müße.

Ab. 8. Das zur Nahrung und Conservation des Viehes so ohnentbehrliche Heu wird auch so schlecht besorget, daß es im Winter und im Sommer auf dem freyen Feld in Schobern der Nässe und Fäulung ausgesetzt ist, wovon demnach oft die Helfte zugrunde gehet, und die Folge nach sich ziehet, daß gegen Ende des Winters oft ein Mangel an Heu und manchmal auch Hungersnoth für das Vieh (wie auch das vergangene Fruhjahr geschehen ist) sich ergeben hat. Zu diesem Elend ist noch jenes zu rechnen, daß das Vieh den Winter hindurch fast lauter dumpfiges Heu freßen muß. Außer der obberührten Unwirthschaft mit dem Heu ist noch anzumerken, daß allhier nur einmal des Jahrs Heu gemacht werde, ja sogar daß viele Wiesen unbehauen belassen zu werden pflegen. Aus welch allem sich ganz klar schließen läßt, wie wenig man hierlandes auf die Propagation sowohl als Conservation des Viehes verlege.

Ab. 9. So wenig nun hierlandes auf die Conservation und Vermehrung des Viehes überhaupt gesehen wird, fast ebensowenig wird fürgedacht, aus deren Productis dersel-

În acest scop această țară este cea mai bună care s-ar putea găsi. Dar deși aceasta este ramura cea mai însemnată a hranei și a comerțului lor, în ea nu se desfășoară aproape nici o activitate, iar înmulțirea și îngrijirea vitelor este lăsată aproape întru totul în seama bunei naturi.

Al. 6. Înmulțirea lor nu se poate face cum ar trebui, căci nu-și dau nici o silință să înzestreze turmele cu tauri, armăsari și berbeci de bună calitate, fapt din cauza căruia speciile trebuie să degenereze în mod obligatoriu.

Al. 7. Întreținerea lor proastă rezultă din faptul că aici nu există grajduri sau șuri, așa încât vitele sunt expuse, mai ales iarna, celei mai mari mizerii și pieirii aproape sigure. Îți poți închipui ce cantități importante trebuie să piară în fiecare iarnă parte din cauza mizeriei, parte din cauza lupilor.

Al. 8. Fânul indispensabil pentru hrana și întreținerea vitelor este și el păstrat atât de fără grijă, încât este expus iarna și vara în câmp deschis, în clăi, la umezeală și putreziciune, pierzându-se adesea jumătate din el și având drept urmare că adeseori către sfârșitul iernii se naște o lipsă de fân și uneori chiar o foamete pentru vite (cum s-a întâmplat și în primăvara trecută). La această mizerie se adaugă aceea că în tot cursul iernii vitele trebuie să mănânce aproape numai fân mucegăit. În afara acestei proaste gospodării a fânului descrise mai sus, mai trebuie remarcat că aici fânul nu se face decât odată pe an, ba multe fânețe se obișnuiește să fie lăsate nefolosite. Din toate acestea se poate conchide foarte clar cât de puțină grijă se acordă în această țară înmulțirii și întreținerii vitelor.

Al. 9. Pe cât de puțin se poartă de grijă aici înmulțirii și întreținerii vitelor în general, pe atât de puțin se ține seama de a obține un foșos cât mai mare de pe urma produ-

ben, als z. B. Butter, Käse, Wolle etc. sich einen größeren Nutzen zu verschaffen.

Ab. 10. An Butter wird „a Proportione“ des vorhandenen Viehes wenig erzeiget, theils weilten wenig Kühe gemelket werden, theils weilten die Milch meistens gleich nach dem Melken verzehret wird; zum Theil aber wird deßen mehrere Erzeugung auch durch die üble Gewohnheit gehemmet, daß sich die Kühe ohne Kälber nicht melken lassen.

Ab. 11. An Schaafkäsen wird zwar, wie schon weiters oben gesagt, in dem Kumpilunger District so viel erzeiget, daß ein Theil hievon auch verkauft werden kann; man bemühet sich aber nicht, die Qualität deselben zu verbessern, gleichwie auch die Vortheile der Melkung, der Verbeßerung der Wolle und der wirthschaftlichen Schärung der Schaafen dem Landmann unbekante Sachen sind.

Ab. 12. An Unschlitt kann nicht viel erzeuget werden, weilten der mehreste Theil des Mastviehes außer Land getrieben und wenig derley im Land geschlachtet wird.

Ab. 13. Dermalige Industrie in Fabriquen. Fabriquen sind hierorts selbst dem Nahmen nach unbekant. Die viele Wälder, Wäßer und die rohen Landesproducta bleiben immer in ihrer ersten Naturerschaffung. Etwelche elende Mühlen sind die einzige Maschinen, so im Lande zu finden sind. Brettermühle ist nicht eine einzige vorhanden, so daß die Bretter mit größter Mühe und Arbeit aus denen Bäumen ausgehauen werden müssen.

Ab. 14. Saife, Leder, Glaß oder sonst was, wozu die rohen Producten die Möglichkeit an Hand geben, werden hier nicht gemacht. Einiges Holzgeschier, als: Kannen und Wannen, grob ausgehauene Schindeln und Bretter, ausgehölte Bienenstöcke und die in andern Ländern zum größten Nachtheil der Wälder abgeschälte Baumrinden sind die einzigen Producta, welche ein oder anderer Bauer manchmal auch ins Pohlen und in das Türkische Gebiet zu veräußern pfl eget.

Ab. 15. Das grobe Bauertuch, welches in dem Gebürg für eigene Nothdurft erzeiget, und die grobe Haußleinwand, die daselbst ebenfalls verfertiget wird, verdienen kaum angeführt zu werden.

selor lor, ca, de pildă, untul, brânza, lâna, etc.

Al. 10. Untul se produce puţin în proporție cu vitele existente, în parte fiindcă puține vaci sunt mulse, în parte fiindcă laptele se consumă imediat după mulgere, în parte mărirea producției este împiedicată de prostul obicei că vacile fără vițel nu se lasă mulse.

Al. 11. Brânza de oi se produce atât de multă în districtul Câmpulung, cum am spus mai sus, încât o parte din ea poate fi vândută; dar nu-și dau silința să-i îmbunătățească calitatea și nici avantajele mulgerii, nici ale îmbunătățirii lânei și ale tunderii economice a oilor nu-i sunt cunoscute țaranului.

Al. 12. Nu se poate produce mult seu, căci majoritatea vitelor îngrășate sunt mânate în afara țării și numai puține sunt tăiate înlăuntrul ei.

Al. 13. Prezenta activitate industrială. În țară fabricile nu sunt cunoscute nici măcar cu numele. Numeroasele păduri, ape și produse prime ale țării rămân în starea lor inițială, naturală. Cele câteva mori mizerabile sunt singurele mașini care se găsesc în țară. Nu există nici o singură moară de produs scânduri, așa încât scândurile trebuie tăiate cu chin și muncă multă din copaci.

Al. 14. Aici nu se face săpun, piele, sticlă sau altceva la care ar putea fi folosite produse brute. Ceva vase de lemn, precum căni și covăji, șindrile grosolan fasonate și scânduri, stupi scobiți și coji de copac desprinse spre marea pagubă a pădurilor sunt singurele produse pe care câte un țaran obișnuiește să le vândă din când în când în alte țări ca în Polonia și în regiunea turcească.

Al. 15. Postavul grosolan țărănesc, produs în regiunea muntoasă pentru nevoile proprii, și pânza de casă grosolană, țesută tot acolo, abia dacă merită să fie menționate.

Ab. 16. Dermalige Industrie in Activ-Commercio. Das Commerce, welches meistens nach Schlesien, zum Theil aber auch nach Pohlen und in die Turkey getrieben wird, stehet fast gänzlich in denen Händen der Armeniern und Juden, welche nebst deme, daß sie mit fremden Waaren handeln, auch die rohe Landesproducta von hiesigen Inwohnern um einen wohlfeilen Preis zu erkauffen und in einer veränderten Gestalt denen nemlichen Inwohnern, meistens in einem übertriebenen Preis, wider zu verkaufen wissen.

Ab. 17. Die Hauptgegenstände des diesseitigen Activ-Commercii sind nun das Hornvieh, Pferde, Schaaf, Ziegen, Borstvieh, rohe Häute, Felle, Wolle, Butter und Käs, Wachs und Honig, etc.

Ab. 18. Ochsen und Kühe. Ochsen werden nach Breslau getrieben. Dieser ist unstreitig der allererste Gegenstand des Moldauischen Activ-Commercii, welcher Vortheil jedoch bey der dermaligen Unwirthschaft mit dem Heu und Weiden und bei der vernachlässigten Propagation und Conservation des Viehes diesen District nur wenig betrifft. Von Kühen werden viele nach Siebenbürgen und zum Theil auch nach Gallicien veräußert.

Ab. 19. Rohe Häuthe. Die Häuthe von dem hier theils geschlachteten, theils umgefallenen Hornvieh kommen meistens nach Gallicien, allwo die schwachen zu Bauernstiefel ausgearbeitet, die stärkeren hingegen nach Szigeth und in Oberhungarn geführt werden.

Ab. 20. Butter. Die Butter pflegen meistens die zu Chotim wohnende Türken zusammenzukaufen und damit bis nach Constantinopel zu handeln.

Ab. 21. Unschlitt. Das wenige Unschlitt, was hier erzeugt wird, wird meistens nach Bistritz und etwas auch nach Breslau geführt.

Ab. 22. Schaaf und Ziegen. Mit Schaaften wird meistens bis nach Constantinopel gehandelt, allwo bekanntermaßen an Schaaffleisch mehr als an Rindfleisch verzehret wird. Die Ziegen und Böckle werden meistens von Armeniern in jedem Dorf stückweis gekauft, auf der Stelle geschlachtet, das Fleisch hievon

Al. 16. Prezenta activitate de comerț exterior. Comerțul care se practică mai ales cu Silezia, în parte și cu Polonia și cu Turcia, se găsește aproape total în mâinile armenilor și evreilor, care, pe lângă că fac negoț cu mărfuri străine, știu să și cumpere produsele brute ale țării de la locuitorii ei pentru un preț redus și să le revândă într-o formă modificată aceluiași locuitori la un preț de cele mai multe ori exagerat.

Al. 17. Obiectele principale ale negoțului de export activ din părțile acestea sunt vitele cornute, caii, oile, caprele, porcii, pieile brute, blănurile, lâna, untul și brânza, ceara și mierea etc.

Al. 18. Boli și vacile. Boli se mână la Breslau. Acesta este indiscutabil primul obiect al negoțului activ moldovenesc, avantaj care privește însă prea puțin acest district din cauza proastei gospodării de atunci a fânului și a pășunilor și a înmulțirii și a îngrijirii neglijate a vitelor. Dintre vaci multe se vând în Transilvania și o parte și în Galiția.

Al. 19. Piel brute. Pieile provenite în parte de la vitele cornute tăiate, în parte de la cele căzute, merg mai ales în Galiția, unde din cele slabe se fac cizme pentru țărani, cele mai tari sunt duse la Sighet și în Ungaria de Sus.

Al. 20. Unt. Untul îl colectează mai ales turcii care locuiesc la Hotin și fac negoț cu el până la Constantinopole.

Al. 21. Seu. Puținul seu care se produce aici se transportă mai ales la Bistrița și puțin la Breslau.

Al. 22. Oil și capre. Cu oile se face negoț mai ales până la Constantinopole, unde se consumă, precum se știe, mai multă carne de oaie, decât de vită. Caprele și țapii se cumpără mai ales de către armeni una câte una în fiecare sat, se taie pe loc, li se vinde carnea și se adună în acest fel pieile bucată cu bucată.

verkauft und auf diese Art die Häuthe einzelweis zusammengebracht.

Ab. 23. Wolle. Die Wolle wird von Juden und Armeniern, die feine zwar nach Breslau und nach Siebenbürgen, die grobe hingegen nach Pohlen veräußert.

Ab. 24. Böck- und Ziegenhäuthe. Bock- und Ziegenhäuthe werden zu Kutty, Tismenize, Zaleszik, Pothajetz und Breschany¹, meistens zum Safian ausgearbeitet und mit solchen theils wieder anhero, theils nach Schlesien gehandelt.

Ab. 25. Schaafhäuthe. Aus Schaafhäuthen werden in Gallicien Bauempelze verfertigt.

Ab. 26. Schaaß- und Ziegenkäs. Mit Käs, besonders aber mit jenem, welcher in dem Kumpilunger District erzeugt wird, pflegen stetts die Türken, sowie mit Butter, bis nach Constantinopel schon anderwärts gesagtermaßen zu handeln.

Ab. 27. Pferde. Die wenigen Pferde, die in diesem District erzeugt werden, werden meistentheils von denen Armeniern abgekauft, welche damit ihren Handel nach Pohlen treiben.

Ab. 28. Schweine. Von Schweinen wird zwar zum Theil auch aus diesem District, meistens aber aus der Moldau, eine beträchtliche Quantität nach Breslau getrieben.

Ab. 29. Hönig und Wachß. Hönig und Wachß werden von Griechen und Juden theils hier zusammengekauft, theils aus Pohlen geholet und ersteres nach Constantinopel zum Scherbet, letzteres nach Venedig gegen allerhand Türkische Seyden- und Wollzeuge, dann gegen Venetianische, meistens kurze Waaren veräußert.

Ab. 30. Diese sind nun die Gegenstände des Activ-Commerci, welche jedoch in allen Stücken einer dem Landemann mehr ersprießlichen und dem Souverain vortheilhafteren Verbesserung benöthigen.

Ab. 31. Dermallge Industrie des Passiv-Commerce. Die Gegenstände des Passiv-Commerci hingegen sind folgende:

Ab. 32. Pelzwerk. Ausgearbeitetes, feines Pelzwerk kommet über Brody aus Moscau, grobes hingegen aus Gallicien.

Al. 23. Lână. Lâna se vinde de evrei și armeni, și anume cea fină la Breslau și în Transilvania, cea grosolană dimpotrivă în Polonia.

Al. 24. Piel de țap și de capră. Pieile de țap și de capră se prelucrează la Kutty, Tysmenica, Zaleszczyki, Podhajce și Brzeżany¹ cel mai des în marochin și se vând în parte chiar pe loc, în parte în Silezia.

Al. 25. Piel de oaie. Din piei de oaie se lucrează în Galiția cojoace țărănești.

Al. 26. Brânză de oaie și de capră. Cu brânză, mai ales cu cea produsă în districtul Câmpulung, obișnuiau să facă întotdeauna negoț turcii, ca și cu untul, până la Constantinopole, cum s-a mai spus în altă parte.

Al. 27. Cal. Puținii cai produși în acest district sunt cumpărați mai ales de armeni, care fac cu ei comerț în Polonia.

Al. 28. Porci. Porcii sunt mânați în parte și din acest district, dar mai ales din Moldova în cantități apreciable la Breslau.

Al. 29. Miere și ceară. Mierea și ceara sunt colectate în parte aici de către greci și evrei, în parte aduse din Polonia. Cea dintâi se vinde la Constantinopole pentru șerbet, cea din urmă se vinde la Veneția în schimbul a diferite țesături de mătasă și de lână turcești, precum și a unor mărfuri mărunte venețiene.

Al. 30. Acestea sunt obiectele activității comerciale de export, care necesită însă din toate punctele de vedere îmbunătățiri care s-o facă mai rentabilă pentru țaran și mai favorabilă pentru Suveran.

Al. 31. Prezenta activitate comercială de Import. Obiectele negoțului de import sunt dimpotrivă următoarele:

Al. 32. Blănuri. Blănuri prelucrate, fine vin peste Brody de la Moscova, cele grosolane însă din Galiția.

Ab. 33. **Wein.** Der Wein wird aus der Gegend Fokschan hergeführt, weil in diesem District gar kein Wein wachset, mit der Zeit aber könnte solcher vielleicht aus Siebenbürgen geholet werden.

Ab. 34. **Salz.** Kochsalz kommet aus Gallicien, Steinsalz hingegen von Okna aus der Moldau. Ersteres dürfte der District zum eigenen Consummo selbstn erzeigen können.

Ab. 35. **Lederwerk.** Ausgearbeitete Häuthe und Felle kommen aus Gallicien von Tißmenice, Horodenka und Kutty etc., wozu die rohen Häuthe zum Theil dieser District fomiret.

Ab. 36. **Eisenwerk.** Eisen wird aus der Turkey, Moscau und Hungarn gebracht. Hievon machen die Sensen einen besonderen Handel aus und werden alle aus Steyermark geholet. Sägen, Scheeren, Meßer und allerley kleines Eisenwerk wird aus Frankfurt und Eperies, Säbeln, Dolche, große Meßer und allerley Waffen meistentheils aus der Turkey geschaffet.

Ab. 37. **Kupfergeschler.** Bearbeitetes Kupfer in gros- und kleinen Kößeln und andern bauernmäßigen Geschiere wird von Delatin aus Gallicien gebracht, wozu das rohe Kupfer aus Hungarn geholet wird. Feineres, aus- und inwendig verzinnetes Kupfergeschier hingegen als Coffé und Theekändel, Waschbecken, Schüßeln, Deller, Bächer, etc., deren sich die Bojars und die Geistlichen statt Silber bedienen, wird aus der Turkey hergeschaffet.

Ab. 38. **Glaß.** Das erforderliche Glaßwerk kommet theils aus Gallicien von Zsuravna², theils aus Pohlen und Ukraina.

Ab. 39. **Zum Luxu gehörige Kleider und Eßwaaren.** Von denen zum Luxu gehörigen Waaren wird im Lande sehr wenig eingeführt, indeme selbst die Edelleute und ihre Gemahlinnen sich nur mittelmäßig zu kleiden und ihre Tafel sehr schlecht zu halten pflegen. Ein oder höchstens 2 saubere Kleider werden viele Jahre zu grosen Feuertagen aufbewahret.

Ab. 40. **Ueberhaupt** herschet hier sowohl im geistlich- als weltlichen Stande gar keine Pracht; indeßen werden die zur Pracht sonsten gehörige Kleidungs- und Nahrungswaaren

Al. 33. **Vin.** Vinul se aduce din regiunea Focşani, în timp ce în acest district vinul nu creşte deloc, dar cu timpul s-ar putea aduce poate din Transilvania.

Al. 34. **Sare.** Sarea de gătit vine din Galiția, sarea bulgări însă de la Ocna din Moldova. Cea dintâi ar putea s-o producă districtul însuși pentru consumul propriu.

Al. 35. **Pielărie.** Piele și blănuri prelucrate vin din Galiția de la Tysmenica, Horodenka și Kutty, pieile fiind furnizate în parte de acest district.

Al. 36. **Flerărie.** Fierul se aduce din Turcia, Moscovă și Ungaria. Dintre acestea coasele formează o negustorie aparte, ele fiind aduse toate din Stiria. Ferăstraie, foarfeci, cuțite și tot felul de mărunțisuri din fier sunt procurate de la Frankfurt, iar florete, săbii, pumnale, cuțite mari și tot felul de arme din Turcia.

Al. 37. **Vase de aramă.** Aramă prelucrată în cazane mari și mici și alte vase țărănești se aduc din Delatin în Galiția, arama brută fiind adusă în acest scop din Ungaria. Vase mai fine, cositorite pe dinăuntru și pe dinafară însă, precum cești de cafea și de ceai, lighene de spălat, străchini, farfurii, pahare, etc., de care se servesc boierii și clerul, se aduc din Turcia.

Al. 38. **Sticlă.** Sticlăria necesară vine în parte din Galiția de la Zuravno², în parte din Polonia și Ucraina.

Al. 39. **Îmbrăcăminte și alimente de lux.** Dintre mărfurile de lux se importă foarte puțin în țară, întrucât chiar și nobilii și soțiile lor se îmbracă modest și mesele lor sunt foarte puțin îngrijite. Un rând sau cel mult două de haine curate sunt păstrate mulți ani de zile pentru mari sărbători.

Al. 40. **De altfel** aici nici în starea clericală, nici în cea laică nu domnește deloc luxul; de aceea îmbrăcămintea și alimentele de lux se aduc după măsura consumului redus parte din

nach Maas sothanen wenigen Consummo zum Theil aus der Turkey oder von Venedig, meistens aber von Frankfurth und Leipzig hergeschaffet. Dieselbe bestehen nun in feinen Tüchern, Seydenzeuge, wollene Zeuge, Gold- und Silberdreßen, Leibbinden seyden- und wollene Schnupftücher, Zitz³; Gradel⁴, feine Leinwand, gefärbte Leinwand, Coffé, Zucker, Limonien, Datteln, Feigen, Robinnen, Joannisbrod, Oehl, gesalzene Fische, etc.

Ab. 41. So wenig als nun diese fremde Waaren in diesem District debitiret⁵ werden, umsovielmehr gehet der Handel mit selben nach Jaßy und bis in die Turkey und respective der Eßwaaren ins Pohlen und Gallicien.

Ab. 42. Aus oberführten Detaille und aus der Gegeneinanderhaltung deren Activ- und Passiv-Handelsgegenständen nebst der Betrachtung des sehr geringen Consummi deren letzteren ist ersichtlich, daß in diesem District, an und für sich betrachtet, der Activ-Handel den passiven allschon überwiege und noch bey weiten überwiegen würde, wenn der Landmann seine selbst eigene Industrie verwenden und den aus dem Handel zufließenden Nutzen denen Juden und Armeniern und sonstigen Fremden nicht gänzlich überlaßen wollte.

Ab. 43. Das jetzo schon existirende Uebergewicht des Activ-Commercii wird auch aus diesem erwiesen, daß, ungeachtet man „de praeterito“ in diesem Lande gar keine vom Staat herfließende Circulation des Geldes angeben könnte, der Landmann dannaoh imstande gewesen ist, das nicht geringe Tribut ohne aller Hoffnung der Wiederkehr des Geldes alljährlich zu entrichten. Ein Zeichen, daß ins Land ungleich mehr Geld hereinkommen mußte, als aus selbigem hinausgegangen ist. Hiezu kann man noch beyfügen, daß die hier poßessionirten Bojars meistens in Jaßy wohnen und ihre aus hiesigen Gütern beziehenden Revenuen nicht hier, sondern zu Jaßy verzehren, nicht minder, daß die Klöster, die fast alle in diesem District wohlbegüttert sind, schlecht leben und den Ueberrest der Einkünften meistens nach Jaßy, Constantinopel, und Petersbourg an ihre Patriarchen, Metropolitnen und in die verschiedene Klöster der Barbarey verschicken. Alle diese Schwächun-

Turcia, parte de la Veneția, cele mai multe însă de la Frankfurt și Leipzig. Acestea constau din stoffe fine, mătăsuri, lânărie, trese de aur și argint, brăie, batiste de mătăsă și de lână, stambă³, gradel⁴, pânză de in fină, pânză de in colorată, cafea, zahăr, lămâi, curmale, smochine, stafide, roșcove, ulei, pește sărat, etc.

Al. 41. Cu cât mai puține mărfuri străine de felul acesta se desfac⁵ în acest district, cu atât mai mult revin negoțului cu ele care merge la Iași și până în Turcia, iar cel cu alimente în Polonia și Galiția.

Al. 42. Din amănuntele expuse mai sus și din balanța dintre obiectele de export și cele de import și a considerației consumului foarte redus a celor din urmă rezultă că în acest district, luat pentru sine, comerțul activ îl depășește de pe acum pe cel pasiv și l-ar depăși cu mult, dacă țăranul și-ar folosi propria sa activitate și n-ar da folosul rezultat din negoț în întregime pe mâna evreilor, armenilor și a altor străini.

Al. 43. Surplusul de pe acum existent al comerțului activ rezultă și din faptul că, deși în trecut nu se poate constata în această țară nici o intrare de bani din partea statului, țăranul a fost totuși în stare să achite tributul deloc neglijabil an de an fără nici o speranță de revenire a banilor. Aceasta înseamnă că în țară trebuie să fi intrat mult mai mulți bani, decât au ieșit din ea. Se mai poate adăuga că boierii care au proprietăți aici locuiesc de cele mai multe ori la Iași și consumă beneficiile, rezultate din proprietățile lor de aici, nu aici, ci la Iași, și nu mai puțin că mănăstirile, care dispun aproape toate în acest district de multe bunuri, trăiesc prost și trimit restul veniturilor lor mai ales la Iași, Constantinopole și Petersbourg patriarhilor, mitropoliților și diferitelor mănăstiri din țările barbare. Toate aceste slăbiri ale circulației banilor priveau și mai înainte acest district, așa încât ai putea crede că locuitorii de aici n-ar fi fost în stare să-și achite dările; dar cum lucrul acesta nu s-a întâmplat, nu se poate

gen der Geldcirculation haben auch vorhin diesen District betroffen, so daß man glauben sollte, die hiesigen Innwohner sollten nicht imstande gewesen seyn, ihre Abgaaben abzuführen; weilen aber dieses nicht geschehen, was kann man wohl anderst schließen, als daß dieser Theil der Moldau durch das Activ-Commerce einen beträchtlichen Zufluß an Geld müße gehabt haben, um all obiges bestreiten und zugleich sich selbst ernähren zu können!

Sechstes Hauptstück

BESCHREIBUNG DER VORIGEN REGIERUNG

Ab. 1. Administrationspersonale. Die bisherige Regierung bestand in dem, daß der Moldauische Fürst in jedem District, sogenannten Cinnut¹, einen obersten Vorsteher unter dem Nahmen Starost, Ispravnik, Dwornik oder Porcolab² angestellt hat. Ein solcher Beamter hatte den Tribut einzusammeln und die Proceße zu richten. Sie empfangen ihre Befehle von dem Divan³ oder von der zu Jaßy aufgestellten obersten Landesstelle und statteten auch dahin ihre Rapports ab. Jeder Cinnut war wiederum in so viel kleinere Abtheilungen, die man Okols⁴ nannte, abgetheilet, in welchen abermalen ein Vorsteher, unter dem Nahmen Namesnik⁵, welcher jedoch unter dem Vorsteher des betreffenden Cinnuts stand und vom ihm alle Befehle empfing, angestellt ware. Diese Namesniken hatten kleine Zwischigkeiten beyzulegen und überhaupt dem Vorsteher beyzustehen. In jedem Okol waren 2 Zlotaschen⁶ oder Contributions-Einnehmer angestellt. Endlich waren in jedem Dorf ein Dwornik oder Richter und 1, 2 bis 3 Vatamanns⁷ oder Klein-Richter befindig. Die letzteren hatten die Repartition des Tributs, so ihrem Dorf aufgelegt wurde, mit Einverständniß der Bauern auszumachen, das Geld einzusammeln und solches dem Zlotasch einzuhändigen. Die kleine Bauern-Zwischigkeiten wurden auch von ihnen geschlichtet.

Ab. 2. Jedem Starosten oder Ispravnik waren 3 Logofets⁸ oder Schreibers zugegeben. Einer hievon hatte die Contributionsgelder von

conchide altceva, decât că această parte a Moldovei trebuie să fi dispus de pe urma comerțului activ de un aflux important de bani, pentru a achita toate acestea și, în același timp, să se poată hrăni!

Capitolul al șaselea

DESCRIEREA GUVERNĂRII PRECEDENTE

Al. 1. Personalul administrativ. Guvernarea precedentă consta în aceea că Principele Moldovei avea angajat în fiecare district, așa-numitul ținut¹, un conducător suprem sub numele de staroste, ispravnic, vornic sau pârcălab². Un astfel de funcționar trebuia să colecteze tributul și să judece procesele. Ei primeau ordinele de la Divan³ adică de la guvernul suprem instalat la Iași și își prezenta de asemenea acolo rapoartele. Fiecare ținut era împărțit în porțiuni mult mai mici, numite Ocoale⁴, în care era angajat iarăși un conducător, sub numele de namesnic⁵, care se situa sub conducătorul respectivului ținut și primea toate ordinele de la acesta. Namesnicii trebuiau să aplaneze micile certuri și să-l ajute în general pe conducător. În fiecare ocol erau angajați 2 zloțași⁶ adică încasatori de contribuții. În sfârșit, în fiecare sat se găsea un vornic adică jude și 1, 2 sau 3 vatamani⁷ adică juzi mici. Aceștia din urmă trebuiau să hotărască cu acordul țăranilor repartizi tributul, să strângă banii și să-i înmâneze zloțașului. El aplană și micile certuri dintre țărani.

Al. 2. Fiecărui staroste sau ispravnic îi erau repartizați 3 logofeți⁸ adică scribi. Unul dintre ei trebuia să preia de la zloțași banii de

dem Zlotasch zu übernehmen und an den Starosten zu übergeben, die anderen zwei wurden zur Correspondenz und zu Proceßsachen gebraucht.

Ab. 3. Dem Starosten waren nach der Größe des Districts auch 30 Gerichtsdienere angewiesen. Z. E. in dem Czernowitzer Cinnut waren 40 Barans⁹ oder Gerichtsdienere zu Fus unter Anführung eines Kapitäns, 30 Umblators¹⁰, das ist berittene Gerichtsdienere unter Anführung eines Vataff¹¹ oder Lieutenants und 10 Arnauten¹², eine Art von Landmiliz, unter Anführung eines Czaus oder sogenannten Corporalen angestellt. Diese letztere waren auch beritten und wurden meistens in auswärtigen Verrichtungen, als z.E. zur Abschickung der Berichte nach Jaßy verwendet.

Ab. 4. Die Barans und Umblators hatten keine andere Besoldung als Sportlen, die sie von eingeführten Arrestanten oder von Invgiation erworben haben, etc., und daß sie an Tribut ungleich weniger als der übrigen Bauernstand, ohneracht selbige mit diesen gleiche Wirthschaft hatten, zu bezahlen angehalten wurden. Die Arnauten empfangen vom Fürsten monatlich 5 fl. und zahlten gar keinen Tribut.

Ab. 5. Zur Aufsicht der Gränze gegen Pohlen ware in dem Czernovitzer District ein Kapitän bestellt. Unter diesem stunden 4 Vice-Kapitäns und 100, auch mehr Kalaraschen¹³ oder Gränzwächters, welche zugleich die Mauth Ueberreitersdienste¹⁴ verrichten. Ihre sonstige Obliegenheit ware, die Territorial-Infractiones der Pohlen wie dann auch die die-seitige Emigration zu hintertreiben.

Ab. 6. Diese 100 Kalaraschen waren beritten; sie hatten außer einigen Sportlen, und daß sie ungleich wenigeren Tribut zahlten, keinen fixirten Lohn.

Ab. 7. Da nun dieses sämtliche Administrationspersonale, vom Starosten anfangend, die einzige Arnauten ausgenommen, von dem Fürsten gar keine Besoldung zu empfangen hatten, so kann man sich leicht vorstellen, wie sie ihrem Amt vorgestanden, und wie sie das Volk mögen gedrucket haben.

Ab. 8. Die vornehmen Aemter hievon wurden nicht „at dies vitae“, sondern nur auf 2 oder 3 Jahre und meistentheils an den Meist-

contribuție și să-i predea starostelui, ceilalți doi erau folosiți pentru corespondență și în procese.

Al. 3. Starostelui îi mai erau repartizați, conform cu mărimea districtului, 80 de servitori judiciari. De exemplu în ținutul Cernăuți erau angajați 40 de barani⁹ adică servitori judiciari pe jos, sub conducerea unui căpitan, 30 de umblători¹⁰ adică servitori judiciari călare, sub conducerea unui vataf¹¹ adică locotenent și 10 arnăuți¹², un soi de miliție a țării, sub conducerea unui ceauș adică a unui așa-zis caporal. Aceștia din urmă erau și ei călări și erau folosiți cel mai des în misiuni externe, ca, de exemplu, la expedierea de rapoarte la Iași.

Al. 4. Baranii și umblătorii n-aveau altă salarizare în afara taxelor judiciare pe care le obțineau de la înșiși arestații livrați adică din invagație, etc. și prin faptul că erau ținuți să plătească incomparabil mai puțin tribut ca ceilalți membri ai stării țărănești, fără a ține seama de faptul că aveau o gospodărie egală cu a celorlalți. Arnăuții primeau de la Principe pe lună 5 florini și nu plăteau nici un fel de tribut.

Al. 5. Supravegherea graniței cu Polonia era dată de districtul Cernăuți în seama unui căpitan. Sub comanda sa se găseau 4 vice-căpitani și 100 sau mai mulți călărași¹³ adică grăniceri, care executau concomitent serviciul de vameși călări¹⁴. Altă obligație a lor era de a împiedica încălcările teritoriale ale polonezilor, precum și emigrația din această parte.

Al. 6. Acești 100 de călărași erau călări; pe lângă câteva taxe, nu aveau nici o leafă fixă, doar că plăteau incomparabil mai puțin tribut.

Al. 7. Cum întregul personal administrativ menționat, începând cu starostele, cu singura excepție a arnăuților, nu primea de la Principe nici un fel de leafă, ne putem închipui ușor cum își îndeplinea serviciul și cum trebuie să fi asuprit poporul.

Al.8. Dintre aceste funcții cele nobile nu erau acordate „ad dies vitae“, ci doar pe 2 sau 3 ani, de cele mai multe ori celui ce oferea mai

bietenden verhandelt. Einen solchen Beamten seine Bemühung ging also dahin, daß er das für seine Charge erlegte Geld ehebaldigst zurückzubekommen und sich in dieser kurzen Zeit einen gerecht oder ungerechten Reichthum mit desto größerer Verwegenheit zu sammeln suchte, als er keine Strafe zu besorgen hatte.

Ab. 9. Polliceyweesen. Alles, was zu einer guten Pollicey gehöret, ware vernachlässiget. Die Gesundheit und die Conservation des Menschen sowohl als des Viehes ware der letzte Gegenstand, worauf der gehörige Bedacht genommen worden. Außer in Jaßy ist von keinen Baader, Chirurgo oder Arzt, vielweniger von einer Apothequen etwas zu hören.

Ab. 10. Die schwangeren Weiber wagen bey ihrer Niederkunft jedesmal ihr Leben, da anstatt Hülfe wider die natürlichen Gefahren der Aberglauben und die Unwissenheit sie noch größer machet und durch verkehrte Mittel den Tod oft nur beschleuniget.

Ab. 11. Wider die Pest ware niemal die geringste Veranstaltung gemacht.

Ab. 12. Die wegen der schlechten Wartung oft einreißende Viehseuche mußte nothwendigerweise weiter um sich greifen, weilen niemand darauf gesehen, daß sich das kranke Vieh mit dem gesunden nicht vermengen sollte.

Ab. 13. Für die Sicherheit der Strasen ist nie gewachtet worden, so daß sie niemalen sicher waren. Selbst anjezo, da doch so viel Militair im Lande ist, höret man alle Augenblick von Strasenraub und Morden.

Ab. 14. Die Landstrasen, bevor die Rußen im letzten Krieg und zum Theil unsere Troupen hereinmarchirten, waren dergestalten vernachlässiget, daß die Wanderer alle Augenblick in Morästen, besonders in denen Waldungen stecken blieben. Moräste, Bäche, Löcher waren selten mit Brucken versehen, und wo doch eine Brücke gewesen und durch langen Gebrauch zugrund gegangen ist, da ware niemand, der sie herstellen wollte. Außer über den Pruth bey Czernovitz ware keine Ueberfuhr über die Flüße, derohalben der Wanderer bey nur etwas anschwellenden Wässern, bis selbe gefallen sind, warten mußte.

mult. Eforturile unui astfel de funcționar se îndreptau deci către recuperarea cât mai grabnică a banilor cheltuiți pentru obținerea postului și către acumularea cu atât mai îndrăzneată, în acest scurt răstimp, a unei bogății dobândite pe drept sau pe nedrept, cu cât nu trebuia să ducă grija vreunei pedepse.

Al. 9. Serviciile obștești. Tot ce ține de servicii obștești era neglijat. Sănătatea și grija pentru conservarea omului și a animalelor domestice era ultima problemă de care să se fi ținut seama îndeajuns. În afara Iașilor nu se aude nimic despre existența vreunui felcer, a unui chirurg sau a unui medic și cu mult mai puțin a unei farmacii.

Al. 10. Femeile gravide își riscă de fiecare dată la naștere viața, deoarece în locul unui ajutor împotriva primejdiilor naturale, superstiția și neștiința le mai amplifică și, dimpotrivă, mai accelerează moartea prin măsuri greșite.

Al. 11. Împotriva ciumei nu s-a luat nicio dată nici cea mai mică măsură.

Al. 12. Epizootiile izbucnite din cauza proastei îngrijiri nu puteau să nu se extindă mai departe, căci nimeni nu avea grijă ca animalele bolnave să nu se amestece cu cele sănătoase.

Al. 13. Nimeni nu avea grijă de siguranța drumurilor, astfel că acestea nu erau niciodată sigure. Chiar și acum, când se găsește atâta armată în țară, se aude în orice clipă de jaf și omor la drumul mare.

Al. 14. Înainte ca rușii și, în parte, trupele noastre să fi intrat în cursul ultimului război în țară, drumurile erau atât de părăginite, încât călătorii se împotmoleau în orice moment în mlaștini, mai ales înlăuntrul pădurilor. Mlaștinile, pâraiele, gropile erau areori prevăzute cu podețe și, acolo unde totuși fusese un pod care se prăbușise de lungă folosire, nu exista nimeni să-l refacă. Afară de bacul peste Prut la Cernăuți nu există nicăiri o posibilitate de traversare a râurilor, astfel că un călător surprins de ape numai puțin umflate, trebuia să aștepte până acestea scădeau.

Ab. 15. Die wenige Strassenwirthshäuser bestehen aus elenden Erdhütten, die meistens nur Brandwein schenken.

Ab. 16. Gegen Ueberschwemmungen, welche ganze Ortschaften bedrohen, geschah gar keine Vorkehrung.

Ab. 17. In denen Städten, wo eine bessere Pollicey zu vermuthen wäre, ist die nemliche Fahrlässigkeit wie im ganzen Lande wahrzunehmen. Keine Vorsicht wegen Feuersbrünste, keine Victualientaxa, kein ordentliches Maaß oder Gewicht, keine Sauberkeit, keine in Ordnung verbundene Gemeinde oder Zunft und überhaupt nichts, so einer Stadt zur Zierde wäre oder ihr Aufkommen befördern könnte, wurde in Städten beobachtet.

Ab. 18. Die Edelleute wenden auf ihre Wohnungen nicht das Geringste. Mitten im Walde haben sie niedere, kleine und nach der Türkischen Art gebaute Häuser. Diesemnach ist es nicht zu verwundern, daß in der Verhältniß des Edelstandes gegen den Bauern die Bauart des letzteren, wie schon weiters oben beschrieben worden, ohnerträglich bestellet sey.

Ab. 19. Justiz-Adminstration. Die Justiz wurde folgendermaßen adminstrirt: Wenn die Bauern unter einander Prozesse hatten, so ware ihre erste Instanz der Dwornik; von da gingen sie zum Namesnik des Okols, von diesem zum Starost oder Spravnik und endlich zum Fürsten selbst, welcher die Sache durch den zu Jassy aufgestellten Divan hat entscheiden lassen. Der Adel hatte hingegen seine erste Instanz bey dem Starosten, sodann konnte er zum Fürsten appelliren.

Ab. 20. Das „Jus necis“ hatten die Starosten oder die Ispravniks nicht in Händen, daher alle Criminalia nach Jassy haben expediret werden müssen, mit der Anmerkung, daß auch daselbst das Todesurtheil wider einen Edelmann ohne expresse Firman oder Befehl der Pforte nicht vollzogen werden durfte. Doch waren die Criminalisten¹⁵ meistens so glücklich, daß sie theils von der Reise, theils aus der Gefängniß sich mit Geld erlöset haben.

Ab. 21. Die Verkaufung der Gerechtigkeit ware überhaupt eine gemeine Sache, und da über die Starosten niemand gesetzt ware, so

Al. 15. Puținele hanuri de pe marginea drumurilor constau din colibe mizerabile de lut, care oferă de obicei doar rachiu.

Al. 16. Împotriva inundațiilor, care amenință localități întregi, nu s-a luat nici o măsură.

Al. 17. În orașe unde ne-am aștepta la servicii mai bune, se manifestă aceeași neglijență ca în toată țara. Nici o prevedere împotriva incendiilor, nici o taxă pe victualii, nici o măsură sau greutate controlată, nici o curățenie, nici o comunitate sau breaslă legată prin organizare și în general nimic ce ar înfrumuseța orașul sau i-ar promova ridicarea nu se poate constata în orașe.

Al. 18. Nobilii nu pun nici cel mai mic preț pe locuințele lor. Au case joase, mici și clădite în felul turcesc în mijlocul pădurii. Nu este deci de mirare că, având în vedere raportul dintre nobilime și țărănime, modul de construcție a caselor acestora din urmă este, așa cum s-a descris mai sus, de-a dreptul inadmisibilă.

Al. 19. Adminstrarea Justiției. Justiția se adminstra în modul următor: Când țărani aveau procese între ei, prima lor instanță era vornicul; de aici mergeau la namesnicul ocolului, de la acesta la staroste sau la ispravnic și, în sfârșit, la însuși Principele, care lăsa decizia în cauză în seama Divanului instalat la Iași. Nobilimea însă își avea prima instanță la staroste și putea apela după aceea la Principe.

Al. 20. „Jus necis“ nu era în mâna starostilor sau a ispravnicilor, din care cauză toate cazurile de crimă trebuiau să fie expediate la Iași, cu observația că nici acolo condamnarea la moarte a unui nobil nu putea fi executată fără un firman sau un ordin expres al Porții. Dar toți criminalii¹⁵ erau de obicei atât de norocoși, încât scăpau în parte încă în timpul călătoriei, în parte chiar din închisoare contra bani.

Al. 21. Vânzarea justiției era în general fapt comun, și deoarece nimeni nu era plasat deasupra starostilor, aceștia și făceau ceea ce

thaten selbe auch immer, was sie wollten, und wenn sie auch einer Ungerechtigkeit überwiesen wurden, so waren die Strafen dem Laster nicht angemessen, weil sie höchstens auf die Indemnisation des Beleydigten sich erstrecketen.

Ab. 22. Kein ordentlicher „Codex legum“ ist hierlandes vorhanden; folglich hatte hier die Rechtsgelerthsamkeit keinen Platz. Die Starosten oder Spravniks untersuchten die ohne allen Advocaten vorkommende Strittigkeiten nur nach ihrer natürlichen Einsicht und verfaßten ihre Sentenzen meistens nur „ex consuetudine“.

Ab. 23. In grosen und verwikelten Sachen wurde der Metropolit von Jassy zu Rath gezogen, welcher einzig und allein ein Gesätzbuch, welches die Moldauer Pravilla nennen, beyhanden hat. Dieses Buch, dem Vernehmen nach, handelt mehr von Kirchengebräuchen und dürfte allenfalls meistens die „Caus conscientiae“ betreffen.

Ab. 24. Geistlicher Stand und Jurisdiction. Der hiesige Clerus bestehet aus 1 Metropolit, der zwar zu Jassy residiret, 1 Bischoff, der zu Radaouz seinen Sitz hat, 1 Diken oder Suffraganeo des Jasier Metropoliten, welcher zu Suczava wohnt, 415 Popen, die die 241 Kirchen als Pfarrer zu besorgen haben, 86 Diaconen, 466 Kaludier oder griechische Mönchen, in 31 Klöster wohnhaft, 88 Kaludierinnen, welche theils in ihren vorhandenen 5 Klöstern, theils hier und da bey denen Kirchen zum Gottesdienst angestellt stehen¹⁶. Außer diesen ist in Monaster Putna ein jubilirter Metropolit, der alda ohne allen geistlich oder weltlichen Geschäften in der Ruhe lebet. Imgleichen befindet sich zu Borduschan unweit Suczava ein Erzbischoff der griechischen nicht unirten Nation, welcher keine Diocces besitzt.

Ab. 25. Alle diese Clerisey ist ohne aller Wissenschaft und die Unwissenheit erstreckt sich bey denen mehresten auch auf die Glaubenssachen. Ihr Privat-Lebenswandel will eben auch nicht allerdings belobet werden, doch wissen sie durch die Hypokrisie des allzustrengen Fastens die Einfalt des Pöbels in engen Feßeln zu erhalten.

voiau, și chiar dacă li se dovedise vinovăția, pedepsele nu erau pe măsura vinei, ele limitându-se cel mult la despăgubirea celui nedreptățit.

Al. 22. În această țară nu există un „Codex legum“ cum se cade; prin urmare știința juridică nu-și găsea locul. Starostii și ispravnicii cercetau certurile înfățișate fără avocați, numai după aprecierea lor naturală și redactau sentințele cel mai adesea numai „ex consuetudine“.

Al. 23. În cazuri mari și încurcate se cerea sfatul Mitropolitului din Iași, care era singurul care dispunea de un codex judiciar, pe care moldovenii îl numesc Pravila. După câte am auzit, această carte se ocupă mai mult de obiceiurile bisericești și se referă în orice caz eventual la „Caus conscientiae“.

Al. 24. Starea clericală și jurisdicția. Clerul de aici constă din 1 mitropolit, care își are ce-i drept reședința la Iași, 1 episcop, care își are reședința la Rădăuți, 1 vicar adică sufraget al mitropolitului de la Iași, care locuiește la Suceava, 415 popi, care au, ca preoți, grija celor 241 de biserici, 86 de diaconi, 466 de călugări adică monahi grecești, care locuiesc în 31 de mănăstiri, 88 de călugărițe, angajate în parte în cele 5 mănăstiri ale lor, în parte ici și colo în biserici pentru slujba divină¹⁶. În afara acestora se găsește în mănăstirea Putna un mitropolit jubiliar, care trăiește aici liniștit, fără nici un fel de afaceri duhovnicești sau lumești. De asemenea se găsește la Burdujeni, nu departe de Suceava, un arhiepiscop de confesiune grecească neunită, care nu posedă dioceză.

Al. 25. Tot acest cler este lipsit de orice știință și neștiința lor se extinde adeseori și asupra problemelor de credință. Nici modul lor de viață particulară nu poate fi chiar lăudat, dar prin ipocrizia unor posturi exagerat de severe, știu să jînă naivitatea norodului în cătușe strânse.

Ab. 26. Der Metropolit von Jaſy hat die Helfte des Suczaver Districts in diesem Cordon zu seiner Dioeces; des Bischoff von Radaouz seine hingegen erstreckt sich weit über dieſeſeitigen Cordon, woraus sich die Vermischung der geistlichen Jurisdiction des dies- und jenseithigen Cordons zum Nachtheil der Regierung abnehmen läßt.

Ab. 27. Die Geistlichkeit stehet weder „in Spiritualibus“ noch „in Temporalibus“ in Passiv-Processen unter der weltlichen Jurisdiction. Sie müßen in beiden Fällen bey dem Fürsten angeklagt werden, welcher sodann die Sache dem betreffenden Bischoff zur Untersuchung und Abthung zuschicket, und erst alsdann, wenn die Theile mit dem bischöflichen Sentenz unzufrieden sind, können sie zum Fürsten appelliren, der die Klage bey dem Divan unter dem Praesidio des Metropoliten untersuchen und finaliter entscheiden läßt. Dieses alles verstehet sich, wenn der Actor weltlich ist; sind sie aber beyde geistlich, so wird der Handel blos unter ihnen ausgemacht; dahingegen, wenn der Actor geistlich und der Beklagte ein Laicus ist, so wurde die Klage bey dem betreffenden Starosten oder Spravnik angebracht.

Ab. 28. Das Tribut. Der Gospodar oder der unter diesem Nahmen in dem Fürstenthum Moldau regierende Fürst ist bekanntermaßen an die Pforte eine gewisse Summa Geld unter dem Nahmen Tribut alljährig abzuführen schuldig, noch mehr aber kosteten denselben der Geiz des Veziers und die Intriquen, die der Fürst zur Erhaltung seines Besitzes immer spielen mußte¹⁷. Das hierzu in einer nicht geringen Quantität erforderliche Geld wurde nun nebst deme, was der Fürst zu seinem Unterhalt und für die Staatsausgaben für nöthig erachtet hat, unter verschiedenen, oft nur erdichteten Tituln dem Land zur Abführung auferleget.

Ab. 29. Die Bojars, das ist der grose Adel, samt ihrer Bedienung, die Klöster, die Kirchendiener, die gerichtsbareitliche Personen und Dieners, worunter auch die Dworniks und Vatamanns begriffen sind, waren von diesem Tribut mit der schon oben bemerkten Restriction befreyet, wozu man noch die sogenannte

Al. 26. Mitropolitul de Iași are în dioceza sa jumătate din districtul Suceava dinlăuntru acestui Cordon; aceea a episcopului de Rădăuți se întinde dimpotrivă mult dincolo de Cordon, de unde rezultă un amestec al jurisdicției spirituale de o parte și de alta a Cordonului, ceea ce este spre dezavantajul guvernării.

Al. 27. Clerul nu se află sub jurisdicția lumească nici „in spiritualibus“, nici „in temporalibus“ în procese pasive. În amândouă cazurile trebuie să-și adreseze acuzațiile Principelui, care trimite cauza respectivului episcop pentru cercetare și încheiere, și abia după aceea, dacă părțile sunt nemulțumite cu sentința episcopală, pot apela la Principe, care lasă ca cercetarea și hotărârea finală asupra plângerii să fie luată de Divan sub președinția mitropolitului. Toate acestea, se înțelege, dacă acuzatorul este un laic; dacă însă amândoi sunt clerici, atunci conflictul se rezolvă numai între dânsii; dimpotrivă, dacă acuzatorul este un cleric și acuzatul un laic, atunci plângerea este adusă în fața starostelui sau a ispravnicului.

Al. 28. Tributul. Gospodarul sau Principele, care domnește sub acest nume în Principatul Moldovei, este, cum se cunoaște, dator să depună la Poartă anumite sume de bani sub numele de tribut, dar încă mai mult îl costă pe acesta zgârcenia vizirului și intrigile pe care trebuie să le mânuiască mereu Principele pentru menținerea stăpânirii sale¹⁷. Bani, în cantitate deloc mică, necesari în aceste scopuri erau puși, împreună cu cei pe care Principele îi socotea necesari pentru întreținerea sa și pentru cheltuielile statului, în sarcina țării sub titlaturi diverse, uneori numai inventate.

Al. 29. Boierii, adică înalta nobilime, împreună cu servitorimea lor, mănăstirile, servitorii bisericii, persoanele și servitorii justiției, din care făceau parte și vornicii și vatamanii erau eliberați de acest tribut, cărora trebuie să li se adauge așa-numiții scutelnici. Acești scutelnici sunt țărani¹⁸ pe care Princi-

Skutelnitzy rechnen kann. Diese Skutelnitzy¹⁸ sind Bauern, welche der Fürst zur Belohnung der Verdienste eines oder anderen Bojars in mehrerer oder weniger Anzahl von dem Tribut freyspricht, damit sie in Rücksicht dieses Nachlasses ihren Bojaren desto mehr roboten und gleichsam ihre Leibeigene seyn sollen, wobey die Bojars die vermögendeste zu wählen nicht vergessen haben.

Ab. 30. Die ansässige Zigeuner, jene nemlich, für welche von der Grundobrigkeit, meistens aber von denen Kaludiers Häuser erbauet worden sind, wurden als herrschaftliche Dieners betrachtet und trugen zum Tribut der Familie nur 2 fl. 30 kr. bey¹⁹; gleichwie auch sonst unter dem Nahmen Slusch²⁰ Bojarest oder Bojarendieners sehr viele Unterschleife geschehen sind, da man unter dem Vorwand der Fischerey, Jägerrey, Binderey, Schäfferey, etc. viele vermögende Bauern dem contribuierenden Stand entzogen hat.

Ab. 31. Der contribuierende Stand ware also:

1. die kleinen Edelleute, Schlyacht²¹ genannt,
2. die Popen,
3. Armenier und sonstige Handelsleute,
4. die Juden,
5. die Bauern.

Ab. 32. Alle in jede dieser Claßen gehörige Familien wurden insbesondere taxirt, auch führten ihren Tribut „in separato“ ab.

Ab. 33. Die Art der Ausschreibung des Tributs, soviel als es den Bauernstand betrifft, ware, daß man die zum Tribut bestimmte ganze Summa Geld mit der Zahl deren im ganzen Lande vorfindigen Familien dividirte und das Productum auf jede Familie, ohne auf die mehrere oder weniger Haabschaften eines jedweden eine Rücksicht zu haben, zur Schuldigkeit angeschrieben hat. Man verfaßte zu diesem Ende zuerst eine summarische Verzeichnuß aller Dorfschaften nebst Bemerkung deren in jedem Dorf vorfindigen Familien, welche letztere aber immer so falsch angegeben wurden, daß man in jedem Ort auch ein 3tel der Insaßen verschwiegen hat. Dieser Betrug ist umso leichter angegangen, als selber

pele li scuteşte în număr mai mare sau mai mic de tribut, ca răsplăt pentru serviciile unuia sau ale altui boier, pentru ca, ținând seama de această scutire, aceştia (adică țăranii n.n.) să robotească cu atât mai mult pentru boier, devenind oarecum iobagii lor, boierii neuitând să-i aleagă pe cei mai înstăriți.

Al. 30. Țiganii așezați, adică cei cărora li se construiseră case de către autoritățile funciare, dar cel mai adeseori de către călugări, erau considerați servitori ai domniei și contribuiau la tribut cu numai 2 fl. 30 kr. (2 Gulden = florini și 30 Kreuzer = crețari, n.n.)¹⁹; s-a procedat de asemenea la multe evaziuni sub numele de slugi²⁰ boierești adică servitori ai boierilor, căci sub pretextul de a fi pescari, vânători, legători, ciobani etc., mulți țărani înstăriți erau sustrași stării de contribuabili (birnici n.n.).

Al. 31. Starea birnicilor consta deci din:

1. Nobilii mărunți, numiți pshahți²¹,
2. Popii,
3. Armenii și alți neguțori,
4. Evreii,
5. Țăranii.

Al. 32. Toate familiile aparținând fiecăreia din aceste clase au fost taxate deosebit și-și achită tributul „in separato“.

Al. 33. Cât privește starea țărănească, modul de stabilire a tributului era următorul: se împărțea toată suma banilor la numărul de familii prezente în toată țara și rezultatul se atribuia drept datorie fiecărei familii, fără a se ține seama de avutul mai mare sau mai mic al fiecăruia. În acest scop se întocmea o listă sumară a tuturor satelor cu notarea (numărului) familiilor existente în fiecare sat, care însă era indicat întotdeauna greșit în așa fel, ca în fiecare localitate o treime din locuitori să fie trecuți sub tăcere. Această înșelătorie era acceptată cu atât mai ușor, cu cât era protejată prin confirmarea starostelui corupt pentru aceasta cu bani.

durch Bestätigung deren mit Geld hiezu besetzten Starosten geschützt ware.

Ab. 34. Die Summa num, die durch solche Repartition nach der Proportion der falsch angegebenen Familien auf jedes Dorf zugefallen ist, wurde von der Dorfgemeinde selbst unter die eigentliche Anzahl der Innwohner nach Maaß des mehreren oder weniger Vermögens eines jedweden vertheilet, und hatte sich darein niemand mehr zu mischen.

Ab. 35. Die Art, welche die Gemeinden in dieser Subrepartition beobachtet haben, bestunde in deme, daß sie die ganze Summa in zwey Theile theilten und die eine Helfte auf das vorhandene Vieh eines jedweden, die andere Helfte aber auf die Rubrique von Kopfgeld warfen, ohne daß sie, soviel als letzteres betrifft, auf den Reicheren oder Aermeren eine Rücksicht getragen hätten. Oder sie theilten diese zweite Helfte wiederum in 6 gleiche Theile; 3 Theile hievon wurden auf die Reiche, 2 auf die Mittlere und 1 Theil auf die Armen als Kopfgeld angeschlagen. Die Reichen hiesien jene, die nebst Hauswirthschaft Viehzucht oder sonstigen Handel hatten; die Mittleren weiters hießen, die blos mit Hauswirthschaft sich ernährten; unter die Armen endlich wurden nebst Wittwen jene genommen, welche blos mit der Handarbeit ihre Nahrung suchten.

Ab. 36. Dieser das ganze Jahr hindurch unter verschiedenen Nahmen von Winter- und Sommer-Fomarit²², dann unter dem Nahmen Stverten²³ bald allmonatlich, bald 1/4 jährlich einzuziehende Tribut mag in letzteren Jahren vor dem rußischen Krieg samt der Ressura²⁴ oder sogenannten Sportlen des Starosten bey nahe 15 fl. per Familie betragen haben, mit der Erinnerung jedoch, daß dieser Betrag nicht individualiter von jeder Familie, sondern „in concreto“, und zwar mit Beyziehung deren verschwiegenen Familien und, wie schon oben gesagt, nach der Proportion des Vermögens eines jedweden abgeführt zu werden pflegte.

Ab. 37. Sothanen Tribut einzuzahlen hat es Mühe und öfters auch Schläge und Gefängniß gekostet; inzwischen hat das einmal bestimmte Quantum, und wenn es auch eine Emi-

Al. 34. Suma care revenise prin această repartiție proporțională cu familiile greșit indicate pentru fiecare sat era distribuită de însăși comunitatea sătească asupra numărului real de locuitori pe măsura avutului lor mai mare sau mai mic și nimeni nu mai avea voie să se amestece în această chestiune.

Al. 35. Modul pe care-l respectau în această sub-repartiție comunele consta în împărțirea sumei întregi în două părți, din care jumătate era repartizată după numărul de vite ale fiecăruia, iar cealaltă jumătate conform rubricii cap de om, fără ca, în această din urmă privință să se țină seama de cei mai bogați sau mai săraci. Sau divizau această a doua jumătate iarăși în 6 părți egale: dintre acestea, 3 părți reveneau ca impozit pe cap de bogat, 2 părți pe cap de mijloc și 1 parte pe cap de sărman. Bogați se numeau cei ce practica, pe lângă gospodărirea casei, creșterea vitelor sau vreun altfel de negoț; mijlocași se numeau mai departe cei ce se hrăneau numai de pe urma gospodării casei; ca făcând parte din sărăcime se considerau, pe lângă văduve, cei ce se hrăneau numai din munca mâinilor lor.

Al. 36. Acest tribut care se încasa când lunar, când trimestrial în cursul întregului an sub denumirile diferite de fumărit²² de iarnă și de vară, apoi sub cea de sferturi²³, se va fi ridicat în ultimii ani dinaintea războiului rusesc, împreună cu răsura²⁴ sau așa-zisul bir al starostelui, la aproape 15 fl. per familie, dar reamintindu-ne că această sumă nu se obișnuia să fie plătită individual de fiecare familie, ci „in concreto“ cu contribuția familiilor trecute sub tăcere și, cum s-a spus mai sus, proporțional cu avutul fiecăruia.

Al. 37. Încasarea acestui tribut era anevoioasă și a trebuit să se folosească adeseori bătaia și închisoarea; până la urmă cvanțumul, odată fixat, trebuia să fie livrat

gration verursacht hätte, im ganzen müßen abgetragen werden.

Ab. 38. Hier kann zugleich angeführet werden, auf welche Art der Bauer das zu dem ihn betreffenden Tribut erforderliche Geld aufgetrieben habe. Er pflegte nemlich meistens, wenn die Zeit des Tributs herannahete, ein oder anderes Stuck von seinem Vieh zu verkaufen, oder er nahm von seinem Grundherrn wie auch von Fremden, besonders aber von denen Armeniern, für das Heumachen in voraus Geld auf. Er bekam gemeinlich 1 fl. für eine sogenannte Falsche, welches einen aus 2880 Quadratklaftern bestehenden Wiesen-Fleck ausmachet. Auf diesem Fleck mußte der Bauer für den empfangenen einen Gulden das Gras abmähen und das daraus werdende Heu daselbst in Schobern oder Trüsten suzammenrichten. Eine Falltsche gibt im gemeinen Jahr 3 Wägen oder ungefähr 100 Portionen Heu.

Ab. 39. Außerdem bekamen die längst Gallicischen Gränzen wohnende Bauern nicht wenig Geld für Brennholz, welches sie in die-seitigen Wäldern ohnentgeldlich gehauet und nach Gallicien zum Verkauf verführet haben.

Ab. 40. Das den Bauernstand betreffende Tribut wurde in den Dörfern durch die Dworniks zusammengesammet und den Zlotaschen und durch diese denen Starosten übergeben.

Ab. 41. Die übrigen unter den Tributstand noch gehörigen Claßen, als:

Kleine Edelleute, Popen, Juden, Handwerksleute wurden zum Tribut, wie schon gesagt, besonders angeschlagen, welches ohngefehr per jede Familie folgendes mag betragen haben:

1 Schlyacht	12 fl.
1 Pop	3 „ 30 kr.
1 Armenier u. sonstiges Handelsmann	14 „
1 Jud	10 „

welches aber um so weniger verläßlich ange-geben werden kann, als die Partheyen, exclu-sive der Popen, welche nicht mehr, nicht we-niger als die 3 fl. 30 kr. zu zahlen hatten, alle Jahre andere Repartitionen und andere „Tito-lus Tributi“ bekommen haben.

Ab. 42. Den diesen Claßen betreffenden Betrag haben die Zlotaschen von jeder Familie

in intregime, chiar de ar fi provocat o emi-grare.

Al. 38. Aici putem arăta de asemenea cum își făcea rost țăranul de banii necesari achitării tributului care-i revenea. Când se apropia tim-pul tributului, obișnuia să-și vândă o vită sau alta sau lua de la moșierul său sau de la străini, dar mai ales de la armeni un avans pentru făcutul fânului. El căpăta în general 1 fl. pen-tru o așa-zisă falce, ceea ce ar corespunde unui petec de fâneață de 2880 de stânjeni pătrați (1 falce = 1,43 ha, n.n.). Pe acest petec țăranul trebuia să cosească pentru 1 florin iarba și să clădească fânul rezultat în clăi sau stoguri. O falce dă într-un an obișnuit 3 care sau vreo 100 de porțiuni de fân.

Al. 39. Afară de aceasta țăranii care lo-cuiau în lungul granițelor cu Galiția obțineau nu puțini bani pentru lemne de foc, pe care le tăiaseră fără plată în pădurile de dincoace și le transportaseră pentru vânzare în Galiția.

Al. 40. Tributul care-i privea pe țărani era strâns în sate de vornici și de zlotăși și predat de aceștia starostilor.

Al. 41. Celelalte clase care aparțineau stării tributurilor ca: micii nobili, popii, evreii, meseriașii erau obligați separat la tribut, fie-cărei familii revenindu-i aproximativ urmă-toarele:

1 șliahtîț.....	12 fl.
1 popă.....	3 „ 30 kr.
1 armean și alți negustori.....	14 „
1 evreu.....	10 „

ceea ce se poate evalua cu atât mai puțină si-guranță, cu cât părțile, cu excepția popilor, care trebuiau să plătească nici mai mult, nici mai puțin de 3 fl. 30 kr., primeau în fiecare an altă repartție și alte „titulus tributii“.

Al. 42. Suma corespunzătoare acestor clase trebuia să fie cerută de zlotăși fiecărei

insbesondere abzufordern und denen Starosten zu übergeben gehabt.

Ab. 43. Verschiedene Regalla und Cammeralla. Außer dem Tribut, den der Fürst bey der allgemeinen Ausschreibung theils für die Pforte, theils für sich ausschrieb, hatte er noch andere Einnahmen, die ihm alleinig zugehörten und dieserwegen hier unter die Regalien abgehandelt werden.

Ab. 44. Guostina oder Schaafezehend. Die sogenannte Guostina²⁵, welche auf alle fremde und einheimische Schaafe das Stuck auf 5 kr. angeschlagen ware, wurde sowohl von Bojaren als Geistlichen und Bauern, mit einem Wort von allen Ständen bezahlet.

Ab. 45. Desetina oder Schwelne- und Bienenzehend. Die Desetina war eine Abgabe für jedes Stuck Schwein und für jeden Bienenstock, und zwar dergestalt, dass die Edelleute und Klostergeistlichkeit à 6 kr., die Bauern aber à 12 kr. per Stuck taxiret wurden, mit weiteren Verwirrung jedoch, daß die Bojars und Monasters (wenn sie gleich 1000 und mehr Stuck gehabt hätten) niemals mehr als 6 kr., die Schlyachts oder kleine Edelleute und Popen hingegen, auf den Fall, daß die Popen über 30 und die Schlyachts über 50 Stuck gehabt haben, für den Ueberfluß, so wie die Bauern, 12 kr. per Stuck entrichten mußten.

Ab. 46. Konitzza oder Grundgebühr für die Welde des fremden Viehes. Die Konitzza²⁶ wurde im Sommer und im Winter insbesondere abgenommen. Erstere hies Konitzza Divara²⁷ und bestund in dem, daß von jedem Stuck fremden Hornvieh 20 kr. abgenommen wurden; die 2. ware Konitzza Diarna genannt, nach welcher für jedes Stuck Hornvieh oder Pferd, welches allhier überwintert wurde, 49 1/2 kr. bezahlet werden mußte. Man kann sich leicht vorstellen, was für Schwierigkeiten, besonders aber in der Eruirung der eigentlichen Zahl des vorhandenen Viehes sich ergeben müssen, und zu welchem Betrügeryen und zu was für Unterdrückungen diese Arten von Tribut mögen den Anlaß gegeben haben; daher auch der Fürst von der Moldau, um alle Laufweitigkeiten zu vermeiden, alle derley Geldgebührißen „plus offerenti“ zu verkaufen pflegte.

familii separat și să fie predată starostilor.

Al. 43. Diferite regalla și cammeralla. În afara tributului pe care Principele îl pretindea prin prescripție generală atât pentru Poartă, cât și pentru sine, el mai avea alte venituri, care-i aparțineau exclusiv și vor fi tratate de aceea aici la capitolul regalia.

Al. 44. Goștina adică zeclulala ollor. Așa-numita goștină²⁵, care era evaluată pe fiecare oaie străină sau indigenă la 5 kr., era plătită atât de boieri cât și de clerici și de țărani, cu un cuvânt de toate stările.

Al. 45. Desetina adică zeclulala porcllor și albinelor. Desetina era o dare pentru fiecare porc și fiecare stup de albine, și anume în așa fel ca nobilimea și clerul mănăstirilor să fie taxați cu câte 6 kr., țărani însă cu 12 kr. per bucată, cu încurcătura suplimentară că boierii și mănăstirile (chiar de ar fi avut 1000 sau mai multe bucăți) nu plăteau nicicând mai mult de 6 kr. per bucată, dar, dimpotrivă, șliaștiții, adică micii nobili, precum și popii, în caz că popii aveau ai mult de 30, și șliaștiții mai mult de 50, trebuiau să plătească pentru surplus, ca și țărani, 12 kr. per bucată.

Al. 46. Conița adică darea pe teren pentru pășunarea vitelor strălne. Conița²⁶ era impusă vara și mai ales iarna. Cea dintâi se numea de vară²⁷ și consta în aceea că pentru fiecare bucată de vită cornută străină se impuneau 20 kr.; a 2-a se numea de iarnă, conform căreia trebuiau să se plătească pentru fiecare vită cornută sau cal care ierna acolo 49 1/2 kr. Este ușor de închipuit ce greutăți trebuiau să rezulte în stabilirea numărului real al animalelor existente și la ce înșelăciuni și la ce asupriri trebuie să fi dat naștere aceste feluri de tribut; de aceea, pentru a evita toate complicațiile, Principele Moldovei obișnuia să vândă aceste dări în bani „plus offerenti“.

Ab. 47. Kaldararit oder Brandwein-Kösselgeld. Unter dem Nahmen Kaldararit²⁸ wurden von jedem Brandwein-Kössel 5 fl. 30 kr. abgenommen.

Ab. 48. Kamina oder Schlacht- und Zapfengeld, so von Städten eingegangen. Die vorhandene Städte waren zwar fürstlich, trugen aber außer dem gewöhnlichen Tribut dem Fürsten wenig ein. Die Zehend wurde zu Czernowitz denen Kaludiern²⁹, in übrigen Städten denen Inwohnern geschänket. Die wenigen Regalien der Städte heißen Kamina³⁰, welche, obschon dem Fürsten zugehörige Einnahmen, der Kaminar oder der so genannte Landrichter geüßten hat.

Ab. 49. Solche bestanden:
für 1 Stück geschlachtetes Vieh in... 15 kr.
„ 1 „ Schaaf ..... 2 1/2 kr.
„ 1 Eimer Wein von 15 Halben ..... 1 kr.
„ 1 Vaß Bier ..... 6 „
„ 1 Brandwein-Kössel außer dem Kaldararit ..... 3 fl. 40 kr.
„ 1 Waxs-Preß ..... 3 „ 40 „
„ 1 Brandwein-Schank ..... 3 „ - „
welch alles, soviel als es den Bukoviner District betrifft. auf ohngefähr 600 fl. in allem mag ausgetragen haben.

Ab. 50. Mauth. Die Mauth war ebenfalls ein dem Fürsten gehöriges Regale, welches aber eben auch überhaupt „plus offerenti“ verkauft wurde, wofür dem Fürsten aus dem ganzen Fürstenthum Moldau jährlich beynahe 100.000 fl. sollen eingegangen seyn.

Ab. 51. Zu Czernowitz, Szyreth und Suczava waren Mauthner mit hinlänglichem Personal angestellt, die ihre ordentlichen Tarifen hatten; inzwischen pflegten die Kalaraschen oder Ueberreiters oft selbst den Schleichhandel zu befördern.

Ab. 52. Wie viel nun dieser Bukoviner District an derley Mauthgefällen nach der Proportion der übrigen Moldau mag abgeworfen haben, läßt sich nicht bestimmen, soviel aber als sich aus dem Protocoll des in Czernowitz angestellt gewesenenen Dreysigers³¹ abnehmen läßt, ist die dasige Mauth-Einnahme jährlich in 10 bis 12.000 fl. bestanden.

Ab. 53. Hier muß ich endlich auch noch andere Geld-Einnahmen beschreiben, welche

Al. 47. Căldărărit adică taxa pe cazane de rachiu. Sub numele de căldărărit²⁸ se prelevau de la fiecare cazan de rachiu 5 fl. 30 kr.

Al. 48. Camina adică darea pe măcelărit și băuturi, care provenea din oraşe. Oraşele existente erau, ce-i drept, domneşti, dar aduceau, în afara tributului obișnuit, puține venituri Principelui. Zeciuiala din Cernăuți era dăruită călugărilor²⁹, cea din alte oraşe locuitorilor lor. Puținele regalii ale oraşelor se cheamă camine³⁰, de care se bucura căminarul adică așa-numitul jude al țării.

Al. 49. Acestea erau:
pentru 1 bucată vită tăiată ..... 15 kr.
„ 1 „ oaie „ ..... 2 1/3 kr.
„ 1 găleată de vin de 15 jumătăți 1 kr.
„ 1 butoi de bere ..... 6 kr.
„ 1 cazan de rachiu, în afara căldărăritului ..... 3 fl. 40 kr.
„ 1 presă de ceară ..... 3 fl. 40 kr.
„ 1 teighea de rachiu ..... 3 fl. - kr.,
toate acestea putându-se ridica cât privește districtul Bucovina la vreo 600 fl.

Al. 50. Vama. Vama era de asemenea o regalie ce aparținea Principelui, dar care era și ea în general vândută „plus offerenti“, din care să-i fi intrat anual Principelui din toată Moldova aproape 100.000 fl.

Al. 51. La Cernăuți, Siret și Suceava erau angajați vameși cu personal îndestulător, care aplicau tarifele corecte; între timp călărașii și vameșii călări favorizau ei înșiși comerțul ilicit.

Al. 52. Nu se poate stabili cu ce venituri vamale contribuia acest district al Bucovinei față de restul Moldovei, dar pe cât se poate deduce din protocolul vameșului³¹, care fusese angajat la Cernăuți, venitul vămii de acolo se ridica la 10 până la 12.000 fl. anual.

Al. 53. În sfârșit, aici trebuie să mai descriu și alte venituri, care nu-i reveneau, ce-i

zwar nicht dem Fürsten, sondern deßen verschiedenen Beamten „Titulo Salarii“ bezahlet worden, dennoch aber, weil sie meistens das Mauthwesen angehen, als ein Regale zu betrachten sind. Diese heißen: Starostie oder Spravniczie, Kapitanie, Dikitzmann, Dworniksie mare, Dworniksie mika, Schatrarie, Kotarit, Solarit, Wenitul Metropolitui, Boëritul.

Ab. 54. Starostie oder Spravniksie ist das was der Starost oder Spravnik von allem dem bekam, so außer Land gebracht wurde, und bestunde in folgendem:

für jedes Stuck Hornvieh	5 kr.
„ „ „ Pferde	15 „
„ „ „ Stutten	10 „
„ „ „ Schwein	1 „
„ „ „ Schaaf	1 „
„ einen Waagen Waaren	10 „
„ jeden eingeführten Wagen Salz	6 „
„ „ „ „ Wein	15 „

Ressura oder vor jeden Gul^{den}
des eincaßirten Tributs .....

2 1/2 kr.

Neues Jahr-Praesent unter dem Nahmen
Volpekrazzenului³² .....

500 fl.

Ab. 55. Kapitanie Dikitzmann³³ ist, was der Gränzcapan abgenommen hat, als:

für jeden Wagen Waaren	2 kr.
„ „ „ Heu, so von Fremden hinausgeführt wird	3 „
„ jedes Stuck Hornvieh und Pferd	2 „
„ „ „ Schwein	1/2 „
„ „ „ Schaaf	1/4 „

Ab. 56. Dworniczie mare wurde für den grosen Dwornik oder Oberst-Hofmarschall eincaßirt, und zwar:

für 1 Ochsen, so aus dem Lande getrieben wird	7 1/2 kr.
„ 1 Pferd	6 „
„ 1 Stutten	4 1/2 „
„ 1 Kuh	4 1/2 „

Ab. 57. Dworniczie mika zog der Dwornik von Boduschan³⁴ und zwar für 1 jedes Stuck Vieh, so aus dem Lande paßirte .....

1 kr.

Ab. 58. Schatrarie³⁵, welches der Schatrar oder General-Quartirmeister bezog, bestund für jedes Stuck Vieh, so hinausgetrieben wurde...2 kr.

drept, Principelui, ci diferiţilor săi funcţionari „titulo salarii“, dar care, privind în special sistemul vamal, trebuie privite drept regalii. Acestea se cheamă starostie sau isprăvnicie, căpitanie de Coţmani, vornicie mare, vornicie mică, şătrărie, cotărit, solărit, venitul mitropolitului, boieritul.

Al. 54. Starostie sau Sprăvnicie este ceea ce starostele primeşte din tot ce se scotea din ţară şi consta din următoarele:

pentru fiecare bucată vită cornută	5 kr.
„ „ „ cal	15 „
„ „ „ iapă	10 „
„ „ „ porc	1 „
„ „ „ oaie	1 „
„ o căruţă cu mărfuri	10 „
„ fiecare căruţă cu sare importată	6 „
„ „ „ „ vin	15 „

răsura sau din fiecare Gulden de tribut încasat .....

2 1/2 kr.

cadoul de anul nou sub numele de vulpea crăciunului³² .....

500 fl.

Al. 55. Căpitania de Coţmani³³ este ceea ce încasa căpitanul de grăniceri, precum:

pentru fiecare căruţă cu mărfuri	2 kr.
„ „ „ „ fân scoasă de străini	3 kr.
„ „ bucată vită cornută sau cal ...	2 „
„ „ „ porc	1/2 kr.
„ „ „ oaie	1/4 „

Al. 56. Vornicia mare era încasată de marele vornic adică prim-mareşalul Curţii, şi anume:

pentru 1 bou mânat din ţară	7 1/2 kr.
„ 1 cal	6 „
„ 1 iapă	4 1/2 „
„ 1 vacă	4 1/2 „

Al. 57. Vornicia mică revenea vornicului de Botoşani³⁴, şi anume pentru fiecare bucată vită care ieşea din ţară .....

1 kr

Al. 58. Şătrăria³⁵ pe care o primea şatrul adică generalul maistru de încartinuire pentru fiecare bucată vită mânată în afară .....

2 kr.

Ab. 59. Kotarit³⁶ ware eine Fundation für das Jaßyer Monaster St. Spiridon genannt, und zwar jedes groses Gewölß, worinnen mit der Ehen verkauft wird,

zahlte jährlich ..... 3 fl.
ein kleines derley Gewölß ..... 1 „ 30 kr.
jeder Armenier, so zu Pferde handelt
und die Waare zu Pferde
herumföhret ..... 1 „ 30 „

Ab. 60. Solarit³⁷ ist ein Salz-Geschenk, welches an den Grand-Logofet, das ist an den Moldauischen Groß-Kanzler, von dem Czernovitzer District bezahlt werden mußte, und zwar ..... 550 fl.

Ab. 61. Wenitul³⁸ Metropolitui ware die Juden-Toleranz in dem Stadtl Suczava, für welche die dasige Juden dem Jaßyer Metropolitui jährlich zahlten ..... 170 fl.

Ab. 62. Boëritul, dem Groß-Kredenzier gehörige Einkunft, und zwar für jedes Schank- und Brandweinhauß ..... 22 1/2 kr.

Ab. 63. Alle diese Einkünften können auf dem Bukoviner District folgendermaßen beyläufig evaluiret werden:

Starostie von Czernovitz	5625 fl.
„ „ Suczava	3125 „
Kapitanie Dikitzmana	800 „
Dwornitzie mare	250 „
Dwornitzie mika	50 „
Schatrarie	100 „
Kotarit	200 „
Solarit	550 „
Wenitul Metropolitului	170 „
Boëritul	100 „
Summa	10970 fl.

wovon jedoch einen verläßigen Calculum zu ziehen umsoweniger thunlich ist, als diese Einkünften meistens nach dem bald steigenden, bald fallenden Commercio eben auch mehr oder weniger einträglich gewesen sind.

Ab. 64. Das bishrige Urbariale. Der ganze Grund eines Dorfes gehöret dem Grundherrn und ist ohneingetheilt.

Ab. 65. Der Bauer hat daher nichts eigenes, sondern der Herr ist denen Bauern so viel Grund zu geben schuldig, alß sie zur Unterhaltung ihres Viehes und etwann zum Ackerbau benöthigen. Gemeiniglich schneidet der Grundherr der ganzen Gemeinde „in concreto“

Al. 59. Cotărit³⁶ se numea o fundație pentru mănăstirea Sf. Spiridon din Iași, și anume fiecare prăvălie mare, în care se vinde cu cotul,

plătea pe an..... 3 fl.
o astfel de prăvălie mică
plătea pe an ..... 1 fl. 30 kr.
fiecare armean care face negustorie
călare și duce marfa pe cal ..... 1 fl. 30 kr.

Al. 60. Solărit³⁷ este un dar constând din sare făcut marelui logofăt, adică marelui cancelar al Moldovei, care trebuie plătit de districtul Cernăuți ..... 550 fl.

Al. 61. Venitul Mitropolitului³⁸ era pentru tolerarea evreilor în oraşul Suceava, evreei de acolo plătind pe an Mitropolitului din Iași ..... 170 fl.

Al. 62. Boieritul, venit care se cuvine marelui paharnic, și anume pentru fiecare cărciumă ce serveşte vin sau rachiu.....22 1/2 kr.

Al. 63. Toate aceste venituri pot fi evaluate aproximativ pentru tot districtul Bucovina precum urmează:

Starostia Cernăuţilor	5625 fl.
„ Sucevei	3125 „
Căpitania de Coţmani	800 „
Vornicia mare	250 „
Vornicia mică	50 „
Şătrăria	100 „
Cotăritul	200 „
Solăritul	550 „
Venitul Mitropolitului	170 „
Boieritul.....	100 „
Suma.....	10970 fl.

pe care se recomandă cu atât mai puţin să se bazeze un calcul în care să te poţi încrede, cu cât de obicei aceste venituri erau mai mult sau mai puţin eficiente, după cum creştea sau scădea comerul.

Al. 64. Urbarialele de până acum. Întreg teritoriul unui sat aparţine moşierului și nu este subîmpărţit.

Al. 65. Ţăranul nu posedă prin urmare nimic, ci stăpânul este dator să le dea ţăranilor atât pământ, de cât au nevoie aceştia pentru întreţinerea vitelor și eventual pentru agricultură. În general stăpânul pământului atribuie întregii comune „in concreto“ o porţiune de

ein Stück Feld aus, in welchem sie nach Belieben schalten und walten. Dieses macht nun, daß man allerorten Äcker und Wiesen creutz und quer untereinander findet.

Ab. 66. Die freye Lignation³⁹ ist denen Bauern so uneingeschränket, daß er das Holz außer eigener Nothdurft auch zum Verkauf aus denen Wäldern ohnentgeltlich zu nehmen berechtigt ware. Diese freye Lignation nun und der obberührte genugsame Genuß an Wiesen und Ackerfelder war dasjenige, für welches der Bauer gehalten war, seinem Herrn den Zehnd von allen seinen Producten und statt der Bienenzehend per jeden Bienenstob 1 1/2 kr. zu geben. Hiezu ware er verpflichtet, 12 Tage im Jahr zu roboten, welche Robotstage aber in eine Abführung von jährlichen 2 fl. oder eines Schober von ohngefähr 8 Wägen Heu nach Belieben des Grundherrn verwechselt werden konnten.

Ab. 67. Diese verwirrte Urbarial-Einrichtung ist meistens nur auf eine lange Gewohnheit gegründet, die fast allerorten, besonders auf denen Kaludiers-Gütern violiret wurde, nachdem als denen Grundherrschaften keine Mittel fehlen, unter verschiedenem Vorwand ihre Unterthanen zu drücken und von ihnen oft auch durch härteres Verfahren mehrere Roboten und verschiedene Geldabgaben zu erpreßen.

Ab. 68. Landgebräuchliche Einkunften des geistlichen und des Edelstandes. Die Bischöffe und die Klöster besitzen so viele Güter, daß sie hievon nicht nur reichlich zu leben haben, sondern auch Ersparungen zu machen imstande sind. Erstere haben außer eigenen Einkunften auch das Emolument, daß ihnen jeder Pop jährlich „in fixo“ 4 fl. zu geben schuldig ist, wobey noch der Mißbrauch obwaltet, daß von ihnen die Bischöffe unter verschiedenem Vorwand der allgemeineren Nothdurft der Kirche außer obigen 4 fl. manche Abgaben abzwicken, welches eigentlich (weilen die Popen meistens von der bloßen Stola leben) nur dem armen Landmann zur Last fällt. Es bestehen übrigens die Oeconomial-Einkunften des geistlichen sowohl als des Edelstandes vorzüglich aus der Viehzucht, von Bienenstöcken, aus denen Juden-Arrenden, an

câmp, de care ei pot dispune după voie. De aceea găseşti peste tot ogoare și pășuni care se încrucisează în chip și fel.

Al. 66. Lignația³⁹ liberă este atât de neîngrădită pentru țărani, încât ei erau îndreptățiți să ia lemnul din pădure fără plată nu numai pentru nevoile lor, ci și pentru vânzare. Pentru lignația liberă și pentru folosirea îndestulătoare a pășunilor și ogoarelor țăranul era dator să dea stăpânului său zeciuiala din toate produsele sale și, în locul zeciuiei pentru albine să-i dea 1 1/2 kr. pentru fiecare stup. În plus era dator să robotească 12 zile pe an, zile ce puteau fi schimbate în plata anuală a 2 fl. sau în livrarea unui stog de aproximativ 8 care, de fân, după dorința stăpânului.

Al. 67. Această instituție urbarială încurcată este bazată mai ales pe o lungă obișnuință, care a fost încălcată mai ales pe moșiile călugărești, stăpânii de moșii neducând lipsa unor posibilități de a-i asupra sub diferite pretexte pe supușii lor, silindu-i prin procedee mai dure să presteze mai multă robotă sau diferite dări în bani.

Al. 68. Venituri tradiționale ale clerului și nobilimii. Episcopii și mănăstirile posedă atâtea bunuri, încât ar putea nu numai să trăiască din ele în belșug, dar să facă și economii. Cei dintâi au, în afara veniturilor proprii, și privilegiul că fiecare popă este dator să le dea anual „in fixo“ 4 fl.; pe lângă acestea episcopii mai practică abuzul de a ciupi de la ei, sub pretextul nevoii bisericii pe lângă cei 4 fl. o seamă de dări care, (având în vedere că popii trăiesc de obicei doar din „jura stolae“) cad numai în sarcina bietului țăran. Veniturile economice ale clerului și nobilimii constau de altfel preponderent din creșterea vitelor, din stupii de albine, din arende de evreilor, cărora se obișnuiește să li se arendeze toate zeciuiele și cârciumile, morile, etc.

welche die ganze Zehend und die Wirthshäuser, Mühlen, etc. verpachtet zu werden pflegen.

Anhang

Betrachtung über die Unbequemlichkeiten, welchen das Militare gleich bey Einrückung wegen der Unvollkommenheit der Landes-Einrichtung in diesem District ausgesetzt ware

Ab. 1. Schlechtes Unterkommen des Militaris. Der schlechte und elende Bau der in diesem District vorfindigen Wohnhäusern ist weiter voran allschon genugsam angezeigt worden. Da nun die Umstände es mit sich gebracht haben, daß man in diesem sonst vom Militari, außer im Krieg, niemals besetzt gewesenem District mit beträchtlicher Anzahl Truppen einrücken und in Ermanglung mehrerer Städte so viele elende Dörfer beziehen mußte, so ist sich leicht vorzustellen, was für eine Unterkunft sothane Truppen mögen gefunden haben.

Ab. 2. Sowohl Staabs- als Ober-Officers mussten größtentheils sehr schlecht und enge, ja in manchen Orten gemeinschaftlich mit dem Wirth ins nemliche Zimmer verlegt werden. Die obligate Mannschaft hatte es nach dieser Proportion ebenso schlecht und noch schlechter. Man mußte die Truppen denen Umständen gemäß längst dem Cordon verlegen, wo sodann in eine nach hiesiger Art gebaute Rauchhütte zu 2, auch mehrere Mannschaft bequartirt werden mußte. Der Hauswirth mit Weib und Kinder samt Gesind und oftmals auch Kälber und S.v. Schweine liegen mit der Mannschaft in der nemlichen Stube. Es läßt sich hieraus das Ungemach beurtheilen, und wie sehr dabey auch die Montours- und Armateurs-Sorten leiden müssen, da der Soldat dem Rauch und andern Unsaubrigkeiten ausgesetzt ist und nicht das geringste Ort hat, wo er diese Sorten verwahren könnte.

Ab. 3. Die Hitze im Sommer und das bey solcher sich vermehrende Ungezieffer machet alle die obbemeldte Ungemächlichkeiten noch gröser. Die Mannschaft (um sich der Hitze

Anexă

Considerații asupra incomodităților cărora le-au fost expuși în acest district chiar la ocupație militarii din cauza imperfecțiunii instituțiilor țării

Al. 1. Proasta cantonare a militarilor. Construcția rea și mizeră a caselor de locuit existente în acest district a fost descrisă mai sus îndeajuns. Deoarece împrejurările au făcut că a trebuit să intrăm cu un număr considerabil de trupe în acest district care, în afara războiului, nu a fost niciodată ocupat de militari și că, în absența mai multor orașe, a trebuit să cantonăm în numeroase sate mizerabile, se poate imagina ușor ce cazare trebuie să fi găsit aceste trupe.

Al. 2. Atât ofițerii de stat major, cât și cei superiori au trebuit să fie găzduiți în cea mai mare parte foarte prost și strâmtorat, ba în unele localități chiar într-o cameră comună cu gazda. Proporțional, situația trupei obligate era tot atât sau încă mai rea. Conform împrejurărilor, trupele au trebuit să fie amplasate în lungul Cordonului, unde câte 2 sau mai mulți soldați au trebuit să fie cazați într-o colibă afumată construită după obiceiul de aici. Gospodarul, femeia și copiii, împreună cu argații și adeseori cu vițeei și purceii se culcau în aceeași odaie cu trupa. De aici își pot da seama de neplăcerile îndurate și cât trebuie să sufere diferitele soiuri de echipamente și de armament, căci soldatul este expus încontinuu fumului și altor murdării și nu dispune de un loc oricât de mic, în care să-și păstreze aceste obiecte.

Al. 3. Fierbințeala verii și paraziții care se înmulțesc în aceste condiții mai măresc neplăcerile descrise mai sus. Soldații (pentru a se apăra de căldura mare, de mirosul urât și de

dem Gestank und dem Ungezieffer zu entziehen) nimmt ihre Laagerstadt unter freyem Himmel, indeme weder Stall noch Scheuer oder Kammer vorhanden. Da aber hierlands auch in den heisesten Sommertägen die Nächte dennoch kühl zu seyn pflegen, so ist das Herausliegen der Gesundheit der Leute ebenso wie die feuchte und erstickende Kaluppen schädlich, und die Krankheiten vermehren sich in dem einen sowie in dem anderen Fall.

Ab. 4. Aus diesem Mangel anderer Nebengebäuden geschieht es, daß die Compagnie- und Escadrons-Comandanten ihre Magazinsvorräthe nicht unterbringen, sondern selbe in denen Verschlägen eingepackter blos unter dem vorspringenden Dach stellen können.

Ab. 5. So übel das Unterkommen der Mannschaft bestellt ist, so übel bestehen auch die Dienstpferde. Der gänzliche Mangel am Stallungen hat die Noth nach sich gezogen, daß man solche für die zu spät im Jahr einrückende Cavallerie Winterszeit erbauen lassen mußte. Diese konnten demnach bey dem starken Frost und in einer solchen Eyle nicht so fest und dauerhaft hergestellt werden, daß sie der ungestimmten Witterung widerstehen und die Pferde von der hierlandes gewöhnlichen grimmig und anhaltenden Kälte genugsam schützen könnten. Endlich ist das Streustroh denen Pferden hierlandes ganz unbekannt, da der Ackerbau nicht cultiviret wird, und der Soldat selbst mußte sich statt Stroh mit etwas schlechtem Heu zur Liegerstadt behelfen.

Ab. 6. Wenige Nahrungsmittel. So viele Beschwerlichkeiten in der schlechten Unterkunft deren Officiers und der obligaten Mannschaft obwalten, so viele äußern sich auch in der Nahrungs-Subsistenz, maßen außer Rind, Schaaf und Schweinefleisch keine andere Lebensmittel vorhanden sind. Selbst das Rindfleisch ist nicht ohne Schwierigkeit zu bekommen, und da in denen Städten keine ordentliche Fleischhakers vorhanden, so sind in denen Dörfern umsoweniger eine zu finden.

Ab. 7. Dieser Mangel der Fleischhaker ziehet nach sich die dem Landmann so schädliche Schlachtviehs-Lieferung, wobey demselben kaum der Werth, viel weniger das „pre-

paraziți) își fac culcușul sub cerul liber, căci nu există nici grajd, nici șură, nici odaie. Dar cum în această țară chiar în zilele cele mai fierbinți nopțile obișnuiesc să fie totuși răcoaroase, somnul în aer liber este tot atât de dăunător pentru sănătatea oamenilor ca și în cocioabele umede și asfixiante, iar bolile se înmulțesc și într-un caz ca și în celălalt.

Al. 4. Din cauza lipsei altor dependențe se întâmplă ca unii comandanți de companie și de escadron să nu-și poată păstra proviziile în magazii, neputând decât să le așeze împachetate în boxele lor sub acoperișul proeminent.

Al. 5. Pe cât de proastă este situația cu privire la cazarea soldaților, tot atât de proastă este și cu privire la caii de serviciu. Lipsa totală de grajduri ne-a obligat să le construim pentru cavaleria sosită prea târziu în an pe timp de iarnă. Ca urmare, din cauza gerului aspru și a grabei, acestea nu au putut fi construite atât de solide și durabile, încât să poată rezista intemperiilor și să poată apăra suficient caii de frigul, care este aici cumplit și îndelungat. În sfârșit paiele așternute pe jos pentru cai sunt cu totul necunoscute, deoarece agricultura nu se practică, și înșiși soldații trebuiau să se mulțumească drept culcuș cu ceva fân de proastă calitate în loc de paie.

Al. 6. Puține alimente. Tot atâtea dificultăți câte există în proasta cazare a ofițerilor și a trupei obligate, apar și în subsistența cu alimente, deoarece nici nu există alte alimente în afara cărnii de vită, de oaie și de porc. Chiar și carnea de vită nu se poate căpăta, fiindcă în orașe nu există măcelării cum se cade și cu atât mai puțin le găsești în sate.

Al. 7. Lipsa aceasta a măcelarilor aduce cu sine livrarea de vite pentru tăiere atât de păguboasă pentru țaran, acestuia neplătindu-i-se nici măcar valoarea și cu atât mai puțin „pre-

tium affectionis" bezahlet wird, und wodurch die Viehzucht einen so merklichen Stos erleidet, weilen die Bauern meistens Kühe oder halbgewachsene Kälber liefern.

Ab. 8. Vom Mangel des Zugemüßes, der Garten- und Hülsenfrüchten etc. ist schon an derorten Erwähnung geschehen. Es ist zwar von Seiten der Regimenter und Bataillons die Veranstaltung nach Möglichkeit getroffen worden, daß durch die Marquetenters aus denen benachbarten Ortschaften in Gallicien verschiedene Victualien hergeschaffet würden; da aber in Gallicien auch alles mit Militari besetzt ist, mithin auch daselbst an Victualien kein Ueberfluß vorhanden, so können solche hieher weder zulänglich noch wegen Transportspesen in wohlfeilem Preis geschaffet werden, daß also der gemeine Mann hieran immer einen Mangel leiden muß.

Ab. 9. Kalbfleisch, Geflügelwerk, Butter, Eyer, Waizenmehl etc. gehören zwar nicht unter die dem gemeinen Mann ohnentbehrliche Victualien, jedoch sind selbige für das Spital, für die Officiers und ihre Familien nothwendig. Diese sind aber auch selten zu haben. Kälber verkauft der Innwohner nur ungern, mithin theuer, sowohl weilen sie ihre Kühe ohne dem Kalb zu melken nicht wissen, als weilen sie einen größeren Nutzen bey Erwachßung der Kälber anhoffen. Wegen Flügelwerk und Eyer ist eine Hoffnung der Verbeßerung, indem es viel mehr scheint, daß der jetzig Abgang dem fast gänzlichen Consummo derselben zur Zeit des letzten Kriegs zuzuschreiben sey.

Ab. 10. Beschwerlichkeit der Verpflegung. Es laßt sich schwer ermeßen, wie schwer es mit der Verpflegung der Troupen gleich anfänglich muß zugegangen seyn, wenn man erweget, dass man mit 2 Cavallerie-Regimenter und 5 Bataillons Infanterie Winterszeit in ein durch Kriegstrouben fast zernichteten kleinen Strich Landes eingerucket sey, in welchem keine Agricultur, keine Oeconomie, keine Polizey, keine Ordnung ware, in einem Lande, wo noch Rußen zugegen waren, die Geld und über 2700 Vorspanns-Wägen, um bis nach Roman zu gehen, erpresten; in einem Land, in welchem die Rußen so viel

tium affectionis", fapt de pe urma căruia creşterea vitelor suferă lovituri importante, ţăranii livrând cel mai ades vaci sau viţei pe jumătate maturi.

Al. 8. Lipsa zarzavaturilor, a fructelor de grădină şi a leguminoaselor etc. a fost amintită anterior. Regimentele şi batalioanele au luat pe măsura posibilităţilor dispoziţii ca să se adune prin marchidani din localităţi învecinate din Galiţia diverse victualii; dar Galiţia fiind şi ea ocupată de tot felul de militari, neexistând deci nici acolo belşug de victualii, acestea nu pot fi aduse nici în cantitate îndestulătoare, nici la preţ redus din cauza cheltuielilor de transport, încât soldatul de rând le duce mereu lipsa.

Al. 9. Carnea de viţel, păsările, untul, ouăle, făina de grâu nu fac parte din victualiile numaidecât necesare pentru soldatul de rând, dar sunt necesare pentru spitale, pentru ofiţeri şi familiile lor. Dar şi acestea sunt greu de procurat. Locuitorilor nu le place să vândă viţei, deci îi vând scump, deoarece nu ştiu să-şi mulgă vaca fără viţel, sperând să realizeze un folos mai mare crescând viţei până la maturitate. În ceea ce priveşte păsările şi ouăle există speranţe de îmbunătăţire, căci se pare că penuria prezentă se datorează consumului aproape total pe vremea ultimului război.

Al. 10. Difficultatea aprovizionării. Se poate aprecia uşor cât de grea trebuie să fi fost chiar la început aprovizionarea trupelor, dacă se ia în consideraţie că s-a ocupat cu 2 regimente de cavalerie şi 5 batalioane de infanterie pe timp de iarnă o mică faşie de pământ aproape distrusă prin tulburări războinice, în care nu există agricultură, economie, nici un fel de servicii obşteşti, nici o ordine, o ţară în care ruşii mai erau prezenţi şi cereau prin şantaj bani şi 2700 de care de podvadă pentru a se deplasa până la Roman, o ţară în care ruşii cosiseră o mulţime de fân şi-l căraseră în afară. Ca urmare ovăzul şi făina trebuiau aduse din Galiţia pe

Heu gemahnt und hinausgeschleppt hatten. Die Folge davon ware, daß aller Haaber und Mehl aus Gallicien auf der Achse geführet werden, und daß man mitten im Heulande einen Mangel an Heu erleiden mußte. So gut als man sich nun bemühet, das erforderliche Mehl und Haaber durch Nachschub zu erlangen, so ist eines und das andere dannoch oft in Stecken gerathen, so daß die Troupen anfänglich 2, 3 und mehr Tage ohne Brod, und die Pferde ohne Haaber geblieben.

Ab. 11. Backöfen und sonstige erforderliche Behältnüße waren nirgends zu finden, derowegen solche in der Geschwindigkeit erbauet werden mußten. Eine so eilfertige Arbeit, besonders da sie im Winter vorgenommen wurde, konnte keinen Bestand haben, weßentwegen auch die Backöfen mehrmalen zusammenfielen, daß also die Manipulation auch dadurch unterbrochen wurde.

Ab. 12. In Ansehung des Heues ware anfänglich der Antrag, selbes vom Landmann durch Contracte zu erkaufen; man stellte auch diesfalls die Probe an, die aber fruchtlos abliefe, indeme niemand gutwillig sein Heu verkaufen wollte, welches mich endlich nöthigte, auf den dritten Theil des ganzen bey dem Landmann vorhandenen Heues einen Verboth dergestalten zu schlagen, daß von diesem dritten Theile der Landmann nicht das mindeste weder verkaufen noch verzehren laßen konnte, sondern für die Dienstpferde aufbewahren mußte. Zu dem Ende wurde das ganze Heu durch eigens hiezu ausgeschickte Officiers conscribiret, das Drittel bestimmt und zur Cavallerie-Verpflegung abigniret, wo sodann das Heu nach Maß der Ablieferung jedem Landmann gleich baar bezahlet wurde.

Ab. 13. Uebrigens hat es auch zur Stunde noch kein rechtes Ansehen, daß denen oben specificirten Mängeln an Haaber und Mehl abgeholfen werden wolle, indeme heuer fast ebensowenig als vorigen Jahres an Haaber und Korn im Lande angebauet worden, und in Ansehung des Nachschubs die nemliche Schwierigkeiten, die das vergangene Jahr sich geäußert haben, auch für das künftige zu befürchten sind.

osie și duceam lipsă de fân în țara fânului. Oricâtă silință ne-am dat să obținem făina și ovăzul necesar din spate, adeseori fie una, fie celălalt se mai și împotmolea, astfel că la început trupele au mai și rămas 2, 3 sau mai multe zile fără pâine și caii fără ovăz.

Al. 11. Cuptoare de copt și alte instalații necesare nu se găseau nicăieri; de aceea au trebuit să fie construite la repezeală. Un lucru atât de repezit, mai ales executat iarna, nu putea avea durată, astfel încât folosirea lor a fost întreruptă și din acest motiv.

Al. 12. Cu privire la fân s-a făcut mai întâi propunerea de a-l cumpăra de la țărani prin contract; s-a și făcut această încercare; dar ea nu a reușit, căci nimeni nu a vrut să vândă fânul de bună voie, ceea ce m-a obligat până la urmă să popresc o treime din tot fânul aflat la țaran, astfel că din această treime țaranul să nu poată vinde sau consuma nimic, ci trebuia s-o păstreze pentru caii de serviciu. În acest scop tot fânul a fost înregistrat de către ofițeri trimiși anume pentru aceasta, s-a determinat treimea destinată aprovizionării cavaleriei, astfel că mai târziu, pe măsura livrării fânului, acesta să fie plătit țaranului pe loc, cu bani peșin.

Al. 13. De altfel nici în prezent nu pare să fie sigur că lipsa de ovăz și făină va fi înlăturată, căci în anul acesta s-a însămânțat în țară aproape tot atât de puțin ovăz și grâu ca și anul trecut, iar cu privire la aprovizionarea din spate sunt de temut pentru anul viitor aceleași dificultăți care se manifestaseră anul trecut.

Ab. 14. Ich verabsäumte nicht, diesfalls einen unmaasgebigten Vorschlag an das hiesige Generalcommando einzureichen, womit durch Errichtung eines Interimal-Fuhrwesens die durch das häufige Vorspannleisten verursachende Bedrückung aufhören, der Landmann andurch zu Bearbeitung der Felder genugsame Zeit gewinnen, das Militare endlich die Möglichkeit erreichen möge, sich von denen Districts-Produkten verpflegen zu können. Was hiebey das Heu anbelangt, da der Landmann solches an das Magazin zu verkaufen sich gleichwie sonst weigert, weil er theils nicht mehr Heu machet, als was er eigentlich für die Nothdurft seines Viehes brauchet, oder aber, wenn er mehreres machet, immer der Meynung ist, den Ueberfluß mit größeren Nutzen an die Armenier als an das Aerarium verkaufen zu können, so habe mich gezwungen gesehen, um den befürchtenden Mangel auch dieses Naturalis auszuweichen, an verschiedenen Orten, wo nemlich ohne Verkürzung der einheimischen Viehzucht es sich thun ließe, und wo auch die Rußen ihr Heu zu machen pfligten, so viel Gras mehen und Heu machen zu laßen, als denen hieher zuerst angetragenen 2 Cavallerie-Regimenter erforderlich gewesen wäre. Den Terrain hiezu gaben die Herrschaften, und zur Verfertigung des Heu wurden die anrepartirte Kräften des Bauernstandes angewendet, welche Art von Heu-Contribution auch von dem Moldauer Fürsten vorhin sowohl als jezo noch in seinem Lande practiciret wird, folglich ein solches dem Landmann gar nicht fremde gefallen ist.

FUßNOTEN DES HERAUSGEBERS

I. *Zu seiner Einleitung:*¹⁾ C.v. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 36. Th. (Wien 1878), S. 202 ff.²⁾ In seinen *Biographien der ausgezeichnetsten Feldherren der k.k. österreichischen Armee aus der Epoche der Feldzüge 1788–1821* (Prag 1829) verlegt G. Ritter v. Rittersberg, dem ich hier folge (S. 47), die Reise fälschlich in das Jahr 1775. ³⁾ Ritter v. Rittersberg, *a.a.O.*, S.57 f. ⁴⁾ Ueber die Erwerbung der

Al. 14. N-am pregetat să înainteze de astă dată o propunere nedeterminantă către Comandamentul general de aici, ca prin instituirea unui sistem de transporturi interimar, să se termine cu asigurarea datorată cererii frecvente de podvezi, țaranul câștigând astfel destul timp pentru lucrul pământului, iar armata să obțină în sfârșit posibilitatea de a se aproviziona din produsele districtului. În ceea ce privește fânul, deoarece țaranul refuză să-l vândă ca și altă dată magaziei, în parte fiindcă nu face mai mult fân decât are nevoie pentru hrana vitelor sale, sau, chiar dacă face mai mult, este de părere că poate vinde cu mai mult folos surplusul său armenilor decât vistieriei, m-am văzut silit, pentru a evita temuta lipsă și a acestui produs natural, să dispun ca în diferite locuri, adică acolo unde lucrul se putea face fără păgubirea creșterii indigene de vite și unde rușii obișnuiau să-și facă fânul, să se cosească iarbă și să se facă atâta fân, cât ar fi necesar celor două regimente de cavalerie aduse aici. Terenul necesar îl dau stăpânii terenului, iar pentru facerea fânului se folosesc forțele repartizate din starea țărănească; acest fel de contribuție de fân s-a practicat de Principele Moldovei odinioară și acum, prin urmare contribuția aceasta nu i se pare străină țaranului.

NOTELE EDITORULUI

I. *La introducerea sa:*¹⁾ C.v. Wurzbach, *Lexicon biografic al împărăției Austriei*, partea a 36-a (Viena 1878), p. 202 și urm.²⁾ În ale sale *Biografii ale celor mai iluștri conducători ai oștirii î.r. austriece de la sfârșitul epocii campaniilor anilor 1788–1821* (Praga 1829), G. Ritter v. Rittersberg de care mă țin aici (p. 47), plasează călătoria greșit în anul 1775. ³⁾ Ritter v. Rittersberg, *op. cit.* p. 57 și urm. ⁴⁾ Despre achiziționarea Bucovinei, vezi Arneth,

Bukowina siehe Arneth, *Geschichte Maria Theresia's*, 8. Bd. (Wien 1877) S. 469–533. dann Werenka, *Bukowina's Entstehen und Aufblühen*, I. Th., Wien 1892, endlich meine Schrift: *Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich*, Czernowitz 1889. ⁵) Das Gestionsprotokoll aus dem Jahre 1774 fehlt in der Registratur der Bukowiner Landesregierung schon seit undenklichen Zeiten. Nur der dazu gehörige Index ist noch vorhanden. Dieser trägt die Aufschrift: Register vom 24. October 1774 angefangen bis 31. December 1774. ⁶) Werenka, S. 25 (123). ⁷) FML Baron Barco hatte sich seit 1772 als Volontär im russischen Hauptquartier aufgehalten. Er war es gewesen, der die Bewilligung zur Einrückung der österreichischen Truppen in die Moldau sowie zur Aussteckung der Adler vom Grafen Romanzow erwirkte. Als sich die Russen zum Aufbruch aus der Moldau rüsteten, verließ auch Barco Jassy (10. December 1774). Er begab sich nach Czernowitz, um die während des Marsches der russischen Truppen etwa vorkommenden „Anstössigkeiten“ sogleich schlichten zu können. Mitte Jänner 1775 besuchte er Romanzow in Mohilew und nahm dann (am 25. Jänner) seinen Aufenthalt in Lemberg. ⁸) v. Zieglaue, *Der Zustand der Bukowina zur Zeit der österreichischen Occupation*, Czernowitz 1888, S. 3. ⁹) Dieser Entwurf liegt der eben citierten Zieglaue'schen Schrift zugrunde und soll in einem „Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Militärverwaltung in der Bukowina“ betiteltem Werke, dessen Herausgabe ich vorbereite, vollständig zum Abdruck kommen¹⁰), a. a. O., S. 41.

II. *Zum 1. Theil, 1. Hauptstück* ¹) Dieser Theil fiel bei der Grenzausgleichung an die Turkey zurück. Siehe Einleitung, S. XIV. ²) Russisch Kimpolung, ebenso K. Moldaveneste moldauisch K. ³) Nach der Grenzausgleichung: 181,6 Qu.-M. = 10.456 Qu.Km. ⁴) Mit dem Namen „Bukowiner Wald“ bezeichnen die polnischen Geschichtsquellen bald die gesammten mit Buchen bestandenen, von Siebenbürgen bis an den Dniester streichenden Höhenzüge der Ostkarpathen, bald nur die zwischen dem Pruth und Dniester. Letzterer Auffassung folgte offenbar auch Splény, vielleicht deswegen, weil auf der von Major Mieg

Istoria Mariei Theresia, vol. 8 (Vienna 1877), p. 469–533, apoi Werenka, *Creerea și înflorirea Bucovinei*, partea I, Vienna 1892, în sfârșit lucrarea mea *Achiziționarea Bucovinei de către Austria*, Cernăuți 1889. ⁵) Protocolul de instalare din anul 1774 lipsește din registratura guvernului i. r. al țării Bucovina din timpuri imemoriabile. Există numai indexul respectiv. Acesta poartă titlul: Registru începând cu 24 octombrie 1774 până la 31 decembrie 1774. ⁶) Werenka, p. 25 (123). ⁷) FML baron Barco se aflase ca voluntar din 1772 în cartierul general rusesc. El era cel ce obținuse permisiunea pentru pătrunderea trupelor austriece în Moldova și marcarea cu pajure de la contele Romanțov. Când rușii se pregăteau să plece din Moldova, Barco a părăsit și el Iașii (în 10 decembrie 1774). El se deplasează la Cernăuți pentru a putea aplana imediat „incidentele” care ar fi putut surveni în timpul marșului trupelor rusești. La mijlocul lui ianuarie 1775 îl vizitează pe Romanțov la Mohilev și se stabilește apoi (la 25 ianuarie) la Lemberg. ⁸) v. Zieglaue, *Starea Bucovinei pe vremea ocupației austriece*, Cernăuți, 1888, p. 3. ⁹) Acest proiect stă la baza scrierii tocmai citate a lui Zieglaue și urmează să fie publicat integral într-o lucrare intitulată *Documente și acte privitoare la administrația militară în Bucovina*, a cărei editare o pregătesc. ¹⁰) *op.cit.*, p. 41.

II. *La Partea I, Cap. 1.* ¹) Această parte a venit din nou Turciei după delimitarea frontierei. ²) Câmpulungul rusesc, tot așa Câmpulungul moldovenesc. ³) După delimitarea graniței 181,6 mile pătrate = 10456 km pătrați. ⁴) Izvoarele istorice poloneze numesc „Codrul Bucovinei” când întregul lanț al înălțimilor Carpaților Orientali acoperite cu păduri de fag care se întind din Transilvania până la Nistru, când numai cele dintre Prut și Nistru. Splény a urmat evident concepția din urmă, poate și fiindcă pe harta întocmită de maiorul Mieg numai lanțul de înălțimi dintre Prevorodoc pe Nistru și Jucica pe Prut poartă această denu-

entworfenen Karte nur der Höhenzug zwischen Preworodek am Dniester und Suczka am Pruth den Namen „Bukowina“ führt. Vergleiche übrigens meine Studie über den Namen „Bukowina“ in der Schrift „Die Erwerbung der Bukowina durch Oesterreich“, S. 48–55. ⁵⁾ In Hinsicht auf diesen Vorschlag muß bemerkt werden, daß sich Oesterreich in der Convention vom 7. Mai 1775 verpflichtete, auf den ihm abgetretenen Ländereien keine Festung zu erbauen. ⁶⁾ Soll heißen: Slatinasca. ⁷⁾ Richtig: Rareu. ⁸⁾ Vergleiche Einleitung, S. XII f. ⁹⁾ In Czernowitz inclusive Rosch lagen: Das Bataillon Nugent mit Stab und eine Escadron Husaren (Barco); in Sadagura: Stab und eine Compagnie von Brinken, ferner Stab und eine Division Husaren (Hadik); in Sereth: ein Officier mit 30 Mann von Siskowitsch und eine Escadron von Barco; in Suczawa: 3 Compagnien von Siskowitsch und eine Division von Barco. (Dislocationstabelle vom 14. December 1774, abgedruckt von Werenka, S. 156). ¹⁰⁾ Zur Sicherstellung der Hauptposten des Cordons war die Aufwerfung von Erdschanzen angeordnet. Da dieser Befehl im Winter (1774/75) nicht vollzogen werden konnte, suchte man den Schutz der Posten vorläufig durch „Verhacke“ zu erreichen. (Elrichshausen an Hadik, 14. December 1774, Werenka, S. 159.) ¹¹⁾ Zur Zeit der Occupation führten nicht nur längs den Flüssen Pruth, Sereth, Suczawa und Moldawa (hier von Pozoritta an) fahrbare Straßen aus der Bukowina nach Jassy, sondern es war auch Czernowitz durch eine Landstraße mit Chotin und Suczawa verbunden. Zwischen der letztgenannten Stadt und Czernowitz finden wir auf der Mieg'schen Karte die Stationen Kuczurmare, Styrce (oder Berlince), Granicestie und Hatna verzeichnet. Als Stationen des sogenannten Communicationsweges waren zwischen Czernowitz und Siebenbürgen bestimmt: Kuczurmare, Styrce, Granicestie, Parhoutz, Solonetz, Kloster Humora, Wama, Pozoritta, Dorna-Kandreny, die alte Schanze am kleinen Dornabach und die Borgoer Contumaz. ¹²⁾ Derehluibach. ¹³⁾ Ebenen auf dem Hochgebirge. ¹⁴⁾ Vgl. Einleitung, S. XV. ¹⁵⁾ Als Beleg hiefür mag eine Stelle aus Hac-

quiere. Cf. de altfel studiul meu despre numele „Bucovina“ în scrierea: *Achiziționarea Bucovinei de către Austria*, p. 48–55. ⁵⁾ Cu privire la această propunere trebuie observat că, prin Convenția de la 7 mai 1775, Austria se obligase să nu ridice fortărețe pe teritoriile ce-i fuseseră cedate. ⁶⁾ Vrea să zică Slatinasca. ⁷⁾ Corect: Rareu. ⁸⁾ Vezi introducerea, p. XII și urm. ⁹⁾ La Cernăuți inclusiv Roșa erau cantonate: batalionul Nugent cu statul major și un escadron de husari (Barco); la Sadagura: statul major și o companie von Brinken, precum și statul major și un divizion de husari (Hadik); la Siret: un ofițer cu 30 trupă von Siskowitsch și un escadron von Barco; la Suceava: 3 companii von Siskowitsch și un divizion von Barco. (Tabel de dislocări din 14 decembrie 1774, reproduc de Werenka, p. 156). ¹⁰⁾ Pentru asigurarea posturilor principale ale Cordonului se ordonase ridicarea de valuri de pământ. Deoarece acest ordin n-a putut fi adus la îndeplinire în iarna 1774/75, s-a încercat să se realizeze deocamdată protecția posturilor prin împrejmuiri (Elrichshausen către Hadik, 14 decembrie 1774, Werenka, p. 159). ¹¹⁾ Pe timpul ocupării, drumuri practicabile duceau nu numai de-a lungul râurilor Prut, Siret, Suceava și Moldova din Bucovina la Iași, dar Cernăuții erau legați printr-o șosea de Hotin și de Suceava. Între acest din urmă oraș și Cernăuți găsim însemnate pe harta lui Mieg stațiile Cuciurul Mare, Stârcea (sau Berlince), Grănicești și Hatna. Drept stații pe așa-numitul drum de comunicare cu Transilvania erau prevăzute: Cuciurul Mare, Stârcea, Grănicești, Părbăuți, Soloneț, Mănăstirea Humorului, Vama, Pojorâta, Dorna Căndrenilor, Valul vechi al Dornişoarei și bariera sanitară a Bărgăului. ¹²⁾ Păraul Derehului. ¹³⁾ Porțiuni plană în munții înalți. ¹⁴⁾ Cf. Introducerea p. XV. ¹⁵⁾ Drept dovadă pentru aceasta poate servi un citat din lucrarea lui Hacquet: *Căldorie fizico-politică prin Carpații Dacici și Sarmatici* (Nürnberg 1790). Renumitul naturalist scrie (Partea I, p. 12 și urm.): „În acești munți (ai Dornelor) se găsește un valah, despre care se spune că ar avea 150 de ani, ceea ce trebuie să fie o exagerare, căci la acest popor socoteala timpului are în general o temelie slabă; totuși pare să

quet's Werke: „*Physikalisch-politische Reisen durch die Dacischen und die Sarmatischen Karpathen* (Nürnberg 1790 ff) dienen. Der berühmte Naturforscher schreibt (Th. I, S. 12 f): „In diesem (Dornaer) Gebirge befindet sich ein Wallach, der für hundert und funfzig Jahre alt ausgegeben wird, welches aber wohl, wie bey diesem Volk überhaupt die Zeitrechnung schlechten Grund hat, übertrieben sein wird; indessen soll doch gewiß sein, daß über vierzig Familien von ihm gegenwärtig im Bezirke von Dorna Kandreni sich herschreiben und entweder seine Söhne, Enkel oder Urenkel sind. Ich sahe zween Söhne von ihm in einem Schenkhause, wo ich übernachtete, deren einer ein und siebenzig, und der andere zwey und achtzig Jahre alt war. Diese beeden Leute ließen sich seit drey Tagen so schmecken, daß sie nie aus dem Rausch kamen. Ich fand sie vest an Körper und sie hatten nicht den geringsten Fehler an einem der fünf Sinne. Man versicherte mich, so alt ihr Vater sei, so mache er es doch des Jahres selbst noch ein paarmal so.“

III. *Zum 1. Theil, 2. Hauptstück.* ¹⁾ Dünger. ²⁾ Hirse. ³⁾ zureichen, genügen. ⁴⁾ Fortpflanzung. ⁵⁾ Mayerschaft (Stellung und Amtsführung eines Meiers oder auch Gebühren, wodurch der Stand eines Meiers erkaufte wird) hier wohl irrtümlich statt Mayerei = Meierei (Meierhof): ⁶⁾ = klecken. ⁷⁾ Kaludier (richtig Kaluger) = Mönch. ⁸⁾ Taxus oder Eibenbaum. ⁹⁾ Baie, Markt in Rumänien (Moldau), ehemals Bergstadt. ¹⁰⁾ Nagybanya, Stadt in Ungarn, Comitat Szatmar.

IV. *Zum 1. Theil, 3. Hauptstück.* ¹⁾ Trümmer, Ueberbleibsel. ²⁾ Im Jahre 1775 war Czernowitz, ohne die Vorstädte Rosch und Horecza, von circa 290, darunter 112 jüdischen Familien bewohnt. (Meine *Historische Skizze von Czernowitz*, Separatabdruck aus dem 2. Bande des *Oesterreichischen Städtebuches*, Wien 1880, S. 2). ³⁾ Sereth war in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts der Sitz eines römisch-katholischen Bischofs. ⁴⁾ Die ganze Einwohnerschaft von Wiznitz bestand im Jahre 1775 aus 3 Popen, 62 Bauern und 60 Juden, also insgesamt aus 125 Familien. ⁵⁾ Noch 12 Jahre später, 1787, gab es in Czerno-

fie adevărat că din el se trag în regiunea Dornei Căndrenilor peste 40 de familii, fiind aceștia fiii, nepoții sau strănepoții săi. Am văzut pe doi dintre fiii săi într-o cărciumă, unde am înnoptat, unul dintre ei în vârstă de 71, al doilea de 82 de ani. Acești doi oameni se delectau de trei zile așa încât nu se trezeau deloc din beție. I-am găsit solizi la trup și cele cinci simțuri lucrau fără cusur. Mi s-a dat asigurarea că, oricât de bătrân ar fi, tatăl lor o mai face încă la fel de câteva ori pe an”.

III. *La Partie I, Cap. 2.* ¹⁾ Înmulțire. ²⁾ Kaludier (corect Kaluger) = călugăr. ³⁾ Baie, târg în România (Moldova), cândva oraș minier. ⁴⁾ Nagybanya, oraș în Ungaria, Comitatul Szatmar.

IV. *La Partie I, Cap. 3.* ¹⁾ În anul 1775 Cernăuții, fără suburbiile Roșă și Horecea, erau locuiți de circa 290 de familii, dintre care 112 evreiești. (A mea *Schiță istorică a Cernăuților*, extras din vol. 2 al *Cărții orașelor austriece*, Viena 1880, p. 2) ²⁾ Siretul a fost în a doua jumătate a sec.14 sediul unui episcop romano-catolic. ³⁾ Toată populația Vijiței consta în anul 1775 din 3 popi, 62 de țărani și 60 de evrei, deci în total 125 de familii. ⁴⁾ Încă cu 12 ani mai târziu, în 1787, nu exista la Cernăuți niciun geamgiu. Meseriile de lăcătuș, legător, ceaprazar și altele aveau doar câte un singur reprezentant; era mare lipsă chiar și de

witz keinen Glaser. Das Schlosser-, Binder-, Posamentier- und andere Handwerke hatten daselbst nur je einen Vertreter; selbst an Schustern war großer Mangel. (Meine *Historische Skizze von Czernowitz* S.4) ⁶⁾ Davon fielen 59 Dörfer, und zwar 9 im Chotiner, 12 im Czernowitzer und 38 im Suczawaer „District“ zufolge der Verträge vom 12. Mai und 2. Juli 1776 an die Türkei zurück. ⁷⁾ Ueber die Entstehung von Gartenberg oder Sadagura siehe Wickenhauser, *Die deutschen Siedelungen in der Bukowina*, 1. Bändchen, S. 52 ff. ⁸⁾ Brazlaw = Braclaw, Kreisstadt in russ. Poldolien. ⁹⁾ Diesem Antrag lehnte der Hofkriegsrath am 15. Mai 1776 in demselben Schreiben, worin er Splény für „die geschickt und mühsame Ausarbeitung“ der Denkschrift „Ihrer Majestät allergnädigstes Wohlgefallen“ zur Kenntnis bringt, mit dem Bemerkten ab, „daß Sadagura wegen seiner nahen Lage an denen Gränzen niemals für eine Handelstadt ein gelegener und angemessener Ort“ und die von Baron Gartenberg dahin gebrachten Leute nur solche Handwerker seien, die derselbe „zur Vermünzung der durch die Russen eroberten Canonen und Gießung einiger leichter Feldstücken habe gebrauchen können, mithin in dem Gesichtspunkt auf eine Commercialgemeinde keine Rücksicht verdienen“, zumal da die Absicht bestehe, „in Snyatin eine nutzbare und für die Commerce-Sachen aufgelegte Armenische Gemeinde seßhaft zu machen.“ (Kriegsarchiv, 53, 42) ¹⁰⁾ Dwornik = Dorfrichter, Gemeindevorsteher. ¹¹⁾ Es kamen 88 Familien oder ungefähr 440 Köpfe auf eine Quadratmeile.

V. Zum 1. Theil, 4. Hauptstück. ¹⁾ Es fällt auf, daß Splény nur von Moldauern spricht, obwohl schon damals nicht nur im Russisch Kimpolunger Bezirk, sondern auch in dem Gebiete zwischen dem Pruth und Dniester viele Ruthenen wohnten. (Vgl. meine Schrift: *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*. Czernowitz 1891, S. 41 ff.) Was den damaligen Charakter der Moldauer anbelangt, gesteht auch Kantemir ganz offen, daß er an den Sitten der Moldauer, ihre Rechtgläubigkeit und Gastfreiheit ausgenommen, nicht leicht etwas finde, das er loben könnte.

cizmari. (A mea *Schiță istorică a Cernăușilor*, p. 4). ⁵⁾ Dintre acestea 59 de sate și anume 9 din districtul Hotin, 12 din districtul Cernăuși și 38 din districtul Suceava au revenit din nou Turciei prin tratatele de la 12 mai și 2 iulie 1776. ⁶⁾ Despre înființarea Gartenberg-ului adică a Sadagurei vezi Wickenhauser, *Coloniile germane din Bucovina*, Volumașul 1, p. 52 și urm. ⁷⁾ Brazlaw = Braclaw, capitală de circumscripție în Polonia. ⁸⁾ Această propunere a fost respinsă de Consiliul de război aulic la 15 mai 1776 în aceeași scrisoare, în care-i mulțumea lui Splény pentru „elaborarea îndemănatecă și dificilă“ a memoriului, aducându-i la cunoștință „plăcerea binevoitoare a Majestății sale“ cu observația că „din cauza așezării Sadagurei în apropierea granițelor ea nu poate fi o localitate potrivită și bine plasată ca oraș comercial“ și că oamenii aduși acolo de baronul Gartenberg erau meseriași „pe care-i puteai folosi doar pentru baterea de monezi din tunurile turcești capturate de ruși și pentru turnarea câtorva mici tunuri de câmp și, prin urmare, nu pot fi luați în considerare din punctul de vedere al unei comunități comerciale“, mai ales că există intenția „de a așeza la Snyatin o comunitate armenească folositoare și dispusă pentru probleme comerciale“. (Kriegsarchiv, 53, 42). ⁹⁾ Dwornik = Jude sătesc, șeful unei comune. ¹⁰⁾ Reveneau 88 de familii sau aproximativ 440 de capete pe milă pătrată (57,6 km², n.n.).

V. La Partea I, Cap. 4. ¹⁾ Bate la ochi că Splény vorbește numai de moldoveni, deși încă de atunci mulți ruteni locuiau nu numai în districtul Câmpulungul rusc, dar și în regiunea dintre Prut și Nistru (Cf. scrierea mea *Incepăturile școlarizării elementare în Bucovina*, Cernăuși, 1891, p. 41 ș.u.). În ceea ce privește caracterul de atunci al moldovenilor, și Cantemir mărturisește deschis că, cu excepția dreptei credințe și a ospitalității, nu găsește ușor ceva de lăudat la obiceiurile moldovenilor (*Descrierea Moldovei*, Frankfurt și Leipzig, 1771, p. 282). În această privință însă poporul

(*Beschreibung der Moldau, Frankfurt und Leipzig 1771, S. 282*) Darob verdiente jedoch das moldauische Volk mehr Mitleid als Tadel; denn nur der schreckliche Druck, unter dem es schmachtete, hatte es mißtrauisch und arglistig gemacht. ²⁾ Noch gewöhnlicher als der Malai ist heute ein Brei aus Kukuruzmehl, die sogenannte Mamaliga. ³⁾ Auch daran war ihre tyrannische Regierung schuld. Sie flohen die Arbeit, weil sie nur ein Mittel war, „sich größere Steuern auf den Hals zu laden“. (*Beschreibung der Moldau und Wallachey, Wien 1810, S. 117*)

VI. *Zum 1. Theil, 5. Hauptstück.* ¹⁾ Die Städte Kuty, Tysmenica, Zalesczyki, Podhajce und Brzezany liegen sämmtlich in Galizien. ²⁾ Zurawno. ³⁾ Feiner bunter Kattun, ⁴⁾ Mit 4 Schemeln gewobene Tischleinwand. ⁵⁾ Debitoren hier = verschleißen.

VII. *Zum 1. Theil, 6. Hauptstück.* ¹⁾ Richtig Cinut, von dem rumänischen „şinut“. ²⁾ Richtig Parcalab. ³⁾ Wie in der Türkei, so führte auch in der Moldau der Staatsrath den Namen Divan. ⁴⁾ Okol, slavisch, bedeutet Kreis. ⁵⁾ Namesnik oder, Namestnik, slavisch, ein Vicar oder Stellvertreter. ⁶⁾ Von „zolotoj“ (золото); Gulden. ⁷⁾ Wataman von (dem türkischen) „vataha“ (Menge, Genossenschaft), Vorgesetzter der Genossenschaft. ⁸⁾ Von dem griech. Logothetes, d.i. Schreiber, Kanzler. ⁹⁾ Von „barani“ (auch „berani“), rumän., heftig nach etwas streben, eifrig suchend umhergehen. ¹⁰⁾ Auch Amblators und Imblators, von „amblare“ (oder „imblare“); rumän., herumgehen. ¹¹⁾ Vataf oder „vatav“ gleichfalls von „vatava“, Anführer. ¹²⁾ Aus Albanien stammender Diener. ¹³⁾ Von dem rumänischen „cal“, Pferd. ¹⁴⁾ Ueberreiter = ein berittener Aufseher. ¹⁵⁾ d.h. die wegen eines Verbrechens Verurteilten. ¹⁶⁾ Durch die im Jahre 1776 erfolgte Rückgabe verschiedener Gebietsteile verringerte sich, wie die Zahl der Ortschaften, so auch die der Popen und Diaconen, der Mönche und Nonnen, der Kirchen und Klöster. Die Zahl der letzten belief sich nach Vollendung der Demarcation auf 26. ¹⁷⁾ Der Tribut den der moldauische Fürst jährlich an die Pforte abzuliefern hatte, war nicht immer gleich. Zu Anfang des 18. Jahrhunderts belief er sich auf 65.000 Löwenthaler oder Gulden rhn. Dazu kamen aber noch circa 100.000 Thaler für Geschenke an den Sultan

moldovenesc merită mai degrabă milă, decât dojană; căci numai îngrozitoarea oprimare la care a fost supus l-a făcut bănuitor și perfid. ²⁾ Mai răspândit decât mălaiul este un cir din făină de cucuruz, așa-zisa mămăligă. ³⁾ Și în această privință vina este a guvernării lor tiranice. Ei fugeau de muncă, căci aceasta nu era decât un mijloc „de a spori impozitele la care erau supuși“. (*Descrierea Moldovei și a Valahiei, Viena 1810, p. 117*).

VI. *La Partea I, Cap. 5.* ¹⁾ Aceste orașe se găesc toate în Galiția. ²⁾ Vezi nota germană corespunzătoare. ³⁾ Vezi nota germană corespunzătoare. ⁴⁾ Pânză pentru fețe de masă țesută în 4 ițe. ⁵⁾ Aici debitează = desfac.

VII. *La Partea I, Cap. 6.* ¹⁾ Corect Cinut, de la românescul „şinut“. ²⁾ Corect pârçalab. ³⁾ Ca și în Turcia, Consiliul de Stat purta în Moldova numele de Divan. ⁴⁾ În slavonă Okol înseamnă cerc. ⁵⁾ În slavonă namesnik sau namestnic înseamnă vicar, locțiitor. ⁶⁾ De la „zolotoi“ (золото), galben, Gulden. ⁷⁾ Wataman de la turcescul „vataha“ (mulțime, obște), conducătorul unei comunități. ⁸⁾ Din grecescul logothetes, adică scrib, cancelar. ⁹⁾ De la „barani“ (și „berani“), român; oameni care urmăresc ceva cu tot dinadinsul, care se mișcă căutând cu sârg. ¹⁰⁾ Și amblatori și imblatori, de la „amblare“ (sau „imblare“), român, a umbla de colo până colo. ¹¹⁾ Vataf sau „vatav“, de asemenea de la „vatava“, conducător. ¹²⁾ Servitori originari din Albania. ¹³⁾ De la românescul „cal“. ¹⁴⁾ Ueberreiter = supraveghetor călare. ¹⁵⁾ De fapt cei condamnați pentru crimă. ¹⁶⁾ Prin restituirea în anul 1776 a diferitelor părți de teritoriu, s-a împuținat, ca și numărul localităților și cel al popilor și al diaconilor, al monahilor și al călugărițelor, al bisericilor și al mănăstirilor. Numărul celor din urmă se ridica după definitivarea liniei de demarcație la 26. ¹⁷⁾ Tributul pe care Principele moldovean trebuia să-l predea anual la Poartă n-a fost mereu același. La începutul secolului al 18-lea se ridica la 65.000 de taleri leonini sau florini (Gulden). La aceștia se mai

und dessen Mutter, dann an den Großvezier und dessen Starthaler, ferner an den Terftedar (Oberschatzmeister) und Reis Efendi (Großkanzler), endlich an den kaiserlichen Aufseher, der diesen Tribut in der Moldau behob, und die Diener des Sultans und Veziers. (Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Theil III, Wien 1782, S. 171 f.)¹⁸⁾ Von „scutire“, rumänisch, jemanden von etwas befreien.¹⁹⁾ Diese Angabe ist unrichtig; die leibeigenen Zigeuner haben keine Contribution gezahlt.²⁰⁾ Von „sluga“, polnisch und rumänisch, Diener.²¹⁾ Richtig Schlachtschütz, polnisch „szlachcic“ von „szlachta“. In der Moldau unterschied man einen höheren und einen niederen Adel. Zu ersterem gehörten die Bojaren und Masilen, letzteren bildeten die Ruptaschen. Die Schlachtschützen treten erst während des russisch-türkischen Krieges (1769–1774) auf. Es sind dies Einwanderer aus Polen, die von den Russen für geleistete Dienste den polnischen Edelmanntitel erhalten haben. Dieser Adel wurde in der Moldau nicht anerkannt, dagegen in der Bukowina, wo man sich an den „Status quo“ hielt, „aus Unwissenheit“, wie Enzenberg in dem hierüber am 8. Juni 1782 an den Hofkriegsrath erstatteten Bericht sagt, „beibehalten“. ²²⁾ Von „fumariu“, rumänisch, Rauchfang. ²³⁾ Von (dem slav.) „čvrt“, russ „czetwerty“ (четвертый), der vierte (Theil), also (im Bezug auf das moldauische Contributionssystem) ein Quartal. ²⁴⁾ „răsură“, rumänisch, das Abscheren, Abschaben. ²⁵⁾ Rumän. „goștină“. ²⁶⁾ Vielleicht von rumän. „gonire“, russ. гонити, treiben, nachjagen, nachsetzen: davon rumän. „goniță“, russ. гонитца, Läufige Stute, Kuh; in der Bukowina aber auch der Trieb (auf die Weide). ²⁷⁾ „Divara“ statt „de vară“, ebenso das folgende „Diarna“ statt „de eamnă“; „vară“, rumän., Sommer, „eamnă“, rumän., Winter. ²⁸⁾ Von „căldare“, rumän., Kessel. ²⁹⁾ Des Klosters Groß-Skit in Galizien. ³⁰⁾ Von „camină“, rumän., Weintaxe. ³¹⁾ So sind in Oesterreich einst die Zöllner genannt worden. ³²⁾ Von „vulpe“, rumän., Fuchs, und „craciunu“, altslav. „kraciunu“, Weihnachten. ³³⁾ Kitzman = Kotzman, Markt nordwestl. von Czernowitz. ³⁴⁾ „Botușani“, Stadt in Rumänien (Moldau), nordöstlich von Suczawa. ³⁵⁾ Von „șatră“, russ. шатёръ, тpá, Zelt. ³⁶⁾ Von „cot“, rumän., Elle; „cotărire“, ausmessen. ³⁷⁾ Von dem slav. „sól“, russ. соль, Salz. ³⁸⁾ „venitul“, rumän., Einkommen, Einkünfte. ³⁹⁾ Holzberechtigung.

adaugă vreo 100.000 de taleri pentru cadouri destinate sultanului și mamei sale, apoi marelui vizir și locșitorului său, apoi terfterdarului (marelui vistiernic), și lui Reis Efendi (marele cancelar), în sfârșit supraveghetorului imperial, care încasa acest tribut în Moldova, și servitorilor sultanului și ai vizirului. (Sulzer, *Istoria Daciei transalpine*, Partea III, Viena 1782, p.171 și urm.)¹⁸⁾ De la „scutire“, românește, a elibera pe cineva de ceva.¹⁹⁾ Această afirmație este incorectă: țiganii iobagi nu plăteau nici o contribuție.²⁰⁾ De la „sluga“, în poloneză și română, servitor.²¹⁾ Corect Schlachtschütz, polon. „szlachcic“, de la „szlachta“. În Moldova se deosebește marea de mica nobilime. De prima aparțineau boierii și mazilii, de a doua rușii. Șliahțiții apar abia în timpul războiului ruso-turc (1769–1774). Ei sunt imigranți din Polonia, care obținuseră de la ruși pentru serviciile prestate titlul nobiliar polonez. Această nobilime nu era recunoscută în Moldova; în Bucovina însă, unde se respecta „status quo“, a fost „menținută“, cum spune Enzenberg în raportul corespunzător înaintat la 8 iunie 1782, „din neștiință“. ²²⁾ De la „fumariu“, românește, coș. ²³⁾ De la (slavonul) „čvrt“, rusește „czetverty“ (четвертый), a patra (parte), deci (cu referire la sistemul de impozitare moldovenesc) un cvartal. ²⁴⁾ „răsură“, românește, tunsoare, răzuire. ²⁵⁾ Română, „goștină“. ²⁶⁾ Poate din românește „gonire“, rus. гонити, a goni, a urmări; de aici român. „goniță“, rus. гонитца, iapă sau vacă în călduri; în Bucovina însă și mânatul (la pășune). ²⁷⁾ „Divara“ în loc de „de vară“, ca și „Diarna“, care urmează, în loc de „de eamnă“; „vară“ rom. vară, „eamnă rom. iarnă“. ²⁸⁾ De la „căldare“, rom. cazan. ²⁹⁾ ai mănăstirii Schitul Mare din Galiția. ³⁰⁾ De la „camină“, rom. taxă pe vin. ³¹⁾ Așa erau numiți odinioară vameșii în Austria. ³²⁾ De la „vulpe“, rom. vulpe și „craciunu“, vechi slavon „kraciunu“, crăciun. ³³⁾ Kitzman = Kotzman, târg la nord-vest de Cernăuți. ³⁴⁾ „Botușani“, oraș în România (Moldova), la nord-est de Suceava. ³⁵⁾ De la „șatră“, rus. шатёръ, тpá, cort. ³⁶⁾ De la „cot“, rom. cot; „cotărire“, a măsura. ³⁷⁾ Din slav. „sól“, rus. соль, sare. ³⁸⁾ „Venitul“ român, venit, venituri. ³⁹⁾ Dreptul la tăiatul lemnului din pădure în mod gratuit.

Vasile Țigănescu, *Gaudeamus*. Evocări, Rădăuți, Editura „Septentrion” 1996, 350 p.

Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și-a propus în planul ei de activitate editarea ori reeditarea unor opere literare, științifice, istorice cu subiecte din viața așa de frământată a Țării de Sus. Prima carte apărută la finele anului 1996 este *Gaudeamus* a lui Vasile Țigănescu (1899–1971).

Autorul este originar din comuna Horodnicul de Jos și a fost un distins profesor de geografie-istorie. În anul 1941 V. Țigănescu a publicat volumul de nuvele *Brădetul*. În „sertar” au rămas nuvele de încă un volum, romanul *Refugiații* și cartea de evocări *Gaudeamus*.

În această carte, autorul povestește destinul unor elevi ai secției române de pe lângă liceul german din Rădăuți între 1910–1919. Narațiunea începe prin relatarea întoarcerii acasă a câtorva elevi, Toderiță Baci, Ilie Susai, Gavril Băs de la seibarea de fine de an școlar. Sosiți pe la casele lor află, cu îngrijorare, că învățătorul a convins părinții să-i dea la liceul din Rădăuți. Este prezentată viața tinerilor de la concursul de admitere până la banchetul de absolvire a liceului, fiecare clasă devenind un capitol. Personajele, copii de 10–11 ani, de origine socială modestă, mai ales din satele din jurul Rădăuțiului, cresc sub ochii cititorului, își însușesc materiile programului școlar al vremii, se confruntă cu viața social-politică a epocii, își formează conștiința națională participând la manifestări organizate de oficialitățile rădăuțene și trăind tragedia primului război mondial. Profesorii români ori germani, oameni cu slăbiciunile lor, nu trec dincolo de grila de apreciere a elevilor, cultura sau războiul nu-i ridică în tagma eroilor.

Subiectul epic, foarte bogat și meșteșugit construit, caracterizează o lume bine structurată istoric, consolidată de secole, după starea economică, etnie, origine socială. Elevii – fii de țărani – se numesc „izmănari”, cei cu bună stare materială – din oraș – „grăsuni”. Între ei, relațiile școlarești ori cele de prietenie colegială se păstrează în limitele unei convenții destul de reci, se simt diferiți, însă nu pe trepte existențiale antagonice.

Personajele, extrem de numeroase, participă la primul război mondial, potrivit firii individuale, gradului de pregătire intelectuală, interesului național. Districtul Rădăuțiului suportă ocupațiile succesive ale trupelor rusești și austriece, la fel de nocive. Satele se deșartă de bărbații tineri, sărăcia devine apăsătoare, veștile de pe front aduc necazuri, nesiguranță, teamă. Românii privesc cu speranță spre Regatul românesc. V. Țigănescu păstrează cu grijă judecata dreaptă asupra aspectelor așa de amestecate, nebuloase, dureroase ale vieții din timpul războiului. Nu cade în naționalism deșăntat când zugrăvește înfăptuirea României Mari. Câțiva „izmănari”, trecuți în România, se întorc ofițeri români cu decorații și cu dorința de a termina liceul.

Considerăm această carte ca o operă literară de certă valoare artistică și, în același timp, document istoric și psihologic, care merită să ocupe un loc privilegiat între lucrările destinate tineretului.

Vasile Precop

William Keel and Kurt Rein, *German Emigration from Bukovina to the Americas. Results of Initial Investigations and Guide to Further Research*, Augsburg, Bukowina-Institut, Raimund-Friedrich-Kaindl-Gesellschaft, Augsburg, 1996, 300 p.

William Keel și Kurt Rein își asociază în elaborarea acestei lucrări un mare număr de cercetători din Germania și din America. Studiile sunt semnate, alături de cei doi autori și editori, de Otto Halabrin, Gren A. Windholtz, Irmgard Hein Ellingson, Mary Lee Rose, Paul Massier, Richard Carruthers-Zurowski, Ayrton Gonçalves Celestino, James L. Forsythe, Helmuth J. Schmeller, Norman E. Saul.

Studiile prezintă numele emigranților germani din Bucovina care încep să părăsească provincia încă din secolul trecut, localitățile din care pleacă și-i urmăresc în itinerariile lor în America până ce se stabilesc în anume zone și întemeiază așezări, câteva din ele cu o dezvoltare importantă în cursul anilor. Studiile acordă mare atenție rezistenței la deznaționalizare, operată prin sistemul economic, fără constrângeri politice, însă cu o mare capacitate de asimilare. Mulți emigranți, atât germani cât și de alte naționalități, se consideră încă din generația a treia „americani” și unii nu-și mai cunosc limba de acasă.

Studii complexe de această natură nu se pot realiza fără o colaborare cu cercetătorii din America.

Cartea are un pronunțat caracter documentar, cum era de prevăzut. Studiile sunt însoțite de note cu informații bogate, cu un mare număr de reproduceri după documente și o bibliografie destul de cuprinzătoare.

Centrul de Studii „Bucovina” și-a înscris în planul său de activitate să realizeze o monografie privind emigranții români din Bucovina în America și Australia. Instituția noastră nu a izbutit să stabilească, până acum, legături de colaborare cu cercetători de pe cele două continente.

D. Vatamaniuc

„*Glasul Bucovinei*”. *Revistă trimestrială de istorie și cultură*, Cernăuți–București, III, 1996, nr. 3 (11), nr. 4 (12)

Revista cernăuțeană „Glasul Bucovinei”, apărută sub egida Fundației Culturale Române, a ajuns în al treilea an de existență și la numerele 11, 12. Profilul istorico-cultural al publicației este redat prin studiile grupate în rubricile „Din istoria neamului”, „Bucovina, procese istorice și sociale”, „Personalități bucovinene”, „Teorie, istorie și critică literară”, „Aniversări cernăuțene”, „Poezie”, „Arhiva Bucovinei”, „Cărți. Reviste”.

Dintre studiile istorice, remarcăm cel semnat de acad. Gh. Platon, *Austria și Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Politică de anexiune sau misiune civilizatoare?*, comunicare care a fost prezentată în cadrul Conferinței științifice internaționale „Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice”. Autorul a urmărit, din perspectiva raporturilor ruso-austriece, evoluția Principatelor Române, supuse unei politici anexioniste, care uneori nu a fost lipsită și de consecințe pozitive pentru români. Continuând excursul bibliografic asupra temei *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, drd. Marian Olaru surprinde diverse aspecte ale istoriei Bucovinei – denumirea ținutului și folosirea termenului de „țară” pentru teritoriul ocupat în 1774–1775, progresul economic al Bucovinei sub stăpânirea austriacă, mișcarea cultural-națională a românilor – reflectate în istoriografiile română, ruso-ucraineană, austro-germană, concluzionând că acestea sunt uneori tratate parțial, în contradicție și fără o argumentație suficientă. Coordona-

tele activității celui care a devenit „Mitropolit al Kievului, Haliciului și al întregii Rusii”, sunt surprinse succint de Dan Horia Mazilu, în articolul *Petru Movilă sau adevărata europenizare a Estului*, continuând seria studiilor care evocă personalitatea unuia dintre cele mai importante figuri ale Evului Mediu românesc și european, în contextul unor necesare restituiri istoriografice impuse de noi descoperiri asupra vieții și activității lui Petru Movilă. Radu Economu semnează articolul *Relațiile politico-diplomatice dintre România și Ucraina în perioada 1918–1940*.

La rubrica „Personalități bucovinene”, Rodica Șcraba și acad. Nicolae Corlăteanu evocă câteva dintre personalitățile ce au activat la Societatea academică „Junimea” din Cernăuți de la înființarea ei (1878) și până la jubileul semicentenar (1928) – Zaharia Voronca, Ioan Popovici, Eusebie Stefanelli, Nicu cav. de Flondor, Claudiu Stefanelli, Grigori cav. de Pantazi etc. – și doi reprezentanți importanți ai filologiei române bucovinene, afirmați în perioada interbelică – Alecu Procopovici și Christea Geagea. Cercetătorul Pavel Țugui evocă activitatea științifică a cărturarului bucovinean I. G. Sbiera. *Laudatio* la 85 de ani ai academicianului Radu Grigorovici este prezentată de acad. Vladimir Trebici, iar Vasile Levițchi este aniversat, la 75 de ani, de Arcadie Suceveanu (*Cartea de vise, niciodată întreagă*). Este comemorat poetul Ilie Motrescu, mort în 1969 (Vasile Tărășeanu, *Ca un mugur de cretinșă legată de catarg*).

O introducere în arta cuvântului, abordată prin sublinierea câtorva noțiuni fundamentale impuse de particularitățile domeniului studiat o face Ștefan Munteanu în articolele *Despre arta cuvântului și O formă de hipercorectitudine: evitarea eliziunii. Neologisme și/sau barbarisme? Filosofie sau filozofie?* Anatol Neamțu analizează paternitatea modelelor culturale în literatura universală.

O retrospectivă tematică a presei românești din partea de nord a Bucovinei, cu accent asupra periodicului „Plai Românesc”, o realizează Ștefan Hostiuc în articolul *Jocul de-a cultura sau cultura ca civilizație?*

Prin publicarea și a altor articole, prezentarea unor însemnări despre satul Mahala din Bucovina (dr. Ionică Nandriș, *Din arhiva familiei Nandriș: Satul nostru Mahala din Bucovina. Însemnări pentru mai târziu*, semnalarea apariției unor lucrări referitoare la istoria Bucovinei (*Enciclopedia partidelor politice din România, 1862–1994*, București, 1995; Ioan Căpreanu, *Bucovina: Istorie și cultură românească, 1775–1918*, Iași, 1995; Ion Beldeanu, *Bucovina care ne doare*, Iași, 1996; Mircea Grigoroviță, *Din istoria colonizării Bucovinei*, București, 1996; Alexandru Toma, *Constantin Dimitrescu-Iași – un Democrit al românilor*, București, 1996), recenzate de Ilie Luceac, Ștefan Purici, Vasile Tărășeanu, Gh.Giurcă, Jana-Constanța Horga se încheie numerele 3 și 4 din 1996.

În contextul păstrării identității românești, difuzarea și receptarea cât mai largă a revistei „Glasul Bucovinei” în regiunea Cernăuți ar constitui un factor de redresare a culturii românești.

Rodica Iașencu

„Bukovânskâi jurnal”, 1996, nr. 1–2 și 3–4

„Bukovânskâi jurnal” („Revista bucovineană”), publicație social-politică, de literatură și artă, știință și învățământ, apare la Cernăuți din anul 1992 sub egida Universității de Stat „Iurii Fedkovič”, a organizației regionale a Societății „Prosvita”, a Secției regionale a Fondului ucrainean pentru cultură și a Comitetului pentru problemele presei și informației a Administrației de Stat a Regiunii Cernăuți.

Ca și numerele anterioare (vezi „Glasul Bucovinei”, II, 1995, nr.7, p. 111–114), cele de față sunt axate pe istoria, tradițiile, literatura și viața economică din partea de nord a Bucovinei și spațiile limitrofe. Volumul 1–2/1996 este structurat în modul următor: „Poezie”, „Proză”, „Timpul și noi”, „Nume”, „Istoria: cercetări, investigații, ipoteze”, „Memorial”, „Comori”, „Eseuri”, „Publicațiile noastre”, „Teoria literaturii”, „Din torentul vieții”, „Oameni de afaceri din Bucovina”, „Autorii noștri”.

Compartimentul „Poezie” cuprinde câteva versuri ale lui Taras Melniciuk și analiza operei sale poetice realizate de către Dmătro Hränkiv.

Secțiunea „Proză” reunește nuvele și povestiri ale Olenei Okseenko, Măhailo Andruseak, Volodămir Serdiuk și Oleksandr Dovbuș.

Doctorul în pedagogie Gheorghii Filipciuk (Șeful Administrației de Stat a Regiunii Cernăuți), sub genericul „Timpul și noi”, trasează în articolul *Valori etno-naționale și general-umane în conținutul învățământului*, direcțiile și obiectivele cristalizării și afirmării unei instruirii cu caracter național ucrainean atât în Ucraina cât și în regiunea Cernăuți.

Capitolul „Nume” cuprinde articolul cercetătorului Volodămir Vozniuk, „*Floarea ferigii din pământ*”. *Legături social-literare și personale între Olga Kobăleanskaya și Lesia Ukrainka*.

Bogat este compartimentul „Istoria: cercetări, investigații, ipoteze” ce reunește studiile lui Boris Tămoșciuc, *Horodiștile păgâne – lăcașuri sfinte ale Rusiei Haliciene*, Pavlo Maximov, Bogdan Tomenciuk, Ihor Kocikin, *Graffiti din secolul al XII-lea de la Catedrala halicieană (Krâlos) a Adormirii Maicii Domnului*, Kazimierz Feleszko, *Europa și „Mica Europă” – deosebiri cantitative sau calitative?*, Emanuel Turczynski, *Semnificațiile Cernăușilor pentru teologia ortodoxă în Europa de Sud-Est (I)*, studiu care a fost publicat în anul 1967, în limba germană.

La rubrica „Memorial” sunt incluse articolele lui Andrii Duda, *Represiunile împotriva intelectualității ucrainene din Bucovina (1944–1951)* și Otmar Andre, *Cimitirul evreiesc din Cernăuți*.

Etnograful Măhailo Ciuciko descrie *Biserica Învierii Maicii Domnului din Carpații bucovineni* (satul Seliatin raionul Putila regiunea Cernăuți), iar Valentina Stefanova, în același compartiment „Comori”, în articolul *Zei ai Olimpului în Cernăuți*, prezintă sculpturile de pe clădirile acestui oraș.

Scriitorul Iurie Andrubovici vine cu eseu *Carpatologia Cosmophilica. Încercare de studiu etnografic fictiv*.

În capitolul „Publicațiile noastre” este retipărită notița din anul 1934 a lui Vasăli Sămovici, *Iaroslav Veselovskii în Bucovina (Mănunchi de amintiri de peste 30 de ani)*.

„Teoria literaturii” reunește articolele lui Petro Răhlo, *Dragostea și ura Galinei Tarasiuk*, și Victor Kosiacenko, „*Oi, umblat-a cărdușul...*” sau *Nici umor nu este dacă nu-i adevăr*.

Istoricul Olexandr Masan prezintă impresiile sale în urma *Întâlnirilor bucovinene în Sejny*, sub genericul „Din torentul vieții”.

Jurnalistul V. Peleh publică, la rubrica „Oameni de afaceri din Bucovina”, un interviu cu președintele Societății pe acțiuni „Trembita”, doamna Stella Stankevici, cu titlul *Timpul unor decizii și acțiuni nestandarde*.

Volumul 3–4/1996 are următoarea structură: „Poezie”, „Proză”, „Timpul și noi”, „Istorie”, „Publicațiile noastre”, „Personalități”, „Raftul de cărți”, „Oameni de afaceri din Bucovina”.

Revista este inaugurată cu versurile lui Vasăli Herasămiuk și Măroslav Lazaruk, urmate, la rubrica „Priză”, de prima parte a romanului lui Măkola Vingranovskii, *Mariunea*. Tot aici este inserată piesa *Metalul de plastelină*, avându-i ca autori pe Vasăli Kojoleanko și Volodămir Serdiuk.

Capitolul „Timpul și noi” cuprinde studiul lui Ihor Cehovskii, „*Șifa*” * *încă își menține cursul, sau Schițe privitoare la fenomenul Bucovinei multiculturale*.

* Din limba germană *das Schiff* – corabie. Este o amintire privind vestita crășmă a orașului *Zum Goldenen Schiff*.

Compartimentul „Istorie” conține sfârșitul studiului lui Emanuel Turczynski din numărul precedent, precum și articolul istoricului Vasăli Botușanskii, *Banca rustică*, în care autorul analizează activitatea Băncii țărănești din Galiția și consecințele nefaste pentru țărănimca și agricultura Bucovinei.

La rubrica „Publicațiile noastre” este tipărită prima parte a lucrării inedite *Cronica parohiei greco-catolice din Cernăuți, de la întemeierea ei până în prezent, 26/2 1912*, alcătuită de decanul Bisericii greco-catolice din Bucovina, Celestin Kostecki. În ciuda limitei cronologice indicate în titlul lucrării, descrierea evenimentelor este prelungită până la sfârșitul lui noiembrie 1918. Tot aici este inclus articolul lui Evhen Nahlik, *Iu. Fedkovici și P.Kuliș în aprecieri reciproce*.

Istoricul Olexandr Masan pune în lumină, sub genericul „Personalități”, relațiile dintre *Petru Movilă și ținutul nostru*.

Compartimentul „Raftul de cărți” reunește prezentări și recenzii la următoarele monografii: G. Knysh, *Michael Sherbinin la Winnipeg: A Preliminary Study* (Mihail Șcerbinin la Winnipeg: studiu preliminar), Winnipeg, Ukrainian Academy of Arts and Sciences in Canada, 1994; B. A. Timoșciuk, *Vostocinâe slaviane: ot obșcini k gorodam* („Slavii de est: de la comună la oraș”), Moskva, Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1995; Anna Danilewicz, *Ormianie z prawego brzegu Czeremoszu. W okresie miedzywojennyn i nieco wczesniej* (Armenii de pe malul drept al Ceremușului. În perioada interbelică și puțin mai devreme), Krakow, Ormianskie Towarzystwo Kulturalne, 1994; Genni Zayachkowi, *Mamornitz. A History of a Ukrainian Pioneer Community in Saskatchewan, 1900–1995* (Mamornița. Istoria comunității ucrainene de pionieri din Saskatchewan, 1900–1995), Ottawa, 1995; Rudolf Wagner, *Von Halbmond zum Doppeladler, ausgeählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina und der Czernowitzer Universität „Francisco-Josephina”* (De la semilună la acvila bicefală, contribuții alese la istoria Bucovinei și a Universității din Cernăuți «Francisco-Josephina»), Wiesbaden, Harrasowitz Verlag, 1993.

Și acest număr cuprinde un interviu al jurnalistului V. Peleh cu președintele colhozului „Zorja” din raionul Coțmani, V.P.Skoreiko.

„Bukovânskâi jurnal” se impune ca o publicație care se preocupă de trecutul și prezentul unei părți a Bucovinei istorice, mai ales de cultura și spiritualitatea ucraineană din acest spațiu geografic și din Galiția vecină, ignorând, în mare măsură, propria titulatură.

Ștefan Purici

„Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, tom XXXII, Iași, 1995, 656 p.

Volumul de studii al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” este structurat pe 14 capitole și 4 subcapitole. Aria geografică a preocupărilor istorico-științifice este destul de vastă, cuprinzând întreg teritoriul etnic românesc și spațiile limitrofe – Ungaria, Polonia, Imperiul Otoman, Rusia, Austria, Bulgaria etc. – precum și regiuni mai îndepărtate. Reperul cronologic anterior este ancorat în vremurile Daciei romane, iar cel apropiat în anii '90 ai secolului al XX-lea. Reținem structurarea volumului pe următoarele capitole: „A. D. Xenopol – 75 de ani de la moarte”, „Oameni și cărți de altădată”(II), „Documente”, „Discuții”, „Studii documentare”, „Dezbateri istoriografice”, „O istorie nescrisă: istoria femeii”, „N. Iorga – 55 de ani de la moarte”, „Note de lectură”, „Cronica numismatică”, „Recenzii”, cu subcapitolele „Istoria românilor” și „Istoria universală”, „Note bibliografice” cu aceleași subcapitole (variantea românească a sumarului cuprinde „Istoria românilor” în loc de „Istoria universală”).

Anuarul este inaugurat de academicianul Alexandru Zub care meditează asupra raportului dintre *Istorie și perspectivă în concepția lui A. D. Xenopol*.

Originile și evoluția creștinismului daco-roman sunt investigate de cercetătorul Nelu Zugravu în studiul *Obiecte paleocreștine din Dobrogea, Dacia și alte teritorii romane. Privire comparativă*. Autorul ajunge la concluzia că „întinuturile carpato-pontice s-au integrat destul de bine în mișcarea generală a ideilor religioase din Imperiu”.

Aspecte ale relațiilor româno-polone în Evul-Mediu sunt reliefate în investigațiile lui Șt. Andreescu, *Relațiile lui Mihai Viteazul cu Polonia: misiunea spătarului Constantin Vorsi*; M. Diaconescu și E. Kato, *Incursiunea moldovenilor în Maramureș în 1395. Un aspect al relațiilor moldo-polone*.

Un șir de studii sunt axate pe probleme de relații internaționale. Astfel, istoricul V. Ciobanu se oprește asupra raportului dintre conceptele de „*Rațiune de stat*” și „*solidaritate creștină*” în secolul XVII în politica externă a unor state europene și a țărilor române. Medievistul V. M. Butnariu încearcă să stabilească interdependența între *Legiuitate și inovație în statutul politico-juridic al regatului maghiar. Anii 1526–1570*. Cercetătorul Gh. I. Florescu analizează din perspectivă istoriografică *Relații americano-române (1940–1990)*, iar R. Sc. Greceanu vine în sprijinul cercetării istoriei relațiilor internaționale prin introducerea în circuitul științific a unor documente inedite păstrate la Muzeul de Istorie al României, publicând un studiu biografic și inventarul actelor diplomatice: *Din istoria relațiilor româno-elene (1898–1905). Fondul Dimitrie I. Ghica (acte diplomatice)*.

Câteva articole sunt consacrate cercetării unor chestiuni concrete din istoria românilor: A. Macovei, *Din evoluția urbanistică a Iașilor (sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX)*; D. Vitcu, *Nicolae Bălcescu și contemporanii săi din Moldova*; B. B. Berceanu, *Numele oficial al statului român*; E. Negruți, *Tulburările antievreiești din 1859 în Moldova*; D. Șandru, *Controverse pe tema problemei agrare în România interbelică*; L. Leuștean, *Extrema dreaptă românească interbelică. Considerații doctrinare*; I. Ciupercă, *Contribuții la istoria marinei militare românești (1919–1939)* (II); Gh. Onișoru, *Preliminarii politice la 6 martie 1945. Activitatea guvernului Rădescu*. Acestea, împreună cu documentele publicate de V. Stan, M. Kogălniceanu – *antreprenor de poște în Moldova* (II), D. Șandru și Gh. Onișoru, *Un document privitor la manifestația din 8 noiembrie 1945*, pun într-o lumină nouă multe aspecte controversate sau insuficient studiate în istoriografia românească.

Capitolul „Oameni și cărți de altădată” (II) reunește studiile lui M. Cazacu, *Dimitrije Ljubavic (c. 1519–1564) et l'imprimerie slave dans l'Europe du Sud-Est au XVIe. Nouvelles contributions*; Z. Mihail, *Exercices philologiques de Nicolae Milescu (1669): Le codex de prières offert à Thomas Smith*; Al. Ligor, *Valoarea artistică a documentelor românești tipărite în vechime*; E. Mârza și I. Mârza, „*Bibliotheca Migazziana Viennensis*” (Sugestii pentru o reconstituire); L. Stanciu, *Nicolae Olahus în „Istoria pentru începutul românilor în Dacia” a lui Petru Maior*; N. A. Ursu, *O cronică politică a Europei din anul 1825, tradusă și adnotată de comisul Ionică Tăutu*.

În capitolul dedicat memoriei lui Nicolae Iorga sunt incluse articolele lui Dan Prodan, *Reacții la Iași și București la moartea lui N. Iorga*, și M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Observațiile lui N. Iorga despre influența turcă în arta populară românească*.

Un segment al istoriei neamului românesc care, spre deosebire de cercetări similare în istoriografia occidentală, s-a aflat mult timp în umbră, este investigat de S. Gh. Iftimi, *Curtea Doamnei. I. Dregători și slujitori ai Doamnelor Moldovei*, și M. M. Szekely, *Femei-ctitor în Moldova medievală*.

De domeniul științelor auxiliare ale istoriei țin articolele lui N. Ciudin, *Cu privire la originea toponimului „Țuțora”*, Em. Petac, *Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române: reluarea unei tradiții*, R. Popovici, *Șantierul arheologic Mănăstirea Barnovschi (Iași) – 1991: descoperiri monetare*, V. M. Butnariu și Gh. Bostică, *Tezaurul de la Malinovka*, V. M. Butnariu și

I. T. Sion, *O veche descoperire din sudul Moldovei: tezaurul de la Umbrărești (secolul XVIII)*, V. Paiul, V. M. Butnariu și A. Boldureanu, *Note numismatice (IV)*.

Discuții istoriografice cu alți istorici români sunt purtate de cercetătorii A. Pippidi, „Metoda nouă” și greșeli vechi, M. M. Szekely, *Pe marginea unei cărți*, Gh. I. Florescu, *Aliați fără alianță și un nou „Eminescu”*. Spre regret, nu totdeauna – ca și rubrica „Recenzii” – sunt respectate limitele unui dialog științific.

Ținând cont de aria de preocupare a „Analelor Bucovinei”, un interes aparte prezintă prospecțiunile legate de partea de nord a Moldovei. Cercetătorul Flavius Solomon publică articolul *Domnie și biserică în Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului XIV. Implicații haliciene* (pp. 25–35). După ce pune în lumină impactul pe care l-a avut prozelitismul catolic asupra Țării Moldovei, rolul comunității armene în Moldova medievală, autorul cercetează implicațiile rivalității ungaro-polono-lituaniene în evoluția politică a statului moldovenesc, precum și eforturile acestuia din urmă de emancipare politico-religioasă și de constituire a unei structuri bisericesti autonome.

La rubrica „Discuții” este inclus articolul lui Corneliu Cojocariu, „*Terra Sepenicensis*” și *hotarul nordic al Moldovei* (p. 339–349). Autorul își propune să realizeze o investigație care să prezinte „cât mai aproape de realitate” evenimentele, „având drept punct de plecare informația oferită de izvoare, fără a neglija însă efortul celor care s-au aplecat, cu stăruință și migală, asupra problemelor ce constituie și subiectul nostru”. Împărtășim aserțiunea cercetătorului ieșean conform căreia „istoria regiunii Șepenișului a fost într-o continuă dependență de evoluția raporturilor moldo-polone”, dar ne exprimăm serioase rezerve față de alte afirmații și concluzii ale autorului. Întâi de toate trebuie să subliniem faptul că noțiunea de „terra Sepenicensis” este utilizată doar în documentele externe – poloneze sau polono-moldovenești – și, până în prezent, n-a fost semnalat un act intern care să specifice caracterul distinct al unei formațiuni politico-administrative șepenișene în cadrele statului medieval moldovenesc.

La 1388, Vladislav, Regele Poloniei, a folosit drept gaj pentru împrumutul de 3.000 de ruble de argint, primit de la Petru I Mușat, nu Pocuția – care reprezenta doar partea sudică a provinciei haliciene – ci întreg ținutul Haliciului. Sigur, „izvoarele nu ne spun dacă la 1391, când s-au împlinit trei ani de la împrumutul acordat de Petru I, Pocuția a trecut în stăpânirea Moldovei”. Dar se știe că Vladislav a rămas dator doar 1.000 de ruble și, verosimil – nu s-au păstrat documente fiindcă polonezii au urmărit continuu să recupereze (!) de la moldoveni toate actele legate de acest împrumut și să le distrugă – o parte a ținutului Haliciului, inclusiv Pocuția, a trecut sub autoritatea domnilor Moldovei. Acest fapt pare să fie confirmat de *Lista orașelor rusești*, care include printre orașele „voloh” și Kolomeea. Este posibil ca – urmărind logica istorico-evenimentială – Polonia să nu fi acceptat trecerea sub jurisdicția Domnului Moldovei a unei părți din teritoriul halician, reinstaurând propria autoritate și anexând, în plus, o fâșie în extremitatea nordică moldovenească drept măsură de represalii împotriva acțiunilor moldovenești. Această fâșie – ținutul Șepenișului – a fost folosită în calitate de mijloc de șantaj pentru a-i impune pe principii (aspiranții la domnie) moldoveni să renunțe la dreptul legitim de a intra în posesia unei părți din teritoriul halician. Această interpretare a faptelor și evenimentelor legată de datoria poloneză ar explica într-un mod mai apropiat de realitățile istorice litigiul teritorial moldo-polon. Pot fi aduse numeroase argumente care nu pot fi încadrate în teoria privitoare la fuziunea unei unități administrative șepenișene după constituirea Țării Moldovei și asupra cărora ne-am oprit cu altă ocazie (Vezi „Analele Bucovinei”, III, nr. 2, iulie-decembrie 1996, p. 349–362).

Anuarul Institutului „A. D. Xenopol” se impune – prin studiile și investigațiile cuprinse în volum – în procesul complex și dificil de recuperare, redefinire și rescriere a trecutului tumultuos al neamului românesc în contextul istoriei europene și universale, ca o publicație cu un larg orizont gnoseologic.

„Bucovina forestieră”, Revistă tehnico-științifică cu apariție bianuală, editată de forestierii din Bucovina, Câmpulung Moldovenesc, V, 1996, nr. 1–2

Publicația științifică a Stațiunii Experimentale de Cultură a Molidului din Câmpulung Moldovenesc a împlinit 5 ani de constantă apariție consolidându-și treptat poziția între publicațiile dedicate pădurii. Din nefericire, la scurt timp după apariția prezentului număr, redactorul responsabil dr.ing.Radu Ichim, mentorul multor generații de silvicultori, a trecut în neștiință. Comitetul de redacție este format din ing. Casian Balabasciuc, dr. ing. Ion Barbu, dr. ing. Radu Cenușă, ing. Aurel Lenciuc, ing. Gheorghe Păslaru, ing. Dumitru Ulian, ing. Nicolai Olenici, având ca secretar de redacție pe ing. Radu Vlad.

Și acest număr din „Bucovina forestieră” se remarcă printr-o mare varietate a temelor abordate, în buna tradiție a revistei, la care se adaugă aerul proaspăt adus de universitarii de la Facultatea de Silvicultură Suceava, pe care îi bănuim a fi foarte tineri. *Marcheri genetici moleculari ai speciilor forestiere* (Lucan Dănilă, Ancuța Mihaela) și *Strategii forestiere europene* (Florin Clinovschi, Laura Clinovschi) sunt două dintre contribuțiile aduse de asistenții și preparatorii tinerei facultăți sucevene. Materialele sunt însoțite de o bogată bibliografie care, după părerea noastră, ar trebui plasată la subsolul paginii, culeasă cu caractere mici, pentru o mai judicioasă economie a spațiului.

Materialele care reflectă experiența de zi cu zi a silvicultorului cercetător științific sunt: *Dinamica dezvoltării exemplarelor de anin alb în pădurile din U.P.I. Demacușa* (Lucian Chichifoi); *Unele concluzii privind valorificarea masei lemnoase provenită din rupturile și doborâturile de vânt și zăpadă la S.E.P.P.L. Vatra Dornei* (Valentin Palamaru).

Criterii de diferențiere a prețului lemnului pe picior (Ioan Mădăraș, Letiția Mădăraș, Grigore Tomoiogă) aduc la zi problema sincronizării legislației actuale cu interesele manageriale ale exploatarei ecologice a pădurii. Experiențe interesante și cu aplicații practice se găsesc în *Cercetări privind regimul de temperatură a aerului din solarii comparativ cu cel din câmp* (Ioan Sima); *Aplicații ale dendrocronologiei în domeniul studiilor de impact* (Marcel Florea) și *Aspecte privind repetitivitatea și repetabilitatea rezultatelor obținute la analiza unor parametri ai apelor de precipitații* (Carmen Iacoban). Regretatul dr. ing.Radu Ichim – intrat de acum în istoria chipurilor luminoase a silvicultorilor bucovineni – publică memoriile despre Gheorghe Spătaru „eminent cartograf al Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina”.

Într-o prezentare grafică de excepție, cu un conținut variat și unitar în același timp, „Bucovina forestieră” rămâne în continuare o apariție insolită ce face mereu legătura cu tradiția zonei, spre cinstea silvicultorilor bucovineni.

Sorin Trelea

CENTENAR – GEORGE BARON LØVENDAL

(1897–1997)

Stimați prieteni ai artei românești!

Se împlinesc la 10 mai (27 aprilie, stil vechi) 1997 o sută de ani de la nașterea artistului român polivalent (pictor, om de teatru etc.) de origine danezo-norvegiană George Baron Løvendal, cunoscut și recunoscut ca o stea de primă mărime pe firmamentul artei românești și universale, cel care și-a dăruit întreaga viață și putere de creație pentru a ne lăsa o vastă galerie de chipuri ale oamenilor pământului strămoșesc, de o impresionantă expresivitate, coborâți parcă de pe basorelieful spiralat al Columnei lui Traian.

Constituite într-un impunător și inconfundabil portret colectiv al poporului nostru, aceste opere de artă sunt, așa cum au afirmat unii comentatori, dovezi de străvechime ale poporului român și adevărate pietre de hotar ale meleagurilor românești. Nu fără temei s-a spus că George Baron Løvendal este „pictorul sufletului țăranului român” și că acești răzeși løvendalieni, cu chică grea atârnând pe umerii lor largi, niciodată încovoiați (azi dispăruți în negura timpului), și aceste „matroane daco-romane” (cum le-a numit Octavian Goga), cu profile de medalie de aur și bronz, intruchipează adevăratul areopag al aristocrației neamului românesc, fiind reprezentați de pictor cu nespūsă dragoste și la un înalt nivel artistic. Deși era coborător direct, în linie bărbătească, din dinastia regală daneză a Oldenburgilor și din cea a Basarabilor, prin Nicolae Alexandru Basarab, întemeietorul de țară, iar prin mama sa din cea a Mușatinilor, prin Petru Rareș, fiul lui Ștefan cel Mare, artistul prefera aristocrația sufletească a oamenilor fără titluri.

Dacă la inegalabila și uriașa operă portretistică a lui George Baron Løvendal adăugăm nenumăratele reprezentări picturale ale monumentelor medievale din nordul țării (celebrele mânăstiri pictate în întregime de pe vremea lui Ștefan cel Mare și a lui Petru Rareș), pe care le-a apărut cu riscul vieții sale, ca și vastele peisagii bucovinene, galeria de portrete de oameni de artă, precum și excepționala sa contribuție la dezvoltarea artei teatrale și scenice românești, neuitând să pomenim și de bogata sa operă poetică etc., etc., vom aprecia desigur că centenarul George Baron Løvendal este, și trebuie să fie, un eveniment artistic de excepție, de largă adeziune națională. Nu întâmplător despre artistul George Baron Løvendal și opera sa s-au scris de peste șapte decenii nenumărate articole elogioase (în presa de toate culorile și orientările), s-au organizat expoziții, simpozioane, s-a făcut o serie de filme TV, s-au scris poezii etc.

În prezent, în mai multe urbe din nordul țării își revendică prioritatea de a organiza o serie de manifestări cultural-artistice și un muzeu (sau o casă memorială) George Baron Løvendal, pe baza colecției noastre de opere originale ale maestrului și a întregului material documentar, adunate de noi în decurs de o jumătate de secol. Firește, acest lucru va fi posibil numai în măsura în care vor putea fi obținute importante contribuții financiare de la cei care înțeleg că, în zilele noastre, nivelul de civilizație al unui popor este apreciat de comunitatea internațională nu numai pe plan material ci și, mai ales, pe cel cultural-artistic, singurul care-i conferă prețuire și eternitate.

Vă informăm, de asemenea, că e pe cale de a lua ființă fundația purtând numele artistului, pentru care lista de membri și sponsori rămâne deschisă.

Iată dar criteriile majore pentru care vă invităm să contribuiți la o largă mediatizare și la reușita centenarului George Baron Løvendal prin articole, filme, expoziții, conferințe, pliante, diapozitive, cărți poștale ilustrate, timbre etc., etc., ca și prin atragerea unor importanți și generoși sponsori pentru care legarea numelui lor de înfăptuirea unui for de înaltă cultură și artă dedicat unui mare artist al neamului nu le este indiferentă, amintirea lor putând astfel să dăinuiască și după ștergerea umbrei lor de pe cărările vieții.

Pentru obținerea de material informativ scris și vizual, ca și pentru orice alte informații legate de acest eveniment, Prof. Lydia Baronesse Løvendal-Papae și Prof. Arh. Radu-Mihai Papae, fiica și ginerele maestrului, vă stau oricând la dispoziție și vă mulțumesc pentru binevoitoarea colaborare.

Cu multă prietenie,
Prof. Lydia Baronesse Løvendal-Papae și
Prof. Arh. Radu-Mihai Papae

SĂRBĂTORIREA PICTORULUI GEORGE BARON LØVENDAL DE CĂTRE FILIALA DIN BUCUREȘTI A SOCIETĂȚII PENTRU CULTURĂ ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA

Împlinirea a 100 de ani de la nașterea artistului polivalent român, care și-a afirmat talentul cu deosebire pe meleaguri bucovinene, a constituit, pentru filiala București a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina prilejul unei adunări generale destinate omagierii lui. Manifestarea a avut loc la Muzeul de Istorie Națională, în prezența a numeroși membri ai Societății, a unor academicieni, oameni de știință și cultură. Au fost de față fiica pictorului, doamna Lydia Baronesse Løvendal-Papae, cunoscută pentru preocupările ei din domeniul genealogiei și heraldicii, preum soțul ei, profesorul arhitect Radu-Mihai Papae.

În deschiderea manifestării s-a dat citire unui scurt material trimis de istoricul și criticul de artă acad. Răzvan Teodorescu, care, neputând participa la această adunare omagială, a ținut să sublinieze personalitatea pictorului Løvendal.

Apoi scriitorul Vasile Andru a evocat viața și opera celui care nu fără temeii a fost numit „pictorul sufletului țaranului român”. Născut la 10 mai 1897 la Sankt-Petersburg, George Løvendal a început să-și afirme talentul încă din copilărie. Stabilite la Bucovina, la Cernăuți, tânărul Løvendal s-a remarcat la Teatrul Național din capitala Bucovinei ca unul din pionierii artei scenografice din România, creator al primei scene glisante, de concepție proprie, și a primei scene turnante.

Desigur, s-ar fi putut vorbi de o întreagă suită de reușite și chiar de recorduri la Teatrul Național din Cernăuți unde a fost director tehnic între anii 1926–1935. Cu precădere s-au reliefat realizările deosebite ale lui George Baron Løvendal în domeniul artei plastice. După socotelile unor ziaristi, el pictase până în luna mai 1947 peste 100000 metri pătrați. Din inițiativa și cu contribuția sa directă s-a înființat prima Societate a artiștilor plastici din Bucovina numită „Uniunea Prietenilor Artei” precum și prima „Academie liberă de Arte Plastice din România”. De asemenea, a fost membru fondator al Uniunii Artiștilor Plastici din România (1945), profesor universitar la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București între anii 1950–1957.

Revelându-se faptul că George Løvendal s-a impus cu deosebire ca un excepțional portretist, s-a înfățișat participanților, cu ajutorul unui proiector, o suită de figuri de țărani din mai multe sate din Bucovina. Pentru că, trebuie menționat, Løvendal a pictat „pe viu” mulți țărani, mai

ales vârstnici, din diverse localități. (Costan Rotaru din satul Voitinel, Vasile Mustea din Dorna Arin, Constantin Vicșici din comuna Boian, pălimarul Nicolae Sorodoc din Vicovul de Jos etc.) Comentariile la toate proiecțiile au fost făcute de doamna Lydia B. L. Papae. Ele au fost susținute cu citate ale unor critici de artă, ca de ex. Paul Antim care, în urmă cu aproape 10 ani, scria: „Seria de portrete intitulate «Ultimii bătrâni din Europa» vor reprezenta pentru totdeauna o remarcabilă pagină a picturii românești... realizând o incredibil de autentică imagine cromatică a unei întregi istorii...” precum și a lui M. Paciurea care afirma că „Chipurile de țărani (ai lui Løvendal) sunt icoane de piatră ale neamului nostru”.

Nu a fost omisă nici puternica afirmare a lui George Løvendal în zugrăvirea unor biserici (ca de exemplu cele de la Horecea, Sadagura, Clocucica) precum și a unor mănăstiri. Au fost citate în acest sens spusele profesorului și scriitorului Pan. M. Vizirescu, decanul de vârstă al societății noastre, care în 1933 afirma: „...Baronul Løvendal, stăpân pe un penel de autentică valoare și dublat de elanul marilor inspirații și-a dăruit puterea de creație mănăstirilor Bucovinei. În meșteșugul său, mănăstirile au găsit înțelegere adâncă, față de care și-au dezvăluit taina frumuseții lor... (la el) culoarea s-a contopit cu gândul și a devenit icoană.”

În încheierea manifestării a luat cuvântul academicianul Vladimir Trebici, președintele de onoare al Societății pentru Cultură și Literatura Română în Bucovina, care a ținut să aducă omagiul Academiei Române marelui pictor, manifestându-și totodată satisfacția pentru modul în care s-a pregătit și desfășurat festivitatea omagială.

George Galan

SIMPOZIONUL „ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT” 540 DE ANI DE LA URCAREA PE TRONUL ȚĂRII MOLDOVEI, 12 APRILIE 1457 – 12 APRILIE 1997

Manifestarea științifică dedicată marelui domnitor al Țării Moldovei a fost organizată la 12 aprilie 1997 de către Inspectoratul pentru Cultură, Muzeul Național al Bucovinei, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăușilor și Arhivele Statului Filiala Suceava. Au participat cercetători din domeniul studiului istoriei și culturii medievale românești din Suceava, Iași și București, care au pus în discuție aspecte ale evoluției spirituale și a stilului arhitectonic în timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457–1504).

Profesorul universitar, dr. Mihai Iacobescu a dat citire *Scrisorii de la Ștefan cel Mare și Sfânt*, aducând la cunoștința participanților ideea întemeierii unei fundații culturale care să tracă în viața inițiativa restaurării cetății de scaun ștefaniene către anul 2004.

Cercetătoarea dr. Tereza Sinigali, de la Institutul de Istoria Artelor din București, a făcut câteva *Observații asupra decorațiilor arhitecturale ale bisericilor lui Ștefan cel Mare*.

Dr. Nicolae N. Pușcașu, cercetător la Muzeul de Istorie din Iași, a pus în discuție problema unor *Realități arheologice cu valoare de repere documentare în cunoașterea evoluției arhitecturii eclesiastice din Moldova*. Conferențiarul a specificat că, în ciuda faptului că nu au ajuns până la noi proiecte ale mănăstirilor și bisericilor care au fost ridicate în secolul al XV-lea, schițele sumare care au fost găsite pe unele cărămizi, complexitatea construcțiilor de acest gen permit să vorbim despre existența unor planuri elaborate înainte de a se poruce la construirea propriu-zisă.

Cercetătorii de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, dr. Maria Magdalena Szekely și dr. Ștefan S. Gorovei, au prezentat comunicarea „*Semne și minuni*” în domnia lui Ștefan cel Mare, insistând asupra impactului unor „semne” asupra deciziilor adoptate de Domnul Moldovei care a avut sentimentul predestinării divine și pentru care cifrele și „minunile” au jucat un rol decisiv în elaborarea hotărârilor.

Dr. Cristian Moisescu, cercetător la Muzeul național de Istorie din București, s-a axat pe *Influențe și sinteze stilistice în arhitectura bisericească a Moldovei lui Ștefan cel Mare și Sfânt*, vorbind despre o inovație exclusivă a acestui pământ în construcția bisericilor românești-boltirea moldovenească. Cu scopul înscrierii perfecte a boltii și a ușurării ei, meșterii moldoveni au venit cu trei soluții originale, pe care autorul le-a descris pe baza unor construcții bisericești concrete.

Medievistul Mircea D. Matei, cercetător la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, a prezentat comunicarea *Orașul în vremea domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt*, conturând rolul economic, militar și politic al capitalei ștefăniene în această zonă a Europei și profilând problemele care revendică o investigație aprofundată ca, de pildă, viața cotidiană și cea spirituală a sucevenilor în epoca lui Ștefan.

Prof. Constantin Șerban de la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava a adus la cunoștința participanților informații privitoare la români și la Domnul Moldovei, cuprinse într-o Cronică sileziană a lui Ioachim Cureus.

Profesorul Pavel Blaj, cercetător la Muzeul Național al Bucovinei Suceava, a prezentat comunicarea *Considerații privind localizarea bătăliei de la Doljești (12 aprilie 1457)*, concluzionând că, potrivit datelor de care dispunem astăzi, bătălia numită trebuie localizată în regiunea din jurul localității Dolhasca din județul Suceava.

Cercetătoarea suceveană Victoria Paraschiva Batariuc a adus în atenția publicului *Stema Moldovei lui Ștefan cel Mare ilustrată pe cahle*.

Muzeograful Nicolae Cărlan a vorbit despre *Ștefan cel Mare în opera lui Mihai Eminescu. Dimensiuni umane, eroice, sacre*.

Lucrările simpozionului au fost însoțite și încheiate cu discuții pe marginea comunicărilor prezentate.

Ștefan Purici

RADU ECONOMU A ÎMPLINIT 80 DE ANI

Continuând frumoasa tradiție de a cinsti pe membrii săi de seamă cu prilejuri aniversare, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Filiala București (președinte colonel (r) George Galan) a organizat, în ziua de 13 aprilie 1997, sărbătorirea a doi vrednici bucovineni: Radu Economu și Claudiu Dombrowschi.

Potrivit aceleași tradiții *laudatio* a fost rostită de acad. Vladimir Trebici, președintele de onoare al societății.

Radu Economu s-a născut la 14 aprilie 1917, în orașul Dorohoi. Tatăl său, căpitan Atanasie Economu, a căzut eroic în ziua de 11 iunie 1917, la Mărășești. Mama, descendentă a unei vechi familii bucovinene, s-a recăsătorit cu Raul Dobjanschi, ofițer de cavalerie, ajuns mai târziu colonel. Familia s-a stabilit la Cernăuți, în 1919. Radu și-a petrecut copilăria și o parte din adolescență la Cernăuți. Școala primară a urmat-o la Cernăuți. Școala „George Tofan”, str. Ștefan cel Mare, bine cunoscută celor mai vârstnici, se bucura de un meritat prestigiu. Din acea perioadă elevul Radu își aduce aminte de un eveniment istoric: ca cercetaș a luat parte la festivitatea de inaugurare a Monumentului Unirii, în noiembrie 1924, în prezența regelui Ferdinand I, Întregitorul de Țară.

Primele clase de liceu le-a urmat la Liceul Real Ortodox, avându-l ca director pe profesorul Alexandru Vitencu. Mai târziu liceul și-a schimbat numele: Liceul „Mitropolitul Silvestru”. Clasele superioare le-a făcut la Liceul „Gheorghe Lazăr” din Sibiu, unde și-a dat bacalaureatul în 1934. S-a înscris apoi la Universitatea din București, la facultățile de drept și de filosofie, obținând licența în drept, în 1938. În acea perioadă Facultatea de Drept bucureșteană se bucura de un corp profesoral de excepție.

Cariera profesională de jurist și-a început-o la Cernăuți, în biroul de avocatură al cunoscutului jurist și om politic, Gheorghe Vântu. După satisfacerea serviciului militar la Regimentul 11 Roșiori din Cernăuți, urmează un drum, puternic marcat de istorie și de evenimentele tragice din acea perioadă. În iunie 1940 familia părăsește Cernăuții; după 1941 Radu Economu revine la Cernăuți, este pe rând judecător, mai târziu va deveni procuror. Ia parte, cu Regimentul 11 Roșiori, Divizia a 7-a Cavalerie, la războiul din Est, la Cotelul Donului și la alte acțiuni. Demobilizat își continuă cariera de magistrat. După 1945 este și el, ca atâția intelectuali din România, victima „teroarei istoriei”. Buna sa pregătire juridică, capacitatea sa de muncă și seriozitatea profesională l-au impus în epocă ajungând jurisconsult la Ministerul Transportului, urcând în ierarhie până la gradul de șef al Oficiului Juridic. Se pensionează în 1977. Pasionat de problemele dreptului, Radu Economu a dat dovadă de mult interes științific. Din motive bine cunoscute, nu a putut să

obține doctoratul. După 1990 a fost consultant la Parlamentul României; în ultimul timp lucrează în calitate de consilier la Consiliul Legislativ al României. A publicat numeroase studii de specialitate dintre care menționăm *Dreptul valutar*, în două volume, 1947, *Legislatea de privatizare* în trei volume, 1993–1995 *Eminescu în confruntare cu justiția*, 1994, *Manual de drept cambial*, 1996.

O dată cu reactivarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1990), Radu Economu și-a pus întreaga sa capacitate și pasiune pentru îndeplinirea obiectivelor acesteia. Neobosit participant la toate activitățile societății – la centru și la filială – Radu Economu s-a impus nu numai prin marea sa dragoste pentru Bucovina și problemele ei, ci și prin calitățile excepționale de jurist, de sfetnic. Fie că este vorba de statut sau alte acte cu caracter normativ privind societatea, rolul lui Radu Economu este hotărâtor. Principiul său, pe care îl promovează cu fermitate, este respectarea statutului societății, a hotărârilor adunării generale, combaterea oricăror tendințe de aventurism și superficialitate. Este explicabil faptul că Radu Economu este consultat și de către autoritățile statului în privința problemelor Bucovinei. Studiile publicate în presa noastră, cartea sa „Unirea Bucovinei în 1918”, comunicările științifice, toate sunt de referință. Sunt așteptate cu cel mai mare interes și alte lucrări ale neobositului octogenar.

...L-am cunoscut pe Radu, la Regimentul 11 Roșiori, în zilele tragicelor evenimente din iunie 1940, la Siret. Ne-am reîntâlnit la Cotul Donului, 1942. La București, de-a lungul anilor, ne reîntâlneam la ceremoniile legate de Bucovina care aveau loc la Biserica „Sf. Nicolae” – Precepeții-Noi, cu binecuvântarea mult-regretatului părinte Nicolae Cosma. Din 1990 colaborarea noastră este neîntreruptă. Îmi exprim, cu toată sinceritatea, bucuria de a-i fi contemporan și mai ales prieten.

Pentru pilda pe care ne-o oferă, pentru dragostea arătată mereu Bucovinei, pentru desăvârșita-i urbanitate în relațiile cu prietenii, binevoiască Radu Economu să primească, în acest ceas aniversar, omagiul de recunoștință și de prețuire al nostru, al tuturor, dar mai ales al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

Acad. Vladimir Trebici

CLAUDIU DOMBROVSKI LA 89 DE ANI

Claudiu Dombrovski, Nestorul bucovinenilor, a împlinit vârsta de 89 de ani. Viața sa este un capitol din istoria contemporană a Bucovinei și a României, la care a participat ca martor, ca spectator și ca actor, dar și ca victimă a teroarei istoriei. Bucovinean de veche obârșie prin părinți, bunicii și strămoșii săi, Claudiu Dombrovski întruchiează cu strălucire însușirile adevărate ale modelului bucovinean de care suntem – în special, bătrânii – atât de mândri. A fost mai întâi cetățean austriac, Marea Unire l-a găsit elev, mai bine de două decenii a trăit în România Mare, la a cărei consolidare și propășire și-a dat contribuția, a cunoscut tragicele evenimente din vara anului 1940 care au dus la o nouă „detrunchiere” a Bucovinei, a participat la cel de-al doilea război mondial – este veteran de război –, a trăit, ca întreg poporul român, tragedia totalitarismului comunist, după Revoluția din Decembrie 1989, se bucură, cu entuziasm și speranță, la noua eră a democrației. În toată această perioadă zbuciumată, Claudiu a rămas același, credincios nobililor idealuri și valori în care a fost crescut în anii copilăriei și tinereții sale din Bucovina.

Mă apropiu cu emoție și sfială de acest adevărat model paideic și de viață și încerc, cu stângăcie, să rostesc binemeritata *laudatio*. Îl cunosc de peste șapte decenii – de altfel suntem conștienți, din frumoasa localitate românească, Horecea-Mănăstirii – multe secvențe ne-au fost comune și sunt mândru că îi sunt contemporan și prieten.

Îată și câteva repere ale vieții și activității sărbătoritului de astăzi.

S-a născut la 14 aprilie 1908, în orașul Cernăuți. Tatăl său, Emil, originar din Ciudei, a fost funcționar la „K.U.K. Finanz-Wache”, instituție cu atribuție de gardă financiară și de grăniceri, iar mama, Eugenia, casnică, era născută în frumoasa localitate românească, Caliceanca, suburbie a orașului Cernăuți. Copil fiind, Claudiu a cunoscut evenimentele primului război mondial, cu cele trei ocupații rusești ale Bucovinei – tatăl său a fost câțiva ani prizonier în Rusia țaristă –, dar a avut marea bucurie de a fi martor la actul măreț al Unirii Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, ca și la intrarea Armatei Române, comandată de generalul Iacob Zadik.

Școala primară (Școala de aplicație a Școlii Normale de Învățători din Cernăuți) i-a dat primele noțiuni cu vrednicii învățători din acea vreme. Îată-l elev în prima clasă a Liceului „Aron Pumnul”, în anul 1919, pe care avea să-l absolve în 1927, obținând totodată bacalaureatul. Slăvitul liceu „Aron Pumnul”, înființat în 1808 ca liceu german, având, din 1906, secții paralele în limba română (Liceul nr. 3) a avut chiar de la început profesori vrednici; printre aceștia pe Leca Morariu – viitor profesor universitar –, pe Arcadie Dugan, Teodor Balan, pe blândul catehet de religie, preotul Petre Popescu, pe Emanoil Pliuț, Gheorghe Palamarescu. Majoritatea acestora mi-au fost și mie profesori (1926–1933), ca și viitorului academician Radu Grigorovici (1921–1928), pe care i-am evocat cu venerație și recunoștință în mai multe prilejuri.

După bacalaureat (1927), Claudiu Dombrovski se înscrie la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți. Rectorul universității era preotul profesor Valerian Șesan, învățatul canonist al bisericii ortodoxe, iar decan prof. A. Ștefănescu-Galați. A avut câțiva profesori de certă valoare, după cum își amintește Claudiu Dombrovski: Max Hacman, D.Gălăescu-Pyk, George Alexianu.

Idealul tânărului student era să ajungă în magistratură, greu de realizat în epocă. Se orientează spre avocatură, este stagiari, apoi avocat definitiv, deschizându-și un birou de avocatură. Această perioadă, 1931–1940, a fost una de mare efervescentă națională în Bucovina. Se afirmă tânăra generație a bucovinenilor, școlii integral în condițiile și spiritul României mari. În acest răstimp, satisface serviciul militar, la Regimentul 8, Vânători din Cernăuți, cu care va participa mai târziu la cel de-al doilea război mondial.

Merită amintit faptul că în perioada studenției, Claudiu Dombrowschi a fost membru al Întrunirii Academice Române „Bucovina”, înființată în 1880. Grație calităților sale, Claudiu a fost senior (președinte), consenior, vulpan și subsenior. Fiind o societate conservativă după tradiția germană, societatea cultiva patriotismul, respectând totodată codul de onoare. Astfel, Claudiu a bătut trei „mensuri” – un fel de duel studentesc. În 1930, ca senior al „Bucovinei”, a fost organizatorul jubileului de 100 semestre ale Întrunirii Academice Române „Bucovina” și de 40 semestre ale Întrunirii surorii „Moldova”.

Înscris la doctoratul juridic la Cernăuți, Claudiu nu l-a putut finaliza din cauza evenimentelor din iunie 1940. Încercarea de a relua, după 1945, s-a soldat cu un eșec, din cauza condițiilor impuse de regimul comunist.

O secvență importantă din viața lui Claudiu Dombrowschi este aceea când a lucrat la Comisia instituită prin convenția româno-germană pentru repatrierea etnicilor germani din România în Reich-ul german (1940–1943). A fost adjunct de comisar regional la Gura-Humorului, comisar fiind colegul și prietenul său, Ionel Negură (despre care am scris în „Analele Bucovinei”).

În această calitate, a desfășurat o activitate remarcabilă, apreciată atât de partea română cât și de cea germană. Amintim că Claudiu Dombrowschi este un temeinic cumoscător al limbii germane.

După 1944, Claudiu Dombrowschi cunoaște toate avatarurile regimului comunist: suspectat, având un dosar defavorabil, a fost marginalizat, a îndeplinit tot felul de munci; curier, planificator, contabil, a fost, în anii 1948–1951, funcționar la Institutul Central de Statistică, pe vremea când director general era viitorul academician Gheorghe Mihoc. Am fost colegi și am fost concediați în aceeași zi din iulie 1951. Au urmat ani obscuri la o cooperativă, pensionându-se în 1977.

Sărbătoritul nostru de astăzi este cel mai vechi membru în viață al Societății pentru Cultura și Literatura Română, privilegiu pe care îl împarte cu prof. dr. Octavian Ștefăneanu (n. 1908), stabilit în Elveția, și cu avocatul Octavian Tarasievici (n. 1911), trăitor în Germania. În 1937, Claudiu Dombrowschi, împreună cu alți oameni de inimă, a înființat secția din Caliceanca a societății. Printre proiecte era și construirea unei case de cultură. Terenul l-au primit de la Primăria orașului Cernăuți; s-au strâns și fonduri, dar au venit evenimentele din vara anului 1940.

În viața obștei bucovinenilor din București participarea lui Claudiu a fost exemplară. Năpădit de la aniversările și comemorările de la Biserica Precupeții-Noi (părintele Nicolae Cosma), Claudiu Dombrowschi s-a înscris imediat (1990) în Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina. Cred că nu a existat o acțiune sau manifestare a societății la care să nu fi fost prezent Claudiu Dombrowschi. Modestia sa este pilduitoare și se alătură celorlalți calități cunoscute și recunoscute de cei din preajma sa.

În acest ceas aniversar îi urăm lui Claudiu, din toată inima, cu dragoste și respect: *Ad multos annos!* iubite și vrednice comiliton bucovinean.

Acad. Vladimir Trebici

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei“, eine Publikation des Studienzentrums „Bukowina“ der Rumänischen Akademie, mit dem Sitz in Rădăuți (Bezirk Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiftungen auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und die Probleme der Ecologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften wird verfolgt.

Die „Analele Bucovinei“ beabsichtigen die in verschiedenen Jahren durchgeführten Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten-Fond dieser neuen Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei“ stehen zur Verfügung des Studienzentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das Zentrum in Rădăuți die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungen teil, die der Bukowina gewidmet sind.

Rudolf Wagner, *Vom Halbmond zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina und der Czernowitzer Universität „Francisco-Josephina“*, Augsburg, Verlag „Der Südostdeutsche“, 1996, 535 p.

Andrei Corbea-Hoișie, Jacques Le Rider, *Metropole und Provinzen in Altösterreich. 1880–1918*, Polirom & Böhlau, 1996, 311 p.

Gisela Teistler (Hrsg.), *Deutsche Schulbücher aus Siebenbürgen und anderen Regionen des heutigen Rumänien – erschienen bis 1945*, Frankfurt/Main, Verlag Diesterweg, 1996.

- Olimpia Mitric, *Carte românească veche în județul Suceava. Catalog*, vol. IV, Suceava, 1995.
- Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*. Îngrijirea ediției, studiul introductiv, bibliografia, notele și indicele: Ion Popescu-Sireteanu. Introducere: D. Vatamaniuc, București, Editura Anima, 1996, vol. I (A–N), p. 1–366, vol. II (O–Z), p. 337–737 + 26 ilustrații + 1 hartă.
- Pajiștile din Bucovina*, București, Editura Helios, 1996.
- D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu*, București, Editura Minerva, 1996.
- Grațian Jucan, *Mihai Eminescu și Bucovina*, Suceava, Editura Muzeului Național al Bucovinei, 1997.
- Emil Satco, Ioan Pinzar, *Personalități bucovinene*, vol. VIII, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1997.
- Liviu Papuc, *Frânturi de cultură bucovineană*, Iași, Editura Safir, 1997.
- Ioan Căpreanu, *Bucovina – Pământ românesc*, Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1997.

ISSN: 1221-9915

Analele Bucovinei, IV, 2, p. 277–528, București, 1997